

ISSN 2090 – 3567

**МАРКАЗИ ТАДҚИҚОТИ СТРАТЕГИИ
НАЗДИ ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

**МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ
ВА АМНИЯТ**

**ЦЕНТР СТРАТЕГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТЕ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

**МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ
И БЕЗОПАСНОСТЬ**

**CENTER FOR STRATEGIC RESEARCH UNDER THE
PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

**INTERNATIONAL RELATIONS
AND SECURITY**

№2 (10) 2024

Душанбе – 2024

Муассис: Маркази тадқиқоти стратегии
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
Маҷалла соли 2022 таъсис ёфтааст. Дар як сол чор шумора нашр мешавад.

Учредитель: Центр стратегических исследований
при Президенте Республики Таджикистан
Журнал основан в 2022 году. Периодичность издания – 4 раза в год.

Founder: Center for Strategic Research under the
President of the Republic of Tajikistan
The journal was founded in 2022. The journal is published four times per year.

Сармуҳаррир

Усмонзода Х.У., доктори илмҳои фалсафа, профессор.

Ҳайати таҳририя

Муҳаммад А.Н., доктори илмҳои сиёсӣ, профессор.

Раҳимзода Ш., доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор.

Қурбонов А.Ш., доктори илми фалсафа, профессор.

Зиёӣ Х.М., доктори илмҳои фалсафа, профессор.

Хидирзода М.У., доктори илмҳои фалсафа, профессор.

Майтдинова Г., доктори илмҳои таърих, профессор.

Саидов А.С., доктори илмҳои фалсафа, профессор.

Одинаев Х., доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор.

Саидмуродов Л.Х., доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор.

Муҳаммадзода.П.А., доктори илмҳои сиёсӣ.

Сафарализода Х.Қ., номзади илмҳои сиёсӣ.

Додихудоев Х., номзади илмҳои сиёсӣ.

Давлатов Р., номзади илмҳои фалсафа.

Олимзода В., котиби масъул.

Перевод и редактura таджикских текстов: Давлатов З., Сатторов Қ.,
Давлатов Р.,

Перевод и редактura русских и английских текстов: Мансур С,
Эмомализода Қ.

Технический редактор: Олимзода В.

Подписной индекс журнала:

Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳри Душанбе хиебони Рӯдакӣ,
89. Тел: (992 37) 221-11-00, 221-16-36; e-mail: info@mts.tj

МУНДАРИЧА

СИЁСАТШИНОСӢ

*МУНОСИБАТИ РАСИОНАЛИСТӢ БА ИДОРАКУНӢ ВА ПЕШГУӢИИ
САМТИ РАВАНДҲОИ МАҲАЛЛӢ ВА ҶАҲОНӢ ДАР АМАЛИЯИ СИЁСӢ
ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН*

**УСМОНЗОДА ХАЙРИДДИН УСМОН,
ФАТТОҲЗОДА САИДМУРОД.....12**

*ШАРИКИИ ПОЙДОРИ ТОҶИКИСТОН БО ИЁЛОТИ МУТТАҲИДАИ
АМРИКО: ТАЪРИХИ ТАШАККУЛ, МУҲТАВО ВА ДУРНАМОИ
ҲАМКОРИҲО*

**ШАРИФЗОДА АБДУФАТТОҲ АБДУВАХҲОБ,
ШАРИФЗОДА ФИРДАВС АБДУФАТТОҲ.....29**

*ФАРҲАНГИ СИЁСӢ ВА НИЗОМИ БИСЁРҲИЗБӢ: МОҲИЯТ ВА
ХУСУСИЯТИ ОНҲО*

ХИДИРЗОДА МАҲФИРАТ УМАР.....44

*СТРАТЕГИЯИ ДАВЛАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР МУҚОВИМАТ
БО ТЕРРОРИЗМ ВА ИФРОТГАРОИИ ХУШУНАТОМЕЗ ДАР ҚАРИНАИ
ДИГАРГУНШАВИИ ВАЗЪИ ҶАҲОНӢ (Ҷанбаҳои меъёрии ҳуқуқӣ)*

ШАРИФЗОДА САИДҲОМИД САФАР.....55

*ҲАМКОРИҲОИ СТАРТЕГИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА ҶУМҲУРИИ
МАРДУМИИ ЧИН ДАР СОҲАИ ТАЪМИНИ АМНИЯТ*

ТАЛБАКОВ САИДАҲТАМ ИСРОИЛОВИЧ.....70

*РАВАНДҲОИ ҲАМГИРОӢ ДАР ОСИЁИ МАРКАЗӢ: МУШКИЛОТ ВА
ДУРНАМОИ ОН*

РАҲМОНЗОДА АЗИМҶОН ШЕРАЛӢ.....79

ФАРҲАНГ ҲАМЧУН ВОСИТАИ СИЁСАТИ ХОРИҶИИ ТОҶИКИСТОН

РАШИДОВ БАХТОВАР ЗАРИФОВИЧ.....94

ИҚТИСОДӢ

*ТАҶРИБАИ ХОРИЧИИ ТАШАККУЛИ МЕХАНИЗМИ ИННОВАТСИОНИИ
ХИЗМАТРАСОНИИ БОНКИИ БОНКҲОИ ТИҶОРАТӢ*

**ҚОДИРЗОДА ДИЛОВАР БАҲРИДИН,
МАҲМУДОВ ФАЙЗИДИН ИЗАТУЛЛОЕВИЧ.....104**

*ТОҶИКИСТОН ВА ЧИН: МУНОСИБАТҲОИ ИҚТИСОДӢ
ҲАМЧУН ШАРИКИ СТРАТЕГӢ*

МУРТАЗОЗОДА ОРАЗ.....115

*АФҶОНИСТОН ЛОИҲАҲОИ ИСТИФОДАИ ЗАҲИРАҲОИ ОБИИ ХУДРО
ДАР СОҲИЛИ ДАРӢИ ОМУ ОҶОЗ КАРДАСТ*

АРИФОВ ҲАМИДҶОН ОБИДОВИЧ.....128

*РУШДИ КЛАСТЕРИЗАТСИЯ МУҲИМТАРИН ОМИЛИ ТАЪМИНИ
АМНИЯТ ВА РАҚОБАТПАЗИРИИ ИҚТИСОДИЁТ*

ОДИНАЕВ АМИН ИБРОҲИМОВИЧ.....142

*МУНОСИБАТИ МЕТОДОЛОГӢ БА МОНИТОРИНГ ВА ОШКОР
НАМУДАНИ НИШОНДИҲАНДАҲОИ ИСТИФОДАИ ЗАҲИРАҲОИ
МЕҲНАТИИ ДЕҲОТ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН*

**ТОҲИРҶОНОВ БЕҲРУЗ ТОҲИРҶОНОВИЧ
ГУЛОВ ИСКАНДАР ХАСАНОВИЧ.....151**

*ТАҲЛИЛУ АРЗӢИИ ВАЗӢИ КУНУНИИ НИЗОМИ АНДОЗБАНДИИ
КИШВАР БА РУШДИ СОҲИБКОРИИ ИННОВАТСИОНӢ*

НАҶМУДИНОВ МАНУЧЕҲР САФАРАЛИЕВИЧ.....159

*НАҚШИ МИНТАҚАҲОИ ОЗОДИ ИҚТИСОДӢ ДАР БАЛАНД
БАРДОШТАНИ ВАЗӢИ ИҚТИСОДӢ-ИҶТИМОИИ ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН: АФЗАЛИЯТҲО ВА САМТҲОИ РУШД*

ГАДОЕВ АМИРШО ҶУРАҲОНОВИЧ.....170

ФАЛСАФА

ОИД БА МАСЪАЛАИ ТАҲЛИЛИ ТАБИАТИ САРМОЯИ ИҶТИМОӢ

НАЗАР МУЪМИН АБДУҶАЛОЛ.....188

*МУҲОҶИРАТИ ИҶБОРӢ АЗ АҶҶОНИСТОН БА ТОҶИКИСТОН ДАР
ҚАРНИ XXI: СИЁСАТ ВА АМАЛИЯИ ИДОРАКУНӢ*

**ОЛИМОВ МУЗАФФАР АБДУВАҚҚОСОВИЧ,
ОЛИМОВА САОДАТ ҚУЗИЕВНА.....196**

АМНИЯТИ ИҚТИМОИИ ҚАВОНОН ДАР РУШДИ ҲАЁТИ ҚОМЕА

НАЗИРОВА МАРҲАМАТ НАЗАРОВНА.....209

*ҲАМКОРИҲОИ ТОҶИКИСТОНУ ЎЗБЕКИСТОН: АВЛАВИЯТ БА ИЛМУ
МАОРИФ*

АБДУЛЛОЕВА СУЛТОНБЕГИМ НАБИЕВНА.....220

СОДЕРЖАНИЕ

ПОЛИТОЛОГИЯ

*РАЦИОНАЛИСТИЧЕСКИЙ ПОДХОД К УПРАВЛЕНИЮ И
ПРОГНОЗИРОВАНИЮ НАПРАВЛЕНИЙ ЛОКАЛЬНЫХ И ГЛОБАЛЬНЫХ
ПРОЦЕССОВ В ПОЛИТИЧЕСКОЙ ПРАКТИКЕ РЕСПУБЛИКИ
ТАДЖИКИСТАН*

**УСМОНЗОДА ХАЙРИДДИН УСМОН,
ФАТТОХЗОДА САИДМУРОД,.....12**

*ПРОЧНОЕ ПАРТНЕРСТВО ТАДЖИКИСТАНА С СОЕДИНЕННЫМИ
ШТАТАМИ АМЕРИКИ: ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ, СОДЕРЖАНИЕ И
ПЕРСПЕКТИВЫ СОТРУДНИЧЕСТВА*

**ШАРИФЗОДА АБДУФАТТОХ АБДУВАХХОБ,
ШАРИФЗОДА ФИРДАВС АБДУФАТТОХ.....29**

*ПОЛИТИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И МНОГОПАРТИЙНАЯ СИСТЕМА: ИХ
СУЩНОСТЬ И ХАРАКТЕР*

ХИДИРЗОДА МАХФИРАТ УМАР,.....44

*ГОСУДАРСТВЕННАЯ СТРАТЕГИЯ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В
БОРЬБЕ С ТЕРРОРИЗМОМ И НАСИЛЬСТВЕННЫМ ЭКСТРЕМИЗМОМ В
УСЛОВИЯХ ИЗМЕНЯЮЩЕЙСЯ ГЛОБАЛЬНОЙ СИТУАЦИИ (нормативно-
правовые аспекты)*

ШАРИФЗОДА САИДХОМИД САФАР.....55

*СТРАТЕГИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО МЕЖДУ РЕСПУБЛИКОЙ
ТАДЖИКИСТАН И КИТАЙСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКОЙ В
ОБЛАСТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ*

ТАЛБАКОВ САИДАХТАМ ИСРОИЛОВИЧ.....70

*ИНТЕГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ: ПРОБЛЕМЫ
И ПЕРСПЕКТИВЫ*

РАХМОНЗОДА АЗИМДЖОН ШЕРАЛИ.....79

*КУЛЬТУРА КАК ИНСТРУМЕНТ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ
ТАДЖИКИСТАНА*

РАШИДОВ БАХТОВАР ЗАРИФОВИЧ.....94

ЭКОНОМИКА

*ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОГО МЕХАНИЗМА
ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ БАНКОВСКИХ УСЛУГ КОММЕРЧЕСКИМИ
БАНКАМИ*

**КОДИРЗОДА ДИЛОВАР БАХРИДИН,
МАХМУДОВ ФАЙЗИДИН ИЗАТУЛОЕВИЧ.....104**

*ТАДЖИКИСТАН И КИТАЙ: ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ
КАК СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПАРТНЁРСТВО*

МУРТАЗОДА ОРАЗ.....115

*АФГАНИСТАН ПРИСТУПИЛ К РЕАЛИЗАЦИИ ПРОЕКТОВ ПО
ИСПОЛЬЗОВАНИЮ СВОИХ ВОДНЫХ РЕСУРСОВ ПО РЕКЕ АМУДАРЬЯ*

АРИФОВ ХАМИДЖОН ОБИДОВИЧ.....128

*РАЗВИТИЕ КЛАСТЕРИЗАЦИИ–ВАЖНЕЙШИЙ ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ
БЕЗОПАСНОСТИ И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ЭКОНОМИКИ*

ОДИНАЕВ АМИН ИБРАГИМОВИЧ.....142

*МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К МОНИТОРИНГУ И ВЫЯВЛЕНИЮ
ПОКАЗАТЕЛЕЙ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТРУДОВЫХ РЕСУРСОВ СЕЛЬСКОЙ
МЕСТНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН*

**ТОХИРДЖОНОВ БЕХРУЗ ТОХИРДЖОНОВИЧ,
ГУЛОВ ИСКАНДАР ХАСАНОВИЧ.....151**

*АНАЛИЗ И ОЦЕНКА СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ СИСТЕМЫ
НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ СТРАНЫ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОГО
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА*

НАЖМУДИНОВ МАНУЧЕХР САФАРАЛИЕВИЧ.....159

*РОЛЬ СВОБОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЗОН В ПОВЫШЕНИИ
СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ
ТАДЖИКИСТАН: ПРЕИМУЩЕСТВА И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ*

ГАДОЕВ АМИРШО ДЖУРАХОНОВИЧ.....170

ФИЛОСОФИЯ

К ВОПРОСУ АНАЛИЗА ПРИРОДЫ СОЦИАЛЬНОГО КАПИТАЛА

НАЗАР МУЪМИН АБДУДЖАЛОЛ.....188

*ВЫНУЖДЕННАЯ МИГРАЦИЯ ИЗ АФГАНИСТАНА В ТАДЖИКИСТАН В
XXI ВЕКЕ: ПОЛИТИКА И ПРАКТИКА УПРАВЛЕНИЯ*

**ОЛИМОВ МУЗАФФАР АБДУВАККОСОВИЧ,
ОЛИМОВА САОДАТ КУЗИЕВНА.....196**

*СОЦИАЛЬНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ МОЛОДЕЖИ В РАЗВИТИИ ЖИЗНИ
ОБЩЕСТВА*

НАЗИРОВА МАРХАМАТ НАЗАРОВНА.....209

*СОТРУДНИЧЕСТВО ТАДЖИКИСТАНА И УЗБЕКИСТАНА: ПРИОРИТЕТ
НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ*

АБДУЛЛОЕВА СУЛТОНБЕГИМ НАБИЕВНА.....220

CONTENT

POLITICAL SCIENCE

*RATIONALISTIC APPROACH TO GOVERNANCE AND FORECASTING THE
DIRECTION OF LOCAL AND GLOBAL PROCESSES IN POLITICAL
PRACTICE IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN*

**USMONZODA KHAYRIDDIN USMON,
FATTOHZODA SAIDMUROD.....12**

*STRONG PARTNERSHIP OF TAJIKISTAN WITH THE UNITED STATES OF
AMERICA: HISTORY OF FORMATION, CONTENT AND PROSPECTS OF
COOPERATION*

**SHARIFZODA ABDUFATTOH ABDUVAHHOB,
SHARIFZODA FIRDAVS ABDUFATTOH.....29**

*POLITICAL CULTURE AND MULTIPARTY SYSTEM: THEIR ESSENCE AND
NATURE*

KHIDIRZODA MAKHFIRAT UMAR.....44

*THE STATE STRATEGY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN IN FIGHTING
TERRORISM AND VIOLENT EXTREMISM IN THE CONTEXT OF THE
CHANGING GLOBAL SITUATION (normative-legal aspects)*

SHARIFZODA SAIDHOMID SAFAR.....55

*STRATEGIC COOPERATION BETWEEN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN
AND THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA IN THE FIELD OF SECURITY
PROVISION*

TALBAKOV SAIDAHTAM ISROILOVICH.....70

*INTEGRATION PROCESSES IN CENTRAL ASIA: ITS PROBLEMS AND
PROSPECTS*

RAHMONZODA AZIMJON SHERALI.....79

CULTURE AS A FOREIGN POLICY INSTRUMENT OF TAJIKISTAN

RASHIDOV BAKHTOVAR ZARIFOVICH.....94

ECONOMY

*FOREIGN EXPERIENCE IN DEVELOPING AN INNOVATIVE MECHANISM
FOR PROVIDING BANKING SERVICES BY COMMERCIAL BANKS*

**QODIRZODA DILOVAR BAHRIDIN,
MAHMUDOV FAYZIDIN IZATULLOEVICH.....104**

*TAJIKISTAN AND CHINA: ECONOMIC RELATIONS
AS A STRATEGIC PARTNERSHIP*

MURTAZUZODA ORAZ.....115

*AFGHANISTAN HAS LAUNCHED PROJECTS TO USE ITS WATER
RESOURCES ALONG THE AMU DARYA RIVER*

ARIFOV HAMIDJON OBIDOVICH.....128

*THE DEVELOPMENT OF CLUSTERISATION IS AN IMPORTANT FACTOR IN
ENSURING THE SECURITY AND COMPETITIVENESS OF THE ECONOMY*

ODINAEV AMIN IBROHIMOVICH.....142

*METHODOLOGICAL APPROACHES TO MONITORING AND IDENTIFYING
INDICATORS OF RURAL LABOR RESOURCES USE IN THE REPUBLIC OF
TAJIKISTAN*

**TOHIRJONOV BEHRUZ TOHIRJONOVICH,
GULOV ISKANDAR KHASANOVICH.....151**

*ANALYSIS AND ASSESSMENT OF THE CURRENT STATE OF THE
COUNTRY'S TAXATION SYSTEM FOR THE DEVELOPMENT OF
INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP*

NAJMUDINOV MANUCHEHR SAFARALIEVICH.....159

*THE ROLE OF FREE ECONOMIC ZONES IN IMPROVING THE SOCIO-
ECONOMIC SITUATION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN: ADVANTAGE
AND DIRECTION OF DEVELOPMENT*

GADOEV AMIRSHO JURAKHONOVICH.....170

PHILISOPHY

ON THE ISSUE OF ANALYSIS OF THE NATURE OF SOCIAL CAPITAL

NAZAR MU'MIN ABDUJALOL.....188

*FORCED MIGRATION FROM AFGHANISTAN TO TAJIKISTAN IN THE 21-st
CENTURY: POLICY AND MANAGEMENT PRACTICE*

**OLIMOV MUZAFFAR ABDUVAQQOSOVICH,
OLIMOVA SAODAT QUZIEVNA.....196**

*SOCIAL SECURITY OF YOUTH IN THE DEVELOPMENT
OF THE LIFE OF SOCIETY*

NAZIROVA MARHAMAT NAZAROVNA.....209

*COOPERATIONS BETWEEN TAJIKISTAN AND UZBEKISTAN: PRIORITY TO
SCIENCE AND EDUCATION*

ABDULLOEVA SULTONBEGIM NABIEVNA.....220

УДК: 327

**РАЦИОНАЛИСТИЧЕСКИЙ ПОДХОД К УПРАВЛЕНИЮ И
ПРОГНОЗИРОВАНИЮ НАПРАВЛЕНИЙ ЛОКАЛЬНЫХ И
ГЛОБАЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ В ПОЛИТИЧЕСКОЙ ПРАКТИКЕ
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

УСМОНЗОДА ХАЙРИДДИН УСМОН,

доктор философских наук, директор Центра стратегических исследований
при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, город Душанбе, проспект Рудаки 89;
тел.: (+992) 93-453-10-08; e-mail: khidiev@mail.ru

ФАТТОХЗОДА САИДМУРОД,

доктор философских наук, профессор, советник директора Центра
стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, город Душанбе, проспект Рудаки 89;
тел.: (+992) 93-701-77-46; e-mail: fattoev2007@mail.ru

В данной статье авторы рассматривают рационалистический подход к управлению и прогнозированию направлений локальных и глобальных процессов. В научных и управленческих кругах прогнозирование процессов современного мира в течение длительного периода времени рассматривается, как одна из самых сложных и часто не решаемых проблем, поскольку на осуществление этих процессов решающее влияние оказывают различные противоречивые факторы, которые в большинстве случаев выходят из поля зрения из-за их непрозрачности и противоречивости. В связи с этим для приближения к реальности любых прогнозов и гипотез важно иметь широкое и полное видение рассматриваемых явлений и процессов.

Авторы анализируют, продвижение политики Республика Таджикистан с учетом вышеуказанных приоритетов по направлению обеспечения устойчивой системы национальной государственности, обеспечения национального единства, реализации стратегических целей развития страны, укрепления связей со странами региона и мира, представления Таджикистана миру через глобальные инициативы.

Ключевые слова: Эмомали Рахмон, Республика Таджикистан, Президент, управления, прогнозирование, лидеры, политическая деятельность, государства, порядок.

В научных и управленческих кругах прогнозирование процессов современного мира в течение длительного периода времени рассматривается как одна из самых сложных и часто не решаемых проблем, поскольку на осуществление этих процессов решающее влияние оказывают различные противоречивые факторы, которые в большинстве случаев выходят из поля зрения из-за их бесцветности и единичности. В связи с этой темой совсем недавно, а точнее в конце 2023 года, известный современный американский мыслитель Джон Миршаймер опубликовал книгу под названием «Как мыслят государства», которая была весьма хорошо воспринята научными и экспертными кругами [1]. Оригинальность идеи Джона Миршаймера в этом произведении состоит в том, что государства под руководством дальновидных и глубоко мыслящих лидеров всегда действуют тонко и разумно. Чтобы понять этот вопрос, исследователю необходимо вдумчиво погрузиться в глубины мыслей и идей таких личностей и беспристрастно взвесить их путём анализа и осмысления. Для доказательства своей гипотезы, на которую он ссылается во вступительной части своей работы, он приводит множество жизненно важных примеров из событий, связанных с специальными военными операциями России, выводом американских войск из Афганистана, экономической и политической напряжённостью между Китаем и западным миром и другими. Среди факторов, связанных с проявлением этих случаев, Джон Миршаймер считает их неразрывную связь с глубиной мнений политических деятелей, принимающих участие в принятии окончательных решений, и чья позиция проистекает из того, как они взвешивают необходимость и последствия таких шагов на весах рационализма. То есть он рассматривает государства, как живые существа, которые всегда ведут себя рационально, чтобы обеспечить свое устойчивое состояние, и в них менее заметно преимущество полагаться на непроверенные чувства и представления.

Этот аналитический подход оживил в нашем сознании ряд размышлений о комплексе шагов, предпринятых и реализованных в разные годы Лидером нации во имя устойчивости существования государства Таджикистан, многие примеры отражены в его речах и размышлениях по вопросам внутренней жизни страны, региона и мира. Среди них – шаги и указания по необходимости создания устойчивой системы национальной государственности, обеспечения национального единства, реализации стратегических целей развития страны, укрепления связей со странами региона и мира, представления Таджикистана миру через глобальные инициативы и другие. Именно на основе этих взглядов был достигнут потенциал адекватного реагирования на сегодняшние потребности развития общества, а также укрепилось чувство солидарности людей в формировании

фундаментальных общественных связей. Это действительно тот вопрос, которому Республика Таджикистан уделяет больше внимания для обеспечения и укрепления основы своей национальной государственности. Указанные явления свидетельствуют о том, что сегодня значительно возросла скорость взаимного преодоления общественных событий, что иногда ограничивает возможность получения систематических и достоверных знаний о тенденциях развития сегодняшней жизни общества. Чтобы выйти из такой ситуации, возрастает необходимость формирования предпосылок для системного выражения нынешнего состояния исторического развития современных обществ в рамках новых научных понятий и категорий.

С учётом этих и других вопросов, связанных с обеспечением интеллектуальных основ управления социальными процессами, сегодня во всех развитых обществах растёт интерес к осознанию необходимости опираться на проверенные данные для их регулирования и расширения их изучения. Практически этот процесс воплощается в том, что сегодня развитые сообщества мира без предварительного изучения хода общественных явлений, направление которых, по существу, определяется интересами и ценностями членов общества, не представляют себе принятия решений, прогнозирования и проектирования направления своего развития.

Наблюдать осознание такой необходимости в обществах, выбравших позицию избегания осмысления современных процессов, как правило, сложно, так как определение социальных процессов в них сильно зависит от чувства волевого бессилия и ограничивает влияние индивидов в отдельности на эти процессы. Это можно истолковать и так, что формирование общественных отношений определяется в данном случае следованием ценностям, основанным чаще всего на обычаях и традициях, а не попыткой извлечь выгоду из последствий и устранить их нежелательные тенденции. То есть, сведение структуры современных обществ только до уровня простых традиционных отношений не может полностью обеспечить возможность регулирования в них соответствующего общественного порядка. Это свидетельствует о том, что современные общества без постоянного изучения социальных процессов не могут обеспечить себе рационального управления и создать реальные предпосылки для устойчивого развития общества, основанные на интересах и ценностях, воплощенных в общественном мнении.

Угрозы безопасности, которые сегодня возникают в разных уголках мира, при этом сужают роль ценностей толерантности и культуры в пространстве политических и социальных отношений. В связи с этим Лидер нации ещё с начала 2000-х годов в ходе своих пронизательных наблюдений

предупреждал о проявлении снижения потенциала доверия людей друг к другу, кризис безопасной человеческой экосистемы отдельных стран из-за растущих усилий по разделению мира, распространению экстремизма и опасностях, связанных с изменением климата, как основных факторах этих процессов. Иными словами, с того времени и по сегодняшний день эти акценты постоянно озвучивались на разных уровнях Лидером нации, из года в год приобретая оттенки, соответствующие требованиям развития человеческого общества. Поэтому, для подкрепления такого суждения мы здесь кратко, шаг за шагом проиллюстрировали эти мнения, используя метод социологического исследования «анализ содержания», выражение которого началось последовательно с 2000 года:

«Ни для кого не секрет, что после распада Советского Союза возобновилось перераспределение мира. Если выражаться яснее, то усилия сверхдержав по приобретению огромных источников сырья и топлива набирают силу» [6].

«Сегодня, когда сверхдержавы заняты заявлениями о величии и стремлении к господству, прискорбно, что в ряде стран миллионы людей страдают от голода, бессонницы и различных заболеваний, а сотни тысяч людей умирают [9].

«Несмотря на то, что прошло более десяти лет с момента распада советской сверхдержавы, геополитическое разделение мира ещё не закончилось, вместо этого региональные и экономические и политические границы приобретают новое расширение» [14].

«Различные виды боевого оружия, ядерные бомбы, ракеты большой и средней дальности стали инструментом насилия и себялюбии сверхдержав. То есть каждая страна, обладающая передовым и уникальным оружием, хочет изменить сложившуюся систему мира и экономическую и политическую карту планеты в свою пользу» [8].

«В условиях нарастания процессов глобализации на планете ускоряется столкновение интересов сверхдержав, попытки перераспределения регионов мира и обладания ресурсами сырья, природных ресурсов и мирового рынка» [21].

«Явные и тайные усилия сверхдержав и богатых финансовых сил по захвату источников топлива и сырья и новому перераспределению мирового рынка становятся всё более интенсивными, вызывая серьёзные глобальные потрясения и бескомпромиссные геополитические столкновения по всей планете». [22]

«В результате нарастания процессов глобализации и столкновения интересов сверхдержав или группы стран в мировом масштабе и в отдельных регионах возобновилась политическая борьба, активизировались

усилия по преобразованию исторически сложившейся системы международных отношений, новому перераспределению мирового рынка и приобретению новых запасов сырья, топлива и, прежде всего, нефти и газа» [18].

«В конце XX столетия и в начале XXI века геополитическая ситуация в мире изменилась радикальным образом, и в результате ускорения процессов глобализации, а также активизации явных и скрытых усилий великих держав по переделу и овладению источниками топлива и сырья в отдельных регионах планеты обострились противоречия и конфликты» [17].

При рассмотрении данного вопроса в период с 2000 по 2009 год Президент Республики Таджикистан уделял первостепенное внимание управленческим и производственным структурам страны, прежде всего, необходимости понимания и поиска путей их адаптации к быстро меняющейся ситуации в мире. В результате таких напоминаний, постепенно, начиная с 2010 года, путем применения, ряд конкретных мер, наблюдаем положительный результат адаптации Таджикистана к радикально изменившейся ситуации многогранных региональных и глобальных отношений.

Важные стратегии и программы, реализованные в сферах социально-экономической жизни страны, привели к увеличению Валового внутреннего продукта и улучшению уровня жизни населения. Поэтому в выступлениях Лидера нации с 2010 года все больше подчеркивается приоритетность целей Республики Таджикистан по адаптации и поддержке национальных интересов в условиях беспрецедентной напряженности геополитической борьбы: «...Однако, мы убеждаемся в том, что политика «двойных стандартов», невиданное напряжение геополитической борьбы, особенно за господство над жизненными и стратегическими ресурсами, обеспечение контроля над важными геостратегическими регионами является самым опасным явлением последних лет» [15].

«В этом процессе мы всегда должны держать в центре внимания вопрос местонахождения или же географического расположения Таджикистана, имеющего с государством Афганистан протяженную границу, а также процесс перераспределения мира, которой продолжается вот уже более двух десятилетий». [16]

«Послание нынешнего года... предлагается в условиях все большего осложнения ситуации в современном мире, невиданного расширения столкновений интересов сверхдержав за перераспределение мира и в связи с этим, еще большего осложнения и напряжения политической ситуации планеты» [12].

«Как показывают события последних нескольких лет, из-за политических кризисов, столкновений интересов сверхдержав, касающихся нового распределения мира, ... ещё больше осложнилась ситуация в современном мире» [17].

«В конце двадцатого и начале двадцать первого веков наша планета столкнулась с рядом новых угроз и вызовов, таких как усиление напряженности процесса перераспределения мира с целью достижения природных ресурсов сверхдержавами и другими проблемами» [23].

«В условиях все более усложняющейся ситуации современного мира, включая усиления геополитического соперничества между сверхдержавами... вопрос обеспечения безопасности и стабильности превратился в первостепенный и жизненно важный вопрос. За последние годы мы стали свидетелями того, что некоторые заинтересованные круги посредством информационного влияния... подвергают опасности политическую и социально-экономическую ситуацию некоторых стран и даже ликвидируют некоторые государства» [20]. «Анализ показывает, что изменяющийся с космической скоростью мир и борьба сверхдержав за распределение материальных благ и природных ресурсов, наряду с беспрецедентными достижениями, стали весьма уязвимыми, и их ущерб формированию духовного мира человека возрастает» [3].

«Хочу специально подчеркнуть, что в непростую геополитическую ситуацию–усиление торговых противостояний и бойкотов между сверхдержавами мира, очень важно построить благоприятный фундамент для развития производственного сектора, производства товаров и продуктов высокого качества, увеличения экспорта и приобретения достойного места на мировом рынке производства товаров и услуг» [5].

В выступлениях Лидера нации по вопросу наращивания усилий по перераспределению мира, начиная с 2020 года, просматривается предупреждение о неблагоприятных последствиях этого процесса и его влиянии на безопасность и существование человеческой жизни, а также об увеличении жертв, нарушении нормальных хозяйственных связей стран в различных частях мира, необходимости расширения деятельности глобальных институтов для устранения этих рисков. Потому, что некоторые страны обеспокоены тем, что мировая система, разработанная после Второй мировой войны, во многих отношениях нарушена и должна быть заменена новой адекватной системой. В связи с этим Республика Таджикистан всегда считает, что необходимо активизировать деятельность существующих институтов международной системы, таких как Организация Объединенных Наций (ООН), а региональные организации также должны встать на сторону этих институтов для укрепления системы жизнедеятельности человечества.

Поэтому Республика Таджикистан последовательно выражает свою поддержку формирующейся многополярной системе сотрудничества стран и следует ей в согласии со странами региона и мира.

В ходе анализа и наблюдения за ходом этих вызовов становится ясно, что некоторые государства, напротив, стремятся заменить свои взгляды и позиции решениями и резолюциями международных организаций без уважения позиции других стран. То есть сегодня существует опасное экзистенциальное соперничество между странами и политическими системами. В этом соперничестве произошла предвзятая группировка стран мира, которую в угоду собственным интересам разделяют на демократические и недемократические режимы. Страны, которые находятся в эпицентре столкновения этих двух режимов, в случае спора иногда называют страхующими государствами (*hedging states, contested states*). Но реальность показывает, что такая роли оценка позиции развивающихся стран не столь точна и адекватна. Сегодня роль развивающихся стран в обеспечении прогресса мировой экономики возросла, и большинство из них вносят ценный вклад в управление мировыми процессами: «В настоящее время из-за политического и военного противостояния и конфликтов, а также экономических и финансовых санкций, возникающих в результате усилий по перераспределению мира, положение планеты осложнилось до невиданных масштабов» [10].

«В таких чрезвычайно сложных и критических условиях и в момент, когда усиливается процесс передела мира и природных ресурсов планеты, стремительного разоружения и возобновления этапа «холодной войны», мы обязаны больше, чем когда-либо защищать и укреплять мир, спокойствие, политическую стабильность и национальное единство». [2]

«Столкновение интересов сверхдержав за передел мира и доступ к природным ресурсам, и другие проблемы привели к тому, что в жизни жителей планеты настал тяжелейший период в почти столетней истории человечества». [4] «За последние десятилетия, то есть с конца 20-го века и в начале 21-го века, состояние планеты стало весьма уязвимым и беспокойным из-за усилий сверхдержав по перераспределению мира». [23]

Приведенные цитаты свидетельствуют о том, что, подчеркивая проблему эскалации усилий по перераспределению мира между сверхдержавами, Лидер нации указывает на уязвимость ситуации стабильности и безопасности во многих странах мира, особенно в развивающихся странах. По мнению Лидера нации, в ходе жёсткой конкуренции за господство при перераспределении мира можно наблюдать проявление неприятных последствий для всего человеческого общества. К их числу относятся проблемы решения и ликвидации последствий

изменения климата, опасность распространения экстремистских и террористических движений, обострение нехватки продовольствия, распространение новых инфекционных заболеваний и другие.

Каждая из этих проблем освещена Лидером нации в ходе своих выступлений в объяснениях неприятных последствий усилий по перераспределению мира и подчеркнуты задачи таджикистанского общества по снижению интенсивности их влияния в стране, регионе и мире. Для примера необходимо привести несколько цитат, относящихся к некоторым из этих тем: «Такая ситуация заставляет народы планеты, в том числе и нас, придавать особое значение вопросу сохранения мира, укрепления основ государственности и укрепления обороноспособности государства как важнейшего условия устойчивости безопасности, стабильности и спокойствия общества»[22]; «Такая нестабильная ситуация приводит к серьёзному экономическому и финансовому кризису и осложняет жизнь жителей многих регионов и стран мира. Кроме того, глобальные проблемы – изменение климата планеты и его последствия – нехватка воды, засуха и стихийные бедствия, а также продолжающаяся пандемия “COVID–19” привели к нехватке продовольствия и росту цен на все виды товаров и услуг. В этих условиях мы должны выразить благодарность за независимость и свободу нашей Родины, оценить великое благо, которое мы получили высокой ценой и тяжёлым трудом – мир и спокойствие, политическую стабильность и национальное единство, и сохранить его как зеницу ока» [10].

Осознание содержания анализа Лидером нации современных глобальных и региональных процессов приводит нас к выводу, что проявление событий политического и социального мира современности, как и других явлений, не происходит без устойчивых причинно-следственных связей, напротив, сегодня они стали гораздо более сложными, чем в прошлом. Их преобразование из одного состояния в другое происходит не из-за склонности лиц, обладающих официальным статусом, влияющим на поведение людей формального уровня, а из-за проявления определенных объективных причин. Поэтому для понимания и усилий по эффективному и целенаправленному управлению этими явлениями важно углубиться в суть связей и существенных причин событий в жизни каждого общества.

С учетом этого поиск и реализация адекватных ответов на уязвимые и сложные усилия сегодняшнего мира, особенно в последнее десятилетие, является свидетельством налаживания нормальной деятельности государственных институтов, что является результатом целенаправленной политики Президента нашей страны. В этом контексте шаги, предпринятые для защиты независимости страны от различных угроз, создания

коллективного пояса безопасности вдоль государственной границы с Афганистаном, партнёрства в возрождении Шёлкового пути, создания прямой линии связи со странами мира, защиты светских столпов национальной государственности в отношениях различных уровней и т.д., создают в глазах каждого гражданина выдающийся образ благородного и мужественного государственного деятеля, достойного статуса Лидера нации.

Следует отметить, что такая политика, проводимая нашим главой государства, будет положительно оценена не только внутри страны, но и другими государствами мира, а также международными организациями и учреждениями из-за её широкого созидательного аспекта. Примером, подтверждающим эти слова, является оценка Председателем Китайской Народной Республики богатого политического опыта Лидера нации во время проведения саммита «Центральная Азия-Китай»: «Вы, господин Президент, среди нас, глав государств, являетесь самым опытным политиком, который стоял у истоков создания новой таджикской государственности и создания Шанхайской организации сотрудничества. Вы весьма мудрый, проницательный и дальновидный политик и играете важную роль в развитии двусторонних отношений. Ваше предложение и мнение чрезвычайно важны для нас» [24].

Таким образом, можно сказать, что политические и социальные изменения, происходящие в современном мире, за последние десятилетия коренным образом изменили не только облик национальных сообществ, но и видение и ценности людей, их отношение к реалии жизни своих обществ и человеческого сообщества в целом. Отдельные сообщества прилагают усилия для обеспечения нормального протекания этих процессов, регулярно разрабатывают социально-экономические программы, следуя сбалансированной политике, и предусматривают ценности и нормы жизни людей в формате этих проектов. Однако, к сожалению, не всегда такие шаги приводят к успеху, так как тенденции в требованиях и мотивах его духовного развития часто отодвигаются на второй план в ходе составления проектов.

В связи с этим вопрос о необходимости сближения инициатив по созданию новых социальных институтов, соответствующих видению и фундаментальным ценностям членов каждого общества, сегодня все чаще ставится на повестку дня, и в реализации этой инициативы рассматривается как одно из важных условий обеспечения общественной стабильности и гарантии соблюдения прав и свобод человека. Поэтому социотворческие проекты, которые ранее осуществлялись с целью достижения уровня развития развитых обществ по моделям «западной демократизации»,

«индустриальной модернизации» и т.д. в достаточно развитых обществах, в настоящее время меньше притягивают внимание. Мотивы модернизации и демократизации в социотворческих проектах большинства обществ дополнительно приобретают национальные отличительные качества (суверенная демократия, суверенная модернизация), что свидетельствует об особенностях процесса их развития. Иными словами, проявление противоречивых зигзагов в развитых обществах сделало менее привлекательным для развивающихся обществ стремление подражать и исключительно следовать опыт пройденного ими пути. Это реальность, которую невозможно игнорировать, и она напрямую связана с различными факторами.

В связи с упомянутым суждением стоит подчеркнуть, что политические системы стран, конкурирующих друг с другом в стремлении к новому разделу современного мира, не оставляют в стороне определенных усилий по поддержанию в состоянии тревоги и нестабильности развивающихся стран. Редко, злоупотребляя их тревогой и растущей потребностью в безопасности, они выводят угрозы применения силы на арену политики посредством вмешательства и давления, а также организации «цветных революций», чтобы сделать существующую ситуацию еще более жестокой и нездоровой.

Мы стали свидетелями этой ситуации в августе 2021 года в Афганистане, и сегодня также наблюдается проявление этого явления в ряде современных обществ. Например, даже в развитых обществах мы видим, что определенные силы с этнофобскими и консервативными лозунгами завоевывают симпатии среди отдельных слоев населения и увеличивают свои шансы прийти к власти. Они пытаются убедить людей в том, что только они могут освободить простых людей от бедствий глобализации и глобальных опасностей, а не существующие системы. Как заявил Лидер нации в ходе своего выступления перед активистами, представителями общества и религиозными деятелями страны от 9 марта 2024 года, данная тенденция сегодня все больше привлекает умы молодёжи, что на самом деле является источником беспокойства, учитывая их участие и присутствие в борьбе экстремистских группировок: «Мы должны помнить, что руководители террористических и экстремистских групп, вовлекающие наших и ваших детей в свои ряды, не знают, что такое боль и трудности рождения и воспитания наших детей, не чувствовали по ночам бессонницы и не давали нашим детям хлеба и воды. Именно поэтому наши с вами дети не представляют для них ценности, в короткий срок они превращают их в террористов-самоубийц и преследуют свои гнусные цели» [7].

Фактор эскалации этой ситуации во многом связан с проблемами, с которыми сталкиваются современные общества и которые практически повсеместно схожи друг с другом. В числе этих проблем можно назвать расширение социального неравенства, различия доходов, снижение доверия людей друг к другу, противоречие глобализации и системе народонаселения, процесс ещё большего обогащения имущего класса и банкротства бедных, медленные темпы экономического развития большинства стран, ощущение радикальной религиозности и т.д., которые постепенно приобретают системный характер в современном мире.

Другим примером втягивания третьих стран в атмосферу геополитической конкуренции являются провокации с использованием религиозных мотивов, финансовые обещания на осуществление спланированных действий разведывательных служб, осуществление различных заговоров, на которые обращал внимание Лидер нации. Оценка этих вопросов является результатом непосредственного наблюдения сложных процессов в годы независимости нашей страны, таких как втягивание ее в водоворот гражданской войны внешними заинтересованными силами, поиск и реализация усилий по защите независимости, восстановлению мира и стабильности, преодолению острых противоречий на пути обеспечения дальнейшего развития жизни общества, прямой и косвенной реакции внутренних и внешних врагов на поддержку высшим руководством страны национальных интересов в новом современном геополитическом пространстве. В ходе каждой встречи и выступления Лидер нации, приводя живые примеры этих процессов, постоянно подчёркивает необходимость пробуждения в умах наших соотечественников чувства патриотизма и бдительности, чтобы не допустить втянуть их в тенёта врагов нации. Потому что это значит своими руками разрубить корни древа Государственной независимости, растоптать национальный авторитет, внедрять нездоровый дух в общество, становиться марионеткой в руках региональных и глобальных игроков.

Очевидно просматривается накал усилий, угрожающих существованию независимых государств, особенно на сегодняшнем этапе геополитического соперничества за перераспределение мира, крайне интенсивного и жестокого использования сил военной разведки, промывания мозгов и вовлечения жертв в террористические акты, подрыва потенциала развития стран путём введения санкций, лишения их передового образования и технологий, оказания давления с целью беспрепятственного использования их природных ресурсов и т.д. Необходимо подчеркнуть, что противоречивость этих процессов затрудняет их своевременное понимание и делает общества более ответственными за поиск ответов на вызовы. Перед

лицом таких вызовов современное таджикское общество всегда считает важным управление социальными изменениями и эффективно использует эффективные механизмы для удовлетворения потребностей членов общества. Общество также считает и поддерживает защиту общих ценностей, необходимых для обеспечения максимально широкого присутствия конструктивных действий в различных сферах общественной жизни.

В видении Лидером нации современных процессов отчетливо видна объективный стратегический взгляд с адекватным пониманием задач обеспечения существования нашего национального государства. Поэтому в его анализе, прежде всего, больше внимания уделяется вопросу о необходимости устойчивого сохранения основ суверенитета государства не только в политическом, но и в экономическом и духовном плане. Потому что интенсивность сегодняшней конкуренции государств является ещё одним доказательством того неоспоримого факта, что в географически расположенных территориях каждое государство, наряду с другими признаками суверенитета, также должно иметь возможность обеспечить определенное соотношение экономических и духовных потребностей людей. Если все эти виды потребностей зависят от совокупности наступлений и влияний внешней окружающей, то любая политическая система теряет свою независимость.

С такой аналитической точки зрения проникновение в содержание выступлений Лидера нации о необходимости организации цепочек производства национальной продукции, в том числе производства продуктов питания, создает основу для понимания стратегического видения Лидера нации: «Как всем известно, в последние годы политическая и экономическая ситуация в мире значительно усложнилась, и сейчас человечество находится в крайне уязвимом и сложном периоде своей почти столетней истории.

В частности, за последние пять лет усилилось негативное влияние геополитических столкновений, торговых конфликтов, распространения инфекционных заболеваний, а также последствий изменения климата на экономику стран мира, ускоренное вооружение и начало этапа «холодной войны» привели к нарушению системы торгово-экономических отношений между государствами и возникновению глобального экономического кризиса. В частности, в 2022 году были усилены экономические и торговые санкции, разорваны существующие цепочки поставок товаров и продукции, сократилось производство продукции, а цены, особенно цены на продукты питания, беспрецедентно выросли.

Несмотря на происходящие в мировой экономике преобразования и негативное влияние внешних факторов на нашу национальную экономику, в результате эффективной реализации экономических реформ, стратегий, программ и антикризисных мер за последние пять лет развитие экономики Таджикистана ежегодно обеспечивалось в среднем на уровне 7,3%, Валовой внутренний продукт достиг 71 миллиарда до 115 миллиардов сомони и увеличился в 1,5 раза на душу населения. В том числе в 2022 году были усилены работы по поддержанию макроэкономических показателей, снижению влияния потенциальных рисков на национальную экономику, стабилизации банковской системы, увеличению производства промышленной и сельскохозяйственной продукции, улучшению инвестиционного климата и поддержке предпринимательства, обеспечено развитие национальной экономики на уровне 8 процентов»[12]. Тем не менее, лидер нации расценивает приоритетность импорта над экспортом как тревожное и неотложное состояние, которое заслуживает внимания в современных условиях, учитывая его пагубное влияние на государственный суверенитет. То есть с 2000 года Лидер нации подчеркивает, что усилия по перераспределению мира исторически являются длительным процессом, и переход к новой системе международных отношений будет протекать весьма интенсивно и противоречиво.

В связи с этим Республика Таджикистан как и большинство постсоветских государств нуждается в привлечении технологий и расширении производства, развитии человеческого, экономического и финансового капитала и т.д., которые во многих отношениях она должна решать самостоятельно и оперативно. Потому что по большей части мы являемся свидетелями пика сдерживания государств от перемещения товаров и услуг не только на свои рынки, но и из других стран на свои рынки и рынки других стран. Институты и организации, которые в соответствии со своим уставом несут ответственность за предотвращение подобных ситуаций, также утратили свое влияние.

Предполагается, что ещё на несколько лет усилия стран по возведению таких протекционистских железных занавесов возрастут с учётом нехватки ресурсов для экономического развития стран, ускоренного роста вооружений, продолжения и начала новых военных конфликтов, изменения климата и т.д. К счастью, наша страна, наблюдая и понимая реальные процессы современного мира, выяснила, как целенаправленно осуществлять свои действия, связанные с социального строительства в этой беспокойной атмосфере, не отвлекаться от неблагоприятных последствий неожиданных и умело спланированных событий, направленных на дестабилизацию нашей страны, своевременно превращать имеющиеся в современных процессах возможности в приоритеты своего развития.

ЛИТЕРАТУРА

1. John J. Mearsheimer and Sebastian Rosato. How States Think. Rationality of Foreign Policy. – Yale University Press, 2023;
2. Выступление в День знаний и открытие главного здания Таджикского государственного медицинского университета, prezident.tj/node/29047, 01.09.2022;
3. Выступление на встрече с представителями общественности страны по случаю наступления священного месяца Рамазан, <http://prezident.tj/node/17613>, 12.05.2018);
4. Выступление на заседании Центрального Исполнительного комитета Народной Демократической Партии Таджикистана, prezident.tj/node/29745, 30.11.2022;
5. Выступление на международном Бизнес-форуме-2018 под названием «Развитие предпринимательства и инвестиций и современные экономические процессы», prezident.tj/node/18701, 15.10.2018.
6. Выступление по случаю Дня Конституции, prezident.tj/node/9643, 05.11.2000;
7. Выступление Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона на встрече с активистами, представителями общественности и религиозными деятелями страны, 03.09.2024. [Электронный источник] официальный сайт НИАТ «Ховар»—<https://khovar.tj/2024/03/onii-prezidenti-um-urii-to-ikiston-emomal-ra-mon-dar-mulo-ot-bo-faolon-namoyandagoni-omea-va-hodimoni-dini-mamlakat/>;
8. Поздравительное послание в честь 57-летия Победы над фашизмом. prezident.tj/node/6672, 08.05.2002;
9. Поздравительное послание по случаю наступления 2001 года и нового тысячелетия, prezident.tj/node/9634, 01.01.2001;
10. Поздравительное послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона по случаю праздника Ид аль-Фитр, 01.05.2022. [Электронный источник] официальный сайт пресс-службы Президента Республики Таджикистан — prezident.tj/node/28288;
11. Послание Лидера нации, Президента Таджикистана уважаемого Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан, <http://prezident.tj/node/10585>, 20.01.2016;
12. Послание Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона «Об основных направлениях внутренней и внешней политики Республики», 23.12.2022. [Электронный источник] официальный сайт пресс-службы Президента Республики Таджикистан prezident.tj/node/27417;

13. Послание Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан. prezident.tj/node/6694, 22.04.2002;
14. Послание Президента Таджикистана Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан prezident.tj/node/8136, 23.01.2015;
15. Речь в честь 22-й годовщины создания Вооружённых сил Таджикистана <http://prezident.tj/node/8284>, 22.02.2015;
16. Речь на праздновании Дня знаний, урока мира и начала нового учебного года, <http://prezident.tj/node/12908>, 01.09.2016;
17. Речь по случаю 12-летия Независимости Республики Таджикистан и 1000-летия со дня рождения Носира Хусрава. prezident.tj/node/6643, 08.09.2003;
18. Речь по случаю 17-й годовщины Государственной независимости prezident.tj/node/269, 08.09.2008;
19. Речь по случаю 25-й годовщины XVI сессии Верховного Совета, prezident.tj/node/16605, 19.11.2017;
20. Речь по случаю 5-й годовщины подписания общего соглашения об установлении мира и национального согласия. prezident.tj/node/6693, 26.06.2002;
21. Речь по случаю десятой годовщины XVI сессии Верховного Совета Республики Таджикистан. prezident.tj/node/6698, 15.11.2002;
22. Речь по случаю Дня знаний и открытия нового здания Академии Министерства внутренних дел, 30.08.2017. [Электронный источник] официальный сайт пресс-службы Президента Республики Таджикистан — <http://prezident.tj/node/16031>; [4].
23. Речь Президента Республики Таджикистан, Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона в День знаний <http://prezident.tj/node/31416>, 01.09.2023;
24. Участие в первом Саммите глав государств «Китай-Центральная Азия», 19.05.2023. [Электронный источник] официальный сайт Министерства иностранных дел Республики Таджикистан — <https://mfa.tj/tg/main/-view/12683/ishtirok-dar-sammiti-yakumi-saroni-kishvarhoi-chin-osijoi-markazi>;

**МУНОСИБАТИ РАСИОНАЛИСТӢ БА ИДОРАКУНӢ ВА
ПЕШГУӢИИ САМТИ РАВАНДҲОИ МАҲАЛЛӢ ВА ҶАҲОНӢ ДАР
АМАЛИЯИ СИЁСӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

УСМОНЗОДА ХАЙРИДДИН УСМОН,

доктора илмҳои фалсафа, директори Маркази тадқиқоти стратегии
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;

тел.: (+992) 93-453-10-08; e-mail: khidiev@mail.ru

ФАТТОҲЗОДА САИДМУРОД,

доктор философских наук, профессор, мушовири директори Маркази
татқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел.: (+992) 93-701-77-46; e-mail: fattoev2007@mail.ru

*Дар ин мақола муаллифон муносибати оқилонаи идоракунӣ ва пешгӯии
самти равандҳои маҳаллӣ ва ҷаҳониро баррасӣ мекунанд. Дар доираҳои
илмӣ ва идоракунӣ пешгӯиҳои равандҳои ҷаҳони муосир дар тури муддати
дароз яке аз мушиқтарин ва аксаран ҷалнашаванда маҳсуб мешавад, зеро
ба татбиқи ин равандҳо омилҳои мухталифи зиддиятнок, ки дар аксар
ҳолатҳо ба таври қатъӣ таъсир мерасонанд. Аз сабаби ношаффоф ва
номувofiқӣ аз назар дур мондаанд. Аз ин лиҳоз, барои ба воқеият наздик
кардани ҳама гуна пешгӯиҳо ва фарзияҳо дар бораи падидаҳо ва равандҳои
баррасишаванда дидгоҳи васеъ ва пурра доштан муҳим аст.*

*Муаллифон пешбурди сиёсати Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо
дарназардошти афзалиятҳои дар боло зикришуда дар самти таъмини
низоми устувори давлатдорӣ миллӣ, таъмини ваҳдати миллӣ, татбиқи
ҳадафҳои стратегии руиди кишвар, таҳкими робитаҳо бо кишварҳои
минтақа таҳлил намудаанд ва муаррифии Тоҷикистон ба ҷаҳониён
тавассутӣ ташаббусҳои ҷаҳонӣ.*

***Калидвожаҳо:** Эмомалӣ Раҳмон, Ҷумҳурии Тоҷикистон, Президент,
идоракунӣ, пешгӯӣ, пешвоён, фаъолияти сиёсӣ, давлатҳо, тартибот.*

**RATIONALISTIC APPROACH TO GOVERNANCE AND
FORECASTING THE DIRECTION OF LOCAL AND GLOBAL
PROCESSES IN POLITICAL PRACTICE IN THE REPUBLIC OF
TAJIKISTAN**

USMONZODA KHAYRIDDIN USMON,

Doctor of philosophy sciences, Director of the Center for
strategic research under the President of the Republic of Tajikistan,
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave. 89;
tel.: (+992) 934-53-10-08; e-mail: khidiev@mail.ru

FATTOHZODA SAIDMUROD,

Doctor of Philosophy, Professor, Advisor to the Director of the Center for
strategic research under the President of the Republic of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave.89;
tel.: (+992) 93-701-77-46; e-mail: fattoev2007@mail.ru

In this article, the authors consider the rationalistic approach to management and forecasting the direction of local and global processes. In scientific and managerial circles the forecasting of processes of the modern world for a long period of time is considered as one of the most difficult and often unsolvable problems, since the realization of these processes is decisively influenced by various contradictory factors, which in most cases go out of sight because of their opacity and inconsistency. In this regard, in order to bring any forecasts and hypotheses closer to reality, it is important to have a broad and complete vision of the phenomena and processes under consideration.

The authors analyze the promotion of the policy of the Republic of Tajikistan, taking into account the above priorities in the direction of ensuring a sustainable system of national statehood, ensuring national unity, implementation of strategic goals of the country's development, strengthening ties with the countries of the region and the world, representing Tajikistan to the world through global initiatives.

Keywords: *Emomali Rahmon, Republic of Tajikistan, President, governance, forecasting, leaders, political activity, states, order.*

УДК: 327.7

ШАРИКИИ ПОЙДОРИ ТОҶИКИСТОН БО ИМА: ТАЪРИХИ ТАШАККУЛ, МУҲТАВО ВА ДУРНАМОИ ҲАМКОРИҶО

Қисми 2

ШАРИФЗОДА АБДУФАТТОҲ АБДУВАҲҲОБ,

доктори илмҳои таърих, профессор, узви вобастаи

Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33;

e-mail: abdufattoh@yahoo.co.uk

ШАРИФЗОДА ФИРДАВС АБДУФАТТОҲ,

котиби якуми Вазорати корҳои хориҷии

Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои таърих

734001, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Шероз 33;

тел: (+992 37) 221-18-08; e-mail: firdavs.sharifzoda@mfa.tj

Мақола ба баррасии таърихи роҳандозӣ ва динамикаи густариши муносибатҳои ғуногунҷанбаи Тоҷикистону Иёлоти Муттаҳидаи Амрико дар зарфи 32 соли барқарорӣи робитаҳои дипломатӣ бахшида шудааст. Муаллифон аҳамият, мундариҷа ва натиҷаҳои рӯйдоду чорабиниҳои дар доираи ҳамкориҳои ду кишвар анҷомёфта, аз ҷумла боздидҳои расмиву кории Президенти Тоҷикистон аз Вашингтон ӯ Нью-Йорк ва таширифҳои намоёндогони баландпояи ИМА ба Душанбе, инчунин раванди рушди муколамаи сиёсӣ, равобиту иқтисодӣ ва сармоягузорию таҳлил ва бо далелҳои илмӣ асоснок кардаанд. Мақола бо таъкиди зарурати минбаъд амиқтару васеътар гардонидани маҷмуи ҳамкориҳои мутақобилан судманди ду кишвар дар соҳаҳои ғуногун ба поён мерасад. Зимни таълифи мақола китобхону рӯзномаҳо пиромунӣ фаъолияти сиёсати хориҷии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва нахрияҳои Вазорати корҳои хориҷӣ, асарҳои илмӣ ва адабиёти илмӣ-оммавӣ, инчунин дигар матолиби электронии дохилию хориҷӣ ва маводи иттилоотию оморӣ истифода шудааст.

Калидвожаҳо: Тоҷикистон, Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, муносибатҳои байналмилалӣ, сиёсати хориҷӣ, таърих, Президенти Тоҷикистон, робитаҳои иқтисодӣ ва гуманитарӣ, табодули сафарҳо, машваратҳои солони дуҷониба, муколамаи сиёсӣ, шарикӣ амниятӣ, қолаби “С5+1”.

Қобили тавачҷуҳ аст, ки ҳамкориҳои дучонибаи Тоҷикистон ва ИМА дар самтҳои низомӣ, амниятӣ, мубориза бар зидди терроризми байналмилалӣ, пешгирии гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир ва таҳкими ҳифзи сарҳад яке аз самтҳои фаъоли муносибатҳои ду кишвар ба шумор рафта, густариши мунтазами ин унсурҳои ҳамдастӣ баръало ба мушоҳида мерасад [1, с. 141].

Ба қавли собиқ сафири ИМА дар Тоҷикистон Чон Марк Поммершайм (*ҳоло муовини ёвари Котиби давлатии ИМА оид ба умури Осиёи Ҷанубӣ ва Осиёи Марказӣ – муаллифон*), дар солҳои 2000-ум Ҳукумати ИМА эҳдои кумакҳои башардӯстона ва дастгирии рушди иқтисодии Тоҷикистонро идома дода, ҳамчунин кумакрасонӣ дар бахши амниятро низ ба таври назаррас боло бурд. Дар соли 2005, ҳангоме ки неруҳои марзбонии Русия қаламрави Тоҷикистонро тарк карданд, ИМА кумаку мададҳои хешро баҳри ҳифзи марзи Тоҷикистону Афғонистон афзун кард. ИМА аз соли 2006 то имрӯз (*ба ҳолати охири соли 2021*) 27 иншооти марзӣ, аз ҷумла 13 дидбонгоҳи сарҳадӣ, 9 гузаргоҳ, 2 подгони марзбонӣ ва 3 маркази омӯзиширо сохта ё таъмир кардааст. Сафорати ИМА ҳамчунин беш аз 4500 дастгоҳи муҳобира, 400 воситаи нақлиёт, 1600 дастгоҳи дид дар шаб ва дигар афзору таҷҳизотро дар ихтиёри марзбонони тоҷик қарор додааст [2, с. 6]. Дар маҷмӯъ, аз соли 2002 инҷониб Ҳукумати ИМА барои мусоидат дар мубориза бо таҳдидҳои амниятӣ дар Тоҷикистон лоиҳаҳоро ба маблағи беш аз 300 млн. долл. ИМА амалӣ кардааст [2, 211].

Дар ин зимн бояд тазаққур дод, ки муносибатҳои Тоҷикистон бо ИМА баъд аз оғози амалиёти зиддитеррористӣ дар Афғонистон дар соли 2001 мавриди тағйироти кулӣ қарор гирифта, ин амр ҳамзамон ба шарофати сиёсати “дарҳои боз”, сулҳомез ва бисёрсамтаи аз тарафи Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон эълоншуда боиси боз ҳам вусъат ёфтани ҳамкориҳои ду давлат дар ҳамаи соҳаҳо ва сатҳу зинаҳо гардид. Дар ин қарина, сафарҳои вазири мудофияи ИМА Д. Рамсфелд дар моҳи ноябри соли 2001 ва июли соли 2005, ташрифҳои Котибони давлатии ИМА Кондолиза Райс (октябри соли 2005), Ҳиллари Клинтон (октябри соли 2011) ва Чон Керри (ноябри соли 2015), боздидҳои чандинқаратаи Фармондеҳони Ситоди Марказии Артиши ИМА ба Тоҷикистон аз ин дигаргунӣҳо дар муносибатҳои дучониба ва рушду тақомули онҳо баръало шаҳодат медиҳанд. Абзори баргузор намудани гуфтушунидҳои машваратӣ роҷеъ ба нақшаи ҳамкориҳои ҳарбӣ байни Фармондеҳии Марказии ИМА ва Ҷумҳурии Тоҷикистон ба роҳ монда шуда, ҳар сол садҳо намоёндагони кишвари мо дар семинар ва омӯзишу машқҳои ҳарбӣ, ки аз ҷониби амрикоӣ ташкил карда мешаванд, иштирок мекунанд [9,177-178].

Боздидҳои қариб ҳарсолаи Фармондеҳони Ситоди Марказии Қувваҳои Мусаллаҳи ИМА аз Тоҷикистон ва мулоқоту музокироти онҳо бо Президент ва роҳбарони мақомоти қудратии кишвар, бахусус Томми Френкс (январ, августи соли 2002), Чон Абузайд (августи 2003), Уилям Феллон (июни 2007), Чеймс Меттис (феврари 2011, март 2012), Ллойд Остин III (июли 2013, 2014, августи 2015), Чозеф Вотел (июни 2016, апрели 2017, майи 2018), Кеннет Маккензи (октябри 2020), Майкл Эрик Курилла (июни 2022) бозгӯии возеҳи умқи шиддати ҷоннокӣ шарикӣ наздики низомӣ амниятӣ ду кишвар мебошанд [17].

Муколамаи сиёсии сатҳи олии ду кишвар зимни суҳбати хосаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо Президенти ИМА Ҷорҷ Буш дар ҳошияи Саммити навбатии СААШ (НАТО) дар шаҳри Истанбули Ҷумҳурии Туркия (29 июни соли 2004) тақвият ёфт. Сарони ду давлат доир ба тақонбахшии муборизаи муштарак алайҳи таҳдиду хатарҳои глобалӣ ва дурнамои рушди муносибатҳои Тоҷикистону Амрико андешаронӣ намуданд [7, 177]. Дар рафти мулоқоти Президент Э. Раҳмон бо Котиби давлатии ИМА Кондолиза Райс (шаҳри Душанбе, 13 октябри соли 2005) афзалиятнокии муносибатҳо бо ИМА дар сиёсати хориҷии кишвар, манфиатдории ҷониби мо дар амри густариши онҳо, қаноатмандии ҷонибҳо аз сатҳи кунунии робитаҳо ва татбиқи минбаъдаи иқтидорҳои васеи истифоданашуда дар ҷорҷӯбаи ҳамкорӣҳои гуногунсоҳа таъкид гардид. Ҳамгироӣҳои муштарак дар мубориза бо хатару таҳдидҳои нави ҷаҳони муосир, мусоидат дар таъмини амниятӣ суботи минтақа ва ҷаҳон аз самтҳои асосии ҳамкорӣҳои дучонибаи Тоҷикистону Амрико номида шуд. Ҳамзамон, омодагии ҷонибҳо дар мусоидат ба рушди устувори иқтисодӣ Афғонистон иброз шуда, ба сифати намуна лоиҳаи сохтмони Неругоҳи барқи обии Даштиҷум дар сарҳади Афғонистон зикр гардид, ки метавонад дар тараққиёти иқтисодӣ минтақа тақони ҷиддӣ ворид созад [14].

Санаи 25 августи соли 2007 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар қароргоҳи Ҳукумати мамлакат вазири савдои ИМА Карлос Гутierrez, ки ҳамчунин ҷиҳати иштирок дар маросими ифтитоҳи расмӣ пули мошингарди миёни Тоҷикистону Афғонистон дар рӯи дарёи Панҷи Поён ташриф оварда буд, ба ҳузур пазируфт. Нахуст меҳмони баландмақоми амрикоӣ номаи шахсии Президент Ҷорҷ Бушро ба Президенти Тоҷикистон супорид. Дар рафти суҳбат аз сатҳ ва мазмунӣ равобити Тоҷикистону Амрико дар доираи муносибатҳои дучониба ва бисёрҷониба изҳори қаноатмандӣ гардида, анҷом ёфтани сохтмони пули азими миёни Тоҷикистону Афғонистон ҳамчун натиҷаи ғурағуи ҳамкорӣҳои ду кишвар таъсир шуд [8, 260]. ИМА зиёда аз 36 миллион

долларро барои сохтмони кӯпруки мазкур, биноҳои маъмурӣ барои сарҳадчиён ва кормандони Хадамоти гумруки Тоҷикистон сарф намуд, ки барои густариши муносибатҳои иқтисодӣ тичоратии Тоҷикистон ва Афғонистон ва минтақаҳои Осиёи Марказӣ ва Осиёи Ҷанубӣ мусоидати ғайбӣ карда, инчунин барои баромадани Тоҷикистон ба бандарҳои уқёнусҳо хеле муҳим мебошад [4,120]. Дар мулоқот бо Сарвари давлати Тоҷикистон Намояндаи махсуси ИМА доир ба Афғонистон Ричард Ҳолбрук (Ню-Йорк, сентябри 2010) изҳор дошт, ки ҷониби амрикоӣ дар ояндаи наздик ба бунёди пули нави мошингузар миёни Тоҷикистону Афғонистон дар мавзеи Кокули ноҳияи Фархор шуруъ хоҳад кард. Ҳамин тавр, якчанд пулҳои мошингузари дар рӯи дарёи Панҷ дар марзи Тоҷикистону Афғонистон бо кумаки ИМА бунёдшуда, шароити 300 дарсад афзудани ҳаҷми муомилоти тичоратии Тоҷикистонро бо кишвари ҳамсоя фароҳам овард [3,140].

Ҳангоми як силсила вохӯриҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо Котиби давлатии ИМА Ҳиллари Клинтон (Ню-Йорк, сентябри 2009; Остона, декабри 2010 ва Душанбе, октябри 2011) рӯзномаи ҳамкориҳои мубрами дӯҷониба ва минтақавӣ баррасӣ шуда, ҷониби амрикоӣ нақшаи Тоҷикистонро дар барқарорсозии сулҳу субот дар Афғонистон баланд арзёбӣ намуд ва барои мусоидат ба нерӯҳои эътилофӣ подори сулҳ дар ин кишвар ба Президенти кишварамон арзи сипос кард. Ҳарду ҷониб масъалаи омодагӣ ва бозомӯзии кадрҳои низомӣ ва мутахассисони соҳаҳои кишоварзӣ, муҳандисӣ ва тиббиро барои Афғонистон яке аз василаҳои асосии эҳёи ҳаёти ошошта дар ин кишвар маънидод карданд. Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни мулоқот бо хонум Ҳиллари Клинтон (22 октябри соли 2011) таърифи мавсуфиро ба Душанбе нишонии таваҷҷуҳи хосси Амрико ба Тоҷикистон ва минтақаи мо арзёбӣ карданд. Сарвари давлати тоҷикон аз иқдоми Иёлоти Муттаҳида Амрико доир ба эҳёи Роҳи нави абрешим, ки ҳадаф аз он эҷоди шабакаҳои пайвастаи иқтисодӣ тичоратӣ, сармоягузорӣ, нақлиётӣ коммуникатсионӣ, энергетикӣ ва таъмини робитаи бемонеаи мардумони Осиёи Марказӣ ва Осиёи Ҷанубӣ мебошад, пуштибонӣ намуданд [5, 309].

Маврид ба зикри хос аст, ки бо пешниҳоди ҷониби амрикоӣ, аз соли 2010 инҷониб мунтазам Машваратҳои солони (сиёсии) дӯҷониба (Annual Bilateral Consultations) дар сатҳи баланд бонавбат дар пойтахтҳои ду кишвар ҳар сол баргузор мегарданд. Машваратҳо ҷиҳати муҳокима ва пешбурди масъалаҳои ҳамкорӣ тибқи ченакҳои сиёсӣ, иқтисодӣ (энергетика, сармоягузорӣ) ва муҳити зист, амният ва ченаки гуманитарӣ– ҳифзи ҳуқуқи инсон (озодии суҳан, дин, матбуот ва ғайра), рӯзномаи минтақавӣ ва ҷаҳонӣ, чун анъана бо ҷалби намояндагони вазорату идораҳои мухталифи ҳар ду кишвар барпо мешаванд [4,117]. Даври аввалини Машваратҳо 12 феввали

соли 2010 дар Вашингтон анҷом ёфта, даври нӯҳуми он 25 майи соли 2022 дар шаҳри Душанбе бо иштироки ҳайатҳои Тоҷикистону ИМА таҳти роҳбарии Вазири қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон Сирочиддин Мухриддин ва ёвари Котиби давлатӣ оид ба Осиёи Ҷанубӣ ва Осиёи Марказии ИМА Доналд Лу доир гардид.

Соли 2015 рӯйдодҳои муҳимро дар ҷаҳорҷӯби муносибатҳои дӯхониба ва минтақавии Тоҷикистону Амрико тавлид кард. Ҷунончи, 3 ноябри соли 2015 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон Котиби давлатии ИМА Ҷон Керриро, ки ба Душанбе ташриф оварда буд, ба ҳузур пазируфтанд. Дар мулоқот матлабу мавзӯҳои муносиботи дӯстӣ ва ҳамкориҳои гуногунҷанбаи Тоҷикистону Амрико баррасӣ шуд. Ташрифи меҳмони олимақомро Пешвои миллат “нишонаи таваҷҷуҳи рӯзафзунӣ маъмурияти Иёлоти Муттаҳида ба рушду таҳкими муносибатҳои дарозмуддат ва равобити мутақобилан судманд бо Ҷумҳурии Тоҷикистон” арзёбӣ намуданд. Ба гуфтаи Ҷон Керри, Ҳукумати ИМА аз кишвари соҳибистиклол будани Тоҷикистон ва барои ҳалли масъалаҳои иқтисодии хеш талош варзиданаши ифтихорманд буда, омодагӣро дар самти баровардани кишварамон аз бунбасти коммуникатсионӣ таъйид кард. Ҷонибҳо бо хушнудӣ зикр намуданд, ки робитаҳои Тоҷикистону Амрико дар соҳаҳои сиёсат, иқтисод ва тичорат, бахшҳои гуманитарӣ, маориф ва фарҳанг, беҳдошти аҳоли, амният, мубориза бар зидди терроризми байналмилалӣ ва ғайра бо назардошти манфиатҳои ҳарду ҷониб ба таври самаранок рушд меёбанд. Таъкид гардид, ки Тоҷикистону Амрико барои таҳким ва тавсеаи ҳамкориҳо дар минтақаи Осиёи Марказӣ собитқадмона талош хоҳанд кард [6, 325–326].

Ба ҳайси яке аз мавзӯҳои меҳвари мулоқоти болозикр матраҳ шудани шарикӣ ҷонибҳо дар минтақаи Осиёи Марказӣ бесабаб набуд, зеро масоили ҳамкориҳои минтақавӣ яке аз бахшҳои муҳими муносибатҳои Тоҷикистон ва ИМА ба ҳисоб рафта, Тоҷикистон борҳо таъкид кардааст, ки ҳамкориҳои густурдаи минтақавӣ метавонанд яке аз омилҳои калидии ҳаллу фасли мушкилоти мавҷуда ва рафъи таҳдидҳои нав дар Осиёи Марказӣ бошанд. Ба ин муносибат Тоҷикистон қаблан аз таклифи ҷониби амрикоӣ ба хотири рӯи қор овардани нишастӣ вазирони қорҳои хориҷии кишварҳои Осиёи Марказӣ ва ИМА дар қолаби “C5+1” истиқбол намуда, нахустин ҷаласа дар ин қолаб 1 ноябри соли 2015 дар шаҳри Самарқанд бо иштироки вазирони қорҳои хориҷии давлатҳои минтақа ва Котиби давлатии ИМА Ҷ. Керри баргузор гардид [1, 143].

Тамосу муоширати муттасили сатҳи олӣ ва баланди Тоҷикистону Амрико дар солҳои баъдӣ низ қатъ нагардида, балки ба таври созанда давоми мантиқӣ меёфт. Ҳамин тариқ, 22 майи соли 2017 Асосгузори сулҳу

вахдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҳошияи Ҳамоиши сарони давлатҳои олами арабӣ, исломӣ ва Иёлотҳои Муттаҳидаи Амрико дар шаҳри Риёзи Подшоҳии Арабистони Саудӣ бо Президенти ИМА Доналд Трамп мулоқоти судманду самимӣ доир карданд. Зимни суҳбат дар фазои дӯстию ҳамдигарфаҳмӣ масъалаҳои ҳамкории дучонибаю бисёрҷонибаи Тоҷикистон бо Амрико баррасӣ шуда, вохӯрии мазкур тақонбахши рушду густариши муносибатҳо маънидод гардид [15].

Дар таърихи 19 феввали соли 2022 миёни Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ва Президенти Иёлотҳои Муттаҳидаи Амрико ҷаноби Ҷозеф Байден ба муносибати 30-юмин солгарди истиқрори робитаҳои дипломатии ду кишвар мубодилаи паёмҳои табрикӣ ба анҷом расид. Дар номаи ҷараҳбахши хеш Президенти кишвар тазаққур доданд, ки Тоҷикистон Амрико имрӯз шарикҳои муҳимми худ дар соҳнаи байналмилалӣ медонад ва аз раванди рушду таҳкими равободӣ дӯстона ва ҳамкории фароғири ду давлат дар арсаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, гуманитарӣ ва иҷтимоӣ ва амниятӣ изҳори қаноатмандӣ карда, нисбат ба ояндаи онҳо хушбин аст. Дар навбати худ, Президенти ИМА ба аҳамияти шарикӣ муассири ду кишвар тайи 30 соли сипаришуда барои ҳалли мушкилоти минтақавӣ ва ҷаҳонӣ, инчунин, таҳкими ҳамкориҳо дар соҳаҳои рушди иқтисодӣ, тандурустӣ, маориф, тағйирёбии иқлим ва энергетика, волоияти қонун, амният ва робитаҳои байни одамон таъкид намуд [13].

Бояд қайд кард, ки кишварҳои платформаи “C5+1” дар масъалаҳои иқтисодӣ, энергетика ва муҳити зист ва амниятӣ ҳамкорӣ менамоянд ва бо ин мақсад се гурӯҳи қорӣ – ҳамгироии иқтисодӣ, энергетикӣ ва муҳитзистӣ ва амниятӣ таъсис дода шуда, ҷаласаҳои онҳо ҳамасола дар сатҳи масъулони аршад (сардорони раёсатҳои мақомоти марбута) танзим мегарданд. То кунун 8 нишастҳои вазирони қорҳои қоричӣ ин қолаб, аз ҷумла охиринаш дар таърихи 28 феввали соли 2023 дар шаҳри Остона бо иштироки вазирони қорҳои қоричӣ Тоҷикистон С.Мухриддин, Қазоқистон М.Тлеубердӣ, Ўзбекистон Б.Саидов, Туркменистон Р.Мередов, Қирғизистон Ж. Кулубаев ва Қотиби давлатии ИМА Э. Блинкен доир гашт.

Дар ҷаласаи ҳаштум вазирон атрофи дастовардҳои иқтисодӣ ва имконоти кишварҳо ҷиҳати роҳандозии ҳамкории муштарак ва рушди минтақаи Осиёи Марказӣ суҳан ронда, дар ин робита мусоидати Иёлотҳои Муттаҳидаи Амрико муҳим донистанд. Қотиби давлатӣ Энтони Блинкен дар суҳанрониаш қайд кард, ки қониби ИМА ҷиҳати мусоидат ба кишварҳои минтақа 16,5 миллион долларро барои таъмини ғизо ҷудо намуда, Ташаббуси иқтисодӣ устувор барои Осиёи Марказиро бо бӯҷаи 25 миллион

доллар таъсис дод. Маблағи мазкур ба инкишофи долонҳои минтақавии тичоратӣ, дарёфти бозорҳои нави содиротӣ, ҷалби сармоягузорӣ ва омодагии мутахассиони касбҳои муосир равона хоҳад шуд. Эълон гардид, ки ИМА 25 миллион доллари дигарро ба бучаи ташаббус зам карда, ҳаҷми умумии онро ба 50 миллион доллар мерасонад. Ҳамзамон, ба хоҳири густариши иртиботи намоёндагони Осиёи Марказӣ бо ҷаҳониён, ҷониби ИМА иқдоми омӯзиши забони англисиро барои кормандони давлатӣ ва бахшҳои хусусӣ (беш аз 1000 нафарро фаро мегирад) амалӣ мекунад. Вазири қорҳои хориҷии кишвар Сирочиддин Мухриддин зимни суҳанронӣ изҳор дошт, ки Тоҷикистон ба кумаки шарикони хориҷии худ, аз ҷумла ИМА, барои роҳандозии ислоҳоти ҷазои сармоягузорӣ ва тичоратӣ, алаҳхусус, дар талошҳо барои гузаштан ба “иқтисоди сабз” ва бунёди инфрасохтор ниёз дорад. Дар ин робита қайд гардид, ки ташкили форумҳои соҳибқорӣ дар қолаби “C5+1” ба кӯшишҳои муштарақ дар амри рушди минтақа саҳм хоҳад гузошт. Барои расидан ба мақсад сохтмони лоиҳаҳои минтақавӣ муҳим арзёбӣ шуда, татбиқи лоиҳаҳои “Роғун” ва “CASA-1000”, инчунин, рушди минбаъдаи долони мултимодалии Чин–Тоҷикистон–Ўзбекистон–Эрон–Туркменистон–Туркия ба нафъи ҳамагон доништа шуд [12].

Соли 2023 сиғаи ҳамкориҳои давлатҳои Осиёи Марказӣ ва Иёлоти Муттаҳидаи Амрико ба сатҳи олӣ бароварда шуд. Дар санаи 19 сентябри соли 2023 Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Вохӯрии нахустини сарони давлатҳои “Осиёи Марказӣ ва Иёлоти Муттаҳидаи Амрико” дар шаҳри Нью-Йорк (дар ҳошияи 78-умин иҷлосияи Маҷмаи Умумии СММ) дар қатори дигар роҳбарони кишварҳои минтақа ва Президенти Иёлоти Муттаҳидаи Амрико Ҷозеф Байден иштирок ва суҳанронӣ карданд.

Дар рафти Саммит доир ба масъалаҳои муҳими рӯзномаи ҷаласа, аз ҷумла таҳкими шарикии муътамад ва муколамаи сиёсӣ, амнияти ҷаҳонӣ ва минтақавӣ (бо тамаркуз ба ниғаҳдории сулҳу субот дар Авруосиё), рушди равобити тичоратӣ иқтисодӣ ва сармоягузорӣ, пайваस्तшавии минтақавӣ, ҳамкориҳои гуманитарӣ, ислоҳоти ҷорӣ ҷиҳати тақмили идорақунӣ ва волоияти қонун ва ғайра андешаронӣ сураи гирифта, иштирокчиён роҷеъ ба таҳкими минбаъдаи ҳамкориҳои судманди давлатҳои ҳамоиш як қатор пешниҳодҳо намураданд [19].

Ҷаноби Байден ба сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ барои ҳамкориҳояшон дар масъалаҳои таъмини амнияти минтақа изҳори сипос кард ва омодагии ҳешро ба манзури идомаи ҳамкориҳои дарозмуддат дар самтҳои амнияти сарҳадот, мубориза бо терроризм ва ҳифзи ҳуқуқ иброз дошт. Ҷониби амрикоӣ аҳамияти фароҳам овардани ҷазои мусоиди соҳибқорӣ барои тичорат ва сармоягузории бахши хусусии ИМА-ро

тавассути таъсиси як платформаи шарикии давлат ва бахши хусусӣ (Business 5+1) матраҳ намуд, ки платформаи дипломатии “C5+1”-ро мукамал хоҳад кард. Таъсиси абзори нави дигар, Муколамаи “C5+1” доир ба маъданҳои муҳим барои рушди сарватҳои азими маъданҳои Осиёи Марказӣ, тараққӣ додани иқтисодиёти давлатҳои минтақа ва гузариш ба энергияи бехатари аз лиҳози экологӣ тоза саривактӣ хонда шуд. Тавре зикр гардид, ин кӯшишҳо як қисми дастгирии доимии ИМА бо мақсади ҷалби сармоягузорӣ ва рушди масири тичоратии фароминтақавии Баҳри Хазар (ба истилоҳ “Долони миёна”) тавассути Шарикӣ барои инфрасохтори глобалӣ ва сармоягузорӣ (PGI) мебошанд, ки ба ҳамгироии иқтисодӣ ва рушди устувори минтақа мусоидат мекунанд [16].

Сарвари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар суҳанрониашон иброз доштанд, ки Тоҷикистон кӯшишҳои кишварҳоро барои рушди ҳамкорӣ дар соҳаҳои иқтисод, нақлиёту коммуникатсия, обу энергетика ва дигар масъалаҳои мубрами рушди устувор комилан дастгирӣ мекунад. Президенти мамлакат дар мавриди истифодаи самараноки захираҳои гидроэнергетикии Тоҷикистон, истехсоли “неруи сабз”, ташаббусҳои ҷаҳонии Тоҷикистон дар самти ҳалли масоили глобалӣ, аз қабili тағйирёбии иқлим ва таъсири он, обшавии пиряхҳо ва дигар мушкилоти ҷомеаи ҷаҳонӣ, ки ба рушду пешрафти кишварҳо монетаи ҷиддӣ эҷод мекунад, изҳори ақида карданд. Бино ба таъкиди Пешвои миллат, Тоҷикистон иқтидори логистикии худ, аз ҷумла шаш пул дар марз бо Афғонистонро барои расонидани кумаки башардӯстона ба аҳолии кишвари ҳамсоя пешкаш намуда, неруи барқ ва тавассути бозорҳои наздисарҳадӣ, ки фаъолиятиашон аз нав ба роҳ монда шуд, масолеҳи бинокорӣ ва маводи ғизой содирот мекунад. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон исрор варзиданд, ки субот дар Афғонистон омили муҳимми рушди робитаҳои байниминтақавӣ мебошад ва бинобар ин “мо манфиатдор ҳастем, ки сулҳу субот дар ин кишвар ҳарчи зудтар барқарор шавад”. Боиси зикр аст, ки аз рӯи натиҷаҳои кори Ҷамоиш Эъломияи сарони давлатҳо қабул гардид, ки дар он масъалаҳои мубрами ҷаҳониро минтақавӣ ва самтҳои асосии ҳамкориҳо дарҷ шуданд.

Равобити иқтисодии Тоҷикистон бо ИМА аз ибтидои солҳои 1990-ум ба шаклгирӣ шуруъ кард. Чунончи, 1 июли соли 1993 Тоҷикистон ва ИМА Созишнома дар бораи муносибатҳои тичоратиро имзо карданд, ки имкон дод дар бахшҳои иқтисод, тичорат, сармоягузорӣ, бонкдорӣ ва бунёди корхонаҳои муштарак ҳамкорӣ кунанд [11]. Ба ғайр аз ин, мулоқоту гуфтушунидҳои сершумори Президенти Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо доираҳои тичоратиро соҳибкорӣ ва сармоягузорию бонкии бонуфузи амрикоӣ зимни сафарашон ба ИМА ё дар пойтахти кишварамон тайи се даҳсола боис ба ташвиқи ширкату бонкҳои амрикоӣ ҷиҳати сармоя

гузоштан ба соҳаҳои афзалиятнок, таъсиси корхонаҳои муштарак ё чудо намудани қарзҳои имтиёзнок гардид.

Бино ба маълумоти Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳаҷми сармоягузориҳои мустақими ҷониби Амрико ба иқтисодиёти Тоҷикистон дар солҳои 2007–2022 тақрибан 835 млн. долл. ИМА-ро ташкил дод. Сармояи мазкур ба соҳаҳои коммуникатсия, хизматрасониҳои молиявӣ, маориф, кишоварзӣ, тандурустӣ, таъмини об ва соҳилмустаҳкамкунӣ, сохтмон, таҳқиқоти геологӣ ва кӯҳӣ, саноат ва дигар бахшҳо равона гардид.

Ҷолиби диққат аст, ки ширкати “Оби зулол” қорашро соли 2000 ҳамчун корхонаи муштаракӣ тоҷикӣ-амрикоӣ оғоз карда буд. Тибқи иттилои Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (ба ҳолати соли 2022), дар Тоҷикистон 70 ширкати амрикоӣ ё корхонаву ширкатҳои муштарак (аз ҷумла бо ҷалби сармояи амрикоӣ ва дигар кишварҳо) фаъолият мекунанд. Ширкату корхонаҳои “Anzob” JV (муассис – Comsup Commodities, Inc.), “FINCA”, “Mountain Food Products Company” LLC, “Anzob Metallurgical Company” LLC (TRAN Resources Inc.), “Dion Angisht Tajikistan” LLC, “Pamir Diamond Investment Tajikistan” LLC, “Belt and Road Investment” LLC, “Gold Valley”, “Oriono Professional Logistics Service”, “Rockhouse Construction and Engineering”, “East America”, “Knitting” LLC (JSC Carrera USA Inc.), “Atlanta Cotton Textile”, “Rapiscan”, “Wilmington Capital Management” CJSC, “Nurafzo Diagnostic Center” LLC (Axiom Investments LLC), “COCA COLA Icecek”, “Technological Thinking” LLC, “Nexus Technology” LLC зумрае аз онҳо мебошанд. Дар навбати худ, ширкатҳои амрикоии “Palladium Global Management”, “DAI Global”, “Chemonics International Inc.”, “Tetra Tech ARD Inc.”, “Abt Associates Inc.” масъулони татбиқи амалии лоиҳаву барномаҳои бисёрсолаи баҳри рушд дар Тоҷикистон мебошанд, ки аз ҷониби Агентии рушди байналмилалӣ ИМА (USAID) барои дастгирии соҳаҳои кишоварзӣ, обтаъминкунӣ, энергетика, тандурустӣ, маориф, ҳифзи иҷтимоӣ ва ғайра маблағгузорӣ мешаванд.

Ҳаҷми тиҷорати дуҷониба байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Иёлоти Муттаҳидаи Амрико дар соли 2023 – 201,2 млн. долл. ИМА-ро ташкил дод, ки нисбат ба нишондоди ҳамин давраи соли 2022 афзоиши баробар ба 132 дарсад таъмин шудааст. Асосан аз ИМА ба Тоҷикистон дастгоҳҳои парвозӣ, мошинҳои сабукрав ва воситаҳои дигари нақлиётӣ, доруворӣ, моддаҳои кимиёвӣ, реагентҳо, омехтаҳои саноатӣ, маводди сохтмонӣ ва бофандагӣ, селлюлоза, муҳаррикҳо, мошинолот, таҷҳизоти саноатӣ, типографӣ ва лабораторӣ, таҷҳизоти электрикӣ ва тиббӣ, асбобҳои оптикӣ ва ҷенкунанда (физикӣ ё кимиёвӣ), радиоаппаратура ва молҳои ғизӣ воридот мешаванд. Аз Тоҷикистон ба ИМА асосан меваҳои хушкмеваҳо, таҷҳизоти алоқа,

асбобҳои электрикӣ, магнитӣ ва оптикӣ, обҳои минералӣ ва газнок, равғанҳои эфирӣ, ришта содирот мегардад.

ИМА Тоҷикистонро ба таври мустақим ва ғайримустақим, аз ҷумла тавассути ниҳодҳои молиявӣ–Бонки Ҷаҳонӣ дар асосноккунии техникӣ-иқтисодии сохтмони Неругоҳи барқи обии “Роғун” ва татбиқи лоиҳаи “CASA–1000” дастгирӣ намудааст. Ба тақвияти ин гуфтаҳо, 25 феввали соли 2011 дар гузориши Сенати ИМА лоиҳаи сохтмони НБО-и “Роғун” дар Тоҷикистон “саривактӣ” номида шуд. Сенат, ки аз истифодаи самараноки захираҳои об дар Осиёи Марказӣ ҷонибдорӣ мекунад, чунин шуморидааст, ки сохтмон ва ба истифода додани НБО-и “Роғун” метавонад мушкилоти зиёди иқтисодии кишварро ҳал кунад ва дар оянда содироти неруи барқ ба Афғонистону Покистонро таъмин намояд [10].

Робитаҳои Тоҷикистону Амрико дар соҳаҳои иҷтимоӣ, махсусан маориф, фарҳанг ва тандурустӣ, дар солҳои сипаришуда рушду нумуи муттасил касб кард.

Ҳукумати ИМА аз соли 2003 то ба ҳол дар саросари Тоҷикистон ба сохтмон, таъмир ё бозсозии 117 мактаб ва 8 дармонгоҳу бемористон сармоягузорӣ кардааст. Ҳамзамон, ҷониби амрикоӣ тایی 30 соли равобит 3400 шахраванди Тоҷикистонро дар ҷорҷӯби барномаҳои табодули омӯзишӣ, касбӣ ва фарҳангӣ ба Амрико фиристод. Аз барномаи ҳунарии дирижёри амрикоӣ Чарлз Ансбакер оғоз карда, ки 19 феввали соли 1995 дар Театри давлатии академии опера ва балети шаҳри Душанбе баргузор гардид, то кунун беш аз 130 гурӯҳи мусиқӣ, дастаҳои рақсӣ ва ҳунармандон барномаҳои хешро бо дастгирии Сафорати ИМА пешкаши мардуми Тоҷикистон кардаанд [2, 7].

Боиси зикр аст, ки 8 майи соли 1987 Созишнома доир ба бародаршахрӣ байни шаҳрҳои Душанбе ва Боулдер ба имзо расида, табодули ҳайатҳои расмӣ ду шаҳр, мактаббачагон, табибон тایی ин солҳо сурат гирифт. Солҳои 1997–1998 ҷойхонаи миллии тоҷикӣ дар шаҳри Боулдер сохта ба истифода дода шуд, ки тухфаи шаҳри Душанбе ба шаҳри Боулдер аст. Дартар шаҳри Боулдер ба шаҳри Душанбе “Маркази дӯстӣ-Интернет кафе”-ро дар пойтахти кишвар тақдим намуд. Дар санаи 19 майи соли 2017 сафири ШМА дар Тоҷикистон Э.Миллард 1300 нусха китоби аз ҷониби сокинони Боулдер ва Денвер, китобхонаи Боулдер ва ҷойхонаи Боулдер–Душанбе ҷамъоваришударо ба “Маркази дӯстӣ-Интернет кафе” дар шаҳри Душанбе ва 9 мактаби шаҳр ҳадя кард, ки ин иқдом аз дӯстиву рафқати бародарии ин шаҳрҳо дарак медиҳад [18].

Ҳамкориҳои Тоҷикистон ва ИМА дар соҳаи маориф тариқи мубодилаи теъдоди донишҷӯён, муаллимон ва олимон дар ҳар ду самт дар ҳоли тавсеа буда, ҷониби амрикоӣ якчанд барномаи омӯзиширо, аз қабили “Эдмонд

Маски”, “Фулбрайт”, “Флекс”, барномаи таҳқиқоти “Кокран” ва барномаи иқтисодии “САБИТ”-ро роҳандозӣ менамояд.

Бахши тандурустӣ яке аз арсаҳои фаъоли ҳамкориҳои ИМА ва Тоҷикистон аст. Ҳамкориву эҳтимоми ҷониби амрикоӣ бо шарикони тоҷик донишу маҳоратҳои Ҳирфаии ҳазорон пизишкро афзуд, ки инак, ҳаёти модарону кӯдаконро наҷот медиҳанд, таъмини ғизоро беҳтар ва дармони муассири бемориҳои сил, ВНМО (ВИЧ) ва “COVID-19”-ро таъмин мекунанд. ИМА дар солҳои 2020–2021 ба Тоҷикистон барои мубориза бо ҳамагирии “COVID-19” ва паёмдҳои он ба маблағи 12 млн. долл. ИМА кумаки молӣ ва наздик ба 2,5 млн. воя ваксинаи ин бемориро эҳдо кардааст [2, 6].

Таҳлилу далелҳои дар боло овардашуда нишон медиҳанд, ки таърихи беш аз 30-солаи муносибатҳо байни давлату мардумони Тоҷикистону Амрико аз рӯйдоду чорабиниҳои муҳим, тасмиму иқдомоти гуногуншакл ва дастоварду қомебиҳои пураарзиш саршор буда, дар тақонбахшии ин раванд мудирияти хирадмандона ва талошҳои дипломатии пайвастаи Пешвои миллат, Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҷиҳати рушди рабобити мутақобилан судманд нақши қалон бозидааст. Бо вучуди ин, бо дарназардошти иқтисодии бузурги иқтисодӣ, моливу сармоявӣ, саноатӣ ва илмию технологияи Амрико, Тоҷикистон ҳанӯз ҳам метавонад аз имқонияту захираҳои ғании ИМА, аз қабилӣ ҷалби сармояи бештари амрикоӣ ба соҳаҳои иқтисодӣ рақамӣ, “неруи сабз”, технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ, рушди инфрасохтори таъиноти гуногун (нақлиётӣ, логистикӣ, тичоратӣ, сайёҳӣ ва ғайра), дастрасӣ ба техникаю таҷҳизоти муосири бахшҳои кишоварзӣ, кӯҳкорӣ, энергетика, тиббу хизматрасониҳои иҷтимоӣ бархӯрдор шавад. Ба ҷунин пешрафтҳо, бешубҳа, идомаи муқоламаи сиёсӣ ва шарикӣ беш аз пеш Тоҷикистон бо Иёлоти Муттаҳидаи Амрико дар сатҳҳои оливу баланд, инҷунин, тамосу музокироти мақсадноки қомеаи дипломатии тоҷик бо ҳамтоёни амрикоӣ дар солҳои оянда муқоидати амалӣ хоҳад кард.

АДАБИЁТ

1. 25 қадм дар паҳнои олам/Зери назари С.Аслов.—Душанбе: Ирфон, 2016.—218 с.
2. Мамадазимов А.А. Қумҳурии Тоҷикистон – Иёлоти Муттаҳидаи Амрико: 30 соли шарикӣ устувор: монография. – Душанбе, 2021. – 272 с.
3. Сайидзода З.Ш. (Саидов З.Ш.). Фаъолияти байналмилалӣ Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон: бозгашти давлати миллии тоҷикон ба арсаи сиёсати ҷаҳонӣ: монография. – Душанбе: ҚДММ “Контраст”, 2016. – 216 с.

4. Сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар масири истиқлолият / Зери назари Ҳ. Зарифӣ. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 352 с.
5. Шарифзода, А. Эмомалӣ Раҳмон ва 20-солагии истиқлол (Сиёсати дохилӣ ва хориҷии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2011). / А. Шарифзода, З. Қосимӣ. – Душанбе: Бухоро, 2012. – 392 с.
6. Шарифзода, А. Эмомалӣ Раҳмон ва 3000-солагии Ҳисор (Сиёсати дохилӣ ва хориҷии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2015). / А. Шарифзода, З. Қосимӣ, С. Айниддин. – Душанбе: Бухоро, 2017. – 368 с.
7. Шарифзода, А. Эмомалӣ Раҳмон ва соле, ки ба қарнҳо баробар аст (Сиёсати дохилӣ ва хориҷии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2004). Китоби 4. Нашри дуюм. / А. Шарифзода, С. Шамсиддинов. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 372 с.
8. Шарифзода, А. Эмомалӣ Раҳмон: Оғози марҳилаи нав (Сиёсати дохилӣ ва хориҷии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2007). / А. Шарифзода, З. Қосимӣ. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 372 с.
9. Эмомалӣ Раҳмон – бунёнгuzори сиёсати хориҷии Тоҷикистон. / Зери назари Ҳ. Зарифӣ. – Душанбе, 2012. – 272 с.
10. Назари Сенати Амрико ба Роғун ва захираҳои он // Ҷумҳурият. - 2011. - 1 март. - №30 (21846).
11. Таджикистан – США: расширяются границы сотрудничества // Народная газета. - 1993. - июль. - №91 (18796).
12. Маълумотномаи муфассали муносибатҳои дӯҷониба байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Иёлоти Муттаҳидаи Амрико // Бойғонии ҷорӣ Раёсати кишварҳои Аврупо ва Америкаи Вазорати корҳои хориҷии Тоҷикистон
13. Мубодилаи барқияҳои табрикии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва Президенти Иёлоти Муттаҳидаи Амрико Ҷозеф Байден // Сайти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. URL: <http://www.president.tj/node/27749> (Санаи нашр: 19.02.2022)
14. Мулоқот бо Котиби давлатии ИМА Кондолиза Райс // Сайти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. URL: <http://www.president.tj/node/11543> (Санаи нашр: 13.10.2005)
15. Мулоқотҳо бо роҳбарони як қатор кишварҳои иштирокчи нахустин Саммити сарони давлатҳои олами арабӣ, исломӣ ва Иёлоти Муттаҳидаи Амрико // Сайти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. URL: <http://www.president.tj/node/15419> (Санаи нашр: 22.05.2017)
16. Пресс-релиз оид ба вохӯрии Президенти ИМА бо сарони кишварҳои Осиёи Марказӣ дар қолаби “С5+1” дар хошияи иҷлосияи Маҷмаи Умумии СММ // Сомонаи расмӣ “Кохи Сафед” [Манбаи электронӣ]. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements->

releases/2023/09/19/readout-of-president-bidens-meeting-with-the-c51-leaders-at-unga/ (ба заб. англ.) (Санаи нашр: 19.09.2023)

17. Сомонаи расмии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. URL: <http://www.president.tj>

18. Хабар иттилоотии «Город Боулдер штата Колорадо дарит книги городу-побратиму Душанбе» дар сомонаи расмии Сафорати ИМА дар Душанбе. [Манбаи электронӣ]. URL: <https://tj.usembassy.gov/ru/pr-06062017-ru/> (Санаи нашр: 06.06.2017)

19. Эълומияи сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ ва ИМА аз натиҷаи Саммит дар қолаби C5+1 “The New York Declaration: C5+1 Resilience through Security, Economic, and Energy Partnership” // Сомонаи расмии “Кохи Сафед” [Манбаи электронӣ]. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2023/09/21/c51-leaders-joint-statement/> (ба заб. англ.) (Санаи нашр: 21.09.2023)

ПРОЧНОЕ ПАРТНЕРСТВО ТАДЖИКИСТАНА С СОЕДИНЕННЫМИ ШТАТАМИ АМЕРИКИ: ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ, СОДЕРЖАНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ СОТРУДНИЧЕСТВА

Часть 2

ШАРИФЗОДА АБДУФАТТОХ АБДУВАХХОБ,

доктор исторических наук, профессор, член-корреспондент

Национальной Академии наук Таджикистана

734025, Таджикистан, город Душанбе, пр. Рудаки 33;

e-mail: abdufattoh@yahoo.co.uk

ШАРИФЗОДА ФИРДАВС АБДУФАТТОХ,

первый секретарь Министерства иностранных дел

Республики Таджикистан, кандидат исторических наук

734001, Таджикистан, город Душанбе, ул. Шероз 33;

e-mail: firdavs.sharifzoda@mfa.tj

Статья посвящена обзору истории становления и динамики развития многоплановых взаимоотношений между Таджикистаном и Соединенными Штатами Америки в течение 32 лет дипломатических отношений. Авторы анализируют и обосновывают научными фактами значение, содержание и результаты событий и мероприятий в рамках сотрудничества двух стран, в том числе официальных и рабочих визитов Президента Таджикистана в Вашингтон и Нью-Йорк и визитов высокопоставленных представителей США в Душанбе, а также процесс развития политического диалога,

экономических и инвестиционных связей. Статья завершается с упором на необходимость дальнейшего углубления и расширения комплекса взаимовыгодного сотрудничества между двумя странами в различных областях. При написании статьи использовались книги и газеты о внешнеполитической деятельности Президента Республики Таджикистан и публикации Министерства иностранных дел, научные работы и научно-популярная литература, а также другие отечественные и зарубежные электронные издания, информационные и статистические материалы.

Ключевые слова: Таджикистан, Соединенные Штаты Америки, международные отношения, внешняя политика, история, Президент Таджикистана, экономическое и гуманитарное взаимодействие, обмен визитами, ежегодные двусторонние консультации, политический диалог, партнерство в области безопасности, формат «C5+1».

STRONG PARTNERSHIP OF TAJIKISTAN WITH THE UNITED STATES OF AMERICA: HISTORY OF FORMATION, CONTENT AND PROSPECTS OF COOPERATION

Part 2

SHARIFZODA ABDUFATTOH ABDUVAHHOB,

Doctor of historical sciences, professor, corresponding member
of the National Academy of Sciences of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave. 33;
e-mail: abdufattoh@yahoo.co.uk

SHARIFZODA FIRDAVS ABDUFATTOH,

First Secretary of the Ministry of Foreign Affairs of the
Republic of Tajikistan, candidate of historical sciences
734001, Tajikistan, Dushanbe city, Sheroz str. 33;
e-mail: firdavs.sharifzoda@mfa.tj

The article overviews the history of formation and dynamics of development of multifaceted relationships between Tajikistan and the United States of America throughout 32 years of diplomatic relations. The authors analyze and substantiate with scientific facts the importance, content and results of events and activities within the framework of cooperation between the two countries, including official and working visits of the President of Tajikistan to Washington and New York and visits of high-ranking US representatives to Dushanbe, as well as the process of developing political dialogue, economic and investment ties. The article concludes with an emphasis on the need to further deepen and expand the range

of mutually beneficial cooperation between the two countries in various fields. When writing the article, books and newspapers about the foreign policy activities of the President of the Republic of Tajikistan and publications of the Ministry of Foreign Affairs, scientific works and popular science literature, as well as other domestic and foreign electronic publications, information and statistical materials were used.

Keywords: *Tajikistan, United States of America, international relations, foreign policy, history, President of Tajikistan, economic and humanitarian interaction, exchange of visits, Annual Bilateral Consultations, political dialogue, security partnership, C5+1 format.*

УДК:329

ФАРҲАНГИ СИЁСӢ ВА НИЗОМИ БИСЁРҲИЗБӢ: МОҲИЯТ ВА ХУСУСИЯТИ ОНҲО

ХИДИРЗОДА МАХФИРАТ УМАР,

доктори илмҳои фалсафа, профессор, узви Комиссияи марказии

интиҳобот ва райъпурсии Ҷумҳурии Тоҷикистон

734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 42;

тел.: (+992) 918-63-97-54; e-mail: makfirat@mail.ru

Мақолаи мазкур ба масъалаи муайян кардани нақши бисёрҳизбӣ дар ташаққул ва рушди фарҳанги сиёсӣ ва нақши фарҳанги сиёсӣ дар шаклгирии муносибатҳои иҷтимоӣ сиёсӣ дар шароити бисёрҳизбӣ бахшида шудааст. Фарҳанги сиёсии ҷомеа ҳамчун рушди таркибии системаи сиёсӣ баромад намуда, дар шаклгирӣ ва танзими иштироки сиёсии субъектони сиёсат нақши босазо дорад. Ҳамзамон бо ин, дар ташаққули фарҳанги сиёсии ҷомеа ҳизбҳои сиёсӣ низ нақши бориз доранд. Вобаста ба ин, ба инобат гирифтани ҷанбаи арзишӣ дар барномаҳои ҳизбҳои сиёсӣ амри зарурӣ мебошад. Раванди таҳкими демократия, ки роҳро баҳри фаъолияти гуногунҷанбаи ҳизбҳои сиёсӣ кушодааст, тақозо менамояд, ки ҳама гуна муносибатҳои сиёсӣ, фаъолияти сиёсӣ ва идоракунӣ маҳз бо дарназардошти роҳи фарҳанги баланди сиёсӣ амалӣ карда шавад. Нишонаи камолоти ҳама гуна нуқтаи сиёсӣ дар сатҳи роҳи фарҳанги мувофиқа ва муносибат, муошират ва идоракунӣ он инъикос меёбад.

Калидвожаҳо: фарҳанги сиёсӣ, сиёсат, ҳизби сиёсӣ, ҳамкории сиёсӣ, сохтори фарҳанги сиёсӣ, низоми демократӣ, муносибатҳои демократӣ, барномаи сиёсӣ, муборизаи сиёсӣ, робитаи фарҳанги сиёсӣ ва бисёрҳизбӣ, низоми бисёрҳизбӣ.

Таҷрибаи сиёсӣ собит намудааст, ки тамоми муносибатҳои иҷтимоӣ сиёсии дар ҷомеа мавҷуда дар доираи меъёру арзишҳои муайян шакл гирифта, дар рафтори иштирокчиёни раванди сиёсӣ инъикос меёбанд. Субъектҳои сиёсат—шахс, ҳизбҳои сиёсӣ, элита ва сарварони сиёсӣ ҳар кадом дар доираи муайяни арзишу меъёрҳо тарбия ёфтаанд. Ин омил то дараҷаи муайян дар ошкорсозии сатҳи маърифату фарҳанги сиёсии онҳо таҷассуми бевоситаи худро меёбад. Ҳамин аст, ки ҳар як ҷомеаро вобаста ба ин нишондиҳанда баҳогузори намуда, сатҳ ва шакли фарҳанги сиёсии онро арзёбӣ мекунанд.

Фарҳанги сиёсии ҷомеа ҳамчун рукни таркибии системаи сиёсӣ баромад намуда, дар шаклгирӣ ва танзими иштироки сиёсии субъектҳои сиёсат нақши босазо дорад. Он ченаки баҳодиҳандаи сатҳи шуури сиёсӣ ва ҷаҳонбинии сиёсии шахс буда, дар маҷмӯъ, ба моҳият ва хусусияти равандҳои сиёсӣ таъсиррасон мебошад.

Таҳлилу омӯзиши масъалаи фарҳанги сиёсӣ решаҳои амиқи таърихӣ дошта, олимону муҳаққиқон ҳанӯз аз замонҳои пеш зарурат ва аҳаммияти ин зухуроти муҳимро дар таъмини рушди босуботи кишварҳо эҳсос намуда буданд. Мафҳуми «фарҳанги сиёсӣ» бори нахуст аз ҷониби олими немис И.Г.Гердер истифода шудааст. Ӯ дар китоби худ «Идеяҳо оид ба таърихи фалсафаи инсоният» ақидаро дар бораи «камолоти фарҳанги сиёсӣ ва барандагони фарҳанги сиёсӣ» баён намудааст» [1, 333, 339, 368].

Вобаста ба ин, бо дарназардошти эҳтиёҷоти мавҷудаи иҷтимоӣ дар заминаи меъёру арзишҳои муайян рафтори сиёсии шахрвандон шакл мегирифт. Гуфтан ҷоиш аст, ки маҳз шахрвандон, аз он ҷумла шахси алоҳида, ҳамчун субъекти нахустини сиёсат инъикоскунандаи шакли фарҳанги сиёсӣ дар ҷомеа мебошад. Ҳар як низоми сиёсӣ дар доираи идеологияи худ баҳри ташаккули шакли муайяни фарҳанги сиёсӣ талош мекунад. Маҳз аз ҳамин сабаб шаклҳои гуногуни фарҳанги сиёсӣ ташаккул ёфта, то ба имрӯз ин гуногунрангӣ нигоҳ дошта мешавад.

Фарҳанги сиёсиро метавон ҳамчун маҷмуи муайяни арзишҳо, қоидаҳои рафтор, меъёрҳо ва шууру ҷаҳонбинӣ маънидод намуд, ки тавассути онҳо муносибати субъект ба дигар субъектҳо ва шакли рафтори он дар равандҳои сиёсӣ муайян карда мешавад. Субъектҳои сиёсӣ ҳамчун барандагон, инъикоскунандагон ва интиқолдиҳандагони фарҳанги сиёсӣ баромад менамоянд. Дар ин радиф ҳизбҳои сиёсӣ нақши хосса доранд.

Ҳар як ҳизби сиёсӣ дар доираи идеологияи муайян барои ҳокимият мубориза мебарад. Идеологияи ҳизб ифодакунандаи тамоюли арзишӣ, мақсаду маром, майл, доираи муайяни меъёру қоида, тасаввурот ва ҷаҳонбинӣ буда, аз ҷаҳонбинӣ он дар ин доира барои иштирок дар равандҳои сиёсӣ омода мешавад. Ба ақидаи В.А.Зимин ва Г.А.Морозова: «Ҳизби сиёсӣ дар фаъолияти худ ба идеологияе така мекунад, ки идеалҳои муайяни ҷамъиятию сиёсиро дар бар мегирад. Арзишҳо ва идеалҳо, ки асоси ин ё он идеологияро ташкил медиҳанд ва ҳизб онро барои истифода қабул мекунад, доираи афзалиятҳои арзишии онро дар мубориза барои ҳокимият ва кор бо шахрвандон муайян менамояд» [2]. Ин шарт зарурии мавҷудият ва фаъолияти ҳизби сиёсӣ маҳсуб меёбад. Аз диди функционалӣ ҳам ҳизби сиёсӣ дар ҳама вақт метавонад вазифаи муттаҳидкунандагӣ ва сафарбанамоии худро иҷро намояд, ки агар тавонад шуури коллективиро вобаста ба мақсаду ҳадафҳои худ ташаккул диҳад.

Шинохти ҳизби сиёсӣ ҳамчун умумияти идеологӣ аз он гувоҳӣ медиҳад, ки маҳз идеология маҳаки асосии мутаҳидкунанда баромад намуда, дар тарбияи сиёсӣ, ташаккули шуури сиёсӣ ва фарҳанги сиёсии аъзои ҳизб нақши бориз дорад. Чихати асоснок намудани ақидаи мазкур метавон аз И.А.Илин ёдовар шуд, ки тибқи гуфтаҳои ӯ: «Дар шароити муборизаи рақобатнок ҳизбҳои сиёсӣ барандагони фарҳанги сиёсӣ буда, бо роҳҳои гуногун кӯшиш мекунанд ба шуури умумиятҳои гуногуни иҷтимоӣ, тавассути истифодаи идеологияи сиёсӣ ва шуури сиёсӣ, инчунин, нуфузу обрӯи сарвари сиёсии ҳизб таъсир расонанд» [3,41]. Ин таъсиррасонӣ дар натиҷаи кор ба ташаккули шакли муайяни фарҳанги сиёсӣ равона карда шудааст, ки тавассути он муносибати иштирокдорони раванди сиёсӣ ба воқеа ва рӯйдодҳои олами атроф муайян карда мешавад.

Масъалаи дигар ин омӯзиши сохтори фарҳанги сиёсӣ мебошад. «Фарҳанги сиёсӣ ҷанбаҳо ва шаклҳои гуногунро соҳиб аст: фарҳанги тафаккури сиёсӣ, фарҳанги ҳуқуқӣ, фарҳанги ҷаъолияти сиёсӣ ва идоракунии ва ғайра. Ҳамзамон бо ин, фарҳанги сиёсӣ ин на танҳо раванд, балки натиҷа ҳам маҳсуб меёбад. Вобаста ба ин, метавонем чунин шаклҳои ҳастии фарҳанг, ба монанди «таҷрибаи идоракунии сиёсӣ», «сатҳи донишҳои сиёсӣ», «рафтори сиёсии баркамол», «мероси фарҳанги сиёсии гузашта» ва ғайра номбар намоем» [3, 259]. Гуногунӣ ва мураккабии сохтори фарҳанги сиёсӣ аз он гувоҳӣ медиҳад, ки он ҳамчун унсури таркибии таъсиррасон ба самаранокии идоракунии сиёсӣ, ҷаъолияти сиёсӣ ва рафтори сиёсӣ моҳияти бисёрҷанба дорад.

Мураккабии сохтори фарҳанги сиёсиро ба инобат гирифта, С.М.Чаморо қайд мекунад: «Дар пажӯҳишҳои гуногуни сиёсатшиносӣ мо гурӯҳбандии гуногуни шаклҳои фарҳанги сиёсиро воমেҳӯрем, аз ҷумла вобаста ба субъекти сиёсат (*умумибашарӣ, тамаддунӣ, миллӣ, гурӯҳӣ ва ғайра*); вобаста ба соҳаи раванди сиёсӣ (*ҳукмронӣ, иштироки сиёсӣ, муҳолифӣ*); вобаста аз шакл ва воситаҳои амалигардонии ҳокимият (*демократӣ, авторитарӣ, тоталитарӣ*); вобаста ба ҷой дар системаи сиёсӣ (*афзалиятдошта, ҳошиявӣ*); вобаста ба сатҳи паҳншавӣ (*оммавӣ ва элитарӣ*); вобаста ба муносибат ба дигаргуниҳо (*пӯшида ва кушода*); вобаста аз марҳалабандии тарихӣ, аз шакли мавҷудият дар ҷомеа ва ғайра» [4, 6-7]. Чунин нишонаҳо, ки дар асоси онҳо таснифоти фарҳанги сиёсӣ сурат мегирад, гувоҳи онанд, ки ҷанбаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа метавонанд ба ташаккули шакли хоси фарҳанги сиёсӣ таъсири худро расонанд.

Нуктаи дигари муҳим он аст, ки фарҳанги сиёсӣ ба сифати ҷенаки арзёбии камолоти сиёсии субъектҳои сиёсат баромад мекунад. Маҳз сатҳи шуури фарҳанги сиёсӣ нишондиҳандаи устувории мафкуравӣ, мавқеъгирии дурусту бошууруна, муносибати огоҳона ба раванду ҳодисоти ҳаёти ҷомеа

баромад мекунад. Аз ин мавқеъ фарҳанги сиёсӣ омили муҳимми таъминкунандаи ҳамгирии иҷтимоӣ баромад намуда, тавассути ташаққули он субъектҳои сиёсат шакли вижаву мақсадноки рафтори сиёсиро амалӣ мекунанд. Ногӯфта намонад, ки дар таъмини ҳамгирии иҷтимоӣ механизмҳои институтсионалӣ низ заруранд. Маҳз тавассути онҳо таъмини ҳамраъӣ имконпазир мегардад. Ин функсияро ҳизбҳои сиёсӣ иҷро карда метавонанд.

Нақши ҳизбҳои сиёсиро дар ин раванд мавриди таҳлил қарор дода, қайд намудан ҷоиз аст, ки на ҳама вақт ва на ҳама ҳизбҳои сиёсӣ бо шинохти ин масъулияти ҷамъиятӣ ба масъалаи мазкур муносибат мекунанд. Воқеаҳои таърихӣ зиёде маълуманд, ки ҳизбҳои сиёсӣ барои ба даст овардани мақсадҳои худ аз роҳҳои «ғайрифарҳангӣ»-и мубориза низ истифода бурдаанд.

Таҷрибаи таърихӣ сиёсии солҳои соҳибистиклолӣ дар Тоҷикистон нишон медиҳад, ки дар марҳалаҳои аввали раванди зикргардида бисёрҳизбӣ ҳамчун зухуроти ҳаёти сиёсии кишвар ғайрифаъолияти худро бе инобати сатҳи шуури сиёсӣ ва фарҳанги сиёсии ҷомеа роҳандозӣ намуда, дар ин роҳ аз василаҳои назарфиребии сиёсӣ хеле васеъ истифода бурда бурда шуд. Ташаққули бисёрҳизбиро дар ин марҳала ба сифати «мавҷи нахустини демократикунонӣ» метавон маънидод намуд, ки бе заминаи зарурии идеологӣ амалӣ карда мешуд. Фишороварӣ ба ниҳодҳои мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар раванди қабули қарор, ташкили эътирозҳои дарозмуддат ва васеъ истифода бурдани дурӯғафканӣ ҳамчун василаи муборизаи сиёсӣ асоси ғайрифаъолияти ҳизбҳои сиёсии он замонаро ташкил медод. Ҳатто одитарин шакли фарҳанг–фарҳанги мубоҳиса аз ҷониби намоёндагони онҳо риоя намешуд.

Шуури сиёсӣ, донишҳо, арзишҳо ва эътиқодоти сиёсии аъзои ҷомеа ба арзишу меъёрҳои, ки ҳизбҳои сиёсии тозатаъсис ба ҷомеа пешниҳод мекарданд, ба ҳам мувофиқ намеомаданд. Тафаккури сиёсии шаклгирифтаи ҷомеа, ки асосан ба ғояҳои коммунизму интернационализм таъсир мекард, наметавонист осон шакл иваз намояд. Таҳаввули ғоявию эътиқодие, ки бояд марҳала ба марҳала мегузашту баҳри ташаққули шакли нави ҷаҳонбинӣ ва фарҳанги сиёсӣ мусоидат мекард, ҳамчун қонуният зарурӣ аз ҷониби ҳизбҳои сиёсии давр ба инобат гирифта намешуд.

Дар низоми тозатаъсиси бисёрҳизбӣ бархӯрди ақидавӣ ва эътиқодии шадид байни ҳизбҳои дорои тамоюли дунявӣ ва ҳизби динӣ шиддат гирифта буд. Аслан ин мубориза барои устувор гардонидани мавқеъ бо мақсади ба даст овардани ҳокимияти сиёсӣ буд, вале усулу василаҳои истифодашаванда берун аз доираи натавонӣ фарҳанги сиёсӣ, балки умуман фарҳанги инсонӣ буд. Чуноне, ки муҳаққиқон М.Мамадазимов ва А.Куватова қайд мекунанд:

«Вале ба инкишофи низоми бисёрхизбӣ дар Тоҷикистон вучуд надоштани фарҳанги сиёсии плюралистӣ ва худшиносии миллӣ, ки ихтилофи байни ду хизби асосии сиёсиро, ки ҳар ду идеологияи аз манфиати миллат болоро дастгирӣ мекарданд (коммунизм ва ислом), тезутунд мекард, монев мешуд» [6, 7].

Раванди хатарзо ва таҳдидовар ба ягонагии ҷомеа истифодаи василаҳои тафриқаандозӣ аз рӯйи мансубияти эътиқодӣ буд. Ин васила огоҳона аз ҷониби таррохони равандҳои сиёсии солҳои 90-уми асри гузашта истифода мешуд. Хатари ин омил зиёдтар дигар шаклҳои тафриқаандозӣ буд, ки дар ин давра истифода мешуданд. Тафриқаандозӣ дар заминаи мансубияти эътиқодӣ ба рушди зиддияту нифоқ аз сатҳи оилаҳо то ба сатҳи умумиятҳои калони иҷтимоӣ оварда расонида буд.

Надоштани фарҳанги муборизаи сиёсӣ яке аз сабабҳои шадид гаштани бархӯрдҳо байни хизбҳои сиёсӣ гашта, сипас боиси ба ин гирдоб кашидани ҷомеа гашт. Бояд дар хотир дошт, ки ҳама гуна муборизаи сиёсӣ ҳам бояд бо риояи қоидаҳои меъёрҳои муайян гузарад. Хусусан, вақте, ки суҳан сари муборизаи оқононҳои хизбҳои сиёсӣ бо истифода аз имконияту шароитҳои демократӣ меравад.

Хусусияти фарқкунандаи муборизаи байнаҳамдигарии хизбҳои сиёсӣ дар аввали солҳои 90-уми асри гузашта дар Тоҷикистон дар он буд, ки онҳо ҳар кадом низоми арзишии муайяни худро то ба охир коркард накарда буданд. Мақсади асосии талошҳои онҳо барои аз байн бурдани мавқеи роҳбарикунандаи Ҳизби Коммунист буд. Шакли фарҳанги сиёсӣ, ки дар доираи талаботи идеологии замони Шуравӣ шакл гирифта буд, моҳияти подданӣ дошт. Вале бо якбора ба фазои сиёсии кишвар ворид шудани низомҳои арзишии гуногун ва ба ҳам дар рақобат қарордошта шуури ҷамъиятӣ ҳам ба дарки якбораи ҳамаи онҳо омода набуд. Вобаста ба вазъи давр муҳаққиқ Худобердӣ Холиқназар қайд мекунад: «Оғози марҳалаи соҳибистиқлолӣ дар Тоҷикистон аз диди таъмини суботи сиёсӣ ва ваҳдати саросарӣ марҳалаи дорони равандҳои номӯътадили сиёсӣ буда, мавқеъгирии устувору ягона надоштани ҳукумати вақт боиси сар задани нофаҳмиҳо, авҷ гирифтани гурӯҳбозӣҳо, баръало қувваи худро ба намоиш гузоштани маҳалгароӣ ва ҳешутаборчигӣ, ноқобилии ҳокимияти сиёсӣ дар рӯбарӯӣ қувватгирии ақидаҳои ифротии исломӣ гашта буд. Ҷомеаи тоҷик ба мисли дигар кишварҳои пасошуравӣ баъди ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ ба эҳёи арзишҳои миллӣ, анъанавӣ ва динии худ рӯ оварда буд. Арзишҳои динӣ (исломӣ) ва миллӣ (миллати тоҷик) дар ҷомеа мақом ва мавқеи махсус касб намуда буданд. Дар натиҷа зери таъсири омилҳои дохилию хориҷӣ рафтори ҷомеа шакл мегирифт» [7,140].

Ташаккули фарҳанги муносибат байни кишрҳои гуногуни иҷтимоӣ умуман ба инобат гирифта намешуд. Ҳол он, ки ин омил яке аз шартҳои муҳим дар роҳи ба даст овардани мақсадҳои сиёсӣ маҳсуб меёбад. Муҳим будани ташаккул ва риояи шакли зикргардидаи фарҳанги сиёсиро бо дарназардошти нақши кишрҳои иҷтимоӣ дар ҳома аз замонҳои ҳеле қадим мутафаккирони мо қайд намудаанд. Аз ҷумла, Н.Тӯсӣ дар робита ба ин менависад: «Иҷтимооти муътадил ба такофии ҷаҳор синф сураат бандад: аввал аҳли қалам, монанди арбоби улуму маориф ва ғуҷаҳову қуззоту қуттобу ҳуссоб ва муҳандисону мунаҷҷимону атиббову шуаро, ки қавоми дину дунё ба вучуди эшон бувад ва эшон ба масобати обанд дар табоеъ. Ва дувум, аҳли шамшер, монанди мукотала ва мучоҳидон ва муттавиъа ва ғозиён ва аҳли суғур ва аҳли баъсу шучоат ва аъвони малик ва ҳорисони давлат, ки низоми олам ба тавассути эшон бувад. Ва эшон ба манзалати оташанд дар табоеъ. Ва сеюм, аҳли муомила, чун тучҷор, ки бизоот аз уфқе ба уфқе баранд ва чун муҳтарифа ва арбоби синоъоту ҳирфаҳо ва ҷибботи хироч, ки маишати навъи бе таъовуни эшон мумтанеъ бувад. Ва эшон ба ҷойи ҳавоанд дар табоеъ. Ва ҷаҳорум, аҳли музореъа, чун бузургону деҳқонон ва аҳли ҳарсу фалохат, ки ақвати ҳама ҷамоат мурааттаб доранд ва бақои ашхос бе мадади эшон муҳол бувад. Ва эшон **ба** ҷойи ҳоканд дар табоеъ» [8, 241]. Маҳз бо шинохт ва эътирофи нақши кишрҳои иҷтимоӣ зарурати риояи фарҳанги сиёсӣ дар идоракунии онҳо боло мегардад. Бояд ба инобат гирифт, ки ҳар кадоми онҳо неруи бузурге мебошанд, ки дар шаклгирии муносибатҳои ҷамъиятӣ ва таъмини тавозун ва таносуби қувваҳои сиёсӣ нақши бузург доранд.

Омилҳои зикргардида бори дигар аз он ғувоҳӣ медиҳанд, ки маҳз бе ташаккули заминаи муносиби ғоявӣ ва арзишӣ воридаи муборизаҳои сиёсӣ гаштан ба он оварда расонид, ки зиддиятҳо ба бархӯрдҳои шадиду рӯйирост оварда расониданд. Ин аз он дарак медиҳад, ки фарҳанги муносибату идоракунӣ аз ҷониби ҳизбҳои сиёсӣ риоя нашуд. Дар натиҷа зӯрварӣ дар шакли ниҳони худ-чанги шаҳрвандӣ зухур намуд. Беҳуда нест, ки баъзе аз муҳаққиқон яке аз сабабҳои сар задани ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон маҳз мувофиқат накардани сатҳи фарҳанги сиёсии ҳома ба ғояҳои таҳмилшаванда медонанд.

Таҳлили масъалаи мазкур аз он ғувоҳӣ медиҳад, ки дар ташаккули фарҳанги сиёсии ҳома ҳизбҳои сиёсӣ нақши бориз доранд. Вобаста ба ин ба инобат гирифтани ҷанбаи арзишӣ дар барномаҳои ҳизбҳои сиёсӣ амри зарурӣ мебошад. Қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон моҳи ноябри соли 1994 заминаи мусоиди меъёриро дар самти ташаккули фарҳанги нави сиёсӣ дар ҳомаи Тоҷикистон гузошт. Ба инобат бояд гирифт, ки нуктаи мазкур ифодаи мавқеи сиёсӣ, тамоюли арзишӣ ва мақсади ниҳони ҳизби сиёсӣ баромад мекунад. Бо дарназардошти ин нуктаи муҳим, Конститутсияи кишвар муайян намудааст:

“Таъсис ва фаъолияти иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ҳизбҳои сиёсӣ, ки наҷодпарастӣ, миллатгарой, хусумат, бадбинии иҷтимоӣ ва мазҳабиро тарғиб мекунанд ва ё барои бо зӯрӣ сарнагун кардани сохтори конститутсионӣ ва ташкили гурӯҳҳои мусаллаҳ даъват менамоянд, манъ аст” [5,7]. Дақиқ маълум аст, ки тарғиби миллатгарой, наҷодпарастӣ, хусумат, бадбинии иҷтимоӣ ва мазҳабӣ ба ташаккули шакли хатарнок ва иртиҷоии шуури ҷамъиятӣ мусоидат намуда, дар доираи он шакл гирифтани рафтори сиёсии экстремистӣ ва террористӣ аз эҳтимол дур нест. Амалҳои зикргардида таъсири манфии худро ба фазои идеологии ҷомеа расонида, шакли мавҷудаи фарҳанги сиёсии ҷомеаро ҳалалпазир мегардонад. Маҳз бо дарназардошти эҳтимолияти эҷоди таҳдид ба суботи ҷомеа аз таъсиси чунин ҳизбҳо пешгирӣ карда мешавад.

Яке аз дастовардҳои муҳим дар роҳи ташаккули фарҳанги сиёсӣ ин ташаккули фарҳанги сулҳ мебошад, ки дар натиҷаи он шинохти сулҳ ҳамчун арзиши муҳим имконпазир гашта, ҳамгирой ва ваҳдати ягонагӣ пойдор гардид. Зарурати таърихӣ собит сохт, ки маҳз дар заминаи эътирофи арзишҳои ҳаётан муҳим имкони ташаккули фарҳанги ба талаботи ҷомеа ҷавобгӯӣ вучуд дорад. Фарҳанги сулҳ дар ташаккули муносибатҳои созанда байни ҳизбҳои сиёсӣ, кишрҳои гуногуни ҷомеа, ҳамгиройии ҳукумат бо неруҳои дигар, ваҳдати ҷомеа ва ягонагии ғоявии он инъикоси худро ёфт.

Лозим ба таъakkур аст, ки дар марҳалаи кунунии рушди ҷомеа ҳам ҳизбҳои сиёсӣ дар ташаккули шакли фарҳанги сиёсии фаъол метавонанд нақши муҳим дошта бошанд. Раванди таҳкими демократия, ки роҳро баҳри фаъолияти гуногунҷанбаи ҳизбҳои сиёсӣ кушодааст, тақозо менамояд, ки ҳама гуна муносибатҳои сиёсӣ, фаъолияти сиёсӣ ва идоракунӣ маҳз бо дарназардошти риояи фарҳанги баланди сиёсӣ амалӣ карда шавад. Нишонаи камолоти ҳама гуна неруи сиёсӣ дар сатҳи риояи фарҳанги мувоҳида ва муносибат, муошират ва идоракунӣ он инъикос меёбад.

Низоми мавҷудаи бисёрҳизбӣ дар Тоҷикистон собит сохта истодааст, ки маҳз риояи ин омил баҳри таҳкими суботи ҷомеа нақши ҳалкунанда дорад. Таҷрибаи иштироки ҳизбҳои сиёсӣ дар интиҳоботҳои гузаштаи парлумонӣ ва президентӣ нишон медиҳад, ки ҳар кадоми онҳо бо барномаҳои алоҳидаи худ воридаи ин маърақаҳо гашта буданд.

Равандҳои сиёсии марҳалаи кунунии рушди ҷомеа, ки ба таҳкими демократия равона карда шудаанд, тақозо менамоянд, ки ҳизбҳои сиёсӣ ба ҳайси актори фаъоли муносибатҳои сиёсӣ дар иҷрои як қатор масъалаҳои муҳим саҳмгузор бошанд. Аз он ҷумла:

—ҷиҳати рушди ҳамҷонибаи ҷомеаи шаҳрвандӣ, боло бурдани сатҳи масъулияти шаҳрвандӣ ва фаъолнокии шаҳрвандӣ бо мақомоту сохтори дигари давлатӣ ҳамкориҳои зич дошта бошанд. Ин иқдоми наҷиб дар роҳи боло бурдани сатҳи фарҳанги шаҳрвандӣ хоҳад буд;

–амалӣ намудани мақсадҳои барномавӣ вобаста ба таҳкими давлатдорӣ миллий, рушди ҳудудиноӣ ва ҳудудохӣ миллий, ҳифзи дастовардҳои истиқлол ва манфиатҳои миллию давлатӣ бояд ҷавҳари ғоявӣ ва арзишии фаъолияти онҳоро новобаста ба дигар мақсадҳо таъкил диҳад;

–муқаррароти Конститутсия дар хусуси он, ки ҳизбҳои сиёсӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ дар доираи Конститутсия ва қонунҳо таъсис меёбанд ва амал мекунанд, ҳамчун масъалаи усулӣ дарк карда шуда, фаҳмиши қонунсолорӣ ва эҳтирому волоияти қонунро бояд ҳамчун ҷузъи таркибии фаъолият дар самти рушд ва таҳкими фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа дар маҳаки фаъолияти худ қарор диҳанд. Ҳама гуна амали баръакси нишондоди Конститутсия моҳияти зиддиқонунӣ дорад;

–ҳар як ҳизби сиёсӣ бояд дарк намояд, ки демократия имкони мусоидро барои рушди фаъолияти минбаъдаи онҳо фароҳам овардааст. Аз ин рӯ, тарғиби арзишҳои демократӣ, эҳтироми ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, ҳифзи арзишҳои миллию давлатӣ ва қонуният бояд муайянкунандаи тамоюли арзишии онҳо бошад.

Фаъолияти мақсадноку қонунии ҳизбҳои сиёсӣ ба устуворгардии шакли фарҳанги сиёсии фаъл мусоидат намудааст. Чунин шакли фарҳанги сиёсиро муҳаққиқ Н.В.Карпова чунин маънидод намудааст: “Фарҳанги сиёсии шарикӣ ва ё фарҳанги сиёсии фаъл шакли фарҳанги сиёсест, ки дар он аъзои ҷомеа ба таври махсус ба низоми сиёсӣ, инчунин, ба сохторҳо ва равандҳои сиёсӣ ва маъмурий майл доранд. Ин навъ дар он шаҳрвандоне зоҳир мешавад, ки ба сиёсат шавқу рағбати зиёд ва бошуурона, хоҳиши ширкат намудан дар масъалаҳои ҳаёти сиёсии кишвар, мавҷудияти маҳорат дар фаъолияти сиёсӣ ва хоҳиши иштироки фаълоне дар онро доранд” [9,]. Ин майлу рағбат ва хоҳиши ширкат дар маърақаҳои сиёсӣ ба боло бурдани сатҳи қонунмандии онҳо таъсири мусбат мерасонад.

Дар шароити муосири вуҷат пайдо намудани ҷаҳонишавӣ таҳкими фарҳанги сиёсии ҷомеа ҳамчун унсури муҳими ҳаёти ҷамъиятӣ зарур аст. Таъсиррасонии гуногуни ғоявию иттилоотӣ, ки хусусияти мақсадноку идорашаванда доранд, ба ҷомеа арзишу меъёр ва донишҳои гуногуни дорои хусусияти бегона ва ифротгароёнаро таҳмил намуда истодаанд. Вобаста ба ин ҳизбҳои сиёсӣ метавонанд дар амалигардонии як қатор чораҳои дорои хусусияти муқовиматкунанда нақши созгор дошта бошанд.

Ба инобат бояд гирифт, ки фарҳанги сиёсии ҷомеа ҳамчун унсури муҳими низоми сиёсии он як қатор вазифаҳоро дар самти таъмини ҳамгирӣ ва ягонагии ҷомеа иҷро мекунад. Ин вазифаҳо хусусияти гуногунҷанба доранд. Масалан, муҳаққиқ Н.В.Карпова бо дарназардошти маҳз ҳамин нукта функсияҳои гуногуни фарҳанги сиёсиро ҷудо мекунад: “Ба инҳо дохил мешаванд: қонунӣ гардондани тартиботи сиёсӣ, ба вучуд овардан ва нигоҳ

доштани заминаи меъёрию арзишӣ, ки ба табиати системаи сиёсӣ мувофиқ аст, вазифаи ҳамгироӣ ва ҳамдиӣ натанҳо дар сатҳи ҷомеа, балки дар ҳамкориҳои байни ҷомеа ва системаи сиёсӣ. Илова бар ин, фарҳанги сиёсӣ бо иштирок дар механизмҳои такрористехсоли системаи сиёсӣ вазифаҳои иҷтимоӣ ва тарбиявиро иҷро мекунад, шаҳрвандонро барои дастгирии як роҳи муайяни сиёсӣ сафарбар мекунад. Аммо то чӣ андоза самаранок амалӣ шудани ин вазифаҳо ва ба кадом натиҷаҳо оварда расондани онҳо натанҳо ба хусусияти сиёсӣ ва фарҳангии ҷомеаи мушаххас, балки аз ҳадафҳо, вазифаҳо ва равиши ҳуди низоми сиёсӣ, хусусияти он, татбиқи имкониятҳои танзимкунанда ва рамзии он вобаста аст” [8]. Вазифаҳое, ки олими зикргардида пешниҳод намудааст аз нақш ва аҳаммияти фарҳанги сиёсӣ гувоҳӣ дода, таҳлили моҳияти онҳо нишон медиҳад, ки ҷиҳати татбиқи самараноки онҳо ҳамкориҳои институционалӣ байни дигар унсурҳои низоми сиёсӣ зарур мебошад.

Муҳити муосири бисёрҳизбӣ дар Тоҷикистон фазои мусоидест, ки дар он фаъолияти ҳафт ҳизби сиёсӣ дар доираи муқаррароти ташаққули арзишию меъёрӣ ва ғоявӣ сурат гирифта истодааст. Тамоюли ягонаи ғоявии ҳамаи ҳизбҳо ё худ моҳияти дунявӣ доштани онҳо ҳама гуна ихтилофоти эътиқодиро дар байни онҳо ва мутаносибан дар ҷомеа аз байн бурдааст. Тафовути мавқеъ ва нуктаи назар дар байни онҳо бо роҳи муколама дар доираи платформаи ҷамъиятӣ дар мисоли Шурои ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасӣ ва муҳокима қарор мегирад.

Ҳамин тариқ, омӯзиши масъалаи нишон дод, ки байни фарҳанги сиёсӣ ва ҳизбҳои сиёсӣ як навъ робитаи функционалӣ ва таъсиррасонӣ вучуд дорад. Аввал ин, ки ҳар дуи онҳо унсурҳои низоми сиёсӣ маҳсуб меёбанд ва дар ташаққули ягонагии он нақши созгор доранд. Дигар ин ки ҳизбҳои сиёсӣ ва фарҳанги сиёсии ҷомеа ба ҳайси ҷузъҳои таркибии як умумияти том баромад намуда, ҷиҳати таъмини ҳамгироии ҷомеа, таъмини самарабахшии равандҳои сиёсӣ, ташаққули муносибатҳои ҷамъиятии ба арзишҳои воло асосёфта ва густариши ҳамдиӣ дар он нақши босазо доранд.

Муҳити мусоиди ғоявӣ ва фарҳангӣ дар навбати худ фазои мусоид барои ташаққул ва рушди бисёрҳизбӣ маҳсуб меёбад. Мавҷудияти ҳамзамони ҳизбҳои сиёсии гуногун фақат бо риояи фарҳанги баланди сиёсӣ нишонаи камолоти сиёсии ҷомеа мебошад. Дар баробари ин, фарҳанги сиёсии дар ҷомеа шаклгирифта қудрати таъсиррасонии меъёрию арзишӣ дошта, метавонад баҳри ташаққули муносибати ҳосси субъектҳои сиёсат ба ин равандҳо таъсиргузор бошад. Дар навбати худ ҳизбҳои сиёсӣ, ки доираҳои муайяни арзишӣ ва ғоявиро ҷонибдорӣ тарғиб мекунанд, метавонанд дар шаклирии фарҳанги сиёсии ҷомеа ва кишрҳои алоҳидаи он таъсиргузор бошанд. Маҳз дар ҳамин нуктаҳои зикргардида таъсири мутақобилаи фарҳанги сиёсӣ ва ҳизбҳои сиёсӣ эҳсос карда мешавад.

АДАБИЁТ

1. Гердер И.Г. Идеи к философии истории человечества [Текст]/ И.Г.Гердер.. - М.: Наука, 1977. – 703с.
2. Ильин И.А. Аксиомы власти [Текст] / И.А.Ильин. - Новое время. - 1990.- № 10. - С. 40-43.
3. Зимин В.А., Морозова Г.А.. Партии субъекты и носители политической культуры [Электронный ресурс] / В.А.Зимин,Г.А.Морозова / Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/>. (дата обращения: 12.02.24)
4. Карпова Н.В. Политическая культура как структурный элемент механизма функционирования политических систем [Электронный ресурс]/Н.В.Карпова/ <https://cyberleninka.ru/article>. (дата обращения: 16.02.24).
5. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн].- Душанбе, 2016. –135с.
6. Маҳмадазимов М., Куватова А. Танзими ҳукукии фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ ва иштироки занон дар ҳаёти сиёсии Тоҷикистон.[Матн]/ М.Мамадазимов, А.Куватова. Душанбе, 2011. –97с.
7. Насриддини Тӯсӣ. Ахлоқи Носирӣ [Матн] /Тусӣ Насриддин.–Душанбе, 2009. – 388 с.
8. Чаморро С. М. Общее и особенное в развитии политической и правовой культуры обществ Запада, Востока и России. [Текст]/ С.М.Чаморо. - М.: Диалог–МГУ, 1998. – 35 с.

ПОЛИТИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И МНОГОПАРТИЙНАЯ СИСТЕМА: ИХ СУЩНОСТЬ И ХАРАКТЕР

ХИДИРЗОДА МАХФИРАТ УМАР,

доктор философских наук, профессор, член Центральной комиссии
по выборам и референдумам Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, город Душанбе, пр. Рудаки 42;
тел. : (+992) 918-63-97-54; e-mail: makfirat@mail.ru

Данная статья посвящена вопросу определения роли многопартийности в становлении и развитии политической культуры и роли политической культуры в формировании общественно-политических отношений в многопартийных условиях. Политическая культура общества выступает составной частью политической системы и играет важную роль в формировании и регулировании политического участия политических субъектов. В то же время политические партии играют значительную роль в формировании политической культуры общества. Исходя из этого, необходимо учитывать ценностный аспект в программах политических

партий. Процесс укрепления демократии, открывший путь для многогранной деятельности политических партий, требует, чтобы все политические отношения, политическая деятельность и управление осуществлялись с учетом соблюдения высокой политической культуры. Признаком зрелости любой политической силы является уровень соответствия культуре дебатов и ее отношения, общения и управления.

Ключевые слова: *политическая культура, политика, политическая партия, политическое сотрудничество, структура политической культуры, демократическая система, демократические отношения, политическая программа, политическая борьба, соотношение политической и многопартийной культуры, многопартийная система.*

POLITICAL CULTURE AND MULTIPARTY SYSTEM: THEIR ESSENCE AND NATURE

KHIDIRZODA MAGHFIRAT UMAR,

Doctor of Philosophy, Professor, Member of the Central Commission on Elections
and Referendums of the Republic of Tajikistan

734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave. 42;

tel .: (+992) 918-63-97-54, e-mail: makfirat@mail.ru

This article is devoted to the issue of determining the role of multipartyism in the formation and development of political culture and the role of political culture in the formation of socio-political relations in multiparty conditions. Political culture of society acts as a component of the political system and plays an important role in the formation and regulation of political participation of political subjects. At the same time, political parties play a significant role in the formation of political culture of society. Based on this, it is necessary to take into account the value aspect in the programs of political parties. The process of strengthening democracy, which has paved the way for multifaceted activities of political parties, requires that all political relations, political activities and governance should be carried out with respect to the observance of a high political culture. The sign of maturity of any political force is the level of compliance with the culture of debate and its attitude, communication and governance.

Keywords: *political culture, politics, political party, political cooperation, structure of political culture, democratic system, democratic relations, political program, political struggle, relationship between political and multi-party culture, multi-party system.*

УДК:343

**СТРАТЕГИЯИ ДАВЛАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР
МУҚОВИМАТ БО ТЕРРОРИЗМ ВА ИФРОТГАРОИИ
ХУШУНАТОМЕЗ ДАР ҚАРИНАИ ДИГАРГУНШАВИИ ВАЗӢИ
ҶАҲОНӢ
(Ҷанбаҳои меъёрии ҳуқуқӣ)**

ШАРИФЗОДА САИДҲОМИД САФАР,

номзади илмҳои таърих, сардори Раёсати омӯзиши масъалаҳои
амнияти минтақавии Маркази тадқиқоти стратегияи
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, Рӯдакӣ 89;
тел: (+992) 938-48-58-46; e-mail: sayhomid.tj.93@mail.ru

Дар мақола яке аз масъалаҳои мубрам дар сатҳи миллӣ ва минтақавию байналмилалӣ–муқовимат бо терроризм ва экстремизм таҳлилу баррасӣ гардидааст. Дар он муаллиф талош намудааст, ки стратегияи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар муқовимат бо терроризм ва ифротгароии хушунатомез дар қаринаи дигаргуншавии вазъи ҷаҳонӣ таҳлилу баррасӣ намояд. Дар мақола таъкид шудааст, ки он ду масъалаи асосиро дар бар мегирад: ҷанбаҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва сохтори муқовимат бо терроризм ва экстремизм.

Бо дарназардошти фарогирии таҳлили ҷанбаҳои меъёрӣ ҳуқуқии стратегияи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон муаллиф талош менамояд, ки ҷанбаҳои сохтори муқовимат бо терроризм ва экстремизмро дар таълифотҳои минбаъда баррасӣ намуда, ҳамзамон, саҳми Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар муқовимат бо терроризм ва ифротгароии хушунатомез дар сатҳи байналмилалӣ нишон диҳад.

Муаллиф таъкид месозад, ки то ҳол масъалаи танзими меъёрии ҳуқуқии муқовимат ба терроризм ва экстремизм дар Тоҷикистон тавассути муқаррароти доктринаи ҳарбӣ, ду барнома, кодекс (ҷиноятӣ), се консепсия, ҳаит қонун ва стратегияи миллӣ (дар ду давра) таҳлилу баррасӣ гардида, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин самт 14 Конвенсияи байналмилалиро эътироф намудааст.

Калидвожаҳо: стратегияи давлатӣ, Тоҷикистон, муқовимат бо терроризм, ифротгароии хушунатомез, дигаргуншавии вазъи ҷаҳонӣ таҳлил, баррасӣ, ҷанба, меъёрии ҳуқуқӣ, ифротгароии мазҳабӣ, рушди ноустувор, нобаробарии иқтисодӣ.

Таҳаввулотӣ се даҳсолаи охири ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии башарият, дар баробари ҷанбаҳои мусбӣ, инчунин аҳолии сайёра ба бухронҳои муҳталиф дучор намуд.

Ҳоло, эътирофи баъзе тамоюлҳои барои башарият хатарнок ба ҳайси раванди маъмулӣ дар низоми арзишҳои башарият тағйирот ба амал оварда, роҳи усулҳои навро дар низоми муносибат ба хатару ҷолишҳои замони муосир тағйир додааст.

Новобаста аз ин, дар баробари таҳдиду хатарҳо, ба монанди:

- рушди ноустувору нобаробари иқтисодӣ;
- шиддати рақобат ҷиҳати дастбӣ ба бозорҳои ҷаҳонӣ ва захираҳои стратегӣ;
- густариши ифротгароии мазҳабӣ сиёсӣ дар минтақаҳои гуногуни олам;
- тағйирёбии иқлим, гуруснагӣ ва бухронҳои демографӣ, тавсеаи ғайриқонунии гурӯҳҳои террористӣ ва ҳизбу ҳаракатҳои ифротгароӣ дар минтақа ва ҷаҳон ҳанӯз ҳам масъалаи мавриди таваҷҷуҳ мебошад.

Тоҷикистон дар тафовут бо дигар кишварҳои олам таҳдиди гурӯҳҳои террористӣ ва экстремистиро ба амнияти давлат бештар эҳсос менамояд. Зеро бо дарназардошти мавқеи ҷуғрофӣ дар ҳамсоягӣ бо Афғонистон қарор дорад, ки тайи чанд соли охир аз ҷониби ниҳодҳои бонуфузи илмӣ-таҳқиқотӣ хатарноктарин кишвар эътироф мешавад. Масалан, тибқи Шохиси ҷаҳонии терроризм (ШҶТ–GTI) дар соли 2023 Афғонистон хатарноктарин кишвар эътироф гардидааст. Ниҳоди мазкур кишварҳоро дар асоси маълумотҳо доир ба шумораи амалиёти террористӣ ва шумораи ҳалокшудагон аз соли 2007 баҳо медиҳад. Тибқи маълумоти GTI, дар соли 2022 дар Афғонистон 633 нафар дар натиҷаи амалҳои террористӣ ба ҳалокат расида, 74% ҳодисаи куштор дар сарҳад бо Покистон рӯй додаанд [17].

Ҳамзамон, тибқи маълумоти ширкати машваратии тиббии International SOS, Афғонистон соли 2024 дар сегонаи хатарноктарин кишварҳои олам ҷой гирифтааст. Ширкати мазкур кишварҳоро аз рӯйи хатарҳои *тиббӣ, амниятӣ ва тағйирёбии иқлим* муайян намудааст, ки аз рӯйи ҳамаи ин нишондодҳо Афғонистон миёни кишварҳои дунё дар сегонаи аввал дохил мешавад [19]. Инчунин, тибқи омори Шохиси ҷаҳонии сулҳ (ШҶС–GPI), ки аз ҷониби Институти иқтисод ва сулҳ нашр мегардад, миёни 163 кишвари дунё аз рӯйи 24 омил, ки муҳимтаринашон шумораи марги ҳушунатомез, таъсири терроризм, иқтисоди ядрӣ, шароити сулҳ, амнияти ҷамъиятӣ, низоъҳои дохилӣ ва робитаҳои байналмилалӣ мебошанд [18].

Маҳз вазъи бесуботӣ дар кишвари ҳамсояи Тоҷикистон–Афғонистон таъсири худро ба кишвари мо зиёдтар мерасонад, ки далели ин миёни кишварҳои минтақаи Осиёи Марказӣ дар раёбандии Шохиси ҷаҳонии сулҳ

чойи 50-умро ишғол намудани Тоҷикистон аст, ки мутаносибан аз кишварҳои дигари минтақа пасттар мебошад ва Ўзбекистон чойи 70, Қазоқистон, Қирғизистон ва Туркманистон чойи 93 ишғол намудаанд. [17]

Дар қаринаи болозикр Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамеша тадбирҳои муайяно дар самти муқовимат бо терроризм ва экстремизм андешида, дар робита ба ин стратегияи муайяно низ доро мебошад.

Дар давраи соҳибистиклолӣ бо дарназардошти таҳдидҳои аз терроризм ва экстремизм бармеомада Стратегияи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон *дар самти тақмили заминаҳои ҳуқуқию ниҳодии муқовимат ба экстремизм ва терроризм* мушаххас ва мурағаб гардонида шудааст. Ҳоло Тоҷикистон дар самти муқовимат бо терроризми байналмилалӣ ва ифротгароии ҳушунатомез, ҳамчун кишвари ташаббускор дар сатҳи байналмилалӣ, эътироф шудааст.

Дар ин замина, Стратегияи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар муқовимат ба экстремизм ва терроризмро вобаста ба ду ҷанба—*тақмили заминаҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва ниҳодӣ* таҳлилу баррасӣ намудан мумкин.

Якум, тақмили заминаҳои меъёрии ҳуқуқии муқовимат ба экстремизм ва терроризм. Ҳанӯз баъди ба даст овардани Истиклоли давлатӣ дар Тоҷикистон 28 декабри соли 1993 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи амният” қабул гардид, ки дар он яке аз омилҳои асосии ба таъмини амнияти давлат мусоидаткунанда маҳз пурзӯр намудани мубориза бар зидди ҷинояткорӣ, аз ҷумла шаклҳои муташаккили он ба монанди терроризм буд. Сипас қонуни мазкур 28 июни соли 2011 таҳти №721 дар таҳрири нав қабул гардид, ки бо ворид намудани тағйирот ба он (ҚҚТ аз 15 марти соли 2016, №1283) масъалаи маблағгузори терроризм яке аз омилҳои таҳдидкунанда ба амнияти кишвар муайян гардид [6].

Дар робита ба масъалаи болозикр, яке аз аввалин санадҳо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ҷораҳои пурзӯр намудани мубориза бар зидди терроризм», аз 21 апрели соли 1997 ба ҳисоб мерафт. Фармони мазкур бо мақсади таъмини ҳифзи соҳти конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳуқуқ ва озодиҳои инсон, бо дарназардошти паҳн шудани терроризм қабул гардида буд. Маҳз дар асоси Фармони зикршуда Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дастур дода буданд, ки “Барномаи тақвияти мубориза бо терроризмро барои солҳои 1998-2000, ки фаъолияти мақомоти дахлдори давлатиро ҳамоҳанг месохт, таҳия намоянд. Инчунин, дар Фармон таъкид мегардид, ки Вазорати амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати корҳои дохилӣ ва Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон якҷо бо дигар мақомоти манфиатдор лоиҳаи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро “Дар бораи мубориза бо терроризм” ва “Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Кодекси ҷиноятиро, ки масъалаи

мубориза бо терроризмро танзим менамуданд, таҳия ва пешниҳод намоянд [16].

Дар ин замина, қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мубориза бар зидди терроризм” 16 ноябри соли 1999 таҳти № 845[10] ва ба тасвиб расидани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм (ифротгарой)” аз 08 декабри соли 2003 таҳти № 69, ки асосҳои ҳуқуқӣ ва ташкилии мубориза бар зидди экстремизм (ифротгарой) ва терроризмро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян менамуданд, [8] иқдомҳои муҳим дар мубориза бо ду тамоюли номатлуб буданд.

Бо дарназардошти воқеиятҳои замони муосир ду қонуни болозикр аз эътибор соқит гардида, санаи 02 январи соли 2020, № 1655 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муқовимат ба экстремизм” ва 23 декабри соли 2021, № 1808 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба терроризм» дар таҳрири нав қабул гардиданд, ки онҳо на “мубориза”, балки асосҳои ташкилию ҳуқуқӣ ва принципҳои асосии “муқовимат” ба экстремизм ва терроризмро бо мақсади ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, асосҳои сохтори конститусионӣ, таъмини соҳибхитиёрӣ, тамомияти арзӣ ва амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян менамояд. [12]

Дар қаринаи болозикр бояд таъкид намуд, ки қаблан “мубориза” бо терроризм ва экстремизм—фаъолияти мақомоти дахлдор дар самти ошкорсозӣ, огоҳонӣ, пешгирӣ ва қатъ намудани фаъолияти террористӣ ва экстремистӣ, фаҳмида мешуд.

Бо ворид намудани тағйирот ба қонунҳо “муқовимат” ба терроризм ва экстремизм—фаъолияти мақомоти давлатӣ, мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот ва шахсони мансабдори онҳо, инчунин, шахсони дигари ҳуқуқӣ, ки ба ҳимояи асосҳои сохтори конститусионӣ, ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, таъмини соҳибхитиёрӣ, тамомияти арзӣ ва амнияти давлат, ошкор кардани сабабу шароити ба зухуроти экстремизм ва терроризм мусоидаткунанда, инчунин, барои огоҳӣ, ошкор, пешгирӣ, рафъ ва қатъ намудани фаъолияти экстремистию террористӣ ва аз байн бурдани оқибатҳои он равона карда шудааст, фаҳмида мешавад, ки хеле фарогир буда, ба самаранокии фаъолияти давлат дар муқовимат ба зухуроти мазкур мусоидат менамояд [12].

Зиёда аз ин, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муқовимат ба қонунигардонии (расмикунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда, маблағгузориҳои терроризм ва маблағгузориҳои паҳнкунии силоҳи қатли ом” аз 25 марти соли 2011 (бо таҳрири нав аз 15 марти соли 2023, №1950) низ асосҳои ҳуқуқию ташкилии пешгирӣ ва муқовимат ба қонунигардонӣ (расмикунонӣ)-и даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда, аз ҷумла маблағгузориҳои терроризмро ба танзим медарорад.

Дар боби 8-уми Қонуни мазкур ҳамкориҳои байналмилалӣ дар самти муқовимат ба қонунгардонӣ (расмиқунонӣ)-и даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда, аз ҷумла маблағгузориҳои терроризм, мубодилаи иттилоот ва ёриҳои ҳуқуқӣ, гирифтани дархост аз контрагенти хориҷӣ ва баррасии он, фиристодани дархост ба контрагенти хориҷӣ ва ғайра таҳлилу баррасӣ гардидаанд [11].

Инчунин, дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди ҷинояткориҳои муташаққиллона», аз 28 декабри соли 2013, ки он низ муносибатҳои ҷамъиятиро дар самти мубориза бар зидди ҷиноятҳои муташаққил муайян менамояд, яке аз самтҳои асосии он мубориза бо фаъолияти экстремистӣ (моддаи 5) мебошад [9].

Дар робита ба муқовимат бо терроризм ва экстремизм, инчунин, дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иштироки шахравдон дар таъмини тартиботи ҷамъиятӣ», аз 22 июни соли 2023, №1969 низ яке аз вазифаҳои шӯроҳои ҷамъиятӣ муқовимат ба экстремизм ва терроризм мебошад [7].

Ҳамзамон, санаи 3 октябри соли 2005, №103 «Доктринаи ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон» қабул гардид, ки дар асоси ин санади стратегӣ ҳама навъи амалҳои террористӣ маҳкум карда шуда, мубориза бо терроризм ва экстремизм омили таъмини амнияти давлатӣ эътироф гардидааст.

Ҳоло дар кишвар се консепсия амал менамояд, ки бевосита ба танзими сиёсати давлатӣ дар самти муқовимат бо экстремизм ва терроризм равона гардидааст. Пеш аз ҳама, «Консепсияи ягонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба мубориза бар зидди терроризм ва экстремизм (ифротгарой)», ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 марти соли 2006, №1717 тасдиқ шудааст. Мақсади консепсияи мазкур баланд бардоштани самарабахшии мубориза бар зидди терроризм ва экстремизм буда, инчунин, шаклҳои мубориза бо ин зуҳуроти номатлубро муайян менамояд. [4]

Яке аз санадҳои муҳимми дигар «Консепсияи миллии муқовимат ба қонунгардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда, маблағгузориҳои терроризм ва маблағгузориҳои паҳнкунии силоҳи қатли ом, барои солҳои 2018-2025» мебошад. Консепсияи номбурда баҳогузориҳои самаранокии фаъолияти низоми мавҷудаи миллии муқовимат ба қонунгардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузориҳои терроризмро таъмин менамояд. Дар баробари дигар масъалаҳо боби 6-уми Консепсия инъикосгари «Ҳадафҳои стратегӣ ва самтҳои асосии рушди низоми миллӣ» мебошад, ки дар асоси он ҳадафҳои стратегӣ низоми миллӣ дар муқовимат ба экстремизм ва терроризм.... инҳоянд:

–таъмини ҳифзи амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон, барҳам додани таҳдидҳои экстремизм ва терроризм, коҳиш додани миқдори ҷинояткории муташаккилона ва ғайриқонунии соҳибкорӣ;

–таъмини самаранокии татбиқи ваколатҳои мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳое, ки дар муқовимат ба қонунигардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда, маблағгузори терроризм... иштирок мекунад, муносибосозии механизмҳои ҳамоҳангсозии ғайриқонунии онҳо ва ҳамкории байни онҳо;

–ҳамоҳангсозии ғайриқонунии мақомоти давлатӣ, корхонаҳо, муассисаҳо ва дигар ташкилотҳо ҷиҳати муайян ва ошкорсозӣ, баҳодиҳии ҳавфҳо, назорати ҳавфҳо бо мақсади коҳиш додани онҳо дар соҳаи муқовимат ба қонунигардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда, маблағгузори терроризм ва ғайраҳо [2].

Ҳамчунин, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон *“Консенсияи сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи дин”*, аз санаи 4 апрели соли 2018, № 1042 ғайриқонун менамояд, ки дар боби 8-уми он нақши иттиҳодияҳои динӣ дар пешгирии экстремизм баррасӣ гардидааст [3].

Ҷумҳурии Тоҷикистон бо эҳсоси таҳдидҳои афзояндаи экстремизм ва терроризм ба амнияти миллӣ ва рушди босуботи худ ба пайгирии аз ҷомеаи ҷаҳонӣ ва кишварҳои минтақа муборизаро дар ин самт пурзӯр намуда, бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12.11.2016, №776 аввалин *“Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистонро оид ба муқовимат ба экстремизм ва терроризм барои солҳои 2016–2020”* қабул намуд.

Мақсади Стратегияи мазкур муайян намудани самтҳои асосии сиёсати давлатӣ дар соҳаи муқовимат ба экстремизм ва терроризм ҷиҳати ҳифзи асосҳои сохтори конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон, тақмил додани заминаҳои ҳуқуқӣ ва ниҳодӣ, инчунин, амалияи муқовимат бо тундгароӣ, экстремизм ва терроризм ба ҳисоб меравад.

Дар асоси муқаррароти боби 11-уми Стратегияи номбурда–“Тақмили ҷораҳои таъкиб ва ҷавобгарӣ барои амалҳои экстремистӣ ва террористӣ” самти муҳимми онро “тақмили пайвасти қонунгузорӣ дар бораи ҷавобгарӣ барои экстремизм ва терроризм, аз ҷумла саривақт ҷиноят эътироф намудани шаклҳои нави зоҳиршавии онҳо, инчунин, муқаррар намудани муҷозоти мувофиқ барои содир намудани онҳо” ташкил менамояд [14].

Инчунин, бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 юни соли 2021, №187 *“Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021–2025”* дар таҳрири нав ба тасвиб расид. Стратегияи номбурда ҷиҳати иҷрои дастури супоришхое, ки дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 январи соли 2021 зикр гардидаанд, мутобик ба иқдоми Тоҷикистон доир ба амалисозии

Стратегияи глобалии зиддитеррористии Созмони Милали Муттаҳид ва қатъномаҳои Шурои амнияти Созмони Милали Муттаҳид қабул гардидааст. Дар робита бо ин, бояд таъкид намуд, ки 8 сентябри соли 2006 дар Иҷлосияи 60 Маҷмаи Умумии СММ дар асоси Қатъномаи 60/288 *“Стратегияи глобалии зиддитеррористӣ”*-ро қабул намудааст. Маҳз дар асоси Стратегияи СММ кишварҳо *“терроризмро дар ҳама шакл ва зӯҳуроташ, ки аз ҷониби кӣ, дар қуҷо ва бо кадом мақсад амалӣ карда мешавад, маҳкум менамоянд”*.

Дар Стратегияи СММ таъкид мешавад, ки *“терроризм яке аз хатарҳои ҷиддитарин ба сулҳу амнияти байналмилалӣ мебошад”*. Ҳамзамон, дар Стратегия *“тасдиқ мегардад, ки терроризм бо ягон дин, миллат, тамаддун ё гурӯҳи этникӣ алоқаманд нест [20]*.

Дар ин замина, *“Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025”*, мақсад, вазифаҳо ва самтҳои асосии сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар соҳаи муқовимат ба экстремизм ва терроризм муайян намуда, ба муттаҳид намудани тадбирҳои мақомоти давлатӣ, мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот, ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва созмонҳои байналмилалӣ дар ин самт равона шудааст.

Аз ин рӯ, мақсадҳои муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон:

- ҳифзи асосҳои сохтори конститутсионӣ,
- тамомияти арзии давлат,
- қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ, амнияти ҷамъиятӣ, ҳифзи аҳоли ва ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд аз таҳдидҳои экстремистӣ ва террористӣ мебошанд [15].

Мақсадҳои мазкур тариқи амалӣ намудани чорабиниҳои хусусияти ташкилию ҳуқуқӣ, пешгирикунанда ва ҳуқуқтатбиқкунӣ сурат мегиранд.

Вазифаҳои муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар марҳалаи кунунӣ:

- баланд бардоштани самаранокии фаъолияти мақомоти давлатӣ,
- тақвияти ҳамкориҳои онҳо бо ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва созмонҳои байналмилалӣ дар самти коҳиш додани хавфу таҳдиди терроризм мебошад.

Дар Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм самтҳои асосии муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар 13 банд оварда шудаанд, ки масъалаи тақмили минбаъдаи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба пешгирӣ ва муқовимат ба экстремизм ва терроризм ҷузъи асосии онро ташкил медиҳанд.

Самтҳои дигари муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи стратегияи давлатӣ дар ҷанбаҳои зерин инъикос меёбанд:

- баланд бардоштани нақши низоми маориф ва сиёсати ҷавонон дар пешгирии экстремизм;
- баланд бардоштани мақоми ҳуқуқии шахс ва фарҳанги сиёсии аҳоли;
- баланд бардоштани сатҳи таъминоти иҷтимоию иқтисодии аҳоли;
- таъсиррасонӣ ба омилҳои ба экстремизм мусоидаткунанда вобаста ба муҳочирати меҳнатӣ;
- барқарорсозӣ ва интегратсияи шахсони гузаштаи экстремистӣ ё террористидошта [15].

Яке аз самтҳои меҳварии муқовимат бо терроризм ва экстремизм васеъ кардани доманаи фаъолияти профилактикӣ, тақмили чораҳои пешгирӣ дар асоси таҳлили самаранокии онҳо мебошад, ки дар ин самт масъалаи баланд бардоштани нақши дин ва ташкилотҳои динӣ дар фаъолияти профилактикӣ ҷойгоҳи хосса пайдо намудааст ва онҳо дар ҷанбаҳои зерин инъикос ёфтаанд:

–нигоҳ доштани ризояти байнимазҳабӣ дар ҷомеа бо роҳи қабули тадбирҳои иловагӣ доир ба баланд бардоштани фарҳанг ва саводнокии динии аҳоли;

–таҳкими фазои таҳаммулгарой дар муҳити динӣ, эҳтиром нисбати ҳама дину мазҳабҳо;

–риояи ҳуқуқ ва озодиҳои динии шаҳрвандон, роҳ надодани монетаризм ба фаъолияти қонунии иттиҳодияҳои динӣ ё анҷоми маросими динӣ, агар онҳо тартиботи ҷамъиятиро вайрон нақунанд ва ба ҳуқуқҳои шаҳрвандон таъовуз нақунанд;

–тайёр кардани кадрҳои миллии динӣ, ки дар як вақт ҳам донишҳои баланди динӣ ва ҳам ҳисси баланди ватандӯстӣ доранд, баланд бардоштани сифат, рақобатпазирӣ ва обрӯи низоми миллии таҳсилоти динӣ мебошанд [15].

Дар робита ба яке аз матлабҳои муҳимми болозикр, ки ба фаъолияти қонунии иттиҳодияҳои динӣ ё анҷоми маросими динӣ, ки агар онҳо тартиботи ҷамъиятиро вайрон нақарда, ҳуқуқи шаҳрвандон таъовуз нақунанд, таъкид намудан бамаврид аст, ки он асоси конститутсионӣ дорад. Зеро Конститутсияи кишвар таъкид месозад, ки “таъсис ва фаъолияти иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва хизбҳои сиёсӣ, ки наҷодпарастӣ, миллатгарой, хусумат, бадбинӣ иҷтимоӣ ва мазҳабиро тарғиб меқунанд ва ё барои бо зӯрӣ сарнагун кардани сохтори конститутсионӣ ва ташкили гурӯҳҳои мусаллаҳ даъват менамоянд, манъ аст” [5].

Дар қаринаи болозикр *“Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи озодии вичдон ва иттиҳодияҳои динӣ”*, ки аз 26 март соли 2009, №489 қабул гардидааст, он муносибатҳои ҷамъиятиро доир ба ҳуқуқи инсон ба озодии вичдон ва озодии пайравӣ ба дин, муносибатҳои байни давлат ва иттиҳодияҳои динӣ, инчунин, вазъи ҳуқуқии иттиҳодияҳои диниро танзим менамояд. Масалан, дар асоси моддаи 14 Қонуни мазкур – *“Рад кардани бақайдгирии иттиҳодияҳои динӣ”* баррасӣ шудааст, ки гуфта мешавад. *“Бақайдгирии давлатӣ ё қайди баҳисобгирии иттиҳодияи динӣ дар ҳоле рад карда мешавад, ки “агар номи иттиҳодияи динӣ ахлоқ, ҳиссиёти миллӣ ва динии шаҳрвандонро таҳқир намояд”* [13].

Вобаста ба масъалаи мазкур як нуктаро барои мисол метавон ибраз намуд, ки вақтҳои охир масъалаи фаъолияти гурӯҳҳои ба истилоҳ *“ҳамчинсгаро”*, ки ҷанбаи ифротгарой дорад ва ё фаъолияти озодонаи ин иттиҳодияҳо дар ҷомеаи кишвар садоҳои зиёдро барангехта буд. Ҳоло ин гурӯҳҳо ҳамчун унсури таркибии ҳуфта бо фаъолияти пардапӯшона вусъат меёбад. Агар ба ифодаи умумии ин иттиҳодия, яъне *“ЛГБТ”* ашхоси:

– *Лесбиянок*–(майли шаҳвонии зан ба зан);

– *Геев* – ҳамчинсгаро (майли шаҳвонии мард ба мард);

– *Бисексуалов*–дучинса (майли шаҳвонии ҳам мардона ва ҳам занона);

– *Трансгендерных*–фарочинсӣ (*ихтилофи байни шахсияти ҷинсии шахс ё дар баъзе мавридҳо ифодаи ҷинсӣ*), ки номи он ахлоқ, ҳиссиёти миллӣ ва динии шаҳрвандонро таҳқир намояд. Аз ин рӯ, бешубҳа, метавон ибраз намуд, ки дар асоси моддаи дахлдори болозикр дар қонунгузории кишвар фаъолияти ҷунин иттиҳодияҳо дар Тоҷикистон мамнуъ ҳисобида мешавад.

Ҳамзамон, тибқи муқаррароти Конститутсияи Тоҷикистон, *“дар Тоҷикистон... таъсиси ҳизбҳои хусусияти миллӣ ва динидошта, инчунин, маблағгузории ҳизбҳои сиёсӣ аз ҷониби давлатҳо ва созмонҳои хориҷӣ, шахсони ҳуқуқӣ ва шаҳрвандони хориҷӣ манъ аст”*.

Дар робита бо андешаи болозикр, фаъолияти ҳизби мамнуъи террористӣ-экстремистии *“Наҳзати исломӣ”*, ки фаъолияти он ба муқаррароти болозикри Конститутсияи кишвар муҳолифат менамуд, низ мамнуъ ҳисобида мешавад. Зеро, яқум, он хусусияти динӣ дошта, фаъолияти он бо *суистифода* аз арзишҳои динӣ, ки қонуни асосии кишвар манъ кардааст, ба роҳ монда шуда буд. Дуюм, амалҳои муғризонаи ҳизб нишон дод, ки аз ҷониби сарчашмаҳои хориҷӣ маблағгузорӣ ва ҷонибдорӣ мешавад.

Дар қаринаи болозикр аз ҳама ҷизи муҳим он аст, ки тибқи муқаррароти Қонуни Асосии кишвар, аз ҷумла моддаи 1-уми он: *“Ҷумҳурии Тоҷикистон давлати соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона мебошад ва ҳаёти ҷамъиятӣ дар асоси равияҳои гуногуни сиёсӣ ва*

мафкуравӣ инкишоф меёбад. Дар Тоҷикистон “мафкураи ҳеч як ҳизб, иттиҳодияи ҷамъиятӣ, динӣ, ҳаракат ва ғурӯҳе наметавонад ба ҳайси мафкураи давлатӣ эътироф шавад. Ҳамзамон, “иттиҳодияҳои динӣ (на дин) аз давлат ҷудо буда, ба корҳои давлатӣ мудохила карда наметавонанд”.

Дар зимн бояд ибраз намуд, ки ҳоло дар самти танзими меъёрии ҳуқуқии муқовимат ба терроризм тибқи *Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон*, ки аз 21 майи соли 1998, №574 ғаёлият менамояд, ҷиноятҳои дорои хусусияти террористӣ–экстремистидошта дар моддаҳои 179, 179¹, 179², 179³, 180, 181, 182, 184, 184¹, 184², 184³, 184⁴, 185, 193, 194, 194¹, 194², 194³, 194⁴, 194⁵, 307, 310 ва 402 пешбинӣ шудаанд.[1]

Дар заминаи муқовимат бо терроризм ва экстремизм дар даврони соҳибистиклолии кишвар *“Барномаи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба пурзӯр намудани мубориза бар зидди терроризм дар солҳои 2000–2003”* ва *“Барномаи давлатии муқовимат ба ҷинояткорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2030”* аз 30 июни соли 2021, №265 қабул гардидаанд, ки тибқи онҳо терроризм ва экстремизм ҳамчун ҷиноятҳои хавфноки замони муосир ҳисобида шудаанд.

Дар маҷмӯъ, то ҳол масъалаи танзими меъёрии ҳуқуқии муқовимат ба терроризм ва экстремизм дар Тоҷикистон тавассути муқаррароти доктринаи ҳарбӣ, ду барнома, кодекс (ҷиноятӣ), се концепсия, ҳашиш қонун ва стратегияи миллӣ (дар ду давра) таҳлилу баррасӣ гардида, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин самт 14-и Конвенсияи байналмилалиро эътироф намудааст.

Аз таҳлилҳои боло маълум мегардад, ки новобаста аз камбудии ҳадошти дар низоми қонунгузорӣ ҳоло дар Ҷумҳурии Тоҷикистон заминаи созгори меъёрии ҳуқуқӣ дар муқовимат бо терроризм ва экстремизм фароҳам гардидааст, аммо дар ин самт ҳанӯз мушкилоти ҷиддӣ вучуд доранд, ки баррасии онҳо мувофиқи мақсад мешуморем:

–таъбиқи саривақтӣ ва босифати аксар стратегия ва барномаҳои давлатӣ дар самти муқовимат бо терроризм ва экстремизм;

–васеъ намудани доманаи ғаёлияти пешакӣ, тақмили чораҳои пешгирӣ дар асоси таҳлили самаранокии онҳо;

–баланд бардоштани сатҳи касбияти кормандони мақомоти давлатӣ, мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот, роҳбарони бахши идеологӣ, инчунин ҳайати омӯзгории бо ҷавонон коркунанда, ки муқовимат ба экстремизм ва терроризмро ба амал мебароранд;

–тақмил ва мушаххас намудани муқаррароти қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба пешгирӣ ва муқовимат ба экстремизм ва терроризм;

–баланд бардоштани самаранокии ҳуқуқтатбиққунӣ ва тақвияти зарфиятҳои мақомоти ҳифзи ҳуқуқ оид ба ошкоркунӣ, қатъ намудан ва тафтиши ҷиноятҳои хусусияти экстремистӣ ва террористидошта, дар ин замина ба инобат гирифтани унсурҳои адолати ҳуқуқӣ, қонуният ва ғайра;

–риояи талаботи матраҳ намудани масоили фарҳангию динӣ бо дарназардошти одоби баланди илмӣ ва шаҳрвандӣ, ҳиссиёти динӣ ва миллии шаҳрвандон дар фазои иттилоотӣ, зеро бо дарки нодуруст ва воқуниши ноҷои баъзе шаҳрвандон дар аксар мавридҳо паёмадҳои нохӯшро дар пай дорад;

–хотима додан ба танишҳои лафзӣ миёни олимон ва донишмандони тоҷик дар фазои иттилоотӣ;

–таваҷҷуҳ ба сатҳи таҳассуснокии иштирокчиёни семинар–тренингҳо ва вебинарҳо, ки дар самти пешгирӣ ва муқовимат ба экстремизм ва терроризм ба роҳ монда мешаванд;

–дар баробари коршиносон ба чорабиниҳои сиёсӣ-идеологӣ ҷалби бештари қишри осебпазири ҷомеа, ки хуро аз таваҷҷуҳ дур эҳсос менамояд;

–боло бурдани сатҳи маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон. Новобаста аз он, ки дар Тоҷикистон яке аз субъектҳои ҳуқуқэҷодкунанда–*ҳалқи (шаҳрвандони) Ҷумҳурии Тоҷикистон* мебошад, аммо дар ин самт дар сатҳҳои гуногун норасоҳои зиёд вучуд доранд.

Дар робита бо ин, бо мақсади иҷрои дастуру супоришҳое, ки аз Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» бармеоянд, *Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи «Соли маърифати ҳуқуқӣ» эълон намудани соли 2024»* аз 30 декабри соли 2023, №668 қабул гардид. Мақсад аз қабули фармони мазкур: –баланд бардоштани сатҳи маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон; –тарғиби арзишҳои демократӣ; –мустаҳкам намудани ниҳоди ҳуқуқи инсон; – тарбияи шаҳрвандон дар руҳияи эҳтиром нисбат ба қонун ва таъмин намудани волоияти он;–ташкил намудани механизми самараноки ҳамкориҳои давлат ва ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар самти маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон ва ғайра мебошад. Тақвияти фаъолияти ниҳодҳои дахлдор дар ин самт, татбиқи босифат ва саривактии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар муқовимат бо терроризм ва экстремизм, ҷиҳати поён бурдани сатҳи шомилшавии шаҳрвандон ба гурӯҳҳои номатлуб мусоидат менамояд.

АДАБИЁТ

Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ:

1. Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон. –Душанбе, 21 майи соли 1998, № 574.

2. Концепсияи миллии муқовимат ба қонунгардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда, маблағгузориҳои терроризм ва маблағгузориҳои паҳнкунии силоҳи қатли ом, барои солҳои 2018–2025. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 март соли 2018, № 1033.

3. Концепсияи сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи дин, аз 4 апрели соли 2018, №1042. [манбаи электронӣ] http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=582. (санаи мурочиат: 12.04.2024).

4. Концепсияи ягонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба мубориза бар зидди терроризм ва экстремизм (ифротгарой), Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 март соли 2006, №1717.

5. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон 6 ноябри соли 1994 дар раёйпурсии умумихалқӣ қабул карда шуд. 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 бо тариқи раёйпурсии умумихалқӣ ба он тағйиру иловаҳо ворид карда шудаанд.

6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи амният”. АМОҚТ. ш. Душанбе, 28 июни соли 2011, № 721.

7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи иштироки шахрвандон дар таъмини тартиботи ҷамъиятӣ”. Душанбе, аз 22 июни соли 2023, № 1969.

8. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мубориза бар зидди терроризм”. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 16 ноябри соли 1999 № 846.

9. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мубориза бар зидди ҷинояткориҳои муташаккилона”, аз 28 декабри соли 2013, №1038.

10. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм (ифротгарой)”. АМОҚТ. Душанбе, 8 декабри соли 2003, № 69.

11. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муқовимат ба қонунгардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда, маблағгузориҳои терроризм ва маблағгузориҳои паҳнкунии силоҳи қатли ом”, аз 15 март соли 2023, № 1950.

12. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муқовимат ба экстремизм”. Душанбе, аз 2 январи соли 2020, №1655; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муқовимат ба терроризм”. Душанбе, аз 23 декабри соли 2021, №1808.

13. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи озодии вичдон ва иттиҳодияҳои динӣ. Душанбе, 26 март соли 2009, № 489.

14. Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистонро оид ба муқовимат ба экстремизм ва терроризм барои солҳои 2016–2020. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12.11.2016, №776.

15. Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 июни соли 2021, №187.

16. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба чораҳои пурзӯр намудани мубориза бар зидди терроризм». Душанбе, 21 апрели соли 1997. “Садои мардум”. 25 апрели соли 1997, №35 (962). -С.1.

Сарчашмаҳои истифодашуда

17. Обнародован Глобальный индекс терроризма 2023. [электронный ресурс] <https://darakchi.uz/ru/163389>. 22.03.2023. (дата обращения: 22.03.2024).

18. Самые опасные страны мира в 2023 году: данные рейтинга Global Peace Index. [электронный ресурс] <https://visitworld.today/ru/blog/1539/most-dangerous-countries-in-the-world-in-2023-data-from-the-global-peace-index-rating>. (дата обращения: 12.02.2024).

19. Стали известны самые опасные страны мира в 2024 году. 26.02.2024. [электронный ресурс] <https://life.obozrevatel.com/section-travel/-news-stali-izvestnyi-samyie-opasnyie-stranyi-mira-v-2024-godu-26-02-2024.html>. (дата обращения: 12.03.2024).

20. Шестидесятая сессия. Пункты 46 и 120 повестки дня. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 8 сентября 2006 года [без передачи в главные комитеты (A/60/L.62)]. 60/288. Глобальная контртеррористическая стратегия Организации Объединенных Наций.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ СТРАТЕГИЯ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В БОРЬБЕ С ТЕРРОРИЗМОМ И НАСИЛЬСТВЕННЫМ ЭКСТРЕМИЗМОМ В УСЛОВИЯХ ИЗМЕНЯЮЩЕЙСЯ ГЛОБАЛЬНОЙ СИТУАЦИИ (Нормативно-правовые аспекты)

ШАРИФЗОДА САИДХОМИД САФАР,

кандидат исторических наук, начальник Управления изучения
вопросов региональной безопасности ЦСИ при
Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, город Душанбе, пр. Рудаки 89;
тел: (+992) 938-48-58-46; e-mail: sayhomid.tj.93@mail.ru

В статье анализируется и обсуждается одна из актуальных проблем на национальном, региональном и международном уровне – сопротивление терроризму и экстремизму. В ней автор попытался проанализировать и рассмотреть государственную стратегию Республики Таджикистан в противодействии терроризму и насильственному экстремизму в контексте

изменения мировой ситуации. В статье подчеркивается, что она включает в себя два основных вопроса: нормативно-правовой и структурный аспекты противодействия терроризму и экстремизму.

Учитывая комплексность анализа нормативно-правовых аспектов государственной стратегии Республики Таджикистан, автор в данной работе пытается обсудить структурные аспекты борьбы с терроризмом и экстремизмом, и одновременно показать вклад Республики Таджикистан в борьбу с терроризмом и насильственным экстремизмом на международном уровне.

Автор подчеркивает, что до сих пор вопрос нормативно-правового регулирования противодействия терроризму и экстремизму в Таджикистане анализировался и рассматривался через положения военной доктрины, двух программ, (уголовного) кодекса, трех концепций, восьми законов и национальная стратегия (в два периода). Таджикистан признал 14 международных конвенций в этом отношении.

Ключевые слова: *государственная стратегия, Республика Таджикистан, сопротивление терроризму, насильственный экстремизм, изменение глобальной ситуации, анализ, обзор, аспект, нормативно-правовой, религиозный экстремизм, нестабильное развитие, экономическое неравенство.*

THE STATE STRATEGY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN IN FIGHTING TERRORISM AND VIOLENT EXTREMISM IN THE CONTEXT OF THE CHANGING GLOBAL SITUATION (normative-legal aspects)

SHARIFZODA SAIDHOMID SAFAR,

Candidate of historical sciences, Head of the Department of Study of Regional Security Issues, of the CSR under the President of the Republic of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave. 89;
tel: (+992) 938-48-58-46; e-mail: sayhomid.tj.93@mail.ru

The article analyzes and discusses one of the topical issues at the national, regional and international level, the resistance against terrorism and extremism. In it, the author tried to analyze and consider the state strategy of the Republic of Tajikistan in countering terrorism and violent extremism in the context of changes in the world situation. The article emphasizes that it includes two main issues: normative-legal and structural aspects of countering terrorism and extremism.

Taking into account the comprehensiveness of the analysis of the normative and legal aspects of the state strategy of the Republic of Tajikistan, the author

tries to discuss the structural aspects of the fight against terrorism and extremism in the following works, and at the same time show the contribution of the Republic of Tajikistan in the fight against terrorism and violent extremism at the international level.

The author emphasizes that until now the issue of normative-legal regulation of resistance to terrorism and extremism in Tajikistan has been analyzed and considered through the provisions of the military doctrine, two programs, the (criminal) code, three concepts, eight laws and the national strategy (in two periods). Tajikistan has recognized 14 international conventions in this regard.

Keywords: *state strategy, Republic of Tajikistan, resistance to terrorism, violent extremism, change of the global situation, analysis, review, aspect, normative-legal, religious extremism, unstable development, economic inequality.*

УДК:327.7

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО МЕЖДУ РЕСПУБЛИКОЙ ТАДЖИКИСТАНОМ И КИТАЙСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКОЙ В ОБЛАСТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ

ТАЛБАКОВ САИДАХТАМ ИСРОИЛОВИЧ,
начальник Управления анализа и прогнозирования
внутренней политики Центра стратегических исследований
при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, город Душанбе, проспект Рудаки 89;
тел: (+992) 987-97-59-46; e-mail: talbakov.2018@mail.ru

Процесс анализа и результаты многонаправленного сотрудничества между Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой на уровне стратегического партнерства показывают, что стороны использовали имеющиеся возможности и добились значительных достижений. Проведение своевременных мер по развитию дипломатических отношений позволило реализовать ожидания сторон на определенных этапах. Однако, учитывая уникальные совместные достижения в обеспечении безопасности и реализации современных механизмов безопасности, данное направление сотрудничества не подвергалось экспертному и научному анализу в должной степени. Поэтому в данной статье автор попытался проанализировать двустороннее сотрудничество стран в направлении безопасности и определить основные направления сотрудничества в этой сфере.

Ключевые слова: стратегические подходы, расширение отношений, вопросы безопасности, текущие условия, угрозы и опасности, потенциал сотрудничества, выгодные меры.

Всесторонний анализ всеобщего стратегического партнерства между Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой свидетельствует о высоком уровне сотрудничества. Сотрудничество в области безопасности между Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой играет ключевую роль в обеспечении стабильности и процветания в Центральной Азии. Это партнерство основано на общих интересах в области борьбы с терроризмом, экстремизмом и сепаратизмом. Важность этого сотрудничества подчеркивается в контексте стратегического

партнерства и инициативы “Один пояс, один путь”, которая направлена на укрепление экономических связей и инфраструктурного развития.

Отношения между Китайской Народной Республикой и Республикой Таджикистан, которые являются соседями, соединенными общими горами и реками, выдержали испытания изменениями в международной обстановке и совершили скачок от добрососедства и дружбы до стратегического партнерства, а затем до отношений всестороннего стратегического партнерства, и служат примером развития дружественных отношений между двумя соседними развивающимися странами [3].

Стратегическое сотрудничество между Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой в области безопасности является фундаментальным камнем устойчивости в Центральной Азии. Это партнерство укрепляется общими усилиями в борьбе с терроризмом, экстремизмом и сепаратизмом, а также содействием в реализации Инициативы по глобальному развитию и Инициативы по глобальной безопасности. Обе страны демонстрируют приверженность защите суверенитета, независимости, безопасности и территориальной целостности, что подчеркивает стратегический характер их взаимоотношений. Республика Таджикистан и Китайская Народная Республика активно работают над расширением двусторонних отношений, что включает углубление сотрудничества в сфере правоприменения и безопасности, защиту общих границ и укрепление региональной безопасности. Это сотрудничество способствует созданию благоприятной среды для экономического роста и развития, а также укрепляет позиции обеих стран на международной арене.

Во-вторых, сотрудничество в области безопасности между Республикой Таджикистан и Китайской народной республикой характеризуется следующими особенностями:

Взаимное доверие и поддержка в ключевых вопросах, включая в таких как суверенитет и территориальная целостность. С первых дней независимости Таджикистан выражает полную поддержку политике «одного Китая» и считает правительство Китайской Народной Республики единственным легитимным правительством, представляющим весь Китай. Признав Тайвань неотъемлемой частью Китая, Таджикистан занимает твердую и неизменную позицию и решительно выступает против любых попыток внешнего вмешательства во внутренние дела этой дружественной страны.

Сопряжение стратегий развития, направленное на высококачественное совместное строительство “Один пояс, один путь” и углубление торгово-экономического сотрудничества. В декабре 2016 года была принята

Национальная стратегия развития Таджикистана (до 2030 года), основной целью которой является превращение Таджикистана из аграрно-индустриальной в индустриально-аграрную страну. Через год после принятия этой стратегии по приглашению Председателя Китайской Народной Республики, Президент Республики Таджикистан был приглашен на саммит БРИКС+ в китайском городе Сиаме (сентябрь 2017 г.). В рамках этих встреч лидеры двух стран достигли договоренности о связи Национальной стратегии развития (НСР) Таджикистана с Китайским мегапроектом “Один пояс, один путь”. Тем самым Таджикистан после России и Казахстана выступил третьей страной постсоветского пространства, которая объявила о стыковки своей национальной стратегии с данным китайским мегапроектом.

Укрепление двустороннего сотрудничества в таких областях, как правоприменение, защита общей безопасности и гуманитарные обмены. В конце XX века подписание соглашений по урегулированию приграничных проблем в Душанбе еще раз доказало международному сообществу, что стратегия и тактика отношений и сотрудничества между Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой устойчивы в целях укрепления сотрудничества ориентированы на дружбу и благополучие населения обеих стран-соседей. В январе 2011 года Протокол между правительствами двух стран о демаркации госграницы между Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой был одобрен Парламентом Таджикистана. Этот документ сконцентрировал внимание на всех проблемах, связанных с границей между двумя странами, и укрепил атмосферу доверия и уверенности между сторонами.

С целью развития взаимоотношений и повышения уровня сотрудничества на новое качество, 31 августа 2017 года главы Республики Таджикистан и Китайской Народной Республики подписали “Совместную декларацию об установлении всестороннего стратегического партнёрства”, создавшую прочную основу для развития двустороннего сотрудничества[1].

Эти аспекты подчеркивают глубину и значимость стратегического партнерства между двумя странами, которое служит стабилизирующим фактором в регионе и способствует международной безопасности.

Следует отметить, что особенности благотворных отношений между двумя странами имеют исторические корни и берут свое начало из глубины веков. Предки таджиков имели торговые связи с китайцами не только во время формирования Великого шелкового пути, но и до появления этой дороги. На этапах зарождения и становления Великого Шелкового пути главными субъектами считаются предки таджиков, такие как согдийцы, сакки и бактрийцы[5].

Установление всеобъемлющего стратегического партнерства свидетельствует о том, что наши народы, столетиями живущих бок о бок друг с другом, не только заинтересованы в восстановлении взаимовыгодных торгово-экономических связей времен Великого шелкового пути, но и всемерно укреплять разностороннее сотрудничество, направленное на будущее.

Сотрудничество в сфере безопасности между Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой является важной частью стратегического партнерства и приоритетным направлением сотрудничества. В частности, первый официальный зарубежный визит новоизбранного главы страны Эмомали Рахмона (Председателя Верховного Совета Республики Таджикистан) состоялся в Китай 7-11 марта 1993 года, в ходе этого визита было подписано 10 документов о сотрудничестве, два из которых касались сферы безопасности, такие как “Соглашение между Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой об укреплении военного доверия в приграничном регионе” и “Соглашение между Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой о сокращении вооруженных сил в приграничном регионе”.

В 2006 году в городе Душанбе было подписано «Соглашение о сотрудничестве в военной сфере» между министерствами обороны Республики Таджикистан и Китайской Народной Республики, что дало серьёзный импульс расширению сотрудничества в области безопасности. Это сотрудничество включает в себя обмен разведданными, совместные военные учения, а также поставки оружия и оборудования. Таджикистан полагается на Китай в плане укрепления своей обороны против потенциальных угроз из Афганистана. Китай, в свою очередь, заинтересован в обеспечении стабильности в Центральной Азии и предотвращении распространения терроризма и экстремизма в свой регион. Однако сотрудничество было омрачено историческими недоразумениями, различиями в политических системах и опасениями по поводу усиления Китая в регионе. Кроме того, вмешательство внешних держав может еще больше усложнить сотрудничество. Несмотря на эти трудности, Республика Таджикистан и Китайская Народная Республика продолжают укреплять свои связи в сфере безопасности, признавая взаимную выгоду от поддержания стабильности в регионе.

Учитывая большой исторический опыт и взаимные достижения отношений, сегодня две страны занимают ключевую позицию на международной арене, и с геополитической точки зрения им необходимо расширять своё сотрудничество. В связи с современными процессами и

перспективами системы международных отношений геополитическую значимость стран друг для друга можно оценить следующим образом:

С точки зрения безопасности Республика Таджикистан имеет протяженную общую границу с Афганистаном, а также с Китайской Народной Республикой, которая является уязвимой границей в плане террористических и экстремистских угроз. Общая протяженность таджикско-китайской государственной границы составляет 494,4 км а таджикско-афганской границы составляет 1405 км. Однако, помимо этого, обеспечение трансграничной безопасности считается одним из важнейших достижений отношений между двумя странами и требует серьёзного контроля и сотрудничества сторон. С другой стороны, геополитическое положение Китайской Народной Республики вынуждает эту страну расширять сотрудничество в направлении укрепления региональной безопасности. Потому что подъем позиций Китая в мировой политике неразрывно зависит от соседних стран.

С экономической точки зрения инвестиционный климат, природные ресурсы и возможности экономического развития Таджикистана в контексте Соглашения между Правительством Республики Таджикистан и Правительством Китайской Народной Республики о поощрении и защите взаимного инвестирования (26 марта 1997 г.) и Соглашение между Правительством Республики Таджикистан и Правительством Китайской Народной Республики об инвестиционных стимулах и гарантиях (26 октября 2001 г.) позволили Китайской Народной Республике выполнить основную миссию стратегического партнера и занять первое место среди инвесторов в экономику Таджикистана. В частности, только за 2023 год Китайская Народная Республика инвестировала в экономику Таджикистана 130 миллионов долларов США[7]. Кроме того, Китайская Народная Республика является крупнейшим инвестором в регионе Центральной Азии, и особенно в Таджикистане, и имеет значительные экономические интересы в регионе. Поэтому обеспечение безопасности является важным фактором защиты этих интересов.

С политической точки зрения Таджикистан определил направление сотрудничества с Китайской Народной Республикой в качестве приоритета своей внешней политики. Китай отличается от других стран тем, что строит свои отношения с соседями, независимо от размера страны и его экономического положения, на основе равенства, взаимного уважения, без всякого высокомерия, ненависти и фаворитизма[2]. Именно этот принцип сотрудничества позволил Республике Таджикистан и Китайской Народной Республике иметь единую политическую позицию по большинству

глобальных стратегических вопросов и внести совместный вклад в судьбу человечества.

Таким образом, в двусторонних отношениях преобладает принцип равенства и не происходит злоупотреблений политической и экономической властью. С другой стороны, высокий уровень политического доверия между странами в многополярной системе международных отношений является эффективным механизмом обеспечения стратегической стабильности стран и является свидетельством реализации Совместной декларации Республики Таджикистан и Китайской Народной Республики, который был подписан в Пекине 16 сентября 1996 года. Потому что согласно этому документу стороны обязаны строго соблюдать рамки политических отношений, определенные в документе.

В связи с необходимостью сотрудничества сторон друг с другом, в условиях широких возможностей и достижений возникают риски, которые угрожают безопасности обеих стран и вызывают необходимость сближения стратегических решений. Одной из главных проблем Таджикистана и Китая являются растущие угрозы безопасности, опасность терроризма и экстремизма, ставшие основным двигателем чувствительности двух стран. В связи с этим, 18 мая 2023 года в ходе визита Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона в Китайскую Народную Республику было подписано «Соглашение между Правительством Республики Таджикистан и Правительством Китайской Народной Республики о проведении совместных антитеррористических учений».

Совместные антитеррористические учения между Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой являются важным шагом в укреплении сотрудничества в сфере безопасности между двумя странами и борьбы с общими угрозами в регионе. Эти учения включают в себя практические сценарии по борьбе с терроризмом, демонстрируя готовность обеих стран работать вместе для обеспечения стабильности. Учения также служат платформой для обмена лучшими практиками и укрепления доверия между военными обеих стран. Учитывая непосредственную близость Таджикистана к Афганистану и опасения по поводу перелива нестабильности из этой страны, сотрудничество в области безопасности с Китайской народной республикой имеет решающее значение для предотвращения распространения терроризма в регионе. Совместные антитеррористические учения являются важным шагом в укреплении двусторонних отношений и продвижении мира и безопасности в Центральной Азии.

В общем стратегическое партнерство между Китайской Народной Республикой и Республикой Таджикистан охватывает широкий спектр

областей, в том числе военное сотрудничество, борьбу с терроризмом и региональную безопасность. Китай рассматривает Таджикистан как важный буфер против нестабильности в Афганистане и стремится укрепить свою военную базу в этом регионе. Таджикистан, в свою очередь, полагается на Китай в плане обеспечения своей обороны и модернизации своих вооруженных сил.

Сотрудничество в военной сфере включает в себя совместные антитеррористические учения, обмен разведданными и поставки оружия. Китай также предоставил Таджикистану гранты и льготные кредиты для финансирования военных расходов и развития инфраструктуры. Кроме того, две страны подписали соглашение о создании совместного антитеррористического центра в Таджикистане.

Китай также играет важную роль в поддержании региональной стабильности в Центральной Азии. Он участвует в региональном сотрудничестве с другими странами региона, такими как Шанхайская организация сотрудничества, и выступает за мирное урегулирование конфликтов и экономическое развитие. Продолжающееся стратегическое партнерство между Китайской народной республикой и Республикой Таджикистаном имеет важное значение для поддержания мира и стабильности в Центральной Азии. Оно основано на взаимных интересах и приверженности обеспечению безопасности и процветания в регионе и мире.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Мирзоев Н.М., Мирзоев Х.Т. Таджикистан и Китай: к вопросам о стратегическом партнерстве / Вестник Педагогического университета. 2022. № 3 (98). С. 268-275;

2. Назаров, Т.Н. Китайско-таджикское сотрудничество: от прошлого к настоящему и будущему. // [Электронный ресурс]. URL: <http://russian.people.com.cn/31521/7670155.html> (дата обращения: 03.02.2022); Газета “Женьминь жибао” онлайн, 2011, 8 декабря.; Известия Академии наук Республики Таджикистан. [Текст] Отделение общественных наук. 2012, №2;

3. Объединение могучей силы для построения сообщества единой судьбы Китая и Таджикистана. [Электронный ресурс] - _russian.china.org.cn - Автор статьи: Посол Китая в Таджикистане Цзи Шуминь. (дата обращения: 30.04.2024);

4. Робитаҳои Тоҷикистон ва Хитой. Маводҳои конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ Душанбе, «ЭР-граф», 2018, – 128 с;

5. Таджикистан – Китай: от исторической дружбы к стратегическому партнерству. Под общей редакцией: Академика Академии наук Республики Таджикистан Назаров Талбак Назаровича. Душанбе, ЭР-Граф 2019, 391 с. С.8;

6. Тоҷикистон ва Хитой: мушкилот ва дурнамои ҳамкориҳо. Маводи конфронси илмӣ – амалӣ бахшида ба 70 – солагии таъсисёбии Ҷумҳурии Халқии Хитой. Душанбе, «МН-Дониш», 2020, 127 с;

7. Чин аз Русия гузашт. Чаро сармоягузори хориҷӣ ба Тоҷикистон тавачҷух доранд? - [Электронный ресурс] - Pressa.tj. (дата обращения: 30.04.2024).

ҲАМКОРИҲОИ СТАРТЕГИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА ҶУМҲУРИИ МАРДУМИИ ЧИН ДАР СОҲАИ ТАЪМИНИ АМНИЯТ

ТАЛБАКОВ САИДАҲТАМ ИСРОИЛОВИЧ,

сардори Раёсати таҳлил ва оянданигарии сиёсати дохилии Маркази
тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел: (+992) 987-97-59-46; e-mail: talbakov.2018@mail.ru

Раванди таҳлил ва натиҷагирӣ аз ҳамкориҳои гуногунсамтаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Мардумии Чин дар сатҳи шарикии стратегӣ баёнгари он аст, ки ҷонибҳо бо истифода аз имкониятҳои мавҷуда ва ба дастовардҳои назаррас ноил гардидаанд. Роҳандозии табдирҳои саривақтӣ ҷиҳати инкишофи муносибатҳои дипломатӣ имкон фароҳам овард, то интизориҳои ҷонибҳо дар марҳалаҳои муайян татбиқ карда шаванд. Аммо бо дарназардошти дастовардҳои муштаракӣ беназир ҷиҳати таъмини амният ва амалигардонии механизмҳои муносири таъмини амният, ин самти ҳамкориҳо ба таври зарурӣ мавриди таҳлили қароркунандагон ва илмӣ қарор нагирифтааст. Аз ин рӯ, муаллиф кӯшиши намудааст, ки дар мақолаи мазкур ҳамкориҳои дуҷонибаи кишварҳоро дар самти таъмини амният мавриди таҳлилу баррасии қароркунандагон қарор дода, самтҳои асосии ҳамкориҳои соҳаро муайян намояд.

Калидвожаҳо: равишҳои стратегӣ, густириши муносибатҳо, мубрамиати амният, шароити кунунӣ, таҳдиду хатарҳо, зарфияти ҳамкориҳо, чораҳои судманд.

STRATEGIC COOPERATION BETWEEN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN AND THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA IN THE FIELD OF SECURITY PROVISION

TALBAKOV SAIDAHTAM ISROILOVICH,

Head of the Department of analysis and forecasting of
internal policy of the Center for strategic research
under the President of the Republic of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave. 89;
tel.: (+992) 987-97-59-46; e-mail: talbakov.2018@mail.ru

The process of analysis and the results of multidirectional cooperation between the Republic of Tajikistan and the People's Republic of China at the level of strategic partnership show that the parties used the available opportunities and achieved significant achievements. The implementation of timely measures to develop diplomatic relations allowed to realize the expectations of the parties at certain stages. However, given the unique joint achievements in ensuring security and implementation of modern security mechanisms, this area of cooperation has not been subjected to expert and scientific analysis to a proper extent. Therefore, in this article the author tried to analyze the bilateral cooperation of the countries in the direction of security and identify the main directions of cooperation in this area.

Keywords: *strategic approaches, expansion of relations, security issues, current conditions, threats and dangers, potential for cooperation, beneficial measures.*

УДК: 339.924

РАВАНДҲОИ ҲАМГИРОӢ ДАР ОСИӢИ МАРКАЗӢ: МУШКИЛОТ ВА ДУРНАМОИ ОН

РАҲМОНЗОДА АЗИМҶОН ШЕРАЛӢ,

номзади илми таърих, муовини директор оид ба илм ва таълими

Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои

Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33;

тел: (+992) 900-18-00-38; e-mail: rahmonzoda92@bk.ru

Дар мақола вазъи ҳамкориҳои панҷ кишвари Осиёи Марказӣ мавриди таҳлил қарор гирифта, хусусиятҳои иқтисодӣ, экологӣ ва сиёсии ҳамгироии минтақа ба таври ҷудогона арзёбӣ гардидааст. Сарфи назар аз ихтилофҳои мавҷуда дар масъалаҳои фаромарзӣ, дар масъалаҳои истифодаи захираҳои об ва ғайра, имкониятҳои ҳамкориҳои “Панҷгонаи Осиёи Марказӣ” бо бозингарони беруна дар қолаби ИА+5, ИМА, заминаҳои объективии тавсеаи ҳамкориҳои минтақавӣ ИА+5, ИМА+5, Ҷопон+5, Кореяи Ҷанубӣ+5, Русия+5 пешниҳод шудаанд.

Муаллиф таъкид кардааст, ки минтақаи Осиёи Марказӣ чун қолаби ҳамгирӣ дорои низом ва таъкилотҳои зарурӣ мебошад. Минтақа ҳамчунин, дорои ҳувияти ба худ хос мебошад. Дараҷаи хеле баланди номуайянии дар сиёсати хориҷии давлатҳо, рақобати лоиҳаҳои ҳамгирӣ, ба ихтилоф байни ниҳодҳои минтақавӣ ва ҳамкориҳои самаранок дар ҷаҳорҷӯбаи созмонҳои байналмилалӣ таъсир мерасонад.

***Калидвожаҳо:** равандҳои ҳамгирӣ, Осиёи Марказӣ, Русия, ИДМ, СҲШ, ҳамкориҳои минтақавӣ, Қазоқистон, Қирғизистон, Ўзбекистон, Тоҷикистон, Туркменистон, амнияти захираҳои об, инфрасохтор.*

Таҳқиқи раванди ҳамгирӣ, аз ҷумла ҳамгирӣ дар Осиёи Марказӣ, бо арзи вучуд кардани ин раванд дар давраи пасошуравӣ оғоз ёфт. Теъдоди зиёди корҳои илмӣ бахшида ба ҳамгирӣ, аз ҷумла доир ба ҳамгироии аврупоӣ ва авруосиёӣ, аз микёси фарох ва аҳамияти бузурги масъалаи баррасишаванда дарак медиҳад.

Дар оғози асри XXI ҳамгироии минтақавӣ ва ҷаҳонишавӣ ҷузъи таркибии рушди кишварҳо дар пахнои тамоми ҷаҳон гардид. Имрӯз дарвоқеъ, олам вобаста ба навъу ҳадафҳои мухталифи минтақавӣ аз иттиҳодҳои гуногун иборат аст. Тибқи пешгӯии бисёр таҳлилгарон ва бо

дарназардошти таҷрибаи Иттиҳоди Аврупо, ҳамгирии минтақавӣ модели беҳтарини имконпазири мавҷудият дар ҷаҳони муосир мебошад.

Инсоният рӯз то рӯз бештар ба раванди ҷаҳонишавӣ—бо ҳамаи пайомадҳои мусбату манфии он ҷалб мешавад. Вақте сухан дар мавриди ҷаҳонишавӣ ва таъсири он ба давлатҳо ва минтақаҳои мушаххас меравад, баррасӣ намудани он дар қаринаи ду тамоюли асосӣ, яъне ҳамгирии ҷаҳонӣ ва тавсеаи гуногуншаклии он ба мақсад мувофиқ аст. Маҳз якҷоя амал кардани онҳо *(ва ҳатто дар баъзе ҳолатҳо муқобили якдигар қарор гирифтани онҳо)* инкишофи ҷаҳони имрӯза, номуайянии он ва аз ҳама муҳимтар—ҳифзи онро барои ҳар як миллат ва давлат [23,18] муайян месозад.

Пас аз пошхӯрии Иттиҳоди Шуравӣ минтақаи Осиёи Марказӣ ба ҳайси субъекти мустақили геосиёсӣ рушд меёбад. Ба сабаби доро будани минтақа ба сарватҳои ғанӣ ва захираҳои азими энергетикӣ обӣ минтақа дар маркази таваҷҷуҳи давлатҳои абарқудрати ҷаҳон қарор дорад. Кишварҳои минтақа роҳҳои рушд ва раҳӣ аз бӯҳрони тулониро ҷустуҷӯи интиҳоб мекунанд, ки яке аз онҳо ҳамгирӣ мебошад.

Кишварҳои Осиёи Марказӣ пас аз пошхӯрии Иттиҳоди Шуравӣ дар соли 1991 ба як вазъи душвор дучор шуданд. Дар доираи тақсими иттифоқи меҳнатӣ робитаи хеле баланди иқтисодии ҷумҳуриҳои Иттиҳоди Шуравӣ вучуд дошт. Ягон ҷумҳурии Иттиҳоди Шуравӣ доираи мукаммали истеҳсоли надошт, ҳар як ҷумҳурӣ аз ҷумҳуриҳои дигар ҷузъҳои таркибӣ мегирифт ва аз байн рафтани ин низомии муносибат барои давлатҳои навбунёди Осиёи Марказӣ мушкилоти ҷиддиро ба миён овард. Маълум шуд, ки барои кишварҳои Осиёи Марказӣ рафъи оқибатҳои пошхӯрии низомии мутамарказ бинобар сатҳи пасти тараққиёти иқтисодӣ нисбат ба ҷумҳуриҳои қисми аврупоии собиқ Иттиҳоди Шуравӣ душвортар буд. Илова бар ин, кишварҳои Осиёи Марказӣ бо сабаби ҷойгиршавии махсуси ҳудудии худ аз уқёнусҳо ва бозорҳои ҷаҳонӣ ҷудо буданд. Аз ин рӯ, кишварҳои Осиёи Марказӣ маҷбур шуданд, ки барои рафъи бӯҳрон, пеш аз ҳама, дар баҳши обу энергетика бо ҳам ҳамкорӣ кунанд.

Дар чоряки охири асри XX моҳияти муносибатҳои об хеле тағйир ёфта, мазмунӣ асосиро масъалаи моликияти об ташкил медиҳад. Сарчашмаҳои дарёҳо дар кӯҳсор воқеъ гардида, халқҳои, ки дар баландкӯҳ зиндагӣ мекунанд, дар шароити душвортаре қарор гирифта, барои тараққиёти иқтисодӣ имкониятҳои кам доранд. Маълум аст, ки ин гуна беадолатиҳо таърихан инкишоф ёфтаанд ва онҳоро танҳо бо ҳукуки соҳиби замин, ки ин халқ дар он зиндагӣ мекунад ва ҳамаи он чӣ ки ин замин ба вучуд меорад, аз ҷумла низомҳои табиӣ об—пирахҳо ва ҷараёни дарёҳо бартараф кардан мумкин аст. Чун қоида, кишварҳои кӯҳистонӣ ба қатори кишварҳои

сарватманд шомил нестанд ва об воқеан, манбаи табиӣ таърихӣ ва имтиёзи рушди иқтисодии онҳо мебошад. Ва ҷаҳон бояд инро эътироф ва дастгирӣ кунад.

Дар Осиёи Марказӣ манбаи асосии ғизоӣ тамоми дарёҳои мавҷудаи минтақа об пирияхҳо мебошад. Маҷрои дарёҳо асосан дар кӯҳистони Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қирғизистон ба вучуд омада, ин захираҳо барои обёрӣ дар тамоми кишварҳои минтақа истифода мешаванд. Ин воқеият дар идоракунии захираҳои об амалиёти яққояи маҷмуиро талаб мекунад.

Фурӯпошии Иттиҳоди Шуравӣ боиси таъсиси кишварҳои алоҳидаи соҳибистиклоли Осиёи Марказӣ гардида, мушкилоти давлатҳои нави соҳибистиклолро эҷод намуд.

Дар шароити ба иқтисоди бозорӣ гузаштани кишварҳои Осиёи Марказӣ ду тамоюл: парокандагӣ ва ҳамгирӣ муайян карда шудааст.

Бартариҳои кишварҳои Осиёи Марказӣ инҳоянд:

- мавқеи мусоиди геосиёсӣ;
- қувваи кории ба кадри кифояи соҳибхтисос;
- арзиши ками меҳнат;
- бо барқ, ашёи хоми маъданӣ ва кишоварзӣ таъмин намудани минтақа;
- имкони истифодаи муштараки об ва захираҳои табиӣ

Мушкилоти кишварҳои Осиёи Марказӣ инҳоянд:

- дар ҳар як давлат мавҷуд будани ҷазираи қаламрави давлати дигар;
- мавҷуд набудани сарҳадҳои дақиқи байнидавлатии муайяншуда;
- тафовут дар сиёсати хориҷӣ, ширкат дар созмонҳои гуногуни байналмилалӣ ва минтақавӣ ва иттиҳодҳои ҳамгирӣ.

Ба муносибати ба даст овардани Истиклоли давлатӣ кишварҳои Осиёи Марказӣ маҷбур шуданд, ки барои ҳамгироии минтақавӣ дидгоҳҳои нави стратегӣ ҷустуҷӯ кунанд.

Дигаргуниҳои амиқ дар сохтори ҷомеаи ҷаҳонӣ, тағйирёбии харитаи геосиёсии ҷаҳон ва ташаккулёбии гурӯҳҳои ҳамгироии байналмилалӣ бисёре аз давлатҳоро водор ба он сохт, ки ба ҷустуҷӯи шаклҳои нави амнияти дастаҷамъӣ ва ҳамкориҳои иқтисодӣ машғул шаванд. Равандҳои наздикшавии давлатҳои мустақил ва муттаҳид гардидани онҳо дар ниҳодҳои асосии минтақавӣ омили асосии муносибатҳои байналмилалӣ муосир гардидаанд. Бо ин тартиб, зарурати гузаронидани таҳлили ҳамаҷонибаи падидаи ҳамгирӣ аз нуқтаи назари воқеияти муосир ва ояндаи давлатҳо ва минтақаҳо дар фазои геосиёсии минтақаи Осиёи Марказӣ пайдо мешавад [16, 36].

Собиқ вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон академик Талбақ Назаров вазъи кунунӣ ва дурнамои рушди иттиҳодҳои минтақавӣ ва

субминтақавиро, ки дар онҳо Ҷумҳурии Тоҷикистон узвият дорад, илман арзёбӣ намудааст. Муаллиф масъалаҳои пешбурди равандҳои иқтисодии ҳамгироӣ дар ҷаҳорҷӯбаи иттиҳодҳои байнидавлатӣ дар фазои пасошуравӣ мавриди таҳқиқ қарор додааст [11, 125].

Дар охири солҳои 40-ум ва аввали солҳои 50-уми қарни бист мафҳуми «ҳамгироии сиёсӣ» [8] ба феҳристи истилоҳоти сиёсӣ илмӣ ворид гардид. Моҳияти онро метавон ба таври зерин маънидод кард: «ҳамгироии сиёсӣ муттаҳидшавӣ, якшавии ниҳодҳои ҷамъиятӣ ва давлатӣ дар доираи давлат ё дар доираи иттиҳодияи фарохтари байналмилалӣ» [21,15] мебошад. Чунончи муҳаққиқ Акбаршо Искандаров таъкид менамояд, ҳамгироии сиёсии байналмилалӣ тариқи эҷоди ниҳодҳои нави ҳокимият бо интиқол додан ба онҳо қисми ҳуқуқҳои мустақилии ниҳодҳои сиёсии миллӣ сурат мегирад [6, 29].

Дар ин робита Аҳднома дар бораи бунёди Фазои ягонаи иқтисодӣ миёни Ҷумҳуриҳои Қазоқистон, Қирғизистон ва Ўзбекистон аз 30 апрели соли 1994 [1], Аҳднома дар бораи дӯстӣ, ҳамкорӣ ва ёрии ҳамдигарии Федератсияи Русия ва Ҷумҳурии Қазоқистон аз 25 майи соли 1992 [2], Созишнома дар бораи Иттиҳоди гумрукӣ миёни Федератсияи Русия ва Ҷумҳурии Беларус, баъдан Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҷумҳурии Қирғизистон ва Ҷумҳурии Тоҷикистон [12], қобили зикр ёдоварӣ мебошанд. Дар соли 1999 ҷонибҳо Аҳдномаро дар бораи Иттиҳоди гумрукӣ ва Фазои ягонаи иқтисодӣ ба имзо расониданд, ки тибқи он вазифадор шуданд ташаккули Иттиҳоди гумрукиро ба анҷом расонанд ва ба бунёди “бозори муштарак” шурӯъ намоянд. Дар моҳи ноябри соли 1993 баъд аз музокирот президентони Қазоқистон ва Ўзбекистон дар шаҳри Алмаато Протоколро оид ба татбиқи амалии созишнома дар бораи тадбирҳои амиқ рафти ҳамгироии иқтисодӣ барои солҳои 1994–2000 ба имзо расониданд. Дар санаи 14 апрели соли 1995 дар шаҳри Чимкент Барномаи ҳамгироии иқтисодӣ миёни Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҷумҳурии Қирғизистон ва Ҷумҳурии Ўзбекистон қобили қабул доништа шуд. Санаи 24 апрели соли 1995 дар шаҳри Бишкек ҷаласаи Шурои сарвазирони се ҷумҳурӣ баргузор шуд. Дар ин ҷаласа дар бораи Барномаи ҳамгироии иқтисодии давлатҳои иштирокдор ва лоиҳаҳои сармоягузори аввалиндараҷа ва тасдиқи Консепсияи фазои ягонаи иқтисодӣ қарорҳои дахлдор қабул карда шуданд [7].

Моҳи апрели соли 1996 Созишнома дар бораи истифодаи захираҳои сӯзишворӣ, энергетикӣ ва об, сохтмон ва истифодаи кубурҳои газ дар минтақаи Осиёи Марказӣ ба имзо расид.

Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон масъалаи асосии пешрафти босуръат ва босуботи иқтисодии кишварҳои минтақаро дар рушди

комплекси энергетикӣ мебинанд. Таъкид менамоянд, ки “ҳаминро ҳам нодида гирифтани мумкин нест, ки проблемаи истеҳсоли истифодаи энергия дар давоми солҳои наздиктарин ба проблемаи асоситарини иқтисодӣ иҷтимоӣ, геостратеҷӣ, аз ҷумла геосиёсӣ, табдил хоҳад ёфт” [15, 3-11].

Аммо ҳамаи ин созишномаҳо ба мақсадҳои эълонкардаи ҳуҷҷатҳо ноил нагардид, дараҷаи қабули қарорҳо паст боқӣ монд ва ҳуди ҳуҷҷатҳо хусусияти машваратӣ доштанд. Имрӯз минтақаи Осиёи Марказӣ дар марҳалаи рӯй овардан ба масъалаҳои воқеии минтақа: мубориза бо терроризму ифротгароӣ, таҳдид ба амният, истифодаи муштарак захираҳои ҳаётан муҳимми табиӣ ва технологӣ қарор дорад. Ба ғайр аз ин, ба ақидаи муҳаққиқ Р.Ҳайдаров: “Ҳоло дар АвруОсиё ва аз ҷумла дар АвруОсиёи Марказӣ равандҳои нави геосиёсӣ ва геоиқтисодӣ рӯ ба инкишоф ва ба вучуд омада истодаанд, ки бевосита бо ташаккули ҷаҳони секутба алоқаманданд. Дурнамои рушди Осиёи Марказӣ дар даҳсолаҳои наздик аз он вобаста аст, ки то чӣ андоза зудтар минтақаи мо ба геосохтори кунунии тартиботи ҷаҳонии муосир вокуниш нишон медиҳад ва мутобик мешавад” [19, 168].

Ҳамин тариқ, метавон гуфт, ки равандҳои ҳамгироӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ ба мушкилоти муҳимтаре, ки сулҳу амнияти минтақа, ворид шудан ба ҷомеаи ҷаҳонӣ ба онҳо вобаста аст, равона карда шудааст.

Яке аз воқеиятҳои назаррас ва падидаи муҳими сиёсӣ иҷтимоии охири қарни XX ва ибтидои садаи XXI ин ба арсаи вучуд қадам гузоштани Созмони Ҳамкории Шанхай аст. Дар як муддати кӯтоҳ СХШ тавонист аз як ниҳоди минтақавӣ бо узвияти теъдоди ками давлатҳо (1996–«Панҷгонаи Шанхай») ба як созмони микёсан бузурги мухташам ва обрӯманди байналмилалӣ бо узвияти теъдоди зиёди кишварҳои минтақа ва берун аз он (2021–12 узви СХШ (8+4) мубаддал гардад. СХШ имрӯз 60 дарсади қаламрави минтақаи АвруОсиё ва тақрибан ними (3,5 миллиард) аҳолии ҷаҳонро дар бар мегирад.

Муҳаққиқи тоҷик Р.Ҷ.Ҳайдаров дар ин қарина қайд менамояд: “Имрӯз дар СХШ тамоми гуногунрангии сиёсии ҷаҳон, фарҳангҳо ва амалияҳои сиёсӣ муаррифӣ шудааст, ки он дар минтақаи мо дар бисёр масъалаҳои таъмини сулҳу субот ба пайдоиши нуқтаҳои муштарак ва наздикшавии сиёсӣ мусоидат намудааст. Зимнан, СХШ шароити сиёсии ҳудро ба ҳеч як кишвари ҷомеаи ҷаҳонӣ таҳмил намекунад ва кӯшиш намекунад, ки принсипҳо ва қоидаҳои бозии ҳудро ҷорӣ кунад” [20, 91].

Вижагии асосии ин созмон хусусияти ҳамгироӣ доштани он аст, ки дар навбати аввал барои ҳамкориҳои иқтисодӣ гуманитарӣ пешбинӣ шудааст. Ва ин табиист: ду кишвари бузурги минтақа–Федератсияи Русия ва Ҷумҳурии Мардумии Чин–ҳамчун ташаббускорони таъсиси ин созмон на

фақат ба муносибатҳои хубу ҳасана бо кишварҳои минтақаи Осиёи Марказӣ зарурат доштанд, балки хоистанд сулҳу субот ва рушди устувори иқтисодӣ дар ин минтақа таъмин бошад, то ин ду кишвари бузург тавонанд сиёсат ва манфиатҳои хешро пайгирона амалӣ созанд. Маълум, ки дар ин бобат мавқеи ҷуғрофии минтақа, захираҳои бепояи табиӣ ва инсонии кишварҳои он, бозори мусоиди меҳнат ва тичорат, аҳамияти геосиёсии минтақа ва давлатҳои он низ нақши муҳим бозидаанд. Аммо ба ақидаи маъмули роҳбари собиқи Ҷумҳурии Мардумии Чин (2003-2013) Ху Сзинтао сабабҳои зуд ва ба ин дараҷа қудратманд ва бонуфуз гаштани Созмони Ҳамкории Шанхай ҳамчунон ба он вобаста аст, ки ҳама давлатҳо –узви созмони мазкур усулҳои аслиӣ ва фалсафаи созандаи Созмони Ҳамкории Шанхайро ҳамеша ва пайваста пайгирӣ кардаанд, ки мафҳумҳои калидии он иборатанд: аз эътимоди комил ба ҳамдигар, ба эътибор гирифтани манфиатҳои ҳама тарафҳои алоқаманд, машваратҳои мутадовим дар фазои баробарҳуқуқӣ, эҳтироми гуногунрангии фарҳанг ва анъанаҳо, кӯшиши рушди устувор дар асоси ҳамкориҳои дастаҷамъона ва ғайра.

Дар байни дигар созмонҳои байниминтақавӣ, ки дар фаъолияти он давлатҳои Осиёи Марказӣ иштирок меkunанд, нисбатан самаранок Созмони Ҳамкории Шанхай ба ҳисоб меравад. Созмони Ҳамкории Шанхай, доимо доираи ҳамкории худро дар байни кишварҳои иштирокчии иттиҳод васеъ намуда истодааст. Ҷолибияти ин созмон бо он асоснок карда шудааст, ки дар он кӯшишҳои тамоюли зиддиғарбӣ вучуд надоранд ва ғайр аз ин, созмон мақсад дорад аз чорҷӯбаи таркибии ҷарбии таъмини беҳатарии кишварҳои аъзои худ берун барояд.

Барои кишварҳои Осиёи Марказӣ ширкат дар Созмони Ҳамкории Шанхай ба манфиати миллӣ аст. Пеш аз ҳама, ҳалли масъалаҳои марбут ба сарҳади давлатӣ барои амнияти миллии кишварҳои минтақа муҳим мебошад.

Масъалаҳои мубориза бо ифротгарии динӣ ва терроризм дар заминаи ҳамкории ассотсиатсияҳо барои кишварҳои Осиёи Марказӣ хеле муҳим мебошанд. Ноамнӣ дар Афғонистони ҳамсоя ва афзоиши созмонҳои тундрави исломӣ ба субот дар сатҳи минтақа хатари ҷиддӣ эҷод мекунад.

Ҳамкорӣ дар рушди хизматрасониҳои нақлиётӣ барои кишварҳои Осиёи Марказӣ низ хеле муҳим ва арзишманд аст. Эҷоди роҳҳои оҳан, автомобилӣ, дарёӣ ва ҳавоӣ, ки Ассотсиатсияи кишварҳои Осиёи Ҷанубу Шарқиро тавассути Осиёи Марказӣ бо Аврупо мепайвандад, ба афзоиши тичорат ва рушди устувори иқтисодии кишварҳои Осиёи Марказӣ мусоидат мекунад.

Бо вучуди ин, барои раҳой аз истисмори давлатҳои пасосаноатӣ ва хотима бахшидан ба ақибмонӣ роҳҳои баромад барои кишварҳои Осиёи

Марказӣ аз вазъияти баамаломата вучуд дорад. Яке аз ин роҳҳо ҳамкорӣ дар доираи Иттиҳоди АвруОсиё мебошад. Ба ҳар навъ, чунин заруратро охишта-охишта ҳамаи сарварони кишварҳои Осиёи Марказӣ дарк карда истодаанд [17, 56].

Кишварҳои минтақа, ки ба муносибатҳои иқтисодӣ иртиботи инфрасохторӣ ва сиёсати иҷтимоӣ ҳанӯз ҳамбаста буданд, ба ҷустуҷӯи имконоти гуногуни ҳамкориҳои комилан зарур рӯй оварданд. Аз ҷумла дар ибтидои асри XXI ғояи ҳамгирии пасошуравии авруосиёӣ аз нав мубрам гашта, ба ҳайси ҷонибдорони намоёнтарини он президентони Ҷумҳурии Қазоқистон Н. Назарбоев, Федератсияи Русия В. Путин, Ҷумҳурии Беларус А.Г. Лукашенко ва як зумра олимони иқдом карданд [14; 9; 10; 5, 143].

Барои мусоидати муассир ба ташаккули Иттиҳоди гумрукӣ ва Фазои ягонаи иқтисодии Иттиҳоди иқтисодии АвруОсиё таъсис дода шуд. Панҷ давлат—Ҷумҳурии Беларус, Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҷумҳурии Қирғизистон, Федератсияи Русия ва Ҷумҳурии Тоҷикистон ба узвияти он шомил шуданд. Созишнома дар бораи таъсиси Иттиҳоди Иқтисодии АвруОсиё моҳи октябри соли 2000 дар шаҳри Остонаи Қазоқистон ба имзо расида, 30 майи соли 2001 эътибор пайдо кард.

Бо мақсади таҳкими иқтисодиёти кишварҳо, навосзӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии кишварҳои иштирокчи дар бозори ҷаҳонӣ моҳи майи соли 2014 Иттиҳоди Иқтисодии АвруОсиё таъсис дода шуда, аз ҷониби Русия созишнома миёни Ҷумҳурии Қазоқистон ва Ҷумҳурии Беларус дар бораи таъсиси ин иттиҳод ба имзо расид. Соли 2015 Иттиҳоди Иқтисодии АвруОсиё Ҷумҳурии Арманистон ва Ҷумҳурии Қирғизистон ҳам дохил шуда буданд. Кишварҳои боқимондаи Осиёи Марказӣ ҳанӯз узви Иттиҳоди Иқтисодии АвруОсиё нестанд.

Таҳлили муқоисавии таҳқиқот ва нашрияҳо ба мо имкон медиҳад, ки якҷанд мавқеъҳои умумии раҳбарони се давлатро оид ба рушди ҳамгирии авруосиёӣ чунин кунем:

—Ҳадафи асосии ҳамгирӣ таъсиси иттиҳоди зичи иқтисодии рақобатпазир дар сатҳи ҷаҳонӣ ва минтақавӣ мебошад.

—Иттиҳоди АвруОсиё ҳамчун як лоиҳаи нави оқилона ва судманд таҳия шудани буд, на барқарорсозии кадом як ҳамтои ҷумҳуриҳои Иттиҳоди Шуравӣ, ки бар иҷбори сиёсӣ асос ёфтааст.

—Иттиҳоди АвруОсиё ҳамчун як лоиҳаи кушод ва ҷузъи лоиҳаҳои ҳамгирии умумиаврупоӣ баррасӣ мешавад.

—Иттиҳоди АвруОсиё ҳамчун як лоиҳаи нави геосиёсӣ ва ҷузъи ҷудонашавандаи тартиботи нави ҷаҳонии бисёркутбӣ арзёбӣ шавад.

Дар маҷмӯъ, таъсиси Иттиҳоди АвруОсиё метавонад оғози як даврони наф барои давлатҳои собиқ Шуравӣ гардад. Ҳатто имрӯз фаъолияти

сохторҳои АвруОсиё асоснокӣ ва муассиряи лоиҳаи АвруОсиёро яқинан собит месозад. Бояд тазакур дод, ки тамоюл ба лоиҳаҳои ҳамгирӣ дар фазои АвруОсиё дар вақтҳои охир то рафт афзоиш меёбад [17, 59].

Бисёре аз олимони бар ин назаранд, ки ҳамгирӣи Осиёи Марказӣ дар ин минтақа ба хотири нигоҳдошти суботу сулҳ, таъмини амнияти миллӣ, баланд бардоштани нақши он дар ҳалли мушкилоти Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ва ҷаҳон лозим аст. Суботи иҷтимоии Осиёи Марказӣ бо ҳамкорӣи фарҳангӣи сиёсии халқҳои турк, эронӣ тоҷик ва славян, қобилияти онҳо ҷиҳати ҳамзистӣ чун як қисми фарҳанги авруосиёӣ қафолат дода мешавад. Ба ғайр аз ин, чӣ тавре ки муҳаққиқи ўзбек Ф. Толипов дар мақолааш чунин баён мекунад: “Дар Осиёи Марказӣ манфиатҳои бисёре аз абарқудратҳои ҷаҳонӣ минтақавӣ ба ҳам меоянд. Ин барои роҳ надодан ба ҳукмронӣи яке аз онҳо имкон медиҳад. Ҳамзамон, Осиёи Марказӣ дар бозсозии ҷаҳонӣи геосиёсӣ, ки бояд дар асри XXI ба амал ояд, нақши фаъол бозида метавонад” [24, 184]. Ба андешаи сиёсатшиноси рус А.Д. Богатуров: “Тавачҷуҳи афзояндаи давлатҳои абарқудрат ба Осиёи Марказӣ дар ибтидои асри XXI–аломати бозгашти минтақа ба маркази сиёсати бузургии байналмилалӣ” мебошад [24, 184].

Қолаби C5+1 як форуми бисёрҷониба бо мақсади густариши ҳамкорӣҳои дохилиминтақавӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ бо кишварҳои гуногун мебошад. Дар нишастҳо дар шакли C5+1 масъалаҳои марбут ба рушди иқтисодӣи кишварҳои минтақа, ҳифзи муҳити зист, таъмини амният ва суботи минтақа баррасӣ мешаванд. Ҳамкорӣи эҳтимолии минтақавӣи кишварҳои Осиёи Марказӣ бо шарикони беруна: форматҳои ИА+5, ИМА+5, Ҷопон+5, Кореяи Ҷанубӣ+5, Русия+5 мавҷуданд.

Формати C5 + Иттиҳоди Аврупо. Муносибатҳои Иттиҳоди Аврупо бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар робита ба қабули «Стратегияи нави шарикӣ» дар моҳи июни соли 2007 фаълоне инкишоф ёфтанд. Стратегия бо афзоиши назарраси кумаки молиявӣ ва коршиносии Иттиҳоди Аврупо. Моҳи июни соли 2019 стратегияи нави «Иттиҳоди Аврупо ва Осиёи Марказӣ» қабул шуд, ки дидгоҳи нави таҳкими шарикӣ бо панҷ кишвари Осиёи Марказӣ: Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҷумҳурии Ўзбекистон, Ҷумҳурии Қирғизистон ва Ҷумҳурии Туркменистонро муайян мекунад. Дар формати “Иттиҳоди Аврупо–Осиёи Марказӣ” дар сатҳи вазирони корҳои хориҷӣ ҳарсола муколама таъсис шудааст. То имрӯз 15 мулоқоти вазирони корҳои хориҷӣи Иттиҳоди Аврупо ва кишварҳои Осиёи Марказӣ баргузор гардидааст.

Дар формати C5+ИМА. Равобити ИМА бо кишварҳои Осиёи Марказӣ, форум 1 ноябри соли 2015 дар ҷараёни мулоқоти вазирони корҳои хориҷӣи кишварҳои Осиёи Марказӣ ва ИМА бо мақсади густариши ҳамкорӣҳои

Осиёи Марказӣ ва ИМА оғоз гардид. Пас аз ифтитоҳи расмӣ то имрӯз платформа ниҳодӣ шуда, вохӯриҳо дар сатҳҳои гуногун мунтазам сурат гирифта, дар самтҳои алоҳидаи ҳамкориҳои минтақавӣ гуруҳҳои кории соҳавӣ таъсис дода шудааст.

Формати C5+Ҷопон. Соли 2004 Ҷопон ташаббуси формати нави ҳамкорӣ бо кишварҳои Осиёи Марказӣ – Муколамаи “Осиёи Марказӣ+Ҷопон”-ро бо ҳадафи мусоидат ба ҳалли муштараки мушкилоти муштараки минтақавӣ ва пешбурди ҳамкориҳои минтақавӣ дар Осиёи Марказӣ оғоз кард. Яке аз ҳадафҳои асосии ҳамкориҳои Ҷопон дар чаҳорчӯби Муколамаи “Осиёи Марказӣ+Ҷопон” таҳкими робитаи ин минтақа бо минтақаҳои иқтисодии берунӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии тамоми минтақаи Осиёи Марказӣ тавассути фароҳам овардани “бозори минтақавӣ” барои ҳама аст.

Формати C5+Кореяи Ҷанубӣ. Дар соли 2007 Ҳукумати Корея усули ҳамкориҳои минтақавӣ бо номи Форуми ҳамкориҳои Осиёи Марказӣ ва Кореяро таъсис дод. Ин ҳамоиш ҳамасола дар сатҳи муовинони вазирони хориҷии кишварҳои Осиёи Марказӣ ва Корея баргузор мешавад. Вазорати корҳои хориҷии Корея созмондиханда, ҳамоҳангсоз ва қувваи пешбарандаи форум мебошад. Фалсафаи асосии форум рушди ҳамкориҳои тичоратӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ ва гуманитарии Корея ва кишварҳои Осиёи Марказӣ мебошад.

Тайи дувоздаҳ соли мавҷудияти ин минбар дувоздаҳ чаласаи Анҷуман баргузор шудааст, ки даҳтои он дар сатҳи вакилӣ анҷом дода шудааст. Инчунин, ду вохӯрӣ дар сатҳи вазирони корҳои хориҷии кишварҳои ширкаткунанда гузарониданд. Дар чаласаи даҳуми моҳи ноябри соли 2016 дар шаҳри Сеул кори форум ниҳодӣ карда шуда, котиботи Форуми 11-ум таъсис ёфт. Фаъолияти он аз ҳисоби бучети Корея маблағгузорӣ карда мешавад. Шӯрои котибот ҳамчун мақоми олии роҳбарикунанда соле як маротиба таъсис дода шуд.

Муҳимтарин рӯйдод дар чаласаи 11-уми Форум дар чаҳорчӯби котибот муаррифии лоиҳаҳои энергетикӣ, иқтидори сармоягузориҳои Осиёи Марказӣ барои нозирони Кореяи Ҷанубӣ мебошад. Инчунин, озмуни лоиҳаҳои тичорат баргузор гардид, ки аз ҷониби ҷавонон муаррифӣ карда шуд.

Котибот ҳамчун самтҳои афзалиятноки ҳамкориҳои дарозмуддати миёнамуҳлат 6 самтро муайян карданд, ки ба нақшаҳои кории Котибот барои соли 2020 дохил карда шудаанд:

–нақлиёт ва логистика: ташкили логистикаи ҳамгирой дар Осиёи Марказӣ ва рушди ҳамлу нақл;

–энергетика: баланд бардоштани самаранокии энергия ва ҳамкорӣ оид ба манбаъҳои барқароршавандаи энергия;

–муосирнамоӣ ва диверсификатсияи саноат, ҳамкорӣ дар соҳаи технологияҳои нав;

–тағйирёбии иқлим ва муҳити зист: тавсеаи ҳамкорӣ дар соҳаи хоҷагии ҷангал ва лоиҳаҳои сабз;

–тандурустӣ ва хизматрасонии тиббӣ: омодаسازی кадрҳои тиббӣ ва фаъолсозии табодули тиббӣ;

–маориф, фарҳанг ва сайёҳӣ: тавсеаи табодули варзиш, фарҳанг ва сайёҳӣ.

Формати C5+Русия. Моҳи апрели соли 2019 Федератсияи Русия ташаббуси баргузори мулоқоти сарони корҳои хориҷии кишварҳои Осиёи Марказӣ ва Русияро ба уҳда гирифта, нахустин мулоқот дар шаҳри Москва баргузор гардид. Дар чараёни мулоқот ҷонибҳо ба мувофиқа расиданд, ки вохӯриҳои мунтазам дар формати Осиёи Марказӣ–Русия баргузор шаванд. Мулоқоти дувум дар ин формат моҳи октябри соли 2019 дар шаҳри Ашқобод баргузор гардида буд.

Зимни вохӯриҳо ҷонибҳо аҳамият ва судмандии ин шакли ҳамкориҳо дар рушди ҳамкориҳои минтақавӣ бо дарназардошти динамикаи кунунии муколамаи сиёсии давлатҳои Осиёи Марказӣ ва Федератсияи Русия тасдиқ намуданд.

Рушди минбаъдаи ҷомеаи Осиёи Марказӣ бо густариши робитаҳои байнидавлатӣ, инчунин, вобастагии рушдкунанда аз таъсири омилҳои иқтисодии берунӣ хос аст. Дар баробари ин, равандҳои соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ бо ҳамдигар торафт бештар алоқаманд мешаванд.

Дар соҳаи иқтисодӣ меҳвари ҳамгирӣ дар шакли ҷомеаи байнидавлатии иқтисодӣ ташаккул ёфтааст, ки ба он Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҷумҳурии Ўзбекистон ва Ҷумҳурии Қирғизистон шомиланд. Дар байни тамоми кишварҳои Осиёи Марказӣ созишномаҳои дуҷонибаи иқтисодӣ вучуд доранд. Дар соҳаи сиёсат ба таҳкими Истиқлоли давлатӣ ноил гардида, кишварҳои Осиёи Марказӣ дар ҷаҳон эътирофи умум гардидааст. Усулҳои амалиёти муштарак бар зидди марказҳои нооромӣ дар марз бо Афғонистон таҳия карда шуданд. Дар байни кишварҳои минтақа барои рушди геосиёсии худ ҳамдигарфаҳмӣ вучуд дорад.

Ҳамгироии минтақавӣ барои кишварҳои Осиёи Марказӣ самти афзалиятноки сиёсати хориҷӣ шуда метавонад. Давлатҳои Мустақили Осиёи Марказӣ бо пайравӣ ба тамоюлоти ҷаҳонӣ ва таъя ба манфиатҳои миллӣ стратегияи рушди мустақилро ташаккул медиҳанд, ки он рушди равобити минтақавӣ ва хориҷиро дар назар дорад. Дар сиёсати ҳар давлати Осиёи Марказӣ ҳаракати манфиату афзалияти худро ба сӯйи китъаи Осиё мушоҳида кардан мумкин аст. Дар таҳқиқоти муосир сабабҳои сершуморе зикр карда мешаванд, ки ба таври воқеъбинона ба баҳо ва рушди ҳамкориҳои

давлатҳои Осиёи Марказӣ ва кишварҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил мусоидат мекунад.

Дар байни ин сабабҳо зарурати ҷустуҷӯи роҳҳои муносиби ҳалли мушкилоти умумиминтақавӣ, таҳияи мақоми ҳуқуқӣ ва низоми истифодабарии захираҳои минералӣ, татбиқи лоиҳаҳои азими экологӣ ва ғайраро ҷудо мекунанд [13, 201].

Маҳз натиҷаҳои ислоҳот дар кишварҳои Осиёи Марказӣ зарурати ҳамгироии амиқи тамоми минтақаро нишон медиҳанд, ки ба ҳалли ҳам дар доираи мушкилоти минтақавӣ ва ҳам дар доираи манфиатҳои иқтисодии ҷаҳонӣ нигаронида шудааст.

Дурнамои рушди ҳамкорӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ ҳамгироии нақлиётӣ мебошад. Дар ин масъала ду самтро метавон ҷудо кард:

1. Суръат бахшидан ба ҳамгироии нақлиётии кишварҳои Осиёи Марказӣ.

2. Роҳандозии ҳамкорӣҳои нақлиётӣ бо марказҳои бузурги қитъаи АвруОсиё, ки ҳам борфиристанда ва ҳам боргиранда мебошанд.

Дар доираи самти аввал ташаккули ҳамгироии иқтисодӣ ва сиёсии кишварҳои Осиёи Марказӣ, рушди минбаъдаи муносибатҳои тичоратӣ ва фароҳам овардани шароит барои сармоягузори мутақобила зарур аст. Маҳз робитаҳои иқтисодии рушдёфта ба ҳамкорӣи воқеӣ дар соҳаи нақлиёт мусоидат мекунанд.

Самти дуюми муҳими татбиқи иқтисодии нақлиётии Осиёи Марказӣ зарурати роҳандозии шарикӣ бо марказҳои пешрафтаи иқтисодӣ мебошад. Ин, пеш аз ҳама, Иттиҳоди Аврупо ва кишварҳои Осиёи Ҷануби Шарқӣ, Шарқи Наздик ва Миёна мебошад. Аз сабаби хавфу хароҷоти баланди боркашонӣ қисми зиёди боркашонӣ бо роҳи баҳрӣ иҷро карда мешавад.

Ҳамин тариқ, бо дарназардошти пешбинии ташаккули гардиши боркашонӣ ва манфиатҳои бисёре аз кишварҳои дорои иқтисодии рушди иқтисодӣ, баррасии дурнамои ҷойгузини дохилии роҳи баҳрии ҷанубӣ–тавассути Осиёи Марказӣ, инчунин, интиқоли ғайри пур шудани робитаҳои нақлиётӣ бо чараҳои бор дар ҳудуди Осиёи Марказӣ мебошад.

Барои муваффақияти ҳамгироии минтақавии кишварҳои Осиёи Марказӣ сиёсати ҳамроҳшуда дар самтҳои зерин зарур аст:

1. Равандҳои тичоратӣ сиёсии иқтисодӣ ҷаҳон наметавонанд ба раванҳои ҳамгирӣ бетаъсир бимонанд. Минтақаи Осиёи Марказӣ чун қолаби ҳамгирӣ дорои низом ва ташкилотҳои зарурӣ мебошад. Минтақа ҳамчунин дорои хувияти ба худ хос мебошад. Дарачаи хеле баланди номуайяни дар сиёсати хориҷии давлатҳо, рақобати лоиҳаҳои ҳамгирӣ, ба ихтилоф байни ниҳодҳои минтақавӣ ва ҳамкорӣҳои самаранок дар ҷаҳонро соҳаи байналмилалӣ таъсир мерасонад [17, 63];

2. Таъсиси бозори ягонаи энергетикӣ ва шабакаи долонҳои нақлиётӣ дар Осиёи Марказӣ;

3. Мусоидат ба рушди иқтисодии кишварҳои минтақа тавассути барномаҳои “баровардан”-и иштирокчиёни сустрараккикарда ба сатҳи миёна;

4. Ба танзим даровардани қонунгузории амалкунанда дар соҳаи пулию молӣ;

5. Ба таври васеъ татбиқ намудани барномаҳои ҳамкориҳои илмӣю техникӣ ва фарҳангӣ;

6. Таъсиси мақомот доир ба муқовимат ба таҳдидҳои ғайрианъанавии амният, аз ҷумла мубориза бо ҷолишҳои нав – терроризми байналмилалӣ ва ифротгароии динӣю мазҳабӣ, гардиши ғайриқонунӣ маводи муҳаддир ва муҳочирати ғайриқонунӣ низ ҳамкориҳои созандаи минтақавиро тақозо менамояд [17, 54].

Сарфи назар аз ҳама мушкилоте, ки кишварҳои Осиёи Марказӣ бо он мувоҷеҳ ҳастанд, танҳо амалҳои ҳамоҳангшуда дар ҳалли мушкилот метавонад муваффақияти равандҳои ҳамгироиро дар Осиёи Марказӣ таъмин намояд.

АДАБИЁТ

1. Аҳднома дар бораи эҷоди Ҷазои ягонаи иқтисодӣ миёни Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҷумҳурии Қирғизистон ва Ўзбекистон [Манбаи электронӣ]. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3915 (санаи мурочиат 22.06.2023).

2. Аҳднома дар бораи эҷоди Ҷазои ягонаи иқтисодӣ миёни Федератсияи Русия ва Ҷумҳурии Қазоқистон [Манбаи электронӣ]. URL: http://base.spinform.ru/show_d (санаи мурочиат 22.06.2023).

3. Богатуров А.Д. Введение: Центральная Азия в международной политике // Международные отношения в Центральной Азии / А.Д. Богатуров. События и документы. – М., 2011. – 549 с.

4. Долгов С.И. Новое направление анализа внешней торговли России / С.И. Долгов // Российский внешнеэкономический вестник. 2013. №7. – С. 77-84.

5. Дугин А.Г. Евразийская миссия Нурсултана Назарбаева / А.Г. Дугин. – М., 2004. – 288 с.

6. Искандаров А. Классические теории европейской политической интеграции и возможность их использования в интеграционных процессах в регионе Центральной Азии / А Искандаров // Казахстан-Спектр. 2006. №4. – С. 29.

7. Концепсияи Ҷазои ягонаи иқтисодӣ [Манбаи электронӣ]. URL: <http://kremlin.ru/supplement/1716> (санаи мурочиат 22.06.2023).

8. Конференсия илмӣ-таҷрибаии байналхалқӣ 28-30 октябри соли 2013 дар мавзӯи «Хусусияти назария ва таҷриба дар раванди рушди иқтисодӣ» [Манбаи электронӣ]. URL: <http://www.analitika.org/ca/politics/917-20070214034846525.html> (санаи мурочиат 12.03.2017).
9. Лукашенко А. О судьбах нашей интеграции / А. Лукашенко // Известия. 2011. 17 окт. [Электронная ресурс]. URL: <http://www.izvestia.ru/news/504081> (дата обращения: 22.06.2023).
10. Назарбаев Н. Евразийский союз: от идеи к истории будущего / Н. Назарбаев // Известия. 2011. 25 окт. [Электронная ресурс]. URL: <http://izvestia.ru/news/504908> (дата обращения: 22.06.2023).
11. Назаров Т.Н. Таджикистан: экономический рост, интеграция и региональное сотрудничество / Т.Н. Назаров. – Душанбе: МИД РТ, 2004. – 284 с.
12. Номгӯи аҳдномаи байналмилалӣ Иттиҳоди гумрукӣ [Манбаи электронӣ]. URL: <http://www.tsouz.ru/Docs/IntAgrmnts/Pages/> (санаи мурочиат 22.06.2023).
13. Омаров Н.М. Будущее интеграционных процессов в Центральной Азии: проблемы и перспективы / Н.М. Омаров // Проекты сотрудничества и интеграции для Центральной Азии: сравнительный анализ, возможности и перспективы. Под. ред. А.А. Кизяева. Бишкек, 2007. – С. 200 – 210.
14. Путин В.В. Новый интеграционный проект для Евразии – будущее, которое рождается сегодня / В.В. Путин // «Известия». 2011. 3 октября [Электронная ресурс]. URL: <http://www.izvestia.ru/news/502761> (дата обращения 22.06.2023).
15. Раҳмонов Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат/ Раҳмонов Э. – Ҷилди 7. – Душанбе: Ирфон, 2007. – 480 с.
16. Раҳмонзода А.Ш. Муносибатҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилаи муосир. Монография / А.Ш. Раҳмонзода. – Душанбе, 2022. – 172 с.
17. Раҳмонзода А.Ш. Таҳаввули низоми муносибатҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар охири асри XX – ибтидои асри XXI: диссертатсияи номзади илмҳои таърих: 07.00.15 / А.Ш. Раҳмонзода. – Душанбе, 2021. – 179 с.
18. Суюмбаев М., Мамытова А. Природные ресурсы как фактор развития Центральной Азии / М. Суюмбаев, А. Мамытова // Центральная Азия и Кавказ. 1998. № 1 [Электронная ресурс]. URL: <https://cas-c.org.ru/index.shtml> (дата обращения 22.06.2023).
19. Хайдаров Р.Дж. К вопросу о развитии стран Центральной Азии в период трехполярного мира // Известия Института философии, политологии и

права им.А.Баховаддинова Национальной академии наук Таджикистана. - №1.-2023. -С.168-174

20. Хайдаров Р.Дж. Эмомали Рахмон—один из архитекторов Шанхайской организации сотрудничества// Известия Института философии, политологии и права им. А. Баховаддинова Национальной академии наук Таджикистана. -№2.-2021. -С.90-95

21. Шишков Ю.В. Интеграционные процессы на пороге XXI в. Почему не интегрируются страны СНГ / Ю.В. Шишков. – М.: III тысячелетие, 2001. – 480 с.

22. Эмомалӣ Раҳмон яке аз бунёдгузори Созмони Ҳамкории Шанхай // Маводи Конфронси ҷумҳуриявӣ илмию амалӣ. – Душанбе, 29 июни соли 2021.–176 с.

23. Samuel. P. Huntington.The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order / P. Huntington. Samuel. – N.Y., 1996. – P. 18-19.

24. Tolipov F. Nationalism as a geopolitical phenomenon: the Cenral Asia case / F. Tolipov // Centr. Asiansurvey. Oxford. 2001. Vol. 20. N 2. – P. 183 – 194.

ИНТЕГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

РАХМОНЗОДА АЗИМДЖОН ШЕРАЛИ,

кандидат исторических наук, заместитель директора по науке и образованию
Института изучения проблем стран Азии и Европы Национальной Академии
наук Таджикистана

734025, Таджикистан, город Душанбе, проспект Рудаки 33;

тел: (+992) 900-18-00-38; e-mail: rahmonzoda92@bk.ru

В статье анализируется состояние сотрудничества 5 стран Центральной Азии, отдельно представлены экономические, экологические и политические особенности региональной интеграции. Несмотря на существующие различия в трансграничных вопросах, использовании водных ресурсов и т.д. Представлены возможности сотрудничества «Центральноазиатской пятерки» с внешними игроками по модели ЕС+5, США, объективные основания для расширения регионального сотрудничества ЕС+5, США+5, Япония+5, Южная Корея+5, Россия+5. В статье также предлагаются возможные направления дальнейшего регионального сотрудничества.

Также подчеркивается, что регион Центральной Азии как шаблон для интеграции имеет необходимую систему и организации. Регион также имеет свою идентичность. Сказывается очень высокий уровень

неопределенности во внешней политике государств, конкуренция интеграционных проектов, конфликты между региональными институтами и эффективное сотрудничество в рамках международных организаций.

Ключевые слова: *интеграционные процессы, Центральная Азия, Россия, СНГ, региональное сотрудничество ШОС, Казахстан, Кыргызстан, Узбекистан, Таджикистан, Туркменистан, водная безопасность, инфраструктура.*

INTEGRATION PROCESSES IN CENTRAL ASIA: ITS PROBLEMS AND PROSPECTS

RAHMONZODA AZIMJON SHERALI,

Candidate of historical sciences, Deputy
Director for Science and Education of the Institute of
studying of the problems of Asian and European Countries
of the National Academy of Sciences of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave. 33;
tel: (+992) 900-18-00-38; e-mail: raxmonzoda92@bk.ru

The article analyzes the state of cooperation of 5 Central Asian countries, separately presents the economic, environmental and political features of regional integration. Despite existing differences in transboundary issues, use of water resources, etc. The possibilities of cooperation of "Central Asian Five" with external players on the model of EU + 5, the USA, objective grounds for expansion of regional cooperation of EU + 5, USA + 5, Japan + 5, South Korea + 5, Russia + 5 are presented. The article also suggests possible areas for further regional cooperation.

It is also emphasized that the Central Asian region as a template for integration has the necessary system and organizations. The region also has its own identity. There is a very high level of uncertainty in the foreign policy of the states, competition of integration projects, conflicts between regional institutions and effective cooperation within the framework of international organizations.

Keywords: *integration processes, Central Asia, Russia, CIS, SCO regional cooperation, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Tajikistan, Turkmenistan, water security, infrastructure.*

УДК: 327.82

КУЛЬТУРА КАК ИНСТРУМЕНТ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ ТАДЖИКИСТАНА

РАШИДОВ БАХТОВАР ЗАРИФОВИЧ,

ведущий специалист Управления анализа и прогнозирования
внешней политики Центра стратегических исследований
при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан г. Душанбе, проспект Рудаки 89;
тел.: (+992) 934-60-69-96; e-mail.ru: zarifpolitical2023@mail.ru

В данной статье анализируется использование культуры в качестве инструмента внешней политики Таджикистана. Отмечается, что использование культурных достижений и возможностей межкультурного обмена для решения внешнеполитических задач государства представляется необходимым в новых реалиях современного мироустройства.

Автор отмечает, что культура как инструмент внешней политики потребно наряду с экономическими, политическими и военными ресурсами. В отличие от них, использование культурных ресурсов не влечет за собой значительных негативных последствий, наносящих вред развитию государства. Однако, оно также имеет негативное влияние на внешнюю политику, поэтому предпочтительно использовать культурные ресурсы в определенных ситуациях, в частности для укрепления двусторонних и многосторонних отношений между государствами.

Также, автором излагаются преимущества и недостатки использования культуры в международных отношениях. В связи с этим, предлагаются предложения по использованию культуры в качестве инструмента внешней политики для улучшения и развития культурных отношений. Наряду с этим, автором акцентируется внимание роль руководства страны в поддержке и продвижении культурных достижений Таджикистана в период развития национальной государственности.

Ключевые слова: культура, культурная политика, инструменты культурной политики, внешняя политика, международное отношение, Таджикистан.

На протяжении всей истории человечества культура играла важную роль в гармонизации отношений между народами. Будучи точкой

соприкосновения между народами, культура всегда занимала важное место в политике. Сегодня международную политику невозможно представить без культуры, и она играет важную роль на политической арене и в международных отношениях.

В связи с новым обострением международных отношений культурные обмены стали привлекать особое внимание, тем самым интерес к использованию культурных инструментов в целях внешней политики стремительно растет. В результате культура становится все более важным политическим ресурсом и инструментом в проведении внешней политики, в том числе в рамках международного сотрудничества. Исходя из этого, возникает необходимость использовать культурные связи наряду с экономическими, политическими и дипломатическими инструментами.

Необходимо отметить, что само по себе экономическое или политическое превосходство какой-либо страны может восприниматься другими странами в качестве угрозы, вызывать негативную реакцию, в то время как культурное влияние, как правило, способствует росту привлекательности культуры и выраженных в ней ценностей, в том числе политического и экономического характера. [8.С.37]

Исходя из этого, на первый план выходит необходимость модернизации уже используемых инструментов внешней политики, вынуждая современные государства пересматривать свои прежние внешнеполитические стратегии.

Следует отметить, что инструменты реализации культуры используются, прежде всего, для формирования положительного внешнеполитического образа страны, а также для развития межкультурного диалога, предотвращения конфликтов и устойчивого развития. [7. С.34]

Особое преимущество использования культуры во внешних отношениях заключается в том, что она способствует диалогу и компромиссу, а также создает основу для формирования ключевых приоритетов внешней политики.

Кроме того, культура может сближать народы, смягчать острые углы взаимоотношений, примирять и тем самым выполнять миротворческую и интеграционную функцию. [5. С.366]

Основатель мира и национального единства, Лидер нации, Президент Таджикистана, уважаемый Эмомали Рахмон в своей книге «О современном мире и основных аспектах внешней политики Республики Таджикистан» подчёркивает следующем образом: «конструктивный диалог культур и цивилизации, широкие гуманитарные связи особенно необходимы на данном сложном этапе истории человечества». [9. С.108]

Более того, культура является важным фактором формирования и улучшения климата межгосударственных отношений и формирования имиджа страны за рубежом.

Коитиро Мацуура, бывший Генеральный директор ЮНЕСКО, в своей статье «Ставка на культуру в международных отношениях», справедливо отмечал, что «необходимо также подчеркнуть интегрирующую роль культурного наследия в предотвращении международной напряженности и конфликтов». [1.С.9]

Следует отметить, что использование культурных достижений и культурных связей как элементов внешней политики государства реализуется в рамках культурной политики государства. При этом, она имеет как положительные, так и отрицательные стороны. К положительным относятся:

1. Использование культуры в сфере политики способствует ограничению применения силы в межгосударственных отношениях;
2. Позволяет наиболее эффективным образом решать задачи сохранения национальной идентичности и культурного многообразия в условиях глобализации;
3. Способствует эффективному укреплению международного сотрудничества и формированию новой системы международных отношений;
4. Вносит вклад в защиту и продвижение национальных интересов страны.

Несмотря на положительные стороны вышеупомянутого политического использования культуры, оно также оказывает негативное влияние на внешнюю политику.

Во первых, применения санкции в культурной сфере, которая приведет к разобщению и конфронтации между народами и странами.

Во вторых, попытки фальсифицировать историю и присвоить культурные достижения других народов ради собственных политических интересов негативно сказываются на углубление отношений между государствами.

В-третьих, непоследовательность во внешней политике, в частности, переход к политике угроз, экономических санкций или жестких требований, достаточно быстро лишает государства всех преимуществ, обеспечиваемых годами и десятилетиями предшествующей кропотливой работы по налаживанию культурного взаимодействия и системы культурных связей.

В-четвертых, культура также хранит историческую память, фиксируя печальные события, происходившие между народами. Культурные ресурсы могут скорее разделять, чем объединять, поскольку многие произведения

искусства передают опыт транснациональных и этнических конфликтов, передаваемый из поколения в поколение.

В-пятых, стремительное распространение современных средств массовой информации увеличило способность культурных факторов влиять на общественное мнение и политические решения правительства по всему миру. Существует опасение, что эта возможность может быть использована в негативном ключе.

На основании вышеизложенного, для предотвращения фальсификации истории, сохранения исторических и культурных ценностей, а также с целью планирования, развития, реализации и обеспечения культурной жизни государства и общества, каждое независимое государство проводить свою собственную культурную политику.

Сегодня под внешней культурной политикой понимается национальная политика, направленная на экспорт репрезентативных культурных данных страны и взаимодействие с другими странами в той же культурной сфере в рамках внешней политики. Ввиду этого, культура сегодня стала инструментом внешней политики, который не только выполняет функцию сохранения и накопления культурных знаний и традиций, но и способствует реализации политических и экономических целей национального развития.

Следует отметить, что реализация внешней культурной политики в разных странах характеризуется разной степенью институционализации. Следовательно, Таджикистан как суверенная страна, имеющая тысячелетнюю историю и богатую культуру применяет широкий спектр инструментов для реализации своей внешней политики в области культурного строительства, отдавая предпочтение наиболее эффективным инструментам.

Важно отметить, что в рамках четырех доминирующих культурно цивилизационных моделей: англосаксонской, восточноазиатской, ближневосточной (исламской) и романо-германской (западноевропейской), Таджикистан обладает уникальными возможностями использования гибкого комплексного подхода к решению возникающих вопросов, в том числе с использованием культуры как эффективного инструмента воздействия в рамках внешней политики.

Не стоит забывать, что в первые годы независимости в стране царили хаос и анархия, что негативно сказалось на культурном развитии страны. Благодаря неподдающийся оценке усилиям Лидера нации, уважаемого Эмомали Рахмона, таджикский народ познал истину и начал стремиться к единству, сплочённости и национальному согласию. В эти непростые дни Таджикистана, культура сыграла незаменимую роль в установлении мира и консолидации таджикской национальности. Культура тогда выполнила функцию единства и интеграции таджикского народа.

Далее Таджикистан вступил в новый этап развития. В связи с этим были созданы благоприятные условия для возрождения национальной культуры, что способствовало развитию таджикского национального самосознания и сохранению национальных традиций, обогащенных новым содержанием.

Таким образом, под непосредственным руководством Главы государства, уважаемого Эмомали Рахмона, началась эпоха возрождения и сохранения национального культурного наследия, в том числе традиционной культуры, религии, обычаев, традиций и ритуалов. Вследствие, Таджикистан коренным образом изменил межкультурные отношения между государствами. В связи с этим значительное развитие получила культурная интеграция Таджикистана со странами дальнего и ближнего зарубежья. Возобновились проведение Дней культуры, Декады культуры и искусства Таджикистана в разных зарубежных странах. Культура Таджикистана продолжала развиваться как неотъемлемая часть мировой культуры.

Внешняя культурная политика неотделима от культурной политики государства в целом. [2. С.121]. В свете этого, для того чтобы понять внешнюю культурную политику Таджикистана, необходимо проанализировать текущую культурную политику страны.

Следует отметить, что культурная политика вносит свой вклад в разработку приоритетов внешней политики Таджикистана. В этом контексте культурная ориентация рассматривается как идеологическое сопровождение внешней политики.

Государственная политика Республики Таджикистан в сфере культуры имеет фундаментальное значение для общественного развития, формирования системы ценностей и нравственных ориентиров нации. Именно культурная политика определяет современное лицо нации и государства.

Основными и приоритетными направлениями государственной культурной политики являются сохранение и развитие единого культурного и информационного пространства; совершенствование отечественной системы художественного образования и науки; дальнейшая интеграция Республики Таджикистан в мировой культурный процесс; сохранение материального и нематериального культурного наследия; стремление к сохранению культурного многообразия. Одним из основных принципов государственной политики Республики Таджикистан в области культуры является совершенствование и развитие культурных связей Таджикистана с иностранными государствами. [3]

Необходимо отметить, что одной из особенностей культурной политики является фундаментальная роль государства в ее разработке и реализации. Государство рассматривается как главный орган управления культурной политикой в Таджикистане. Также, в реализации культурной политики

Таджикистана активное участие принимают Национальная комиссия по делам ЮНЕСКО, Постоянное представительство РТ при ЮНЕСКО в Париже, Агентство по охране исторического и культурного наследия, Международный фонд гуманитарного развития сотрудничества государств участников СНГ (МФГС), Организация исламского мира образования, науки и культуры (ICESCO), Министерства культуры РТ и др.

Другим новым направлением межнационального культурного обмена является связь с международными организациями, аккредитованными в Таджикистане и организациями, занимающимися вопросами культуры. Это Фонд СОРОСА, ЮНЕСКО, ЮНИСЕФ. [4.С.193].

Общеизвестно, что каждая международная и региональная организация имеет компонент культурного обмена. Исходя из это, Таджикистан также продвигает культурные интересы в организациях, в которые он входит. Это более очевидно, например, в культурном сотрудничестве в рамках ШОС, СНГ, ОИС, ОЭС и др.

Отрадно, что как член международного сообщества, Республика Таджикистан обеспечивает всем гражданам страны самобытность культуры и общий доступ культурных ценностей.

Правовая основа культурной политики Таджикистана определяется Конституцией Республики Таджикистан, Концепцией внешней политики Республики Таджикистан, Закон Республики Таджикистан о культуре, Закон Республики Таджикистан об охране и использовании объектов историко-культурного наследия и другие нормативно-правовые акты.

Культурная политика Таджикистана направлена не только на внешнюю, но и на внутреннюю аудиторию. В связи с усиливающимся влиянием иных культуры руководство страны прилагает значительные усилия, чтобы популяризировать национальную культуру и историческое наследие Таджикистана, повысить престиж страны в глазах собственных граждан.

В настоящее время реализуется ряд государственных программ, которые опираются на защиту и развитие культурных ценностей таджикского народа. В частности, «Государственная программа охраны историко-культурного наследия на 2021-2025 годы» и «Государственная программа по охране нематериального культурного наследия таджикского народа на 2021-2025 годы».

Важным аспектом культурной политики нашей страны является бесперебойное функционирование механизмов поддержки внешней культурной политики.

Необходимо отметить, что эффективное использование культуры как инструмента внешнеполитического влияния возможно только в том случае, если внешняя политика будет наполнена ценным содержанием, в том числе

основанным на таджикских культурных достижениях, а важнейшую роль в поддержке и продвижении на национальном и международном уровнях должно играть государство. Соответственно, правительство страны используя финансовые, организационно-технические и информационные ресурсы продвигает интересы Таджикистана в культурных вопросах.

К примеру:

1. Руководства страны эффективно применяет арсенал культурных средств находящийся в распоряжении нашей страны. Эти средства наряду с экономическими и политическими инструментами также обеспечивает реализацию таджикских национальных интересов на международной арене;

2. Грамотная культурная политика завоевала уважения мирового сообщества и дала возможность позиционировать себя как цивилизованную страну с богатейшими традициями в области культуры, которыми обладает таджикский народ;

3. Популяризация нашей страны в качестве одного из центров мировой культуры, позволила нам обеспечивать долгосрочные интересы и стабильное позитивное восприятие нашей страны при относительно небольших затратах;

4. Продвижение таджикских ценностей в зарубежных странах обеспечивала распространение культуры и широкий доступ к результатам творческой деятельности отечественных авторов;

5. Регулярное проведение «Дней культуры» способствовала налаживанию двусторонних контактов между странами;

6. Использование потенциала ЮНЕСКО, включая решение вопросов в области культуры, способствовала развитию сотрудничества и взаимных обменов со странами, представляющими взаимный интерес;

7. Всестороннего решения вопроса изучения, охраны, реставрации и использования культурного наследия способствовало, в первую очередь, улучшению связи Таджикистана с мировыми организациями, занимающимися вопросами культуры, и особенно с ЮНЕСКО. Регулярные встречи на высшем уровне между Лидером нации и Генеральным директором ЮНЕСКО также придали большой импульс углублению сотрудничества.

Сегодня, более чем когда-либо, на арене мировой политики культурное вторжение сверхдержав стало средством управления, но сопротивление этому вторжению также усилилось. Поэтому защита культурной идентичности является важным элементом выживания единства любой нации, а при отсутствии возможности защитить национальную идентичность становится возможным утонуть в других культурах или быть переваренным. [6]

Таким образом, необходимо предложить подробный перечень основных направлений использования возможностей культуры и культурного

потенциала для решения ключевых внешнеполитических задач и связанных с ними вопросов.

1. Освещая свою древнюю и богатую культуру во всем мире необходимо одновременно создавать некое чувство общности и особой взаимосвязанности со странами региона;

2. Необходимо привлечения средств частных благотворительных фондов и инвесторов для продвижения достижений таджикской культуры за пределами нашей страны;

3. Киноиндустрия, СМИ, музыка, шоу-бизнес и молодежные субкультуры также должны оказывать неформальную поддержку внешней культурной политике, создавая и распространяя продукции массовой культуры: музыки, фильмов, литературы, напитки, одежда, компьютерная и иная техника.

4. Целесообразно Таджикистану предложить свою кандидатуру как члена Комитета всемирного наследия;

5. Надобно развивать научные и культурные центры в стране и за рубежом.

Таким образом, все эти предпринятые меры приведут к повышению роли Таджикистана на мировом культурном пространстве.

ЛИТЕРАТУРА

1. Коитиро Мацуура. Ставка на культуру в международных отношениях. // Иностранная политика. 2006. - С-14.

2. Банщикова Н.В. Внешняя культурная политика и дипломатия: концептуализация различий. - С. 121-122.

3. О государственной политике в области культуры в Республике Таджикистан (подготовлена Министерством культуры Республики Таджикистан к XXXIV заседанию Совета по культурному сотрудничеству государств – участников СНГ, 18–19 сентября 2019 года, г. Душанбе). [Электронный источник] / Режим доступа: <https://e-cis.info/cooperation/3143/83743/> . Дата обращения - 30. 04. 2024.

4. Амиров Р, Культура Таджикистана в условиях независимости (опыт, проблемы и перспективы развития). Таджикский государственный институт культуры и искусств им. Мирзо Турсунзаде. Душанбе. - С.189-197.

5. Рустамова Л. Р. Возрастающая роль культуры в мировой политике. МГИМО. Москва. - С. 362-368.

6. Сайт РТСУ. Роль науки и культуры в политике независимого Таджикистана. [Электронный источник] / Режим доступа: https://rtsu.tj/news/?ELEMENT_CODE=1489 . Дата обращения - 01. 05. 2024.

7. Табаринцева-Романова К. М. «Новые» виды дипломатии XXI в.: культурная дипломатия в современном международном дискурсе//Научный журнал «Дискурс-Пи». 2019. № 3 (36). - С. 26–37.
8. Федотова Кира Евгеньевна, Культурные аспекты внешней политики Российской Федерации (на примере сотрудничества с ЮНЕСКО), Дисс. ФГБОУ ВО «Дипломатическая академия Министерства иностранных дел Российской Федерации». Москва, 2017. – С. 160.
9. Эмомали Рахмон. О современном мире и основных аспектах внешней политики Республики Таджикистан. Душанбе, 2019. - С. 222.

ФАРҲАНГ ҲАМЧУН ВОСИТАИ СИЁСАТИ ХОРИҶИИ ТОҶИКИСТОН

РАШИДОВ БАХТОВАР ЗАРИФОВИЧ,

мутахассиси пешбари Раёсати таҳлил ва ояндабинии сиёсати хориҷии
Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел.: (+992) 934-60-69-96; e-mail.ru: zarifpolitical2023@mail.ru

Дар мақолаи мазкур истифодаи фарҳанг ҳамчун афзори сиёсати хориҷӣ дар Тоҷикистон мавриди баррасӣ ва таҳлил қарор гирифтааст. Тазаккур дода шудааст, ки истифодаи дастовардҳои фарҳангӣ ва имкониятҳои табодули байнифарҳангӣ барои ҳалли масъалаҳои сиёсати хориҷии кишвар дар шароити муосири ҷаҳонӣ зарур аст.

Муаллиф қайд мекунад, ки дар баробари захираҳои иқтисодӣ ва сиёсӣ истофодаи намудани фарҳанг ҳамчун воситаи сиёсати хориҷӣ муҳим аст. Бар хилофи онҳо, истифодаи захираҳои фарҳангӣ оқибатҳои манфӣ назаррасеро ба вуҷуд намеоранд, ки ба рушди давлат таъсири манфӣ расонад. Аммо муаллиф эҳтимоли истифодаи фарҳангро барои мақсадҳои манфӣ, ки ба сиёсати хориҷӣ таъсир мерасонад, таъкид менамояд. Бинобар ин, истифодаи бурдани захираҳои фарҳангиро барои мустаҳкам намудани муносибатҳои дутарафа ва бисёртарафаи байни давлатҳо ба мақсад мувофиқ мешуморад.

Инчунин, муаллиф бартарӣ ва норасоии истифодаи фарҳангро дар муносибатҳои байналмилалӣ баён кардааст. Бинобар ин, пешниҳод шудааст, ки фарҳанг ҳамчун воситаи сиёсати хориҷӣ барои такмил ва рушди робитаҳои фарҳангӣ истифодаи шавад. Дар баробари ин, муаллиф нақши роҳбарияти кишварро дар пуштибонӣ ва тарғиби дастовардҳои фарҳангии Тоҷикистон дар раванди рушди давлатдорӣ миллӣ таъкид намудааст.

Калидвожаҳо: фарҳанг, сиёсати фарҳангӣ, воситаҳои сиёсати фарҳангӣ, сиёсати хориҷӣ, муносибатҳои байналмилалӣ, Тоҷикистон.

CULTURE AS A FOREIGN POLICY INSTRUMENT OF TAJIKISTAN

RASHIDOV BAKHTOVAR ZARIFOVICH,

leading specialist of the Department of analysis and
forecasting of foreign policy of the Center for strategic research
under the President of the Republic of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave. 89;
tel.: (+992) 934-60-69-96; e-mail.ru: zarifpolitical2023@mail.ru

This article analyzes the use of culture as an instrument of foreign policy in Tajikistan. It is noted that the use of cultural achievements and opportunities for intercultural exchange to solve the foreign policy problems of the state seems necessary in the new realities of the modern world order.

The author notes that culture, as an instrument of foreign policy is required along with economic, political and military resources. In contrast, the use of cultural resources does not entail significant negative consequences that are harmful to the development of the state. However, it also has a negative impact on foreign policy, so it is preferable to use cultural resources in certain situations, in particular to strengthen bilateral and multilateral relations between states.

Also, the author outlines the advantages and disadvantages of using culture in international relations. In this regard, a proposal is offered to use culture as a foreign policy tool to improve and develop cultural relations. At the same time, the author emphasizes the role of the country's leadership in supporting and promoting the cultural achievements of Tajikistan in the process of development of national statehood.

Keywords: culture, cultural policy, instruments of cultural policy, foreign policy, international relations, Tajikistan.

УДК: 336

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОГО МЕХАНИЗМА ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ БАНКОВСКИХ УСЛУГ КОММЕРЧЕСКИМИ БАНКАМИ

КОДИРЗОДА ДИЛОВАР БАХРИДИН,

доктор экономических наук, профессор кафедры экономической
теории Таджикского национального университета
734025, Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 17;
тел: (+992) 106-00-18-81; e-mail: dilovark@mail.ru

МАХМУДОВ ФАЙЗИДИН ИЗАТУЛОЕВИЧ,

аспирант Таджикского государственного
финансово-экономического университета
734067, Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова 64/14;
тел: (+992) 902-90-11-11; e-mail: fayz@mail.ru.

В статье рассматривается опыт отдельных зарубежных стран по развитию инновационного механизма предоставления банковских услуг в условиях глобализации. Особый акцент сделан на изучение опыта коммерческих банков Российской Федерации и Республики Казахстан, где широко используются дистанционное банковское обслуживание, внедрение и сопровождение интернет-банкинга, несмотря на отдельные риски при их использовании.

Ключевые слова: банк, банковские услуги, банковская система, инновационный механизм, инновационные продукты, банковское обслуживание, интернет-банкинг.

В условиях глобализации мировой экономики банковские инновации играют ключевую роль в конкурентной борьбе, способствуя удержанию рыночных позиций и созданию конкурентных преимуществ. Под влиянием финансовой глобализации, изменений в модели развития банковской системы и усиления конкуренции, необходимо улучшение конкурентоспособности, как всей банковской системы, так и отдельных коммерческих банков или небанковских кредитных организаций. В современных условиях для многих банков успех тесно связан с дифференциацией продукта, и внедрение инноваций в банковскую сферу эффективно содействует достижению этой цели.

Процессы глобализации, научно-технический прогресс и инновации оказали влияние на сложность экономических и общественных процессов. Это представляет собой вызов в поиске эффективных методов управления и обеспечения стабильной работы банков. В условиях переменчивости окружающей среды ключевым элементом в реструктуризации банковской системы является механизм управления. Этот механизм включает в себя координацию процессов эффективного использования потенциала банка, управления финансовыми потоками, создания добавленной стоимости, учет социальных аспектов хозяйственной деятельности, управления персоналом, внедрения инноваций, использования технологий и контроль качества предоставляемых услуг.

Управление процессом перехода к устойчивому развитию банковской системы в современных условиях представляет собой непрерывное воздействие на количественное и качественное состояние системы. Цель заключается в обеспечении ее функционирования в соответствии с потребностями социальной справедливости и рыночных отношений.

На текущем этапе стратегическим приоритетом в банковской деятельности является стремление к постоянному росту. Для достижения этой цели коммерческие банки активно преследуют оперативное превосходство над конкурентами, придавая большое значение генерации инноваций. В сфере банковских инноваций широкий спектр инструментов, охватывающих технологические процессы и методы рекламы, предоставляет разнообразные возможности для определения видов банковских услуг и направлений их предоставления [3, 27].

Банковские инновации—это специализированные продукты и услуги, направленные на улучшение обслуживания клиентов путем совершенствования существующих банковских продуктов. Однако ограниченный опыт отечественных банков в разработке банковских технологий связан с жестким действующим законодательством, что затрудняет полноценное внедрение новых банковских услуг. Эта ситуация оказывает негативное воздействие на развитие рынка банковских услуг, несмотря на быстрый рост финансового и банковского секторов. С увеличением числа банков и расширением их специализации, а также востребованным индивидуальным подходом к клиентам, важно изучить опыт зарубежных банков в области разработки и внедрения банковских инноваций и использование этого опыта в условиях Республики Таджикистан.

В Республике Таджикистан наблюдается присутствие отдельных банков, который успешно адаптировали опыт зарубежных коллег в своей повседневной работе, которое позволяет им выйти на международный рынок банковских продуктов и услуг.

Сравнительный анализ инновационной деятельности, включая инновационное банковское обслуживание, свидетельствует о существенном превосходстве зарубежных аналогов. В развитых странах инновационные банковские услуги доминируют более двадцати лет, являясь ключевой моделью развития банковского сектора. Тем временем в Таджикистане наблюдается заметное отставание от мирового уровня в управлении инновационными процессами, что ослабляет конкурентные позиции на международном рынке.

Для предотвращения потери конкурентоспособности национальных банков срочно необходимо активизировать инновационную деятельность в банковских и кредитных организациях. В противном случае банковская система рискует столкнуться с серьезными трудностями, что может привести к полному отставанию отечественных кредитных организаций на внутреннем и мировом рынках. С учетом формирования глобальной финансовой системы, национальные банки оказываются в новой внешней среде, где эффективные инновационные процессы становятся ключевым элементом успешного существования и развития национальных банковских систем на основе использования передовых технологий.

Внедрение современных банковских инноваций в деятельность коммерческих банков и небанковских кредитных организаций на сегодняшний момент требует особого внимания со стороны финансово-кредитных учреждений. Каждый участник финансового рынка, будь то коммерческий банк или небанковская кредитная организация, перед началом разработки или внедрения новых решений должен составить четкий план действий. В этот план важно включить анализ возможных трудностей, порядок внедрения, детальную оценку достоинств и недостатков предстоящего реализуемого проекта.

Эффективность процесса внедрения финансовых инноваций может сильно зависеть от конкретных факторов. Поэтому крайне важно провести тщательный анализ и подготовку основных факторов, влияющих на инновации перед тем, как приступить к реализации данного проекта. Этот подход поможет избежать возможных трудностей и максимизировать положительные результаты внедрения нового продукта, обеспечивая более успешное инновационное развитие финансового сектора.

В Республике Таджикистан пока не распространено применение инновационного менеджмента, что ставит перед коммерческими банками и небанковскими кредитными организациями задачу самостоятельного определения критериев эффективности. Эти критерии, как правило, уникальны для каждой организации и зависят от ее целей и характера инноваций. В оценке эффективности инноваций обычно используются

показатели общей и/или сравнительной эффективности внедрения нового продукта.

Разные группы исследователей предлагают свои варианты оценки эффективности инновационного проекта. Так, например, В.С. Новиков предлагает использовать два основных показателя для оценки общей эффективности инновационного проекта: показатели социально-экономической эффективности и показатели отраслевой эффективности [5, 107]. Учет этих индикаторов позволяет дать социально-экономическую оценку любому инновационному проекту перед их внедрением в производственную деятельность или при оказании банковских услуг.

В настоящее время финансовые рынки становятся глобальными и полностью трансформируются под воздействием информационных и компьютерных технологий. Это приводит к непрерывному появлению новых форм и элементов финансовой инфраструктуры, таких как виртуальные банки, финансово-технические компании, международные системы электронных денег, рынок цифровых валют и другие.

Внедрение инновационных технологий в банковские учреждения Республики Таджикистан становится актуальным в контексте стремления привлечь иностранные инвестиции и разработать инновационные программы для ключевых секторов национальной экономики. На данном этапе развития банковская система страны проходит активный этап функционирования, с фокусом на внедрение инновационных продуктов, направленных на привлечение новых клиентов и снижения издержек обращения.

При правильном управлении инновационными процессами отечественные банки имеют шанс достичь конкурентоспособности на мировом рынке банковских услуг. Это открывает перспективы существенного улучшения качества и оперативности услуг, а также их более глубокой адаптации к потребностям клиентов, способствуя положительному развитию банковской системы.

Динамический характер изменений в экономике Республики Таджикистан сопровождается ростом различных финансовых рисков и усилением конкуренции, как внутри страны, так и за ее пределами. Эта ситуация подталкивает кредитные организации республики к развитию своего бизнеса, улучшению конкурентоспособности на рынке и модернизации основных аспектов своей работы в соответствии с современными тенденциями и вызовами мировой экономики.

Многие экономические структуры Таджикистана, включая кредитные организации, осознают важность инноваций и стремятся внедрять новые методы управления и ведения бизнеса. Эти механизмы направлены на интеграцию последних научно-технических достижений, известных как

«инновации» или «инновационные технологии», внедряемые при предоставлении финансовых услуг.

Глобализация мировой экономики значительно изменила процессы на финансовых рынках в целом, и в деятельности коммерческих банков отдельных стран, в частности, придавая им новый инновационный характер и технологическую направленность.

В условиях быстрого развития инноваций как в мировой, так и в национальной экономике, важно продолжать развивать и совершенствовать инновационную среду в банковском секторе. Это подчеркивает необходимость изучения зарубежного опыта в организации регулирования инноваций в банковской сфере [4, 30]. Именно использование передового опыта кредитных институтов зарубежных стран позволяет диверсифицировать номенклатуру предоставляемых банковских услуг и разнообразить формы и инструменты стимулирования отдельных клиентов банковской системы страны.

Так, например, опыт развития банковских учреждений России свидетельствует об активном использовании современных технологий в процессе предоставления банковских услуг.

Как отмечает Е.Б. Зварыкина: «В процессе осуществления банковских операций... широко используется дистанционное банковское обслуживание— это оказание банками финансовых услуг широкому кругу лиц через агентов или самостоятельно на основе новейших технологий (Internet-Банкинг, WAP-банкшг, SMS-банкинг, Mobile-банкинг, бесконтактные платежи и т.д.)» [2, 20].

По ее мнению, «внедрение и сопровождение интернет-банкинга влечет и определенные риски для банка, такие как кредитный, процентный, валютные, операционный, репутационный, фондовый, правовой, валютный, стратегический и риск ликвидности. Поэтому Банк России ориентируется на выработку таких рекомендаций для банковского сектора, которые должны способствовать организации надежного и эффективного интернет-обслуживания с учетом существующих проблем» [2, 21].

По мнению О.С. Захарцовой: «Одним из самых значимых новшеств банковской системе является появление электронных денег. Это продвинуло мир в новую экономическую эпоху, ведь безналичный расчет позволил быстро аккумулировать денежные средства, ускорил перевод денег по всему миру и позволил развивать с большой скоростью мировую торговлю. Благодаря им стала развиваться онлайн торговля» [1, с. 294].

Следовательно, по мнению российских ученых внедрение различных инструментов цифровизации предоставления банковских услуг заметно увеличивает число потенциальных клиентов банковских институтов и

повышает эффективность их работы, снижая издержки обращения. Такой позиции придерживается А.Рыбаков, который отмечает: «Цифровая трансформация поможет финансовым компаниям привлекать большее количество новых клиентов, а также удерживать и аккумулировать доход» [6, 27].

Интересен опыт казахстанских банковских учреждений во внедрении банковских инноваций, который основывается на использовании цифровой банковской бизнес-модели, позволяющей основным клиентам совершать операции по удаленным каналам. В соответствии с этим многие банки Казахстана в целях сохранения и повышения своей конкурентоспособности на финансовом рынке следуют современным тенденциям в цифровом банкинге [7, 195].

На основе рассмотрения процедур цифровизации банковской системы Казахстана и направлений их внедрения на практику коммерческих банков, следует отметить, что: «В последние годы предоставление онлайн-услуг через интернет и мобильные приложения стало важнейшим трендом в финансовом секторе этой страны. На современном этапе все коммерческие банки Казахстана внедрились систему дистанционного банковского обслуживания. Сегодня в Казахстане активно развиваются услуги удаленного обслуживания клиентов – интернет-банкинг, мобильные банковские приложения, с помощью которых можно совершать дистанционные платежи, оплачивать услуги и другие популярные продукты банков. В этих системах зарегистрировано более 9 млн. пользователей, из которых более 30 % регулярно выполняют операции. Объем операций, осуществляемых через Интернет и мобильные банковские системы, уже превышает объем безналичных платежей, осуществляемых через POS-терминалы. 70 % финансовых операций субъектов хозяйствования также будут осуществляться через электронные банковские услуги» [7, 197].

Следовательно, опыт внедрения инновационных технологий на практике банковских учреждений Российской Федерации и Республики Казахстан свидетельствуют о том, что использование современных инструментов и технологий предоставления банковского продукта увеличивают клиентскую базу, снижают общие затраты и повышают эффективность работы банковских институтов.

Организационное обеспечение инновационной активности, включая работу с кредитными организациями, широко распространено в мировой практике, но в Республике Таджикистан данный процесс только начинает развиваться, привлекая новых кредитных институтов. Анализ международного опыта в организации и управлении инновационной деятельностью может помочь разработать эффективные методики

регулирования процесса внедрения и использования банковских инноваций, как на национальном уровне, так и в разрезе отдельных регионов страны.

Организационное регулирование инновационной деятельности банков с учетом мировой практики может включать два основных направления:

1. Развивающееся, которое характерно для стран с развивающейся экономикой, в том числе, и для стран СНГ. Здесь можно выделить такие основные особенности:

–вертикальная направленность государственной законодательной инициативы. При этом государство выступает как главный инициатор и регулятор данного процесса;

–преобладание прямых, административных методов регулирования инновационной деятельности;

–создание специализированного единого закона, консолидирующего все положения о государственной политике в области банковской модернизации и внедрении технологий.

2. Развитое, используемое с учетом особенностей функционирования стран с развитой рыночной экономикой. Главными особенностями данного направления регулирования являются:

–горизонтальная направленность государственной законодательной инициативы. Государство выступает как партнер банков в развитии инновационной деятельности;

–преобладание косвенных, экономических методов регулирования инновационной деятельности банковских учреждений;

–наличие развитой системы саморегулирования банковской деятельности.

Развитые страны имеют важные нормативно-правовые документы, содержащие терминологию и рекомендации в области статистики инноваций. К таким документам относятся системы статистических руководств, такие как семейство Фраскати, созданные ОЭСР совместно с Евростатом (Frascati Manual: Proposed Standard Practice for Surveys on Research and Experimental Development); Руководство ОСЛО (OSLO Manual: Proposed Guidelines For Collecting And Interpreting Technological Innovation Data); Руководство по патентной статистике (OECD Patent Statistics Manual); Руководство по библиометрии (Bibliometric Indicators and Analysis of Research Systems, Methods and Examples); Руководство по технологическому балансу платежей (Manual for the Measurement and Interpretation of Technology Balance of Payments Data).

Руководство Осло, утвержденное ОЭСР, представляет собой справочное и методическое издание, описывающее этапы инновационной деятельности. В нем содержатся базовые определения технологической, продуктовой или

процессной инновации, а также классификации и методики измерения инновационного процесса

Так, термин «инновация», рассматривается как «конечный результат внедрения новшества с целью изменения объекта управления и получения экономического, социального, экологического, научно-технического или другого видов эффекта» [8].

Во Франции наблюдается высокий уровень централизованного регулирования инновационной деятельности. Научные исследования в этой стране рассматриваются как общенациональная программа и представлены в виде пятилетних стратегических научно-исследовательских планов. Франция разработала ряд проектов, направленных на стимулирование инновационной активности. Они предусматривают предоставление налоговых льгот в размере 30-40 % для независимых новаторов. Кроме этого, во Франции в соответствии с Законом от 23 декабря 1985 года, № 85-1376 научные исследования и технологическое развитие признаются общенациональными приоритетными задачами [9].

Существующее законодательство в области инноваций призвано стимулировать инновационную деятельность во Франции. Одним из примеров такого законодательства является Закон Французской Республики «Об инновациях и научных исследованиях», принятый 12 июля 1999 года, № 99-587. Этот закон включает основные понятия, учитывая действующее гражданское законодательство, и избегает дублирования его положений.

В Великобритании были созданы институты, такие как Совет по технологической стратегии и Центр поддержки инноваций. Кроме того, в стране действует хорошо структурированный механизм взаимодействия между государством и предприятиями, обеспечивающий координацию на уровне государства.

В развитых странах принимаются национальные программы, направленные на стимулирование инновационной деятельности и высокотехнологичных производств. Например, Великобритания разработала «Стратегию развития науки и инноваций на 2004-2014 годы» и «Инновационную нацию» в 2008 году.

В США активно используется модель открытых инноваций, которая позволяет интегрировать как внутренние, так и внешние идеи, а также внедрять инновационные продукты на рынок. Эта концепция размывает границы между банками и рынком, способствуя более свободному обмену и заимствованию новаторских решений.

На основе проведенного анализа основных направлений регулирования инновационной деятельности в зарубежных странах пришли к выводу, что для успешного инновационного развития экономики Республика

Таджикистан должна выработать собственный путь, учитывая опыт других государств. По нашему мнению, для активизации инновационной деятельности в банковской системе страны необходимо внести изменения в Закон Республики Таджикистан «О банковской деятельности». Эти изменения должны быть направлены на определение понятия банковских инноваций, а также установление порядка их создания, лицензирования и внедрения на практику деятельности банковских учреждений.

В дополнение к этому, для активизации развития научной кооперации в стране предполагается принятие соответствующих финансовых и организационных мер. При формировании законодательных ориентиров для улучшения нормативной базы инновационной деятельности в Таджикистане, предлагаем учитывать успешный опыт промышленно развитых стран. Важно подчеркнуть, что при реализации инноваций необходимо, в первую очередь, ориентироваться на удовлетворение общественных потребностей, что достигается с использованием различных новаторских подходов.

Как показывает практика внедрения инновационных форм и инструментов предоставления банковских услуг в кредитных учреждениях Российской Федерации, Республики Казахстан, США, Франции и других развитых стран многие лидеры банковского сектора успешно внедряют различные инновационные подходы в своей деятельности при оказании банковских услуг. Для Республики Таджикистан интересен опыт Казахстана и России по внедрению дистанционного банковского обслуживания, внедрение и сопровождение интернет-банкинга, несмотря на определенные риски при использовании этих инструментов.

Но несмотря на отдельные новшества при предоставлении банковских услуг в республике, пока еще очень много нерешенных проблем, которые препятствуют активизации инновационной деятельности в банковской системе Таджикистана. До сих пор еще большой проблемой при использовании современных технологий и инновационных банковских продуктов является отсутствие или слабая скорость интернета, что снижает мотивацию клиентской базы в использовании безналичных форм расчета за банковские услуги. Также большой проблемой для банковского сектора страны является слабая институциональная база сферы и неразвитость инфраструктуры оказания банковских услуг. Решая эти задачи банковские институты смогут формировать базовую основу для разработки, внедрения и использования новых инновационных банковских продуктов с учетом опыта передовых стран, имеющих развитую, технологически прогрессивную и инновационно соответствующую новым требованиям и вызовам предоставления безопасной, доступной и эффективной банковской услуги.

ЛИТЕРАТУРА

1. Захарцова, О.С. Цифровые финансовые технологии: криптовалюты // Актуальные проблемы науки и практики: Гатчинские чтения-2022: мат. IX Межд. научно-практ. конф., приуроченной к празднованию 300-летия Российской академии наук. – Гатчина: 2022.–С. 293-296.
2. Зварыкина, Е.Б. Инновационные технологии в сфере банковских услуг: автореф. дисс... к.э.н. / Е.Б. Зварыкина.– М.: 2010. – 30 с.
3. Кодирзода, Д.Б. Теоретические основы исследования банковских инноваций и инновационных банковских услуг в условиях цифровизации экономики / Д.Б. Кодирзода, Ф.И. Махмудов // Вестник РТСУ. - № 2 (80). – 2023. – С. 24-35.
4. Кодирзода, Д.Б. Тенденции внедрения инноваций в коммерческих банках Республики Таджикистан в современных условиях / Д.Б. Кодирзода, Ф.И. Махмудов // Финансово-экономический вестник. – 2023. - № 3 (37). – С. 22-33.
5. Новиков, В.С. Инновации в туризме / В.С. Новиков. – М.: Академия, 2007. – 208 с.
6. Рыбаков, А. Цифровизация классических банков. Технологии в финансах и банковском деле / А. Рыбаков // Control Engineering Россия. – СПб.: Электроникс павлишинг. - 2019. – № 3. – С. 26-30.
7. Сейлханова, А.С. Банковские инновации: казахстанский опыт и зарубежная практика / А.С. Сейлханова, А.Н. Сейфуллина / Наука и общество: проблемы современных исследований: мат. XV Межд. научно-практ. конф.: / Под ред. А.Э. Еремеева. – Омск: Изд-во ОмГА, 2021. – 213 с.
8. <http://mon.gov.ru/files/materials/7766/ruk.oslo.doc>.
9. <http://www.legifrance.gouv.fr>.

ТАҶРИБАИ ХОРИҶИИ ТАШАККУЛИ МЕХАНИЗМИ ИННОВАТСИОНИИ ХИЗМАТРАСОНИИ БОНКӢИ БОНКҲОИ ТИҶОРАТӢ

КОДИРЗОДА ДИЛОВАР БАҲРИДИН,

доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори кафедраи
назарияи иқтисодии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17;
тел: (+992) 106-00-18-81; e-mail: dilovark@mail.ru

МАҲМУДОВ ФАЙЗИДИН ИЗАТУЛЛОЕВИЧ,

аспиранти Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон
734067, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14;
тел: (+992) 902-90-11-11; e-mail: fayz@mail.ru

Дар мақола таҷрибаи кишварҳои алоҳидаи хориҷӣ дар таҳияи механизми инноватсионии пешниҳоди хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ баррасӣ шудааст. Ба омӯзиши таҷрибаи бонкҳои тиҷоратӣ дар Федератсияи Русия ва Ҷумҳурии Қазоқистон, ки дар онҳо хизматрасониҳои бонкии фосилавӣ, ҷорӣ ва дастгирии интернет-банкинг, сарфи назар аз хатарҳои муайян ҳангоми истифодаи онҳо ба таври васеъ истифода мешаванд, диққати махсус дода шудааст.

Калидвожаҳо: бонк, хизматрасониҳои бонкӣ, низоми бонкӣ, механизми инноватсионӣ, маҳсулоти инноватсионӣ, хизматрасониҳои бонкӣ, интернет-банкинг.

**FOREIGN EXPERIENCE IN DEVELOPING AN INNOVATIVE
MECHANISM FOR PROVIDING BANKING SERVICES BY
COMMERCIAL BANKS**

QODIRZODA DILOVAR BAHRIDIN,

Doctor of economic sciences, Professor of the
Department of economic theory of the Tajik National University
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave, 17;
tel: (+992) 106-00-18-81. e-mail: dilovark@mail.ru

MAHMUDOV FAYZIDIN IZATULLOEVIICH,

Graduate student of the Tajik state university of finance and economics
734067, Tajikistan, Dushanbe city, Nakhimov str. 64/14;
tel: (+992) 902-90-11-11; e-mail: fayz@mail.ru

The article examines the experience of individual foreign countries in the development of innovative mechanism for providing banking services in the context of globalization. The special emphasis is made on the study of experience of commercial banks of the Russian Federation and the Republic of Kazakhstan, where remote banking services, introduction and maintenance of Internet banking are widely used, despite some risks in their use.

Keywords: bank, banking services, banking system, innovative mechanism, innovative products, banking services, Internet banking.

УДК:339.9

ТАДЖИКИСТАН И КИТАЙ: ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ КАК СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПАРТНЁРСТВО

МУРТАЗОЗОДА ОРАЗ,

кандидат экономических наук, доцент, начальник управления исследования
вопросов отраслевого развития Центра стратегических исследований
при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, город Душанбе, пр. Рудаки 89;
тел.: (+992 37) 221-32-48; e-mail: oraz-2009@mail.ru

В статье рассматриваются вопросы экономических отношений Таджикистана и Китая как стратегического партнера и крупнейшего инвестора в регионе. Сотрудничество между Таджикистаном и Китаем в отдельных сферах экономики год за годом расширяется в духе дружбы, добрососедства, исторических отношений и стратегического партнерства.

Отмечается, что вклад Китайской Народной Республики в укрепление экономического и социального развития Республики Таджикистан, а также города Душанбе, как стратегического партнера и крупнейшего инвестора в регионе оценивается значительным.

Подводя итог, автор статьи приходит к выводу, что Таджикистану, как и другим развивающимся странам, сложно реализовать государственную политику в направлении продвижения «зеленой экономики» только за счет бюджетных средств. Учитывая такую ситуацию, было признано необходимым привлечение иностранного капитала и вклад развитых стран в направлении развития и укрепления потенциала страны.

Ключевые слова: *инвестиции, стратегические приоритеты, развитие, индустриализация, национальная экономика, сотрудничество, предприятия, промышленность, привлечение приоритетных проектов.*

Во внешней политике Республики Таджикистан высшее руководство страны всегда считает важным и приоритетным укрепление совместного экономического сотрудничества со стратегическими партнерами дальнего и ближнего зарубежья, в том числе с Китайской Народной Республикой (КНР), которой одной из первых признала независимость нашей страны. Дипломатические отношения между Таджикистаном и КНР были

восстановлены 4 января 1992 года. Посольство КНР в Душанбе было открыто 13 марта 1992 года, а Посольство Республики Таджикистан в Пекине 7 апреля 1997 года. В целях укрепления экономического сотрудничества и реализации дипломатических инициатив между двумя странами создано Межправительственная комиссия, которая по сей день функционирует весьма эффективно и плодотворно.

Важно отметить, что между таджикскими и китайскими народами существует давняя традиционная дружба. Древний шёлковый путь не только способствовал взаимным торговым контактам, но и углублял взаимный обмен культурными традициями. С учётом возрастающей глобализации мировой экономики, считаем, что уважение к многообразию и сохранение особенностей национальных культур, способствование культурному обмену между разными национальностями имеет сугубо важное значение в строительстве гармоничного мира [3, 47].

Таким образом, Китай имеет большое экономическое и политическое значение для Республики Таджикистан. В этом контексте обе страны наладили сотрудничество как надежные партнеры. При этом их партнёрства год за годом расширяется и в настоящее время оно приобрело характер стратегического партнерства.

В январе 2007 года Президент Таджикистана Эмомали Рахмон впервые официально посетил в Китай. Это событие открыло новую политическую повестку дня, которая и было очень важным во многих отношениях, поскольку Китай и Таджикистан подписали «Договор о добрососедстве, дружбе и сотрудничестве», оказавший большое влияние на их дальнейшие политические, экономические и образовательные отношения. Основные элементы договора основывались на принципах международного права, взаимном уважении и взаимопомощи в политической, экономической, торговой, культурной и образовательной сферах [10].

Сегодня, благодаря мудрой и дальновидной политике лидеров двух стран – Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан distinguished Эмомали Рахмона и Президента КНР уважаемого Си Цзиньпина, торгово-экономическое сотрудничество между странами вышло на новый уровень, а объем взаимной внешней торговли увеличивается с каждым годом. Напомним, что в 2023 году взаимная внешняя торговля государств увеличился на 24 процента, а в структуре внешнеторгового оборота страны Китай находится на втором месте.

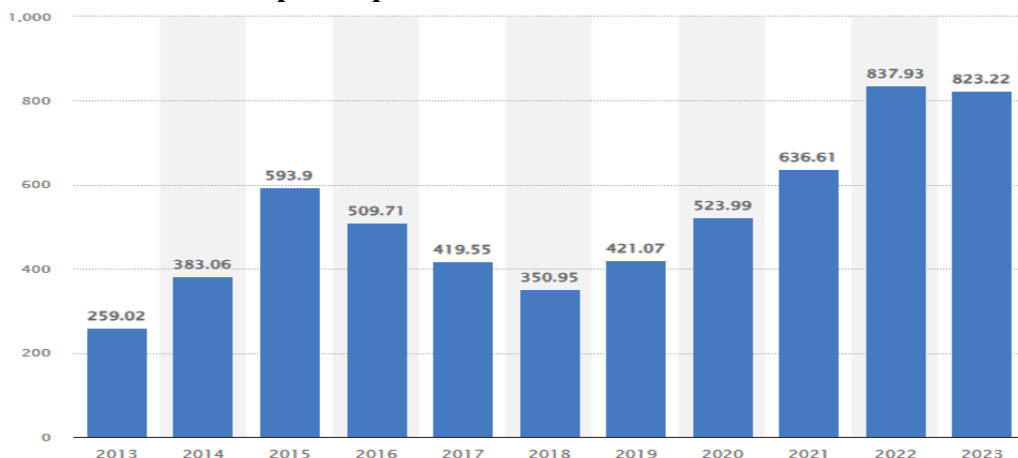
Следует отметить, что товарно-торговый баланс КНР имеет особое значение для укрепления экономические отношения Таджикистан и Китай как стратегический партнер и крупнейший инвестор в регионе. По данным 1

марта 2024 г. в 2023 году положительное сальдо торговли товарами Китая составило около 823,2 млрд. долларов США, что немного ниже, чем в предыдущем году. Об этом свидетельствует диаграммы 1.

В 2023 году китайский импорт товаров составил примерно 2,56 трлн. долларов США, тогда как общий объем экспорта составил около 3,38 трлн. долларов США. Экономика многих стран мира сильно зависит от экспорта, а Китай в прошлом году занял первое место среди стран с самым высоким торговым профицитом, за ним следуют Россия и Саудовская Аравия. Соединенные Штаты, импорт которых превысил экспорт примерно на 1,3 трлн. долларов США в этом году, заняли первое место среди ведущих стран-импортеров в мире. В 2022 году стоимость импорта США из Китая превысила экспорт в Китай примерно на 382,9 млрд. долларов США.

Диаграмма 1

Товарно-торговый баланс Китая в 2013-2023 гг.

Источник: Опубликовано Исследовательским отделом Statista, 1 марта 2024 г.

<https://www.statista.com/statistics/263632/trade-balance-of-china/>

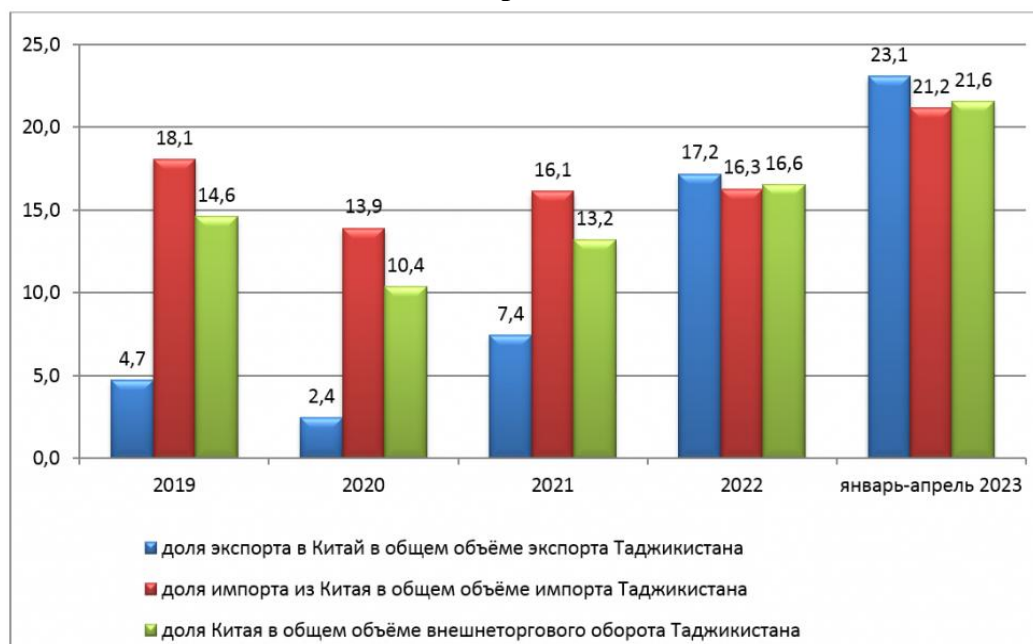
Еще одним важным торговым партнером Китая является Европейский Союз. В 2022 году ЕС импортировал из Китая товаров на сумму около 626 млрд. евро, что привело к торговому дефициту почти в 366 млрд. евро. Категории продуктов с самым высоким торговым дефицитом годом ранее представляли собой в основном готовые товары, такие как машины и транспортное оборудование, одежда и другие промышленные товары, тогда как категории продуктов с более сбалансированным торговым балансом в значительной степени состояли из сырья и сельскохозяйственной продукции.

На основе статистических данных, на нынешний период внешнеторговый оборот Таджикистана с Китаем имеет тенденцию роста (диаграмма 2). Доля Китая в общем объеме внешнеторгового оборота

Таджикистана в 2019 году составила 14,6%. Однако, в 2020 г. в связи с распространением пандемии «COVID-19» и закрытием государственных границ стран, доля Китая в общем объеме внешнеторгового оборота снизилась до 10,4%, в последующие годы этот показатель увеличивался, и только в январе-апреле 2023 года доля Китая в общем объеме внешнеторгового оборота Таджикистана составила 21,6%, что на 7 процентных пунктов выше, чем в 2019 году.

Диаграмма 2.

**Доля Китая в общем объёме внешнеторгового оборота
Таджикистана на период с 2019 по 2023 года.**

Источник: Содикова А.Ф. Торгово-экономические отношения Республики Таджикистан с Китайской Народной Республикой [Электронный ресурс] <https://mts.tj/ru/5028/news/>.

Благодаря мудрой и гуманной политике Основателя мира и национального единства, Лидера нации, Президента Республики Таджикистан всенародно уважаемого Эмомали Рахмона за последние 20 лет в результате реализации поручений и распоряжений глав обоих государств и их особого внимания укреплению двусторонних и многосторонних отношений, объем внешнеторгового оборота Республики Таджикистан с КНР и обмен товарами и продуктами через границу двух стран получил беспрецедентное развитие. Из года в год увеличивается доля экспорта товаров и продукции Таджикистана в КНР, так в 2022 году в общем объеме экспорта, она увеличилась на 12,5 процентных пунктов по сравнению с 2019 годом, и в январе-апреле 2023 года увеличилась на 18,4 процентных пунктов по сравнению с 2019 г.

Учитывая это, Китай активно участвует в развитии горнодобывающей отрасли в Таджикистане (добыча золота, серебра, угля, драгоценных металлов и др.). Это направление также перспективным по ряду причин. Более того, Китай, который и сам богат гидроэнергетическими ресурсами, может проявить интерес к гидроэнергетическому потенциалу Таджикистана, что возможно станет еще одним из перспективных направлений сотрудничества двух стран [7].

Правительство страны за годы независимости по инициативе Почетного Главы государства Эмомали Рахмона реализовало стабильную и рациональную политику по улучшению инвестиционного климата и развитию промышленного предпринимательства регулярно способствуя значительным результатам и развитию прямых инвестиций в экономику страны.

Следует отметить, что вклад КНР в укреплении экономического развития Республики Таджикистан, как стратегический партнер и крупнейший инвестор в регионе оценивается значительным. Например, в рамках официального визита Председателя Национального Собрания Верховного Собрания Республики Таджикистан, Мэра Душанбе Рустама Эмомали в КНР 20-23 августа 2023 года состоялась церемония подписания документов о сотрудничестве между частным сектором Таджикистана и Китая на общую сумму более 400 млн. долларов США.

Подписанные акты реализуются в целях расширения сотрудничества в сферах химии, машиностроения, логистики и др. Согласно требованиям современного мирового рынка и с использованием внутренних возможностей Таджикистана в солидарности с партнерами из КНР и реализации важных стратегических документов предполагается привлечь в экономику Республики Таджикистан более 880 млн. долларов США.

Следует подчеркнуть, что в экономику Таджикистана в 2023 году больше всех инвестировали Казахстан, Китай и Италия. За 6 месяцев 2023 года в экономику Таджикистана больше всего инвестиций вложил Казахстан—83,5 миллиона долларов. На втором месте КНР с 59,6 миллионами долларов. При этом за этот период Италия инвестировала более 44 миллионов долларов, Индия—22,1 миллиона долларов, Россия – 20,9 миллиона долларов, Великобритания—12,1 миллиона долларов и другие зарубежные страны. Больше всего иностранные инвесторы инвестировали в отрасли горнодобывающей, перерабатывающей промышленности и в строительство.

Согласно данными Министерство экономического развития и торговли Республики Таджикистан, в 2023 году в стране был привлечено 2690,4 миллион долларов иностранного капитала, что по сравнению с 2022 годом

больше на 4,4 %. В этот период, внешнеторговый оборот страны значительно увеличился до 8328,9 миллион долларов США, что считается самым высоким показателем за всю историю независимости. Этот показатель по сравнению с 2022 годом увеличился на 13,9 % или на 1019,4 млн. долларов США. Экспорт товаров за этот период бы равен 2448,8 миллионов долларов США, что по сравнению с 2022 годом вырос на 14,3 % или 306,8 млн. долларов [9].

Важно отметить, что в результате принятия налоговых и таможенных льгот в различных сферах экономики страны созданы производственные предприятия с современными технологиями, увеличены объемы производства товаров народного потребления, удовлетворены потребности внутреннего рынка, а также расширена экспортная структура. В том числе показатель экспорта ряда относительно новых товаров и изделий (медь, сурьма, одежда, носки, алкогольные и безалкогольные напитки, строительные краски, упаковочные мешки, взрывчатые изделия, химический канат, мука, химическая продукция, трансформаторы и электрооборудование, изделия из бумаги и картона) увеличился на 80 миллион долларов по сравнению с 2022 годом и составил 350 миллион долларов [8]. В структуре экспорта страны значительна доля драгоценных металлов (71 товарная группа) 46,6%, полезных ископаемых 15,4%, хлопкового волокна и изделий из него 10,2%, первичного алюминия и изделий из него 6,1%, электроэнергии 4,5%, других полудрагоценных металлов (сурьма) 4,4%, сельскохозяйственная продукция 1,9%, электрооборудование 1,4% цемент 1,4%, различная одежда 1,6% и неорганическая химическая продукция 1%, а также свинец и продукты из него, черные металлы и другие товары[9].

В 2023 году импорт товаров в Таджикистане достиг 5880,1 миллион долларов, что по сравнению с 2022 году на 13,8% или 712,6 миллион долларов больше. В структуре импорта страны доля продовольствия для потребления 7,4%, для переработки 11%, наземных транспортных средств 12,8%, нефтепродуктов 11,3%, технологического оборудования 8,5%, черных металлов 5,5%, электромобилей и оборудования 4,2 %, древесины и продукция из него 4,2 %, сжиженный газ 3,1%, полимерная продукция 3%, продукция из черных металлов 2,3%, продукция неорганической химии 2,1%, летательные аппараты 1,6%, фармацевтическая продукция 1,6%, глинозем 1,3%, удобрения 1,1% составляют соответственно [9].

Согласно анализу, после 2000-х годов произошли существенные изменения и движущие силы в финансовой системе и национальной экономике, инвестиции возросли больше, чем раньше, и правительство

страны год за год вносит большой вклад в строительство крупных промышленных предприятий.

Следует отметить, что объем прямых иностранных инвестиций в экономику Таджикистана из КНР в 2021 году составил более 211,4 млн. долларов США (61,8% от общего объема прямых иностранных инвестиций). Данные инвестиции ориентированы на добычу и обогащения свинцовых, цинковых и оловянных полезных ископаемых, добычу драгоценных и полудрагоценных природных камней (кроме алмазов), добычу и обогащения руд драгоценных и редких металлов. Основными экспортируемыми товарами из Республики Таджикистан в КНР являются различные полезные ископаемые, цветные и редкие металлы (сурьма, цинк, алюминиевые сплавы и др.), хлопковое волокно, кожу, шёлк и сухофрукты. Из КНР оборудование и устройства и их части, машины, электрооборудование и их части, аппаратура для записи и воспроизведения телевизионного изображения и звука с запасными частями, наземные транспортные средства и их части (кроме железнодорожного или трамвайного транспорта), черный металл, пластик и изделия из него. Сотрудничество между Таджикистаном и Китаем осуществляется не только в сфере добычи подземных ископаемых, но и в сферах промышленности, сельского хозяйства, здравоохранения, образования, инфраструктуры, энергетики, дорожного строительства, и в то же время развивается сотрудничество в сфере «зеленой экономики» [5].

Таблица 1.

**Информация об иностранных инвестициях
в Республика Таджикистан в 2010-2021 гг.
(млн. доллар)**

Годы	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Общая численность	2370,1	5056,3	5063,8	5665,4	6366,2	6652,9	6474,9	6367,0
Инвестиционная доля Китайской Народной Республики (в %)	3,7	8,0	9,8	5,3	5,1	4,2	2,3	3,7

Источник: Годовая статистика Республики Таджикистан 2022 (статистический сборник). Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. – Душанбе, 2022. – С. 235-238.

Статистические показатели таблица 1 показывают, что инвестиции КНР в реальный сектор национальной экономики создают благоприятную основу для развития национальной экономики и играют ключевую роль в реализации четвертой стратегической цели – ускоренной индустриализации страны.

Таблица 2.

**Анализ привлечения иностранных инвестиций в экономику
Республики Таджикистан в 2010-2021 гг.**

Годы	В том числе:				Общий объем иностраннх инвестиций, млн. сомони
	Прямые инвестиции	С %	Другие виды инвестиций*	С %	
2007	6,4	5,8	104,2	94,2	110,6
2008	17,4	7,6	213	92,4	230,4
2009	3,3	5,6	55,9	94,4	59,2
2010	31,6	36,0	56,2	64,1	87,7
2011	9,4	14,1	57,2	85,9	66,6
2012	82,9	66,7	41,4	33,3	124,3
2013	166,1	74,9	46,6	21,0	221,7
2014	105,3	69,3	46,7	30,7	152
2015	272,6	67,2	133,3	32,8	405,9
2016	322,7	64,9	174,7	35,1	497,5
2017	235,5	77,7	67,6	22,3	303
2018	238,8	72,3	91,6	27,7	330,5
2019	262,3	92,7	20,8	7,3	283,1
2020	120,3	79,2	31,5	20,8	151,8
2021	211,3	89,2	25,6	10,8	236,9
2022	428,3	86,8	64,9	13,2	493,2
Итого	2514,2	909,9	1231,2	686,1	3745,4

**Примечание: В понятие «Прочие виды инвестиций» входят льготные кредиты и другие финансовые инструменты.*

Источник: Данные Государственного комитета по инвестициям и управления государственным имуществом Республики Таджикистан.

Следует отметить, что согласно этим статистическим данным и расширению торгово-экономических связей стран мира, в течение 2007-2021 годов более 65 стран мира инвестировали иностранный капитал в экономику Республики Таджикистан, но большая часть привлечена из КНР в сумме - 3 млрд. 252 млн. долларов США (29,5 процента), которые направляются в различные сферы, в том числе: связь, строительство, финансовые услуги, геологические исследования и добыча полезных ископаемых, монтаж технологического оборудования, промышленность, строительство и другие виды услуг. Только в 2021 году больше КНР – 211,4 миллиона. долларов США или 61,8 процента (добыча и обогащение свинцовых, цинковых и оловянных руд, добыча драгоценных и полудрагоценных природных камней (кроме

алмазов), добыча и обогащение руд редких и драгоценных металлов) прямых иностранных инвестиций поступило в экономику страны [9].

В том числе, только 2 ноября 2023 года на Экономическо-торговом форуме Таджикистана и Синьцзян-Уйгурского автономного округа Китая по торгово-экономическим вопросам сотрудничества и в целях расширения сотрудничества, связанного с созданием совместных промышленных предприятий, в том числе в рамках свободных экономических зон, в целях ускорения процесса индустриализации региона, реализации совместных проектов технопарков, цифровой экономики и современных технологий, а также как «зеленой» экономики, упрощения торговых процедур и постепенного увеличения объемов электронной коммерции в регионе, развития транспортной инфраструктуры, энергетики и других приоритетных направлений сотрудничества между предпринимателями обеих сторон подписано 25 документов о сотрудничестве.

В частности, усилиями Таджикистана и при поддержке Китая будет реализован проект строительства автомобильной дороги «Калайхумб-Вандж-административный центр Шугнанского района» протяженностью 92 км, что будет способствовать дальнейшему развитию мультимодального коридора». В Послании Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона 28 декабря 2023 года было подчеркнуто, что "...в ближайшее время дороги Таджикистана будут использоваться в качестве транзитных и экономических коридоров Китай–Таджикистан–Афганистан и Китай–Таджикистан–Узбекистан–Туркменистан – Иран–Турция– Европа, а также Таджикистан–Китай–Пакистан” [1]. Чтобы освободить республику от коммуникационной изоляции и превратить её в транзитную страну, Правительство Таджикистана с первых лет независимости, несмотря на сложную экономическую и финансовую ситуацию, мобилизовало все ресурсы и возможности. За этот период реализовано 58 государственных инвестиционных проектов в направлении строительства и реконструкции автомобильных и железных дорог, строительства их инфраструктуры и укрепления технического потенциала отрасли на сумму 26,6 млрд. сомони.

Необходимо подчеркнуть, вопросы развития и продвижения международного транзитного перехода с целью увеличения объёмов грузов и упрощения торговых процедур, особенно для Таджикистан, не имеющих выхода к морю является очень важным. В том числе развитие транспортно – коммуникационного сотрудничества между Китаем и странами Центральной Азии, создания коротких и удобных транспортных коридоров, увеличения транзитных перевозок является более важным. Поэтому, в целях совместной реализации договоренностей, достигнутых на первой встрече министров транспорта в рамках «Китай–Центральная Азия» и одновременно стимулирования

активного сотрудничества между Китаем и странами ЦА в сфере транспорта в рамках инициативы «Один пояс, один путь» был подписан Меморандум о взаимопонимании.

Использование коридоров более эффективно, чем существующие коридоры, с точки зрения сокращения расстояний и снижения транспортных расходов. Этот коридор соединяет территорию Таджикистана с Китаем автомобильным транспортом, что будет способствовать возрождению Великого Шелкового пути и региональной экономической интеграции. Этот проект считается очень важным для достижения целей устойчивого развития.

В целях обеспечения процесса устойчивого развития национальной экономики активизирована комплексная система стратегического планирования, а также заложен прочный фундамент для обеспечения устойчиво его развития на основе макроэкономической перспективы с использованием эконометрических моделей среднесрочного и долгосрочного программирования [6, 328]. Сегодня в этом направлении сотрудничество между государственными структурами и частным сектором между двумя дружественными странами Таджикистаном и Китаем было налажено на основе взаимопонимания и интересов сторон.

Таким образом, следует отметить, что Китай является крупнейшим соседом Таджикистана, а общее расстояние границы между двумя странами составляет 495 километров. Между двумя соседними странами установлены хорошие дипломатические отношения, основанные на принципах добрососедства, дружбы, партнёрства и братства [4, 269]. Продукция, импортируемая из Китая, пользуется большим спросом на рынке Таджикистана благодаря своей дешевизне и доступности для населения страны. Наряду с продукцией общего спроса из Китая в больших количествах ввозится продукция промышленного и технического назначения [2, 431-447].

С этой целью из года в год особое внимание уделяется созданию благоприятной среды для привлечения прямых инвестиций. Для достижения устойчивого развития национальной экономики по различным приоритетным направлениям деятельности государства необходимо привлекать больше, чем раньше, прямых инвестиций. В этом контексте только Правительство страны реализует политику привлечения иностранного капитала, которая считается частью экономической политики государства.

В целом, КНР является одной из важных стран как стратегический партнер и крупнейший инвестор в регионе для Таджикистана и стороны готовы для дальнейшего укрепления двустороннего сотрудничества по различным взаимовыгодным направлениям и реализации стратегических планов. Благодаря мудрой и дальновидной политике лидеров двух стран, отношения между странами постоянно развиваются и находятся на высоком уровне стратегического партнёрства

ЛИТЕРАТУРА

1. Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации, уважаемого Эмомали Рахмона Маджлиси Оли, 28.12.2023. [Электронный ресурс] <http://www.president.tj/ru/node/32195>, Дата обращения: 12.04.2024
2. Годовая статистика Республики Таджикистан. – Душанбе, 2022.
3. Каландаршоев Г.А. Внешнеторговое сотрудничество Таджикистана и Китая: оценка современного состояния и перспективы//Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Экономика, 2023. Т: 31. - № 3. – С.431-447
4. Мирзоев Х.Т. Образовательные связи Республики Таджикистан с Китайской Народной Республики на современном этапе. Институты Азии и Европы №1, (5) 2021. – С.47-54
5. Мирзоев Н.М., Мирзоев Ҳ.Т. Тоҷикистон ва Хитой: дар масири шарикӣ стратегӣ (дар ҳошияи 30-солагии барқароршавии робитаҳои дипломатӣ) // Паёми Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни. – Душанбе: 2022. - № 3(98). – С.268-275
6. Содикова А.Ф. Торгово-экономические отношения Республики Таджикистан с Китайской Народной Республикой [Электронный ресурс] <https://mts.tj/ru/5028/news/>
7. Толибов Қ.Қ., Муртазозода О., Султонов З.С. Саноатикунонии босуръат – заминаи бозғатимоди таъмини амнияти иқтисодӣ//Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – Душанбе: «ДДТТ», 2024. - №1(51). - С.327-332
8. Шарапов О.М. Приоритетные векторы стратегического партнерства Таджикистана и Китая на современном этапе: проблемы и перспективы//Известия Института философии, политологии и права имени А. Баховаддинова Академии наук Республики Таджикистан. - Душанбе, 2020. - №1. – С. 117-121
9. Официальный сайт Министерства экономического развития и торговли Республики Таджикистан [Электронный ресурс] <https://medt.tj/ru/news/novosti-ministerstva-ekonomiki/2908-press-reliz-oid-ba-nati-a-oi-rushdi-i-timoiyu-i-tisodii-um-urii-to-ikiston-va-fa-oliyati-vazorat-dar-soli-2023>
10. Маълумотнома оид ба воридоти сармояи хориҷӣ ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2021. [Захираи электронӣ] https://investcom.tj/uploads/post_docs/11/rRcOjGzlhxUy.pdf
11. Karimzoda B.M. Tajikistan relations with China in the years of independency//HERALD OF THE PEDAGOGICAL UNIVERSITY, 2021. - № 4 (93). – С.295-297

ТОҶИКИСТОН ВА ЧИН: МУНОСИБАТҲОИ ИҚТИСОДӢ ҲАМЧУН ШАРИКИ СТРАТЕГӢ

МУРТАЗОЗОДА ОРАЗ,

номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент, сардори Раёсати таҳқиқоти
масъалаҳои рушди соҳавии Маркази тадқиқоти стратегии
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел.: (+992 37) 221-32-48; e-mail: oraz-2009@mail.ru

Дар мақола масъалаҳои иқтисодӣ ҳамчун шарики стратегӣ ва бузургтарин сармоягузор дар минтақа бо мисоли Чин баррасӣ мешавад. Ҳамкориҳои Тоҷикистону Чин дар руҳияи дӯстӣ, ҳамсоягии нек, муносибатҳои таърихӣ ва шарикии стратегӣ дар соҳаҳои алоҳидаи иқтисод сол то сол густариши меёбад.

Зимнан зикр мегардад, ки саҳми Ҷумҳурии Мардумии Чин дар таҳкими рушди иқтисодӣ ва иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин, шаҳри Душанбе ҳамчун шарики стратегӣ ва бузургтарин сармоягузор дар минтақа назаррас арзёбӣ мешавад.

Барои ҷамъбаст муаллифи мақола ба хулосае меояд, ки Тоҷикистон мисли дигар кишварҳои рӯ ба инкишоф татбиқи сиёсати давлатӣ дар самти пешбурди «иқтисоди сабз» танҳо аз ҳисоби маблағҳои буҷетӣ душвор аст. Бо дарназардошти ин вазъият ҷалби сармояи хориҷӣ ва саҳми кишварҳои пешрафта дар рушди таҳкими иқтисодии кишвар зарур дониста шуд.

Калидвожаҳо: сармоягузорӣ, афзалиятҳои стратегӣ, рушд, индустриализатсия, иқтисоди миллӣ, кооператсия, саноат, корхонаҳо, ҷалб ва лоиҳаҳои афзалиятнок.

TAJIKISTAN AND CHINA: ECONOMIC RELATIONS AS A STRATEGIC PARTNERSHIP

MURTAZUZODA ORAZ,

Candidate of economic sciences, Associate Professor Head of the
Department of sectoral development of the Center for strategic research
under the President of the Republic of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave. 89;
tel.: (+992 37) 221-32-48; e-mail: oraz-2009@mail.ru

The article deals with the issues of economic relations between Tajikistan and China as a strategic partner and the largest investor in the region.

Cooperation between Tajikistan and China in separate spheres of economy is expanding year after year in the spirit of friendship, good-neighborliness, historical relations and strategic partnership.

It is noted that the contribution of the People's Republic of China in strengthening the economic and social development of the Republic of Tajikistan, as well as the city of Dushanbe, as a strategic partner and the largest investor in the region is assessed as significant.

Summarizing the results, the author of the article concludes that Tajikistan, as well as other developing countries, it is difficult to implement public policy in the direction of promoting "green economy" only at the expense of budgetary funds. Given this situation, it was recognized necessary to attract foreign capital and the contribution of developed countries in the direction of development and strengthening of the country's potential.

Keywords: *investments, strategic priorities, development, industrialization, national economy, cooperation, industry, enterprises, attraction of priority projects.*

УДК: 556; 626.81

АФГАНИСТАН ПРИСТУПИЛ К РЕАЛИЗАЦИИ ПРОЕКТОВ ПО ИСПОЛЬЗОВАНИЮ СВОИХ ВОДНЫХ РЕСУРСОВ ПО РЕКЕ АМУДАРЬЯ

АРИФОВ ХАМИДЖОН ОБИДОВИЧ,

кандидат геолого-минералогических наук, ведущий научный сотрудник
отдела развития и размещения производительных сил Института экономики
и демографии Национальной Академии наук Таджикистана
734042 Таджикистан, Душанбе, ул. Нарзикулова 9, кв.22;
тел.93-560-07-40; e-mail: khamidarifov@gmail.com

Обсуждается проблема возобновления Афганистаном своих прежних проектов освоения своих водных ресурсов на Северо-Западе страны. Приводятся сведения по истории формирования государств региона и водodelения по Амударье. Показано, что водodelение выполнено в пользу государств, производящих хлопчатник для России. Афганистану при СССР была предусмотрена доля воды, которую он из-за войны, последние 30-40 лет не получал. Её отбирали из Амударьи государства низовья. Приводятся разноречивые сведения о возможных объёмах отборов воды Афганистаном для развития. Представлено сравнение технико-экономических показателей Кайракумского, Ферганского канала и канала Кушитеппа. Приводятся сведения по причинам обеспокоенности государств низовьев в связи со строительством канала Кушитеппа. Показано, что два государства низовья реки Амударья должны ускорить внедрение водосберегающих технологий. Приводятся предварительные оценки стоимости затрат, которые необходимо им произвести. Сделаны выводы по дискусируемой проблеме.

Ключевые слова: канал, сток, доля Афганистана, водозабор, уровень бедности, международное право, исламское право.

После поражения России в Крымской войне 1854–1856 гг. от военной коалиции четырёх стран: Англии, Франции, Турции и Сардинии, Россия с 1864 года повела захватническую войну в Средней Азии и покорила земли, которые назвала русским Туркестаном. Афганистан остался в зоне политического влияния Англии. В постсоветский период три советские республики Средней Азии, получившие статус независимых, вместе с Казахстаном вошли, в так называемую Центральную Азию. Разумно было включить в ЦА и Афганистан. С точки зрения водodelения, рассмотрение интересов государств ЦА без

Афганистана и Ирана несправедливо. По настоящее время это устраивало многих, но времена меняются. Теперь, с учётом новых реалий, особенно после перемен в Афганистане и Иране, необходимо будет составить новые, более справедливые соглашения, в первую очередь, это касается соглашения по водodelению реки Амударья.

В последние годы, в ожидании завершения гражданской войны в Афганистане, в различных средствах массовой информации стали появляться сообщения о том, что Афганистан может потребовать справедливой доли воды и придётся с этим считаться. Победившие коалицию США и НАТО при помощи армии Пакистана, талибы объявили, что они приступили к строительству ирригационного канала, с отбором воды из реки Амударья.

В источниках уточняется, что на самом деле правительство Афганистана продолжило реализацию давно намеченных планов по освоению своих водных ресурсов, из водных источников, находящихся в границах Северо-Западной части страны. Руководители Научно-исследовательского центра Международной координационной водной комиссии (НИЦ МКВК) неоднократно обсуждали проблему возможного увеличения водозабора воды из Амударьи Афганистаном. Рассмотрим эту проблему с привлечением официальных документов.

В табл.1 приводятся значения стока, формируемого в прибрежных государствах бассейна реки Амударья, в период с 1934 по 2011 гг.

Таблица 1.

**Природный речной сток в бассейне Амударьи (средний
многолетний сток за период четырёх многолетних циклов водности
1934-2011, км³/год)**

Речной бассейн	Речной сток, сформированный в пределах страны					Итого, по бас сейну р. Аму дарья
	Кыргызстан	Таджикистан	Узбекистан	Туркменистан	Афганистан	
Пяндж	-	31.089	-	-	3.200	34.289
Вахш	1.604	18.400	-	-	-	20.004
Кафирниган		5.452	-	-	-	5.452
Сурхандарья		0.320	3.004	-	-	3.324
Кашкадарья		-	1.232	-	-	1.232
Зерафшан		4.637	0.500	-	-	5.137
Мургаб		-	-	0.868	0.868	1.736
Теджен		-	-	0.560	0.560	1.121
Атрек		-	-	0.121	0.121	0.242
Реки Афганистана			-	-	6.743	6.743
Итого: по бас сейну Аральского моря (км3)		59.898 75,6	4.736 6.0	1.549 1.9	11.593	79.280 100
	%					

Источник: [1].

Рассмотрение таблицы показывает, что по бассейну Аральского моря, всего река Амударья формирует $79,280 \text{ км}^3$ воды, из которого реки Афганистана и Ирана дают до $6,743 \text{ км}^3$ (14,6%). По реке Пяндж Афганистан даёт $3,200 \text{ км}^3$ стока.

Афганистан и Ирана по участию в формировании стока реки Амударья занимают второе, после Таджикистана место. Доля Таджикистана $59,898 \text{ км}^3$, или 75,6%. Третье - пятое места, соответственно, занимают Узбекистан ($4,736 \text{ км}^3$ и 6,0%), Кыргызстан (1.604 км^3 и 6,0%) и Туркменистан (1.549 км^3 и 1,9%).

В «Уточнённой схемы комплексного использования и охраны водных ресурсов бассейна р. Амударья», которая была разработана институтом «Средазгипроводхлопок» г. Ташкент в 1986г., и утверждена НТС Министерства мелиорации и водного хозяйства СССР (Решение НТС от 10 сентября 1987 г., №566 г. Москва) было учтено развитие орошения в северных районах Афганистана на уровне 1995г., и зарезервировано для этих целей $3,6 \text{ км}^3$ воды при площади орошения в 310 тыс. га.

На рис. 1 показан фрагмент Северо-Западной и Северной частей карты Афганистана М1:2 000 000, для демонстрации места расположения, земель которые будут орошаться ирригационным каналом Куш-Тепа.

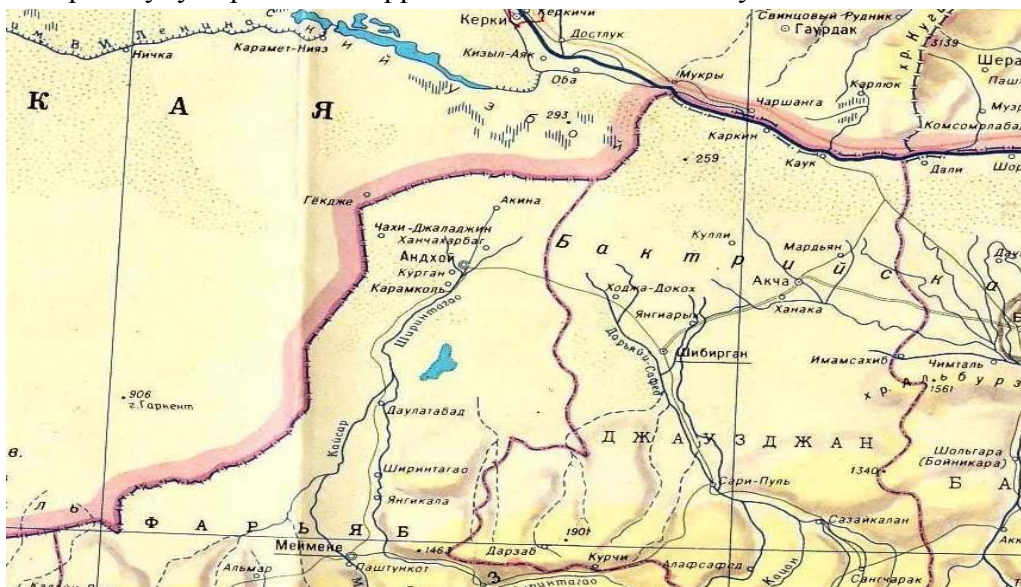

Рисунок 1. Фрагмент Северо-Западной и Северной частей карты Афганистана, М1:2 000 000, для оценки возможного орошения земель ирригационным каналом Куштеппа.

На рис. 1 можно видеть в левом углу карты, на территории Туркменистана, начало Кайракумского канала им. В.И.Ленина. В правом углу рисунка расположена провинция Балх, граничащая с Узбекистаном по

реке Амударья. В провинции Балх, в уезде Калдар берёт начало канал Куштеппа. Далее канал протекает по провинциям Джаурджан и Фарьяб. Последняя провинция показана на левой нижней части рисунка, пограничной с Туркменистаном. Здесь намечается окончание канала. Канал должен будет орошать земли трёх названных провинций.

Из материалов НИЦ МКВК, приводимых ниже, демонстрируются основные показатели по странам Центрально Азии, в том числе, показатели водозабора всех рек Афганистана [2].

В водodelении по реке Амударья интересы Афганистана, попросту занижены. Доля Афганистана в период боевых действий, по умолчанию разбиралась. Была попытка во втором десятилетии 21 века, оформить соглашение по водodelению Амударьи, с повышением статуса соглашения до уровня конвенции. Вариант составлялся лукаво. В нём, во-первых, ни Афганистан, ни Иран не были сторонами проекта. Во-вторых, исключалось превышение числа государств верховьев реки над числом государств низовья. В таком раскладе, как и прежде, государства низовьев рек могли бы диктовать свои условия при водodelении. Автор статьи имел возможность ознакомиться с этим проектом, и с удовлетворением принял известие, что проект не был принят к официальному рассмотрению научно-практическим сообществом в ЦАР.

В таблице 2 показаны сравнительные показатели водопользования по странам ЦА и Афганистану.

Таблица 2.

**Сравнительные показатели по странам ЦА и Афганистану
(2018 г.)**

Страна	Площадь государства (млн.га)	Площадь орошения (тыс.га)	Население (млн.чел)	ВВП (млрд.\$)	Водные ресурсы, формирующиеся внутри государства (км ³)	Общий водозабор государства, (км ³)
Казахстан	272,50	1345,71	18,40	170,50	56,50	18,73
Кыргызстан	19,99	1024,50	6,26	7,95	47,30	5,53
Таджикистан	14,23	760,00	9,13	7,52	64,00	12,31
Туркменистан	48,81	1553,10	5,85	40,76	1,40	25,38
Узбекистан	44,90	4302,60	33,26	50,50	12,40	50,95
Всего по ЦА	400,42	8985,91	72,89	277,23	181,60	112,89
Афганистан	65,24	378,37	8,2*	20,51	21,23*	3,50*

Источник: [2].

Примечание. Данные по населению, формирующимся водным ресурсам и водозабору Афганистана, указаны только для Северного Афганистана (бассейн Амударья, Герируд и Мургаб). Источник: Презентация Насим Нури “Water Resources Management in Afghanistan” на Международном экономическом форуме в Астане (2018).[3]*

В 1977 г. Советский Союз и Афганистан провели переговоры о заключении соглашения о совместном использовании водных ресурсов. СССР соглашался на предоставление Афганистану квоты в 6 км³ в год. В 1946 году по соглашению с СССР, Афганистану предоставлялось право отбора из реки Пяндж 9 км³ воды в год. Поэтому в 1977 году Кабул настаивал на 9 км³. Стороны не сумели преодолеть разногласия, и соглашение не было заключено [4].

В Афганистан были введены войска СССР, для оказания, так называемой «интернациональной помощи», которая длилась 10 лет и закончилась выводом войск СССР. На смену СССР ввели свои войска в Афганистан США и НАТО. Поводом стала атака Аль-Каиды на объекты в Нью-Йорке и Пентагон 11 сентября 2001 года. Причастность Афганистана к этой акции сомнительна.

В период оккупации, США инициировали продвижение проектов по развитию экономики Афганистана, в том числе, по освоению её водных и водно-энергетических ресурсов на Севере страны.

Еще в 2004 году появился общенациональный план по восстановлению и развитию орошения во всех бассейнах рек, финансируемый Всемирным банком (75 млрд. долл.). Министерство энергетики и водных ресурсов (MWE) – ведущее государственное учреждение по восстановлению ирригации получает поддержку от международных доноров и отдельных государств. Среди программ деятельности Министерства был ряд проектов, касающихся развития орошения обширных территорий левого берега Амударьи. Это проект «Инфраструктура, восстановление и реконструкция в чрезвычайных ситуациях», финансируемый Японским фондом сокращения бедности, совместно с Азиатским Банком развития, осуществляемый в северном регионе бассейна. Япония оплачивала технико-экономический доклад этого проекта, в том числе, через ООН. Однако после захвата исламистами в заложники японских специалистов финансирование было прекращено.

Япония вышла из проекта. США заморозили активы Афганистана. В стране сложился дефицит продовольственных товаров, возникла угроза гуманитарного кризиса.

В 2018 году по информации Всемирного банка в Афганистане, более 16 млн. человек, и половина населения проживала за чертой бедности. В период с 2011–2012 гг. по 2016-2017 гг. уровень бедности в стране вырос с 38,3 до 54,5 %. Продовольственная нестабильность повысилась с 30 %, в 2011-2012 гг. до 45 %, в 2016-2017 гг. Правительство решило приступить к ирригационному освоению новых земель и реконструкции заброшенных ирригационных сетей. Поскольку на Северо-Западной части страны

расположены наиболее плодородные земли, и можно на первых этапах, относительно не сложно осуществить водозабор из Амударьи, приступили к строительству канала Куштепа.

По другим источникам [5], население страны составляет 34 млн. человек, из которых 67%-сельское. Потенциал прироста орошаемых площадей на афганской территории в бассейне рек Северо-Западной части страны может достичь **500 тыс. га**, а с использованием машинного водоподъема – **1 млн. га**.

В табл.3 представлены удельные показатели использования земельных и энергетических ресурсов в странах ЦА и Афганистане (на 2018г).

Таблица 3.

Удельные показатели использования водных, земельных и энергетических ресурсов в странах ЦА и Афганистане, млн.м³ (2018 г.)

Страна	Орошаемая площадь на душу, га/чел	ВВП на душу, \$/чел	Использование воды на душу, м ³ /чел	Водозабор в КБХ на душу, м ³ /чел	Про-во э/э на душу, кВт.ч/чел
Казахстан	0,073	9268,54	1018,27	48,63	5822,1
Кыргызстан	0,164	1270,11	883,21	32,60	2493,3
Таджикистан	0,083	823,97	1348,79	83,27	2158,5
Туркменистан	0,265	6966,64	4337,77	95,43	3623,4
Узбекистан	0,129	1518,47	1531,99	86,30	1888,4
Всего по ЦА	0,14	3969,54	1824,01	69,25	3197,1
Афганистан	0,010	551,83	426*	-	26,3

* Данные по использованию воды на душу населению по Афганистану указаны для Северного Афганистана (бассейны Амударья, Герируд и Мургаб).

Источник: [2].

Из таблицы видно, что весь регион, имея на душу населения 1824,01м³/чел. относится по международной классификации, к водообеспеченным странам (более 1700м³/чел). 1824,01м³/чел получено за счёт влияния Туркменистана, имеющее удельное водопотребление 4337,77м³/чел. Остальные государства ЦА имеющие 1000-1700м³/чел. относятся к недостаточно водообеспеченным, а Афганистан, имеющий меньше 500м³/чел. относится к чрезвычайно дефицитной стране [6].

Источниками орошения в Афганистане являются: местные реки– Кокча, Кундуз, Хульм, Балх, Сарыпул и Ширин Тагаб, стекающие с северных склонов хребтов, и реки, пограничные с Таджикистаном и Узбекистаном–Пяндж и Амударья.

Некоторые источники ЦА считают практику освоения земель в Средней Азии показательной. Для сравнения, обратимся к тому, как это происходило в Средней Азии. В табл. 4 показаны основные показатели каналов Кайракумский и Куштеппа на реке Амударья, а также Большого

Ферганского канала, вместе с Южным и Северным каналами на реках Нарын, и Сырдарья.

Таблица 4.

Основные показатели каналов Кайракумский, Большой Ферганский и Куштеппа

Кайракумский канал -Каракум-река (Туркменистан)		Большой Ферганский канал (БФК), Северный Ферганский и Южный Ферганский (Кыргызстан, Узбекистан, Таджикистан)		Канал Куштеппа (Северный Афганистан)	
Длина канала	1445 Км	Длина канала км	350 12 Кыр. 283-Уз. 62–Тад.	Длина канала	285 км
Ширина	до 200 м	Ширина	6- 30 м	Ширина	100 м
Наиболь шая глубина	7,5 м	Наиболь шая глубина	4,78 м	Наибольшая глубина	8,5 м
Расход воды	600 м³/с	Расход воды	180 (мах.211) м³/с	Расход воды	650 м³/с
Голова/Ус тье	Амударья/ Балканабад / Этрек	Голова/Усть е	р.Нарын/ р.Сыр дарья	Голова/Устье	Амударья/ Фарьяб
Местопо ложение головы/ Устье	выше города Керки /Балкан абад /Этрек	Место поло жение головы/Усть е	близ города Учраба д/ Сесана близ Ходжен та	Местополо жение головы/ Устье	Ниже места впадения р. Кундуз в Амударью/ Фарьяб
Начало строи тельства	1950 г/1954г	Начало строительст ва/рекон Струкции	1939г/1953г	Начало строительства	2022
Завершен ие строи тельства	1988г	Завершение строитель ства/реконс трукции	1941г. Сам канал 270км, за 45дней (1939) /1967 г.	Завершениестр оительства	2026 (2028)г
Стои мость стро ительства	Не выяснена	Стоимость строитель ства	13290 тыс. руб. (в ценах 1969г)	Стоимость строительства	\$684 млн.
Охват площади орошения тыс.га	270	Охват площади орошения, тыс. га	500: 0,76 Кырг. 10 Тад. 489,2 Уз.	Охват площади орошения тыс. га	50 в Северном Афганиста не
Количес тво плотин	5	Количество плотин	1 (после реконсрукции -9)	Количество плотин	1

Количество водохранилищ	2	Количество водохранилищ	до реконструкции и не было	Количество водохранилищ	нет
Судоходство	на протяжении 450км	Судоходство	нет	Судоходство	не планируется
Среднегодовой водозабор	12-13 км ³ ,	Среднегодовой водозабор	до 6,75км ³ (после реконструкции)	Среднегодовой водозабор	нет информации
Отбирает из Амударьи	около 45% вод	Отбирает из Сырдарьи	17,7%	Отбирает из Амударьи	33(15)% воды

Таблица построена автором по источникам: [6-7].

Ферганский канал строился с 1 августа 1939 года до 31 декабря 1939 года (пять месяцев). Канал был открыт 31 декабря 1939 года. Всего по Ферганскому каналу построено 530 различных ГТС. Ферганский канал являлся одним из крупнейших гидротехнических сооружений СССР. Под командная каналу площадь составляет 311 тыс. га. Из канала орошаются земли трех областей Узбекской ССР: Андижанской, Наманганской и Ферганской, а также Ошской области Киргизской ССР, и Ленинабадской области Таджикской ССР. Уже в 1940 г. было освоено 23 тыс. га новых орошаемых земель.

В конце 80-х годов 20-го столетия открыто стали публиковать негативные последствия интенсивного отбора вод по Ферганскому и особенно, по Кайракумскому каналу. Интенсивный отбор воды и его транзит в открытом грунте, использование многочисленных водохранилищ в нижнем течении рек Сырдарья и Амударья, в том числе, в грунтах с высокими фильтрационными свойствами, стали весомыми причинами осушения Арала. К примеру, Кайракумский канал строился без единого проекта, по так называемым очередям. В итоге, этот канал разом стал отбирать до 45% всей воды Амударьи, поступающей в низовье реки. К тому же, в 80-е годы была намечена, и в советский период построена третья очередь канала. Канал переименован в Каракум-реку. С учётом построенных здесь плотин, она используется зимой в качестве водохранилища.

Похоже, что канал Коштеппа, расширит «семью» активных строителей каналов и многочисленных водохранилищ, построенных в низовьях рек Сырдарья и Амударья. Эти ГТС и водные объекты являются убийцами Арала. Понадобились десятки лет, чтобы советская наука поняла, что безоглядное использование водных ресурсов таит в себе серьёзные экономические, экологические и социальные риски.

Афганистан должен решать задачи своего развития сегодня, и ему, пока, не до рассуждений о побочных вредных эффектах. Есть и

политическая сторона рассматриваемой проблемы. Географическая близость Центральной Азии к "*дуге нестабильности*" (Афганистану, Пакистану), несет угрозу "исламского фундаментализма" и экстремизма. Она таит в себе постоянную опасность нарастания *межэтнических противостояния* в Центрально-азиатском регионе, в основе которых, зачастую лежат вопросы водопользования. Это позволило лондонскому журналу «The Economics» 181" еще в 1993 году сделать прогноз: Центральная Азия превратится в "*один из наиболее нестабильных регионов мира*". Кроме того, определенная политическая стабилизация в Афганистане, стремящегося к наращиванию отбора объёма воды р. Амударья, грозит значительно ухудшить водообеспеченность Узбекистана и Туркменистана. А это, чревато необходимостью внесения этими государствами серьёзных экономических изменений. Если ранее Афганистан забирал менее 7 км³ водных ресурсов Амударьи, то сегодня, он заявил о заборе уже 20 км³. [8]

У Афганистана есть пример, который он может принять за прецедент: соседняя держава не присоединилась ни к одной водной конвенции и пользуясь «правом сильного», или популярного на Западе «естественным правом», отбирает из своих рек столько воды, сколько считает нужным. Такой водозабор приводит к сокращению стока воды в Россию и Казахстан по рекам Иртыш, Чёрный Иртыш, Или. Это создаёт проблемы по водообеспечению не только города Омск, но и ускоряет процесс осушения озера Балхаш. Афганистан также, в принципе, может использовать «право сильного». В Афганистан верховенством обладает исламское право, в том числе, на воду. По нему, тот кто затратит усилия, понёс затраты на преобразования водного источника, приобретает на него право собственности. А это уже существенно меняет возможности использовать воду для себя и того, кто нуждается в воде. Тревожные сигналы по неадекватному использованию права на воду уже состоялись, когда Афганистан объявил Ирану, что может сократить сток воды в Иран по реке Гильменд. Для разрешения конфликта правительство Талибана применило оружие.

В Афганистане планируется построить дамбы и сооружения на реках для борьбы с наводнениями, выработки электроэнергии, и расширения орошаемых площадей. Реализация таких планов может повлиять на объёмы воды для Узбекистана и Туркменистана. *Справка.* Туркменистан получает воду, из трансграничных рек: Амударья, Мургаб, Теджен и Атрек. Удельное водопотребление по государствам показано в табл. 3 и составляет, в год, соответственно: в Туркменистане 4337,77м³/чел; Узбекистане 1531,99м³/чел; Афганистане–426м³/чел. В Туркменистане потребление воды на душу населения в 13 раз больше чем в Китае, в 4 раза – чем в США [9].

Справедливости ради следует признать, что в последние 30-40 лет, при реализации своей водной политики, указанные государства не очень беспокоили себя учётом интересов Афганистана. С другой стороны, после объявления Афганистаном начала строительства канала, Узбекистан официально изъявил желание принять участие в его строительстве.

Как знать, возможно, афганский канал заставит государства низовья Амударьи более быстрыми темпами внедрять водосберегающие технологии и приступить к ликвидации бесполезных водоотстойников и водохранилищ.

Канал Куштеппа стоимостью \$684 млн., берет начало на левом берегу реки Амударья, будет иметь длину 285 км, ширину 100 м. и глубину 8,5 м. Пропускная способность канала составит 650 кубических метров в секунду. [10]

Президент Узбекистана на саммите в Душанбе 15 сентября 2023 года, при обсуждении проблем Международного фонда спасения Арала, выразил озабоченность относительно возможных экономических последствий от строительства канала Куштеппа. Правительство этой страны направило 5 ноября 2023 года делегацию в Афганистан для поиска компромиссных вариантов урегулирования проблемы.

По мнению известного эксперта в водной сфере Узбекистана Вадима Соколова, которое он высказал на видео конференции 31 октября 2023г, проведенной агентством Sabar, Узбекистан—единственная страна в ЦАР, которая активно работает в направлении внедрения водосберегающих технологий [11].

На уровне законодательной палаты и прямых указаний первого руководителя государства принимаются решения по экономии воды. Поскольку стоимость водосберегающих технологий не по карману многим фермерам и землевладельцам, реализация её осуществляется системно. Весомые результаты дают принимаемые эффективные меры, как по привлечению из-за рубежа водосберегающих технологий, так и по использованию в сельском хозяйстве техники узбекистанских производителей. 1 марта 2022 года было принято постановление Президента «О мерах по дальнейшему совершенствованию внедрения водосберегающих технологий в сельском хозяйстве». Предусмотрено предоставление субсидии за каждый гектар посевной площади, на которой внедрена система капельного орошения. В этом случае на хлопковые поля будет выделено 8 миллионов сумов, в Каракалпакстане и Хорезме 12—миллионов сумов, на овощные и бахчевые культуры—от 1,5 млн. сумов до 2,5 млн. сумов, на плодовые культуры – 6 млн. сумов, на виноградники – 8 млн. сумов. Всего в 2023году, из республиканского бюджета Узбекистана, выделено на эти цели 1 трлн. 182,4 млрд. сумов.[12]

В таблице 5 приведена примерная стоимость капельного полива.

Таблица 5.

Примерная стоимость капельного полива на 1 га, 2017 год

Культура	Схема посадки	Стоимость оборудования руб/1га			
		1 га	5 га	10 га	20 га
Картофель	0,7 м	154	115	106	102
		200	800	800	600
Лук, морковь	0,7 м+0,15+0,15*0,10	143	111	102	98 400
		400	600	600	
Томаты, перец, баклажан, капуста	0,9м+0,5+0,3	118	105	99	93 000
		800	600	600	
Огурцы	1,4м+0,5+0,3	111	98	94	85 800
		600	400	200	
Арбузы	2,1м+0,7+0,7	100	90	88	79 200
		800	000	200	

Источник: [13].

Лидером внедрения капельного орошения является Израиль. Для реализации внедрения технологии требуются огромные капитальные вложения и создание промышленных производств по изготовлению самих капельниц, лент из пластиковых водоподводящих труб с капельницами, насосов и т.д. На эти цели были направлены поступления и субсидии, которые Израиль получал из-за рубежа, включая миллиарды немецких репараций за жертв Холокоста.[14]

Узбекистан планирует тратить на внедрение водосберегающих технологий средства, полученные от реализации за рубежом своей сельхоз продукции.

Выводы

1. Для экономического развития и преодоления гуманитарной катастрофы Афганистан правомерно приступил к использованию своих водных ресурсов по реке Амударья. В качестве первого объекта стал канал Куштеппа.

2. Станы низовья реки Амударья, поскольку использовали воду для выращивания хлопчатника, нужного для РФ, несколько десятилетий пользовались завышенными долями воды по этой реке. Кроме того, в течение более 40 лет они получали не использованную Афганистаном воду.

3. Для ускорения темпов и объёмов внедрения водосберегающих технологий необходимо вложить крупные средства на приобретение технологий и специального оборудования, с тем, чтобы приспособиться к снижению объёмов забора воды из Амударьи.

4. Вопросы использования водных ресурсов реки Амударья должны решаться на паритетных условиях шестью странами бассейна: Таджикистаном, Афганистаном, Кыргызстаном, Узбекистаном, Ираном и Туркменистаном.

5. Существующее–несправедливое водodelение по реке Амударья должно быть пересмотрено, именно этими государствами.

ЛИТЕРАТУРА

1.Соколов В.И. Водное хозяйство Узбекистана: прошлое, настоящее и будущее. НИЦМКВК. Ташкент 2015, с.562.

2.www.sic.icwc-aral.uz. Диагностический доклад о рациональном использовании водных ресурсов в Центральной Азии по состоянию на 2019год. Ташкент 2020.с135

3. Презентация Насим Нури “Water Resources Management in Afghanistan” на Международном экономическом форуме в Астане (2018).

4. Зонд. И. С., Жильцов С. С., Семенов А. В., Костяной А. Г.,Водная политика Афганистана в Центральной Азии. <https://cyberleninka.ru/article/n/vodnaya-politika-afganistana-v-tsentralnoy-azii>

5. Palau R.G. The Decision to Plant Poppies: Irrigation, Profits & Alternatives in Afghanistan. Civil-Military Fusion Centre. - 2012. - 12 p

6.Ирригация Узбекистана в 4-х томах, том 2, гл.IX,-С.78-85;

7. Станчин И.М. Водные ресурсы и водопользование в Туркменистане: история, современное состояние и перспективы развития.// Синергия.- 2016. - № 5.-С.86-99.

8. Проблемы управления водными ресурсами в Центральноазиатском регионе – неотъемлемый элемент национальной безопасности РФ в Евразийском пространстве. Бояркина О.А. Институт водных проблем РАН (ИВП РАН)

9. Хадимулин Р. Оазис в Туркменистане: о проблеме водных ресурсов региона. ЦГИ «Берлек-Единство». 28-07-2015, 13:09

10.<https://tj.sputniknews.ru/20230327/megaproekt-talibi-voda-central-asia-1055771064.html>

11. Строительство Афганского канала Куштеппа и его влияние на водный баланс в странах Центральной Азии. Cabar. azia. <https://www.youtube.com/watch?31.10.2023r>.

12.https://uza.uz/ru/posts/vodosberegayuschie-texnologii-orosheniya-velenie-vremeni_466606

13. Применение капельного полива. <https://agrosektor23.ru/kapelnyj-poliv>

14. В.А. Духовный. Проф. В.А. Как создать систему водосбережения? http://www.cawater-info.net/library/rus/water_saving_system.pdf

АФҒОНИСТОН ЛОИҲАҲОИ ИСТИФОДАИ ЗАҲИРАҲОИ ОБИИ ХУДРО ДАР СОҲИЛИ ДАРӢИ ОМУ ОҒОЗ КАРДАСТ

АРИФОВ ҲАМИДҶОН ОБИДОВИЧ,

номзади илмҳои геология ва минералогия, ходими пешбари илми шуъбаи
инкишоф ва ҷойгирсозии қувваҳои истеҳсолии Институти иқтисод ва
демографияи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон
734042, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Нарзикулов 9, манзили 22;
тел.: (+992) 93-560-07-40; e-mail: khamidarifov@gmail.com

Дар мақолаи мушкилоти лоиҳаҳои қаблӣ доир ба рушди захираҳои обӣ дар шимолу ғарби Афғонистон баррасӣ ва арзёбӣ шудааст. Дар бораи таърихи ташиқил ёфтани давлатҳои минтақа ва тақсимои оби рӯди Ому маълумот дода мешавад. Қайд карда шудааст, ки дар давраи Иттиҳоди Шуравӣ барои Афғонистон як қисми ками об пешбинӣ шуда буд ва он асосан ба ғоидаи давлатҳое, ки барои Русия пахта истеҳсол мекарданд, ҷудо карда шуда буд. Вале Афғонистон дар натиҷаи ҷанг дар давоми сӣ-чиҳил соли охир ҳамон ҳиссаи ҷудошудаашро истифода бурда натавонист. Онро давлатҳои поёноби Омударё гирифта, истифода бурданд.

Дар бораи ҳаҷми эҳтимолии гирифтани об аз ҷониби Афғонистон барои рушд маълумоти зидду нақиз оварда шудаанд. Муқоисаи нишондиҳандаҳои техникаю иқтисодии каналҳои Қайроққум, Фарғона ва Қўштеппа нишон дода шудааст. Дар бораи сабабҳои таъхири давлатҳои поёноб аз бунёди канали Қўштеппа зикр гардидааст. Нишон дода шудааст, ки ду давлати поёноби рӯди Ому–Туркменистон ва Ўзбекистон бояд суръати истифодаи технологияи сарфаи обро тезонанд. Ҳисобҳои қаблӣи хароҷоти онҳо пешниҳод карда мешавад. Аз рӯйи қазияи баррасишуда хулосаҳо бароварда шудааст.

Калидвожаҳо: канал, маҷрои об, саҳми Афғонистон, хуруҷи об, сатҳи камбизоатӣ, ҳуқуқи байналмилалӣ, шарияти исломӣ.

AFGHANISTAN HAS LAUNCHED PROJECTS TO USE ITS WATER RESOURCES ALOUNG THE AMU DARYA RIVER

ARIFOV HAMIDJON OBIDOVICH,

candidate of geological and mineralogical sciences, the leading
specialist of the department of development and placement of productive
forces of the Institute of economics and demography of the
National Academy of Sciences of the Tajikistan
734042, Tajikistan, Dushanbe city, Narziqulov st. 9, ap. 22;
tel.: (+992) 93-560-07-40; e-mail: khamidarifov@gmail.com

The issue of Afghanistan resuming its previous projects for the development of its water resources in the North-West of the country is being discussed. Information is provided on the history of the formation of the states of the region and water allocation in the Amu Darya. It is shown that the water allocation is carried out in favor of the states producing cotton for Russia. Under the USSR, Afghanistan was provided with a share of water, which it did not receive for the last 30-40 years because of the war. It was taken from Amu Darya by downstream states. Contradictory information about possible volumes of water withdrawals by Afghanistan for development is given. A comparison of the technical and economic indicators of the Qayraqqum, Ferghana and Qushtepa canals is presented. Information is provided on the reasons for the concern of the downstream states in connection with the construction of the Qushtepa canal. It is shown that two downstream states of the Amudarya River should accelerate the introduction of water-saving technologies. Preliminary estimates of the costs they need to incur are given. Conclusions on the discussed problem are drawn.

Keywords: canal, runoff, share of Afghanistan, water withdrawal, poverty rate, international law, Islamic law.

УДК: 004.93.14

РУШДИ КЛАСТЕРИЗАТСИЯ МУҲИМТАРИН ОМИЛИ ТАЪМИНИ АМНИЯТ ВА РАҚОБАТПАЗИРИИ ИҚТИСОДИЁТ

ОДИНАЕВ АМИН ИБРОҲИМОВИЧ,

сардори Раёсати таҳлилий масъалаҳои соҳибкорӣ ва рушди
бахши хусусии МТС-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел. (+992) 988-55-26-90; e-mail: o-amin@mail.ru

Дар мақола таҷрибаи кишварҳои пешрафта дар самти фаъолияти самаранокӣ низоми кластеризатсия аз рӯйи соҳаҳои фаъолият ва нақши он дар таъмини рушди устувори иқтисодиёт ва ҳалли дигар масъалаҳои иҷтимоӣ мавриди омӯзиш ва таҳлилу арзёбӣ қарор гирифтааст.

Калидвожаҳо: кластеризатсия инноватсия, рақобатпазирӣ, минтақаҳои озоди иқтисодӣ, бахшҳои воқеии иқтисодиёт, устувориҳои молиявӣ, корхонаҳои хурду миёна, бахши хусусӣ, сармоягузорӣ, соҳибкорӣ, грант.

Раванди ҷаҳонишавии иқтисодиёт муқоисаи доимии иқтидорҳои истеҳсолӣ, таъмини занҷираи коркарди ашёи хоми ватанӣ то маҳсулотӣ ҳадди ниҳии дорои арзиши баланди иловашуда, кор ва хизматрасониҳо, баланд бардоштани сатҳи рақобатпазирӣ ба миён мегузорад.

Таҷрибаҳои ҷаҳонӣ дар ин масир нишон медиҳанд, ки муваффақиятҳои рақобатпазирӣ байналмилалӣ кишварҳо, чун қоида, дар заминаи ғуруҳи соҳаҳои муайян, аниқтараш, кластерҳо мутамарказ шудаанд.

Равиши кластерӣ имкон медиҳад, ки бахши хусусӣ бо муассисаҳои давлатӣ, тижоратӣ, институтҳои таҷрибавӣ, таълимӣ дар раванди истифодаи васеи хатҳои нави технологӣ, ҳамкории бештар ва зич дошта бошанд. Илова бар ин, кластерикунонӣ метавонад заминаи асосии танзими ҳамкории дарозмуддатро миёни намоёндагони доираҳои соҳибкорӣ ва давлат чихати дарёфти роҳҳои татбиқи босуръати қувваҳои мавҷудаи сармоягузорӣ гардад.

Ҳоло дар ин замина, нигоҳ доштани устувориҳои миллӣ, бахусус тавассути баланд бардоштани рақобатпазирӣ иқтисодиёт, мустаҳкам намудани ҳиссаи ширкатҳои миллӣ дар бозорҳои дохилӣ ва ҷаҳонӣ, афзоиши сатҳи даромаднокӣ ва ҳосилнокии фаъолият дар ҳамаи бахшҳои воқеии иқтисодиёт аз ҷумлаи вазифаҳои асосии сиёсати пешгирифтаи кишварҳои аз лиҳози саноатӣ пешрафта ба ҳисоб меравад.

Аз ин нуқтаи назар таъсис ва рушди низоми кластерӣ дар самти ҳаллу ҷасли масъалаҳои мушаххаси иҷтимоӣ иқтисодӣ, ки маҷмӯаҳои байнисоҳавиро дар назар дорад, дар сатҳи миллий ва минтақавӣ нақши муҳим дорад.

Таблиғи технологияи пешрафта ва фаъолияти намунавӣ бешубҳа ба рушди низоми омодаسازی касбии мутахассисон мусоидат намуда, раванди таъминоти моддию техникии кадрҳоро дар байни ду ниҳод осон сохта, боиси густариши минбаъдаи дониш мегардад.

Кластерҳо одатан дар минтақаҳои бештар истифода мешаванд, ки дар он ҷо пешрафтҳо дар самти истеҳсолот, технология ва вуруди навбатии таҳаввулоти бозорӣ ба амал меояд ё пешгуйӣ карда мешавад.

Тибқи арзёбиҳои коршиносон ҳоло тақрибан 50 дарсади иқтисодиёти кишварҳои аз лиҳози иқтисодӣ пешрафта, бевосита дар заминаи рушди кластеризатсия ба роҳ монда шудааст. Дар кишварҳои ИА бошад, зиёда аз 2 ҳазор кластери гуногунсоха фаъолияти самарнок намуда, дар доираи он тақрибан 40 дарсади аҳолии қувваи қобили меҳнат ба кор ҷалб гардидаанд.

Саноати кишварҳои Дания, Финландия, Норвегия ва Шведсия пурра тавассути низоми кластеризатсия ташкилу ба роҳ мондашудааст. Дар ИМА беш аз 50 дарсади корхонаҳои хурду миёна дар доираи кластерҳо фаъолият намуда, ҳиссаи онҳо дар ММД 60 зиёда аз 60 дарсадро ташкил медиҳад [1].

Барои тасдиқи ин гуфтаҳо менигарем ба таҷриба ва фаъолияти самараноки ташкили «кластерҳо» дар кишварҳои зерин:

ИМА. Ҳоло дар ин кишвар беш аз 380 адад кластери соҳавӣ фаъолияти назаррас доранд. Дар ин самт, технологияи компютерӣ яке аз соҳаҳои асосии кластеризатсия ба ҳисоб меравад. Дар заминаи ташкили чунин шакли кластеризатсия ширкатҳои зерин, аз қабилҳои Intel, AMD, Apple, Yahoo! ва eBay аз ҷумлаи машхуртарин ширкатҳо доништа мешаванд.

Ҳоло дар ин мамлакат беш аз 50 дарсади ташкилоту муассисаҳо дар доираи кластеризатсия фаъолият намуда, ҳиссаи онҳо дар ММД 60 дарсадро ташкил медиҳад [2].

Таъсис ва таҳкими кластерҳои инноватсионии минтақавӣ низ яке аз авлавияти миллии ИМА муайян гардидааст. Дар ин самт, Калифорния, Массачусетс, Аризона, Коннектикут, Флорида, Миннесота, Огайо, Орегон, Каролинаи Шимоли, Вашингтон ва Мичиган аз ҷумлаи пешсафон доништа мешаванд. Дар минтақаҳои зикргардида, аз ҳисоби буҷетҳои минтақавӣ барномаҳои дахлдор ва комиссияҳои махсус амал намуда, дар доираи он иштирокчиёни кластер, тақсими грантҳои ҳукуматӣ дар сурати пайдо шудани мушкилот ташкил, интиҳоб ва муайян карда мешаванд. Тамоми раванди кор дар ин самт, дар ҳамбастагии мустақкам бо марказҳои илмӣ ва донишгоҳҳои маъруф сурат мегирад.

Кластерҳо ҳамзамон, аз вазорату идораҳои гуногун, аз ҷумла вазоратҳои тичорат, меҳнат, мудофия, маъмурият доир ба соҳибкории хурду миёна ва дигар сохторҳои дахлдор маблағгузорӣ карда мешаванд.

Зикр кардан бамаврид аст, ки дар ИМА ҳанӯз дар қарни гузашта, заминаи дахлдори ҳуқуқӣ ва инноватсионӣ ба вучуд оварда шуда буд. Дар ин масир кабули қонунҳо «Дар бораи рушди инноватсия дар соҳаи соҳибкории хурд» ва «Дар бораи рушди НИОКР» аз ҷумлаи санадҳои асосӣ ба ҳисоб мераванд [3].

Кластери Бостон 128 Route дар Донишқадаи технологии Массачусетс аз ҷумлаи Маркази дигари эътирофшуда дар ИМА доништа мешавад. Муттаҳидшавии ширкатҳои биотехнологӣ, технологияҳои тиббӣ ва фармасевтӣ Бостонро ба бузургтарин маркази илмӣ life-science-хаб дар ҷаҳон табдил дод. Кластери бузурги дигари фармасевтӣ бо номи Парк «Triangle» ба ҳисоб рафта, дар Каролинаи Шимолӣ ҷойгир аст. Кластери мазкур 80 адад ширкатро дар худ муттаҳид сохта, дар он беш аз 10 ҳазор нафар машғули кор мебошанд.

Ҳамин тавр, ҳоло дар ИМА, аз ҷумла Детройт дар заминаи се ширкати бузурги автомобилӣ «Ford», «General Motors» ва «Chrysler», Огайо ва Пенсилвания дар соҳаҳои энергетика ва технологияи обёрӣ, Вашингтон техникаи кайҳонӣ, Миннесота ва Флорида дар самти таҷҳизоти тиббӣ, Техас нимноқилҳо ва Канзас дар соҳаи кимиёи муосир кластерҳо фаъолияти самаранок доранд.

Давлати Чопон. Дар охири асри бисти милодӣ дар Чопон марказҳои минтақавӣ пайдо шуданд, ки соҳаҳои саноат, муассисаҳои таҳсилоти олӣ ва ҳукуматро ҷиҳати ҳамоҳангсозӣ, машварат ва баланд бардоштани сифати таҳассуси мутахассисоне, ки дар лоиҳаҳои муҳими иқтисодӣ иштирок мекунанд, муттаҳид сохт.

Дар ибтидои асри 21-ум таъсиси системаи кластерӣ, ки ба низоми амрикоӣ шабоҳат дошт, қувваи қонунӣ гирифт. Моҳияти чунин модел дар заминаи ташаккули саноати маҳаллӣ бо дарназардошти ғояҳои технологияи марказҳои илмию таҳқиқотӣ асос ёфта буд. Аз ин давра Чопон дар ҳар даҳсола як барномаи мушаххаси рушди кластериро амалӣ менамояд.

Истифодаи хизматрасониҳои таъминотии ширкатҳои хурд дар асоси шартномаҳои дарозмуддат ҳамчун кластери маъмулӣ дар Чопон доништа мешавад. Масалан, низоме, ки дар атрофи корхонаи автомобилсозии Тойота ташаккул ёфтааст, метавонад мисоли ин гуфтаҳо бошанд. Дар ин ширкат барои сад таъминкунандаи мустақими дараҷаи дуюм 36 ҳазор зерпудратчиёни дараҷаи сеюми соҳибкории хурду миёна амал мекунанд. Кластерҳои машхуртарин дар ин кишвар, ки соҳаҳои зерини фаъолиятро дар бар мегиранд, аз ҷумла телекоммуникатсия, радиой, истеҳсоли таҷҳизоти тиббӣ, биоинформатика, нанотехнологии ба ҳисоб мераванд [4].

Ҷумҳурии Италия. Ҳоло дар ин кишвар, беш аз 206 адад кластерҳо, бахусус, дар соҳаҳои истеҳсоли маҳсулоти озуқаворӣ ва саноатӣ ҳӯворӣ аз худ фаъолияти пурсамар нишон дода истодаанд. Рушди кластеризатсия дар соҳаҳои саноати ҳӯрокворӣ, коғаз, истеҳсоли матоъ, маснуоти резинӣ, саноати мошинсозӣ, чарму пойафзор, мебел ва нассочӣ низ мушоҳида мегардад. Ҳоло тақрибан 50 дарсади корхонаҳои саноатии ин кишвар дар доираи кластерҳо фаъолият намуда, ҳиссаи онҳо дар ҳаҷми ММД беш аз 30 дарсадро ташкил медиҳад. Тақрибан 90–95 дарсади кластерҳо дар Ҷумҳурии Италия дар заминаи яқсоҳавӣ фаъолият намуда, барои истеҳсоли молу маҳсулот пешбинӣ шудаанд.

Кластери «Сассуоло», ки зиёда аз 200 корхонаи гуногуни саноатиро дар худ мутаҳид сохта, дар ҳар як онҳо тақрибан 150 нафар машғули кор аст, метавонад мисоли равшани ин гуфтаҳо бошад. Кластери мазкур ҳамасола зиёда аз 300 миллион метри квадрати пластаҳои сафолиро ба маблағи 3 миллиард евро истеҳсол менамояд [5].

Британия Кабир. Тибқи маълумот, алҳол дар ин кишвар 160–170 адад кластерҳо амал намуда, ба истеҳсоли молу маҳсулот, кор ва хизматрасониҳо машғул мебошанд. Ин мамлакат ба пешрафти биотехнология тавачҷуҳи махсус зоҳир менамояд. Бинобар ин, самтҳои асосии фаъолияти кластерҳо ба рушди биотехнология ва биоресурсҳо нигаронида шудаанд. Доир ба ин масъала, дар Британия Кабир фонди махсус ҷиҳати дастгирии молиявии кластерҳои инноватсионӣ амал менамояд. Минтақаҳои атрофи Эдинбург, Оксфорд ва Чанубу Шарқи Англия ҳамчун макони асосии ширкатҳои биотехнологӣ муайян гардидаанд [6].

Ҳиндустон. Тибқи маълумот, ҳоло дар Ҳиндустон зиёда аз 2000 кластер, аз ҷумла 388 адад дар соҳаи саноат ва 1612 адад дар соҳаҳои гуногун тавассути муттаҳидсозии ташкилоту корхонаҳои хусусӣ фаъолият дошта, ҳиссаи онҳо, яъне кластерҳо дар ҳаҷми умумии содироти Ҳиндустон зиёда аз 60 дарсадро ташкил медиҳад.

Дар баробари дигар соҳаҳо кластеризатсия дар соҳаи технологияи инноватсионии компютерӣ низ дар ин кишвар мавқеи хоса дошта, дар ин самт беш аз 100 кластер фаъолият мебаранд.

Истифодабарандагони асосии маҳсулоти IT дар кластерҳои мазкур тавлидгардида ИМА бо 60 дарсад, кишварҳои Иттиҳоди Аврупо беш аз 30 дарсад, Англия 18 дарсад ва кишварҳои Осиё, қариб 9 дарсад доништа мешаванд [7].

Ҷумҳурии Фаронса. Дар айни замон дар қаламрави Фаронсаи муосир 96 кластери гуногун муттаҳидсозии беш аз 60 ҳазор корхона ва фарогирии зиёда аз 1 миллион нафар фаъолияти пурсамар доранд. Ба андозаи як зина баланд бардоштани сатҳи рақобатпазирии кластерҳо аз ҷониби ҳукумати ин кишвар солона ҳаҷми 2–3 миллион евро ҳамчун маблағи дастгирии иловагии молиявӣ

пешбинӣ шудааст. Барои кластерҳое, ки чунин амалро иҷро карда наметавонанд, солона кумаки молиявӣ дар ҳаҷми тақрибан 300 ҳазор евро муқаррар карда шудааст.

Фаъолияти кластерҳо дар ин кишвар бо соҳаҳои зерин махсус гардонидашуда равона гардидаанд, аз ҷумла ҷамъовариҳои ҳавопаймои «AirBus», истеҳсоли авиатсияи ҳарбӣ «EADS», барномаҳои компютериӣ марбут ба танзими роҳи оҳани «TGV», инчунин, маҳсулоти косметикӣ, атриёт, доруворӣ ва ҳӯрокворӣ. Барои мисол, танҳо дар доираи кластери «Cosmetic Valley» беш аз 600 адад корхонаи марбут ба соҳаи атриёт ва косметика, инчунин, 8 донишгоҳу пажӯҳишгоҳҳои илмӣ таҳқиқотӣ ва 200 адад озмоишгоҳи хусусӣ бо ҳам муттаҳид мебошанд [8].

Ҷумҳурии Мардумии Чин. Модели кластери чинӣ нақши муҳимтарини ҳукумат ва пеш аз ҳама, ташаббуси давлатро дар раванди ташкили кластерҳо дар назар дорад. Ҳоло дар ин кишвар, дар заминаи муттаҳидсозии 30 ҳазор корхона бо шумули 3,5 миллион нафар коргар беш аз 60 адад кластер амал намуда, ҳамасола дар ҳаҷми зиёда аз 200 миллиард евро маҳсулот ба фурӯш мебароранд [9]. Дар ин кишвар барои ташкил ва рушди кластерҳо, бахусус, дар соҳаи саноат кумакпулиҳои давлатӣ пешбинӣ шудааст. Дар Чин кластерҳо аслан дар заминаи муттаҳидсозии корхонаҳои хурду миёнаи дорои самтҳои гуногуни фаъолият, бахусус, соҳаи саноат ташкил ва ба роҳ монда шудааст. Калонтарин корхонаҳои Чин ба рушду пешрафти кластерҳо тавачҷуҳи бештар зоҳир менамоянд, зеро мардуми Чин ба ҳама гуна навоарӣ фаъолона мутобик ва ворид мешаванд. Маҳз ҳамгироии фаъол ва навсозии кластерҳои саноатӣ яке аз асрори муваффақияти иқтисодии Ҷумҳурии Мардумии Чин ба ҳисоб меравад [10].

Пешбинӣ шудааст, ки то соли 2025-ум дар ин кишвар дар заминаи ҷорӣ намудани механизмҳои иловагии ҳавасмандӣ соҳаҳои калидии зерин, аз ҷумла аэрокосмос, микросхемаҳои интегралӣ, таҷҳизоти муҳандисии баҳрӣ, роботҳо, таҷҳизоти муосири нақлиёти роҳи оҳан, инчунин, энергетика ва доруворӣ дар шакли кластерҳои пешрафтаи саноатӣ мутамарказ карда шаванд.

Корхонаҳои дар заминаи кластерҳо фаъолияткунанда бо иштироки пурраи худ аз фаъолияти муштараки ҷамъиятӣ фарқ мекунанд, чунки дар ин ҷо ҳар кас ҷойи худро дорад, дар ин ҷо ҳама барои шарикони муайян кор мекунанд. Шахсони зиёди муҳим дар як соҳа, аз ҷумла таҳиягарон, таъминкунандагон, ташкилотҳои тичоратӣ, ширкатҳои лагистикӣ мутамарказ шудаанд. Фаъолияти ҳар як шахс бо ҳамдигар зич алоқаманд аст. Бинобар ин, дар Чин вобаста ба истеҳсолот дар ҳамаи бахшҳо мушкilotи калон вучуд надорад. Ин гуфтаҳо бевосита аз нақши муҳим ва ҳалкунанда доштани кластерҳои чинӣ чун механизми устувори дорои захираҳои бузург дарак хоҳад дод.

Ҳамин тавр, аз натиҷаҳои омӯзиши таҷрибаи ҷаҳонӣ хулоса намудан мумкин аст, ки дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодиёт, таъмини рушду

пешрафти соҳаҳои саноат, ки аз дорویی манбаи ғании ашёи хом дар ин самт кишвари мо низ дар канор нахоҳад буд, аз бисёр ҷиҳат ба рушди кластерҳо ва дигар шаклҳои мутаххидшудаи корхонаҳои хурду миёна вобаста мебошад. Барои тасдиқи ин гуфтаҳо менигарем ба дастоварҳои баъзе кишварҳои дар ин самт муваффақ:

–Дар ИМА кластерҳои дар соҳаҳои зерин фаъолияткунанда, аз ҷумла технологияҳои ИТ, кластерҳои биотехнологӣ ва фармасевтӣ дар таъмини рушди иқтисодиёт, баҳусус, устувор нигоҳ доштани иқтисодии содироти ин кишвар, нақши ҳалкунанда мебозанд;

–Дар Чопон бозори автомобилӣ хеле қавӣ аст, зеро мошинҳои чопонӣ дар тамоми ҷаҳон машҳуранд. Инчунин, технологияи пешрафта дар заминаи Чопон, ки дар дар тамоми ҷаҳон васеъ паҳн шудаанд, маҳз дар заминаи рушди кластерҳо ба вуҷуд омадаанд;

– Дар Италия кластеризатсия, баҳусус, дар соҳаи саноати пояфзордӯзӣ, косметика ва дорусозӣ ба ин кишвар ва маҳсулоти он шуҳрати ҷаҳонӣ бахшиданд;

–Британияи Кабир дар самти кластерҳои ИТ яке аз лидерони асосӣ дар ҷаҳон ба ҳисоб меравад. Ҳамасола ин кишвар аз ҳисоби ҷунин кластерҳо ғойдаи бузург ба даст меоварад;

–Дар Фаронса низомии кластеризатсия, баҳусус, дар соҳаҳои истеҳсол, нигоҳдорӣ ва коркарди маҳсулоти озуқаворӣ, инчунин, косметика ва атриётҳои дорой сифати баланд хеле рушдқарда мебошад;

–Ҳиндустон дар заминаи кластеризатсияи соҳаҳои баҳусус, технологияи ИТ ҳамчун пешсафони асосии ҷаҳон дар сари 21-ум эътироф гардидааст. Ҳоло беҳтарин барномасозони сатҳи ҷаҳонӣ дар ин кишвар фаъолият намуда, кодиранд, ки пешрафти хеле босуръати технологӣ ва ҳифзи комили маълумотро аз ҳама гуна ҳаҷерҳо таъмин кунанд;

–Чин аз лиҳози гуногунсамтӣ, андоза, сифат ва эътимоднокии кластерҳо дар ҷаҳон ҷойи аввалро ишғол мекунад. Бо итминон метавон гуфт, ки ин кишвари бузург худро ҳамчун таъминкунандаи бенуқсонии ҳама навъҳои молу маҳсулот дар ҷаҳон муаррифӣ кардааст. Бинобар ин, ҳама гуна истеҳсолотро бе кумаки кластерҳои ҷинӣ тасаввур кардан ғайриимкон аст;

–Ҳоло дар Ҷумҳурии Ёзбекистон 506 адад кластер дар соҳаи комплекси агросаноатӣ фаъолият дошта, соли 2022-ум ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти дар ин маҷмааҳо истеҳсолгардида 28,7 триллион сӯми ёзбекиро ташкил намудааст. Пешбинӣ шудааст, ки ин нишондиҳанда дар панҷ соли оянда ба андозаи 32 баробар зиёд карда шавад. Дар ин давра ҳаҷми сармоягузорӣ ба рушди кластерҳои мазкур 5,2 баробар ва шумораи кормандон 2,5 баробар афзуд. Ҳиссаи кластерҳо дар ҳаҷми умумии содироти маҳсулоти саноатӣ мунтазам тамоюл ба афзоиш дошта, соли 2022 ба 11,4 дарсадро ташкил намуд.

– Ҷумҳурии Қазоқистон ҳануз аз соли 2004-ум ба рушди кластеризатсия ҳамчун муҳаррики асосии рушди минтақавии иқтисодиёт таваҷҷуҳи махсус зоҳир намуда буд. Ҳоло дар ин кишвар кластерҳо дар соҳаҳои зерин, аз ҷумла саноати ҳӯрокворӣ, баҳусус, истихроҷи маъданҳо, металлургия, мошинсозӣ, масолеҳи бинокорӣ, нассочӣ, коркарди пахта, истеҳсол, нигоҳдорӣ ва коркарди маҳсулоти кишоварзӣ, логистика ва сайёҳӣ самарани баланди фаъолият нишон дода истодаанд.

– Дар Ҷумҳурии Қирғизистон аз соли 2023-ум то баҳол ҳамчун лоиҳаи пилотӣ таҳти унвони “Кластери лижаронӣ” метавонад муҳаррики иқтисоди ин кишвар гардад. Дар вилояти Исикқӯли Қирғизистон кластер дар ҳамкори бо баҳши хусусӣ ва соҳибкорон амал менамояд. Зарфияти солонани кластери мазкур бо дарназардошти 120 рӯз на камтар аз 30 ҳазор лижарон дар як рӯзро ташкил медиҳад. Пешбинӣ шудааст, дар ин замина кластери чорводорӣ низ дар вилояти Норини ин кишвар ташкил карда шавад, зеро кластери лижаронӣ дар заминаи афзоиши шумораи лижаронон ва талабот ба маҳсулоти чорводорӣ ба вучуд меорад.

Ҳарчанд ҳоло дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низоми кластерикунони соҳаҳо рушд накарда бошад ҳам, вале заминаҳои инфрасохторӣ, баҳусус, фаъолияти панҷ минтақаҳои озои иқтисодӣ ва махсуси саноатӣ, имтиёзу сабуки ва кафолатҳои дар қонунгузори амалакунанда пешбинӣ гардида, шумораи зиёди корхонаҳои хурду миёнаи дар соҳаҳои саноат, аз ҷумла саноати сабук, ҳӯрокворӣ, дорусозӣ, инчунин, хоҷагиҳои хурду миёнаи дар соҳаи кишоварзӣ фаъолияткунанда, инчунин, ашёи хоми фарох, баҳусус дар соҳаҳои КАС имкон медиҳанд, ки давра ба давра ба ташкил ва рушди кластерҳо таваҷҷуҳи бештар зоҳир карда шавад.

Ташкили чунин кластерҳо, агар аз як тараф, ба таъмини пурраи занҷираи истеҳсол ва коркарди ашёи хоми ватанӣ то маҳсулоти ҳадди ниҳоии дорои арзиши баланди иловашуда ва ба содирот нигаронидашуда муосидат кунад, аз ҷониби дигар, дар таъсиси ҷойҳои кори устувор, пешгирии аз фаъолият бозмондани корхонаҳои саноатӣ, оmodасозии мутахассисони варзида, истифодаи васеи таҷрибаи пайванди илм бо истеҳсолот ва дар маҷмӯъ, самаранокии иқтисодии баҳши воқеии иқтисодиёт нақши муҳим ва ҳалкунанда хоҳад гузошт.

Чунонки Ассогузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни маҷлиси васеи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба натиҷаҳои рушди иқтисодию иҷтимоии кишвар дар соли 2023 ва вазифаҳо барои соли 2024 иброз доштанд, соли 2023-ум дар кишвар 550 адад корхонаи саноатӣ умуман фаъолият накардааст. Чунин вазъ, бешубҳа, дар самти расидан ба ҳадафи саноатикунони босуръати кишвар то андозае метавонад монеа эҷод намояд. Ба андешаи мо, дар баробари дигар мушкilotи ҷойдошта, ба рақобат то наовардан, норасоии ашёи

хом, вазъи ноустувори молиявӣ, камчинии мутахассисонӣ варзида, истифодаи усулҳои пешқадами инноватсионӣ ва ғайра метавонанд аз ҷумлаи сабабҳои асосии аз ғайрироҳат боз мондани чунин корхонаҳо дар соли сипаригардида бошад.

Пас дар дарназардошти омӯзиши таҷрибаи ҷаҳонӣ ва имкониятҳои ҷойдошта, марҳала ба марҳала ташкили кластерҳои якҷаҳонӣ, бахусус дар минтақаҳои кишвар, натавонанд мушкилоти баёнгардида метавонанд ҳаллу фасл гардад, балки самаранокии баланди истеҳсолоти ватанӣ таъмин гардад. Илова бар ин, имкон медиҳад, ки занҷири пурраи истеҳсоли ашёи хом то маҳсулоти ниҳоии дорои арзиши баланди иловашуда, инчунин, дар як низом муттаҳидсозии соҳаҳои зерин, аз қабилӣ илм, тиҷорат ва логистика низ таъмин карда шаванд.

АДАБИЁТ

1. Власкин Г.А, Ленчук Е.Б. Кластерный подход в стратегии инновационного развития зарубежных стран;
2. Кудряшов В.С. Анализ создания и функционирования моделей промышленных кластеров зарубежных стран в целях повышения конкурентоспособности регионов России//Дизайн. Материалы. Технология. 2013. № 1 (26). С. 123-125;
3. Гранты для стартапов в США по программе SBIR/STTR;
4. Малые предприятия в системе кластеров (innovbusiness.ru). https://innovbusiness.ru/content/document_r_C5FF1701-B356-4C66-BB3C-39964FC5B027.html;
5. Кластеры в современном мире: рейтинг самых развитых стран ППТ: <https://ppt.ru/news/134649?ysclid=lscrsu1hqk710801932>;
6. Зарубежные производственные кластеры: https://spravochnik.ru/mikro-makroekonomika/zarubezhnye_proizvodstvennye_klastery/?ysclid=lscrw5enuk201536922;
7. Процесс кластеризации в мировой экономике, материалы VI Междунар. науч. конф. (г. Краснодар, февраль 2016 г.). — Краснодар : Новация, 2016. — С. 23-26;
8. Зарубежный опыт формирования кластеров как основных «точек роста» развития региональной экономики, Шамахов В.А., доктор экономических наук, директор, Северо-Западный институт управления – филиал РАНХиГС, Санкт-Петербург, Россия;
9. <https://silkway.uz/news/za-5-let-uzbekistan-obognal-vse-strany-mira-pokolichestvu-klasterov/>
10. Гайнутдинов Э.Ф. Особенности формирования кластерных структур в России (методологический аспект) // Финансы и кредит. 2014. №20 (596).

РАЗВИТИЕ КЛАСТЕРИЗАЦИИ – ВАЖНЕЙШИЙ ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ЭКОНОМИКИ

ОДИНАЕВ АМИН ИБРАГИМОВИЧ,

начальник Управления исследования проблем
предпринимательства и развития частного сектора
ЦСИ при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, город Душанбе, пр. Рудаки 89;
тел. (+992) 988-55-26-90; e-mail: o-amin@mail.ru

В статье изучен и оценен опыт развитых стран в направлении эффективности системы кластеризации по сферам деятельности и ее роли в обеспечении устойчивого развития экономики и решении других социальных вопросов.

Ключевые слова: кластеризация, инновации, конкурентоспособность, свободные экономические зоны, реальный сектор экономики, финансовая стабильность, малые и средние предприятия, частный сектор, инвестиции, предпринимательство, грант.

THE DEVELOPMENT OF CLUSTERISATION IS AN IMPORTANT FACTOR IN ENSURING THE SECURITY AND COMPETITIVENESS OF THE ECONOMY

ODINAEV AMIN IBROHIMOVICH,

Head of the Department of analysis of entrepreneurship issue and
development of the private sector of the Center for strategic research
under the President of the Republic of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave. 89;
tel. (+992) 988-55-26-90; e-mail: o-amin@mail.ru

The article studies and evaluates the experience of developed countries in the direction of the effectiveness of the clustering system by areas of activity and its role in ensuring sustainable economic development and solving other social issues.

Keywords: clustering, innovation, competitiveness, free economic zones, real sector of the economy, financial stability, small and medium enterprises, private sector, investment, entrepreneurship, grant.

УДК: 631.158:658.3:005.962.131

**МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К МОНИТОРИНГУ И
ВЫЯВЛЕНИЮ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТРУДОВЫХ
РЕСУРСОВ СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ
ТАДЖИКИСТАН**

ТОХИРДЖОНОВ БЕХРУЗ ТОХИРДЖОНОВИЧ,

кандидат экономических наук, ст. преподаватель кафедры
налога и налогообложения Бохтарского государственного
университета имени Носира Хусрава
тел.: (+992) 888-82-12-12; e-mail: tohirjonov1990@mail.ru

ГУЛОВ ИСКАНДАР ХАСАНОВИЧ,

соискатель кафедры экономического анализа и аудита
Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава
тел.: (+992) 988-63-22-37; e-mail: gulov_iskandar@mail.ru

В статье авторы рассматривают методологические основы мониторинга и исследования трудовых ресурсов села. Подчеркивается, что определение экономической сущности трудовых ресурсов даёт возможность следить за тенденциями развития аграрной отрасли и на этой основе принимать эффективные решения по управлению трудовыми ресурсами. Анализированы показатели мониторинга трудовых ресурсов с точки зрения количества, качества, размещения и эффективности.

Ключевые слова: *экономические отношения, трудовые ресурсы, мониторинг, методологический подход, аграрные специалисты, постоянные, сезонные, временные работники.*

В данном исследовании мы рассмотрели социально-экономическое содержание и роль трудовых ресурсов в условиях рыночной экономики, где было отмечено, что решение задач по повышению экономической эффективности воспроизводства трудовых ресурсов даёт возможность выявить тенденции и вырабатывать конкретные мероприятия посредством мониторинговых исследований [5, 244].

В постоянном углублении и совершенствовании нуждаются отдельные направления мониторинговых исследований трудовых ресурсов сельской местности, особенно трудовой потенциал сельской молодёжи в перспективе, как основного источника замены «выбывающих» кадров из сельского

производства, где «ядром» происходящих изменений является процесс инновации, обновления и прироста трудового и человеческого капитала.

Необходимо констатировать, что одной из целей данной работы также является комплексный методологический анализ исследований по мониторингу трудовых ресурсов на селе. В результате мы предлагаем позицию по анализу и принятию мер, направленные на совершенствование управления трудовыми ресурсами, и связанные с этими мерами методологические подходы к мониторингу управления трудовыми ресурсами.

Мы предлагаем другой подход к методологии мониторинга ценностных ориентаций сельской молодёжи. В ходе нашего исследования мы столкнулись с тем, что используемые показатели при оценке ориентации молодежи без учета их состава востребованные на селе весьма условны, и результаты приведут к серьёзным техническим ошибкам.

Как отмечают М.М.Хасанов и М.М.Муминова: «Для достоверной оценки и анализа системного положения территориально-административных образований и обоснования на их основе направлений дальнейших действий необходим интегральный (обобщающий, комплексный) критерий.

К критерию предъявляются следующие требования:

- 1) он должен быть измеримым (количественно оцениваемым);
- 2) критерий должен достоверно оценивать исследуемое явление и реалистичность поставленной цели;
- 3) значение критерия должно определяться путем использования имеющихся данных и без значительных затрат средств и времени;
- 4) он должен иметь экономический (финансовый, физический и др.) смысл для сравнения желательного и реального состояния рассматриваемого явления;
- 5) критерий должен учитывать, по мере возможности, интересы всех сторон, связанных с исследуемым явлением» [7, 102-103].

Исходя из вышеизложенного, необходимо проанализировать общие методологические подходы к мониторингу трудовых ресурсов сельской местности, критерий их оценки.

На наш взгляд, самым лучшим качественным подходом может быть человеческий капитал и человеческие ресурсы. При этом, следует учесть процесс урбанизации населения, т.е. роста переселения населения из сельской местности в городскую местность, а также трудовую миграцию, способствующая оттоку трудовых ресурсов в зарубежные страны.

Бесспорно, с позиции учета количественных показателей для анализа и оценки трудовых ресурсов на селе необходимо использовать все статистические показатели трудовых ресурсов. И общее количество занятых

трудом и долю экономически активного и неактивного населения, включая показателей воспроизводства, миграции и др.

Следует отметить, что при мониторинге и оценки воспроизводства трудовых ресурсов на селе, необходимо обязательно учитывать и население, занятое в распространенных формах хозяйствования, а также в неформальной экономике, которые распространены в переходном периоде к рыночной экономике.

Показатели состояния и динамики роста трудовых ресурсов в целом и сельской местности в частности, приведены на рисунке 1. Очень актуальны исследования нерешенных проблем трудовых ресурсов в сельской местности, отчасти трудоустройства молодёжи в сельской местности. Именно молодежь сельской местности, является важным ресурсом на перспективе для формирования новых рабочих мест, отметил И.А. Иванов [2, 29] в работе «Человеческий капитал и глобализация».

В плане эффективности использования трудовых ресурсов важно рассчитывать показатели повышения экономической эффективности, производительности труда, затраты труда на единицу продукции, трудоемкость, трудообеспеченность и др.

Использование показателей уровня образования и её структуры в сельской местности по отношению к городскому населению, тоже не совершенна, так, как такой методический приём нацелен на сравнение несопадающих способностей городского и сельского населения.

В методологическом аспекте нецелесообразным также является сравнение уровня высшего образования молодёжи сельской местности и города. Это возможно лишь тогда, когда в сельской местности будут промышленные высокотехнологические рабочие места, где требуются высокообразованные специалисты с высокой оплатой труда [1, 265].

Особого подхода требуют показатели измерения уровня квалификации и профессионального образования сельской молодежи, с учетом современных мелкотоварных форм хозяйствования.

В современных условиях хозяйствования, когда мелкие дехканские (фермерские) хозяйства преобладают в аграрном секторе экономики, содержать полный штат специалистов нецелесообразно, – считает С. Комилов [3, с. 178]. Вместе с тем, это не означает рост негативных тенденций кадрового потенциала аграрного сектора.

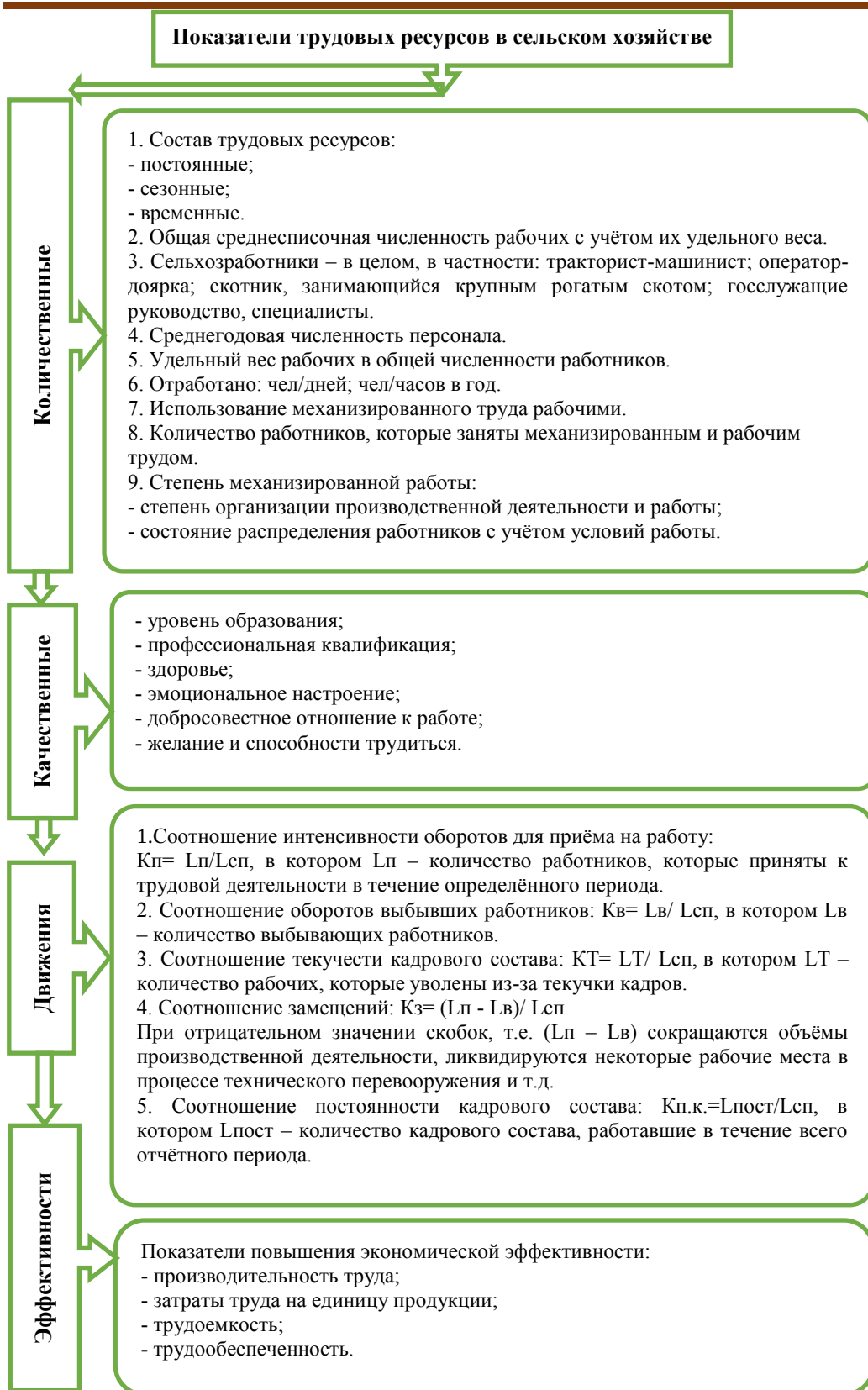

Рисунок. 1. Показатели трудовых ресурсов в сельской местности.

На наш взгляд, при оценке кадрового потенциала в сельской местности необходимо анализировать динамику роста трудовых ресурсов в расчёте на 100 хозяйств или 1000 га сельскохозяйственных угодий. Также важен расчет специалистов хозяйств, особенно в холдинговых компаниях и акционерных обществах, соотношение количества работников с высшим образованием в аппарате управления.

Наши исследования показали, что в современных условиях по причине изменения форм хозяйствования и отсутствия государственных нормативов в отрасли, руководителями хозяйственных структур стали лица, не имеющие профессиональное образование, не владеющие основами сельской экономики. Особенно недоступны такие кадры, как механизаторы, зоотехники, агрономы, инженеры и операторы машинного доения, когда данная отрасль является приоритетной. За последние годы в отрасли сельского хозяйства заняты в основном неквалифицированные кадры, в то время как государство ежегодно расходует большие бюджетные средства на подготовку специалистов в высших учебных заведениях республики. Результаты мониторинга показали несовершенство процедуры присвоения классности рабочим кадрам сельскохозяйственных организаций. Не ведётся статистический учет показателей роста уровня квалификации рабочего состава сельскохозяйственных организаций в республике и в регионах. Наше исследование показало, что большинство руководителей считают, что основные причины не присвоения классности рабочему составу сельскохозяйственных организаций является их низкий уровень профессионального образования. В современных условиях при низкой эффективности сельскохозяйственного производства в интересах работодателей не присвоить классность, так как за неё следует регулярно доплатить. Поэтому легче заявлять о деградации рабочих, чем присвоить класс и произвести доплаты.

В качестве доказательства наших подтверждений приведем результаты опроса, проведенного в сельскохозяйственных организациях города Гиссар Центром стратегического исследования при Президенте Республики Таджикистан. В производственном кооперативе Л. Муродова, было выявлено, что более 25% рабочих обладают высокой квалификацией. В качестве примера могут служить специалисты с высшим профессиональным образованием, работающие на непрофессиональных должностях. Их количество в республике составляет более 89,0 тысяч, а численность рабочих кадров в сельскохозяйственных предприятиях составляет не более 31,0%. При опросе 69% респондентов ответили, что их квалификация соответствует занимаемой должности, и у 18% респондентов она ниже. Исследователь Х.А.Муллоев отмечает о «несоответствии трудового

потенциала рабочих уровню их квалификации. Так, по результатам опроса работников сельскохозяйственных предприятий Хатлонской области он приходит к выводу, что недостаток квалификации – у 25% опрошенных рабочих, а 75% опрошенных, ответили, что эффективному использованию их трудового потенциала препятствуют в основном факторы материальной заинтересованности труда» [4, с. 56].

Исходя из проведенного исследования, можно прийти к выводу, что тезис о «деградации трудовых ресурсов в сельской местности» имеет место в действительности. Отсюда, принимаемые меры правительства страны неэффективны, и не учитывают фактическое состояние проблемы. Вместо решения проблем о росте заработной платы в сельском хозяйстве, способствующие сохранению высококвалифицированных кадров в отрасли и отвечающей стандартам воспроизводства рабочей силы, на место выбывающих рабочих высокого класса принимаются необученные лица и работники с низким уровнем квалификации [5, 170-171].

Другой важной проблемой современного сельского хозяйства является вопрос кадрового потенциала сельской местности. На наш взгляд, сегодняшний потенциал рабочих сельскохозяйственных организаций не отвечает требованиям современного развития. Необходима аттестация и переподготовка кадров во всех структурах отрасли. Но они не дадут желаемого результата, при таком подходе, необходимо пересмотреть политику заработной платы в отрасли до нескольких прожиточных минимумов, иначе трудно будет добиться успехов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гулов, И.Х. Масъалаҳои методологии таҳқиқи сифати зиндагии аҳоли доир ба сиёсати иҷтимоӣ-меҳнатӣ дар соҳаи шуғл / И.Х. Гулов, Б.Т. Тохирҷонов // Вестник Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава. Серия гуманитарных и экономических наук. – 2023. – №1-2(110). – С. 264-270. – EDN CPKVYS.
2. Иванов, И.А. Человеческий капитал и глобализация / И.А. Иванов // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – №9. – С. 29.
3. Комилов С.Дж. К вопросу о государственном регулировании миграционных процессов / Финансы, учет и аудит: проблемы и перспективы развития в Республике Таджикистан / Материалы республиканской научно-практической конференции. – Душанбе, 30 апреля 2015. – С. 178.
4. Муллоев Х.А. Влияние интенсификации на эффективность молочного скотоводства (на материалах Хатлонской области Республики Таджикистан). – Душанбе, 2017. – С. 56.

5. Тохирҷонов, Б.Т. Асосҳои усули таҳқиқоти мониторинги захираҳои меҳнати деҳот / Б.Т. Тохирҷонов // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2020. – №1(30). – С. 243-248. – EDN YGMMCZ.

6. Тохирджонов, Б.Т. Методологии и мониторинговые исследования трудовых ресурсов сельской местности / Б.Т. Тохирджонов // Вестник Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава. Серия гуманитарных и экономических наук. – 2019. – №1-1(59). – С. 169-173. – EDN CTYQWD.

7. Хасанов М.М., Муминова Ф.М. Проблемы повышения эффективности структуры занятости трудовых ресурсов Таджикистана / Проблемы трудовых отношений и социального развития в Таджикистане / Материалы научно-практической конференции. – 29-30 октября 2010. – С. 102-103.

МУНОСИБАТИ МЕТОДОЛОГӢ БА МОНИТОРИНГ ВА ОШКОР НАМУДАНИ НИШОНДИҲАНДАҲОИ ИСТИФОДАИ ЗАХИРАҲОИ МЕҲНАТИИ ДЕҲОТ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ТОҲИРҶОНОВ БЕҲРУЗ ТОҲИРҶОНОВИЧ,

номзади илмҳои иқтисодӣ, саромӯзгори кафедраи андоз ва
андозбандии Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав
тел.: (+992) 888-82-12-12; e-mail: tohirjonov1990@mail.ru

ГУЛОВ ИСКАНДАР ХАСАНОВИЧ,

унвонҷӯи кафедраи таҳлили иқтисодӣ ва аудити
Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав
тел.: (+992) 988-63-22-37; e-mail: gulov_iskandar@mail.ru

Дар мақола муаллифон асосҳои методологии мониторинг ва таҳқиқи захираҳои меҳнати деҳотро баррасӣ мекунанд. Таъкид карда мешавад, ки муайян кардани моҳияти иқтисодии захираҳои меҳнатӣ имкон медиҳад, ки тамоюлҳои тараққиёти соҳаи кишоварзӣ ва дар ин асос доир ба идоракунии захираҳои меҳнатӣ қарорҳои самарабахш қабул карда шаванд. Нишондиҳандаҳои мониторинги захираҳои меҳнатӣ аз рӯйи миқдор, сифат, ҷобачогузорӣ ва самаранокӣ таҳлил ва арзёбӣ карда шудаанд.

Калидвожаҳо: муносибатҳои иқтисодӣ, захираҳои меҳнатӣ, мониторинг, равиши методӣ, мутахассисони кишоварзӣ, коргарони доимӣ, мавсимӣ, муваққатӣ.

**METHODOLOGICAL APPROACHES TO MONITORING AND
IDENTIFYING INDICATORS OF RURAL LABOR RESOURCES USE IN
THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

TOHIRJONOV BEHRUZ TOHIRJONOVICH,

Candidate of Economic Sciences, chief lecturer of the Department of tax
and taxation at Bokhtar State University named after Nosiri Khusrav
tel.: (+992) 888-82-12-12; e-mail: tohirjonov1990@mail.ru

GULOV ISKANDAR KHASANOVICH,

Applicant for the Department of Economic Analysis and Audit at
Bokhtar State University named after Nosiri Khusrav
tel.: (+992) 988-63-22-37; e-mail: gulov_iskandar@mail.ru

In the article, the authors examine the methodological basis for monitoring and researching rural labor resources. It is emphasized that the definition of the economic essence of labor resources makes it possible to follow the trends in the development of the agrarian industry and on this basis to make effective decisions on the management of labor resources. The indicators of labor resources monitoring in terms of quantity, quality, placement and efficiency are analyzed.

Keywords: economic relations, labor resources, monitoring, methodological approach, agricultural specialists, permanent, seasonal, temporary workers.

УДК: 336.221.26

ТАҲЛИЛУ АРЗӢИИ ВАЗӢИ КУНУНИИ НИЗОМИ АНДОЗБАНДИИ КИШВАР БА РУШДИ СОҶИБКОРИИ ИННОВАТСИОНӢ

НАҶМУДИНОВ МАНУЧЕҲР САФРАЛИЕВИЧ,

мутахассиси пешбари Раёсати таҳлилӣ масъалаҳои соҳибкорӣ ва рушди
бахши хусусии МТС назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел. (+992 372) 2-21-32-54; kand75@mail.ru

Дар мақола вазъи кунунии низоми андозбандии кишвар дар рушди соҳибкориҳои инноватсионӣ таҳлилу арзёбӣ гардидааст. Дар ин замина муаллиф исбот намудааст, ки бо вуҷуди он, ки дар самти тақмили низоми андозбандӣ мунтазам ислоҳот гузаронида шаванд ҳам, вале сарбории андоз барои соҳибкорон дар муқоиса ба кишварҳои Осиёи Марказӣ ва Аврупои Шарқӣ баланд буда, ин масъала то ба ҳол мушкили ҳалношуда боқӣ мемонад.

Калидвожаҳо: сарбории андоз, бахши хусусӣ, низоми андозбанд, соҳибкориҳои инноватсионӣ, андозбандӣ, ислоҳот, имтиёзҳои андозӣ, фазои сармоягузорӣ.

Дар шароити кунунӣ рушди инкишофи тадриҷӣ натавонанд фаъолияти соҳибкорӣ дар ҳамаи бахшҳои иқтисодию иҷтимоӣ, балки қалби ҳарчи бештари сармоя низ аз бисёр ҷиҳат ба низоми андозбандӣ вобаста мебошад. Ҳар қадаре, ки речаи низоми андозбандии субъектҳои соҳибкориҳои хурду миёна сода ва тақмилёфта бошад, ҳамон андоза рушди минбаъдаи ин бахши муҳими иқтисодиёт таъмин хоҳад шуд.

Бинобар ин, Ҳукумати мамлакат аз рӯзҳои аввали соҳибистиклолӣ ба рушди бахши хусусӣ, соҳибкорӣ ва сармоягузорӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир намуда, дар ин самт ҷиҳати ҳимояи манфиатҳои соҳибкорони ватанӣ ва фароҳам овардани шароити мусоид доир ба таъмини рушди ин бахши муҳими иқтисодиёт як силсила ислоҳоти муҳим ва ҷиддиро амалӣ намуд, ки муҳимтарини он давра ба давра таҳия ва қабули Кодекси андоз дар таҳрири нав мебошад, ки ин равандро маҷмуан, ба панҷ марҳалаи асосӣ ҷудо намудан мумкин аст, аз ҷумла:

- давраи якум, солҳои 1991–1992;
- давраи дувум, солҳои 1993–1999;
- давраи сеюм, солҳои 1999–2013;

–давраи чахорум, солҳои 2013–2020;

–давраи панҷум, соли 2022 то кунун.

Дар давраи таҳлилӣ шумораи андозҳо аз 45 то 7 адад кам карда шуда, меъёриҳои пардохти андоз аз ААИ аз 28–15 дарсад, андоз аз ғоида аз қаблан 40 дарсад ва дар соли 2022 бекор карда шуд, андоз аз даромад, аз 23 дарсад то 13–20 дарсад, андози иҷтимоӣ, аз 37 дарсад, аз ҷумла барои муассисаҳои бучетӣ, суғуртакунандагон ва суғурташудагон 25–1, ташкилотҳои дигар, суғуртакунандагон ва суғурташудагон 20–2 дарсад [1].

Бо вуҷуди он, ки дар самти такмили низом андозбандӣ мунтазам ислохот гузаронида шавад, ҳам вале сарбории андоз барои соҳибкорон ҳанӯз ҳам нисбат ба нишондоди миёнаи андозҳо дар кишварҳои Осиёи Марказӣ ва Аврупои Шарқӣ баланд нисбатан баланд аст, зеро тибқи гузориши «Paying Taxes» соли 2022-ум Ҷумҳурии Тоҷикистон миёни 190 мамлакат ба даҳгонаи кишварҳои дорои баландтарин сарбории андоз ворид гардида буд.

Дар доираи сиёсати пешгирифтаи Ҳукумати мамлакат доир ба дастгирии фаъолияти соҳибкориву сармоягузорӣ дар замони соҳибистиклолӣ тадбирҳои зарурӣ амалӣ гардида, дар ин самт барои соҳибкорон имтиёзу сабукиҳои зиёд ҷорӣ карда шуданд.

Тибқи маълумот, ҳоло дар қонунгузории амалкунанда барои субъектҳои соҳибкорӣ, бахусус, соҳибкории истеҳсоли ва сармоягузoron беш аз 120 номгӯи имтиёзу сабукиҳо, ки аз онҳо 85 дарсадро имтиёзҳои фискалӣ ташкил медиҳад, пешбинӣ гардидаанд. Аз имтиёзҳои пешбинигардида қариб нисфи онҳо барои дастгирии соҳаҳои истеҳсоли пешбинӣ шудаанд. Илова бар ин, ҳоло дар қонунгузории кишвар бо мақсади беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ барои сармоягузoron зиёда аз 90 навъи қафолату имтиёз ва беш аз 240 номгӯи сабукиҳо дар баҳши андоз пешбинӣ гардидааст [2].

Танҳо соли 2022 маблағи имтиёзҳои андозиву гумрукии истифодагардида зиёда аз 12 миллиард сомониро ташкил додааст. Аз ҷумла аз ҳисоби паст ва бекор кардани меъёрҳои 5 навъи андоз беш аз 1,5 миллиард сомонӣ ҳамчун дастгирӣ дар ихтиёри субъектҳои соҳибкорӣ боқӣ мемонад [3]. Ин рақам дар соли 2020-ум 39 миллиард сомониро ташкил дода буд, ки ин нисбат ба солҳои 2016–2018 тақрибан 62 дарсад зиёд мебошад. Аз ҳаҷми умумии имтиёзу сабукиҳои ба рушди субъектҳои соҳибкорӣ дар ин давра ҷоригардида 22,4 миллиард сомонӣ ба имтиёзҳои андозӣ ва 20,7 миллиард сомонӣ ба имтиёзҳои гумрукӣ рост меояд, ки ин саҳми Ҳукумати мамлакат ба рушди соҳибкорӣ дар соҳаҳои иқтисодию истеҳсоли ба ҳисоб меравад [4].

Дар баробари ин, ҷиҳати ҳимояи манфиатҳои соҳибкорони ватанӣ ва беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ, рушди соҳибкории хурду миёна,

чалби ҳарчи бештари сармоягузорӣ ба иқтисодиёти кишвар тақвияти муколамаи шарикӣ давлат бо баҳши хусусӣ дар сатҳи миллӣ, минтақавӣ ва дар ин замина, мунтазам афзоиш додани ҳаҷми истеҳсоли молу маҳсулот қор ва хизматрасониҳо ва ғайӣ гардонидани имкониятҳои бучаи давлатӣ, соли 2022, пеш аз ҳама, Кодекси андоз дар таҳрири нав таҳия, қабул ва дар амал татбиқ карда шуд.

Тибки муқаррароти Кодекси мазкур, андоз аз истифодабарандагони роҳҳои мошингард аз рӯйхати андозҳо хориҷ карда шуда, шумораи умумии андозҳо аз 10 ба 7 намуд кам карда шуд. Илова бар ин, шумораи низомҳои махсус ва содакардашудаи андозбандӣ дар муқоиса бо Кодекси қаблӣ 4 адад зиёд гардид, шумораи онҳо ба 8 адад баробар шуд.

Ҳамзамон, меъёри андоз аз арзиши иловашуда аз 18 то 15 дарсад кам карда шуда, дар назар аст, ки дар давраи то соли 2027 меъёри ин андоз то 13 дарсад кам карда шавад. Илова бар ин, меъёрҳои андоз аз даромади шахсони воқеӣ бекор карда шуда, меъёри ягонаи дувоздаҳдарсада муқаррар карда шуда, меъёри андоз аз даромад барои қорхонаҳои истеҳсоли 13 дарсад, муассисаҳои молиявӣ ва ширкатҳои мобилӣ 23–20 дарсад ва дигар навъҳои фаъолият 23–18 дарсад, инчунин, меъёри андози иҷтимоӣ барои суғуртақунандагон аз 25 дарсад то ба 20 кам карда шуд [5].

Ҳамин тавр, имтиёзу сабукиҳои дар доираи Кодекси андоз дар таҳрири нав қоригардид, аз ҷумла дар заминаи меъёрҳои пасткардашудаи андозбандӣ, кам гардидани 2 намуди андоз ва пурра бекор намудани баъзе андозҳои дигар, аз ҷумла, андоз аз истифодабарандагони роҳҳои автомобилгард ва дигар сабукиҳои андозситонӣ беш аз 2 миллиард сомони ро ташкил медиҳад, ки ин далели возеҳу равшани дастгириҳои давлатӣ дар ин самт ба ҳисоб меравад. Тибки маълумоти расмӣ, имтиёзу сабукиҳо танҳо дар доираи андоз аз арзиши иловашуда 800 миллион сомонӣ ва андоз аз истифодабарандагони роҳҳои мошингард бошад, беш аз 450 миллион сомони ро ташкил медиҳад [6].

Дар маҷмӯъ, таҳия, қабул ва дар амал қабул намудани Кодекси андоз дар таҳрири нав дар соли 2022 боиси то 30 дарсад қорӣш ёфтани сарбории андозӣ барои субъектҳои соҳибқорӣ гардид. Аммо бо вуҷуди ин, то ба ҳол сарбории андоз баланд буда, ҳамчун масъалаи ҳалталаб боқӣ мемонад.

Қаблан дар натиҷаи тақмили низоми қонунгузрии андоз, ки солҳои 2013–2021-ро дарбар мегирад, номгӯии андозҳо аз 21 то ба 10 намуд ва ҳисоботи андозӣ то 86 дарсад ва шумораи умумии пардохтҳои андозӣ то 43 дарсад кам карда шуда буд. Зиёда аз ин, дар ин давра қорхати кам намудани қорочоти андозсупорандагон ва пешгирӣ қордани омилҳои қоррупсионӣ ҳисобнома–фактураҳои ААИ дар шакли электронӣ қорӣ карда шуд, ки дар натиҷаи он андозсупорандагон имқон пайдо намуданд, ки барои ба даст овардани

хисобнома–фактураҳо ба мақомоти андоз ташриф наоварда, ба таври электронӣ эълomiaҳои худро пешниҳод намоянд.

Дар баробари ин, шумораи умумии моддаҳои Кодекси андоз аз 355 ба 329 адад, истинодҳо аз 384 ба 176 адад расонида шуд, ки ин миқдор ҳоло ҳам зиёд мебошад. Миқдори зиёди меъёрҳои иқтибосӣ дар матни Кодекси андоз, агар аз як тараф, фаҳмиши муқарароти Кодекси андозро мураккаб сохта, боиси тафсири худсаронаи он аз тарафи кормандони мақомоти андоз ва сарфи назар гардидани манфиатҳои андозсупоранда гардад, аз ҷониби дигар, ба нодуруст тафсир кардани муқаррароти Кодекси андоз ва ба барзиёд андозбандии соҳибкорон оварда мерасонад, ки дар натиҷа тамоми хароҷоти андоз, чун қоида, дар баланд шудани нархи молу хизматрасонӣ инъикос мегардад.

Дар доираи Кодекси андоз дар таҳрири нав, андоз аз истифодабарандагони роҳҳои автомобилгард аз рӯйхати андозҳо хориҷ карда шуда, шумораи умумии андозҳо аз 10 намуд ба 7 намуд кам карда шуд. Илова бар ин, шумораи низомҳои махсус ва содакардашудаи андозбанди дар муқоиса бо кодекси қабли 4 адад зиёд гардида, шумораи онҳо ба 8 адад баробар гардид.

Ҳамзамон, меъёри андоз аз арзиши иловашуда аз 18 то 15 дарсад кам карда шуда, дар назар аст, ки дар давраи то соли 2027 меъёри ин андоз то 13 дарсад кам карда шавад. Барои тасдиқи ин гуфтаҳо менигарем ба рақамҳои оморӣ ҷадвали мазкур.

Ҷадвали 1.

Тағирёбии шумора ва меъёрҳои пардохти андоз баъди қабули кодекси андоз дар таҳрири нав

№	То ислоҳот дар низоми андозбандӣ (2013–2021)	%	Баъди қабули Кодекси андоз дар таҳрири нав (2022)	%
1	Андоз аз даромад барои шахсони воқеӣ	8–13	Андоз аз даромад барои шахсони воқеӣ	
			даромади шахсони воқеии	12
			резидент, аз ҷойи қори асосӣ даромади шахсони воқеии ғайрезидент	20
			даромади шахсони воқеӣ	15
	–	–	Андоз аз даромад барои шахсони ҳуқуқӣ	
			барои фаъолият оид ба истеҳсоли молҳо	13
			барои ташкилотҳои қарзии молиявӣ ва ширкатҳои мобилӣ	20
			барои фаъолияти истихроҷ ва қоркарди захираҳои табиӣ, инчунин, барои ҳама навъҳои фаъолияти дигар	18

МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ВА АМНИЯТ - МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ И БЕЗОПАСНОСТЬ - INTERNATIONAL RELATIONS AND SECURITY

	Андоз аз Ҷоида		Бекор карда шуд	
	барои ҷаъолият доир ба истехсоли молҳо	13–15		
	барои дигар навъҳои ҷаъолият	23–25		
	Андози иҷтимоӣ		Андози иҷтимоӣ	
	барои муассисаҳои бучетӣ	25	барои муассисаҳои бучетӣ	25
	соҳибкорони инфиродӣ, аъзои ХДФ, ки шахсони ҳуқуқӣ нестанд	20	барои ташкилотҳои дигар	20
	Андози иҷтимоӣ барои суғурташудагон		Андози иҷтимоӣ барои суғурташудагон	
	барои муассисаҳои бучетӣ	1	барои муассисаҳои бучетӣ	1
			барои ташкилотҳои дигар	2
	Меъёри стандартии ААИ	18	Меъёри стандартии ААИ	15
	барои иҷроии корҳои сохтмонӣ ва хизматрасонии хӯроки умумӣ	7	нисбат ба иҷроии кори сохтмонӣ, хизматрасонии меҳмонхонавӣ ва хизматрасонии хӯроқӣ	7
	барои хизматрасонии таълимӣ ва хизматрасонии муассисаи хусусии тиббӣ	5	барои фурӯши маҳсулоти кишоварзии истехсоли дохилӣ, коркарди маҳсулоти кишоварзӣ, хизматрасонии таълимӣ ва ҷаъолияти хизматрасонии тиббӣ дар осоишгоҳ ва истироҳатгоҳҳо	5
	Андози низомии содакардашуда барои субъектҳои соҳибкорӣ:		Андози низомии содакардашуда барои субъектҳои соҳибкорӣ:	
	барои ҷаъолияти истехсоли молҳо аз рӯйи амалиёти ғайринақдӣ	4	—	6
	барои ҷаъолияти истехсоли молҳо аз рӯйи амалиёти нақдӣ	5	—	
	барои навъҳои дигари ҷаъолият аз рӯйи амалиёти ғайринақдӣ	5	—	
	барои навъҳои дигари ҷаъолият: аз рӯйи амалиёти нақдӣ.	6	—	
	—		Низомии содакардашудаи андозбандии ҷаъолияти инноватсионӣ технология	

		субъектҳои соҳибкорӣ, ки ба фаъолияти инноватсионӣ технологӣ, ба истисноӣ андозӣ ичтимоӣ, аз пардохти ҳама гуна андозҳо озод мебошанд	
	Андоз аз истифодаи роҳҳои автомобилгард		
	барои фаъолияти савдо, маҳсулотайёркунӣ, таъмин ва фурӯш	0,5–0,25	Бекор карда шуд
	Андоз аз фурӯши нахи пахта	10	Бекор карда шуд
	Андоз аз фурӯши чакана	3	Бекор карда шуд
	Андоз аз фурӯши алюминийи аввалия	3	Андоз аз фурӯши алюминийи аввалия
			1–3

Манбаъ: Ҷадвал дар асоси маълумоти Кодекси андозӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар
солҳои 2021–2022 тартиб дода шудааст [7].

Ҳамин тавр, омӯзиши Кодекси андозӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрир нав нишон медиҳад, ки он дар муқоиса бо Кодекси андозӣ қаблӣ аз бисёр ҷиҳат, аз ҷумла номгӯӣи ғаслҳо ва содаю оммафаҳм будани онҳо, механизмҳои нави андозбандӣ, шумораи андозҳо ва меъёрҳои он, пешниҳоди имтиёзу сабукиҳои андозӣ ба соҳибкорон, гузариш ба низомии электронии хизматрасониҳо ба андозсупорандагон, содагардонии расмиёти маъмурикунонии андоз, инчунин, тамғагузори электронии ҳама гуна молу маҳсулоти воридотӣ дар кишвар тавлидшаванда ва дигар навоариҳо, хусусан ҷорӣ намудани мафҳуми нави «мониторинги андозӣ», бартариӣ зиёд дорад.

Зикр кардан бамаврид аст, ки дар доираи Кодекси андоз дар таҳрир нав низомии содакардашудаи андозбандӣ барои фаъолияти инноватсионӣ технологӣ ҷорӣ карда шуд, ки чунин низом дар Кодекси пештараи андоз мавҷуд набуд.

Ҳарчанд дар натиҷаи дастгирии пайвастаи давлату ҳукумат тавассути татбиқи ислоҳоти зарурӣ дар самти низомии андозбандӣ фазои мусоиди соҳибкорӣю сармоягузорӣ фароҳам гардида, муколама ва шарикӣи давлат бо бахши хусусӣ дар сатҳи миллий ва минтақавӣ низ густариш ёфта, Ҷумҳурии Тоҷикистон се маротиба ба даҳгонаи давлатҳои ислохотгар шомил гардида бошад ҳам, вале меъёр ва сарбории андоз ҳанӯз ҳам дар қиёс ба кишварҳои ҳамсоя зиёд мебошад.

Ҷадвали 2.

Меъёри стандартии пардохти андозҳо дар кишварҳои
Осиёи Марказӣ

	Қазоқистон	Қирғизистон	Тоҷикистон	Ўзбекистон	Меъёрҳои муносиб барои Тоҷикистон
Андоз аз даромад ва ғоида, %					
Меъёрҳои андоз аз даромад	15	10	Барои истеҳсолот 13 Барои ташилотҳои қарзӣ молиявӣ 20 Истихроҷ ва коркарди захираҳои тбӣ 18	Барои шахсони воқеӣ 12- 20	Барои шахсони воқеӣ резидент ва ғайрезидент 15-20
Андоз аз арзиши иловашуда стандартӣ					
Меъёрҳои ААИ стандартӣ	12	12	15	12	12
Маблағи ниҳони бақайдгирии ААИ	Гардиши солонаи даромади умумӣ аз 30000 нишондиҳанда зиёд бошад	Гардиши солонаи даромади умумӣ аз 4 млн. соми қирғизӣ зиёд бошад	Гардиши солонаи даромади умумӣ аз 200000, сомонӣ зиёд бошад	Гардиши солонаи даромади умумӣ аз 200 ҳазор то як млн. сомонӣ	Мувофиқ мебошад
Андозҳои иҷтимоӣ (пардохтҳои иҷтимоӣ ва нафақаӣ)					
Меъёри стандартӣ андозҳои иҷтимоӣ	Андозҳои иҷтимоӣ 11 ва фонди суғуртаи иҷтимоӣ 5	Барои кормандони махаллӣ 17- 25 ва барои хориҷӣ 3	Барои муассисаҳои бучетӣ 25 ва барои ташилотҳои дигар 20	12- 25	15
Андоз аз даромади шахсони воқеӣ					
Меъёрҳои андоз аз даромади шахсони воқеӣ	Аз ҳаққи саҳм гирифтаи 5, резидентҳо, дигар даромади резидентҳо 10, барои ғайрезидентҳо 10- 20	10	Барои резидентҳо 12 ва ғайрезидентҳо 25	9-22	8-10 резидентҳо 10- 20 ғайрезидентҳо

Низоми махсуси андозбандӣ					
Меъёрҳои андоз аз рӯи НСА барои субъектҳои соҳибкории хурд	То 3 млн. танга– 3%, 3–10 млн. танга– 4%, 10–18 млн. танга 5%, 18–25 млн. танга – 7%	4 – 6	Барои ғаёлияти оид ба истеҳсоли молҳо– 5%, барои навъҳои дигари ғаёлияти 6%	6	Барои ғаёлияти истеҳсоли молҳо 3, барои навъҳои дигари ғаёлияти 4

Манбаъ: Чадвал дар асоси маълумоти қонунгузориҳои андозии кишварҳои зикргардида тартиб дода шудааст [8].

Тавре аз чадвал дида мешавад, тақрибан меъёри пардохти ҳамаи андозҳои дар чадвали мазкур овардашуда дар муқоиса бо Ҷумҳурии Тоҷикистон баланд буда, аз зиёд будани сарбории андоз дарак медиҳад.

Зикр кардан бамаврид аст, сарбории пасти андоз ва имтиёзу сабукиҳои ҷойдошта, агар аз як тараф, ба пайдо кардани мавқеи устувори соҳибкорон дар бозорҳои дохилӣ, минтақавӣ, баланд бардоштани сатҳи рақобатпазирии молу маҳсулот мусоидат кунад, аз ҷониби дигар, ба коҳиш ёфтани сатҳи иқтисоди соягӣ ва пинҳон кардани даромад аз ҷониби соҳибкорон оварда мерасонад.

Тибқи баъзе аз маълумот, ҳоло дар Ҷумҳурии Тоҷикистон иқтисоди соягӣ дар сатҳи назаррас қарор дорад. Масалан, ба андешаи академик Р.К. Раҳимов, «ҳангоми ҳисоб намудани маҷмуи маҳсулоти дохилӣ солона ҳиссаи иқтисоди «соягӣ» тахминан 25 дарсадро ташкил медиҳад», вале ин рақам дар асл на камтар аз 2,5 маротиба зиёдтар аз нишондиҳандаи воқеӣ мебошад.

Дар бораи зиёд будани саҳми иқтисодии «соягӣ», хусусан, дар бахши ғаёлияти хизматрасонии Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар қорҳои илмӣ муҳаққиқи дигари ватанӣ М.К. Ҳусейнов маълумот дода шудааст. Тибқи пешгӯии ӯ, иқтисоди соягӣ дар соҳаи зикргардида, аз ҷумла савдо, хӯроки умумӣ, хизматрасонии маишӣ, тандурустӣ ва хизматрасонии нақлиётӣ ба 50–55 дарсад баробар аст.

Дар амалияи ғаёлияти низоми андоз ба воситаи пинҳон кардани даромадҳо, саркашӣ кардан аз пардохти андоз зухуроти хеле маъмулу паҳнғашта мавҷуд мебошад. Масалан, қаблан дар натиҷаи санҷиши андозҳо, ки аз тарафи Бонки Ҷаҳонӣ гузаронида шуд буд, соли 2008 дар ҳаҷми 42,2 миллион сомонӣ, 2009-ум–75,4 миллион сомонӣ ва соли 2011-ум–202,3 миллион сомонӣ ҳамчун андозҳои пинҳоншуда муқаррар карда шуда буданд. Дар натиҷа, аз ҳисоби пинҳон кардани андозҳо барои соли 2008 дар ҳаҷми 20 миллион сомонӣ, соли 2009-юм 15,6 миллион сомонӣ ва соли 2011-ум дар ҳаҷми 53,2 миллион сомонӣ ба таври иловагӣ андози ҷамъоваринашуда рӯёнда шуда буд, ки ин аз иловатан зиёд будани сарбории андоз дар ин солҳо дарак медиҳад.

Ҳарчанд, ки дар солҳои соҳибистиклолӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бори панҷум аст, ки Кодекси андозӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрир нав таҳия ва қабул карда шуд, аммо ба андешаи коршиносон ислоҳоти дар ин самт гузаронидашуда то ба ҳол барои рушди фаъолияти соҳибкорӣ, хусусан соҳибкории инноватсионӣ, ҳанӯз шароити мусоид фароҳам нагардида, ин масъала ҳамоно ҳамчун мушкилоти ҳалношуда боқӣ мемонад. Бинобар ин, идома додани ислоҳот, бахусус дар самти мукамалсозии маъмурикунонии андоз, боз ҳам сода гардонидани низоми андозситонӣ, қорӣ кардани низоми регрессивии андозбандӣ ба рушди фаъолияти соҳибкории дар соҳаҳои инноватсионӣ фаъолияткунанда мувофиқи мақсад доништа мешавад.

Ҳамзамон, истифодаи васеъ ва ҳатмии дастгоҳи назоративу ҳазинавӣ, аз ҷумла ҳазинаҳои маҷмӯӣ ҳангоми анҷом додани ҳисоббаробаркунонии пулӣ бо аҳоли, пурра ба таври ғайринақдӣ ба роҳ мондани пардохти ҳамаи андозҳо ва боқҳои давлатӣ барои додани иҷозат ва иҷозатномаҳо, ҷаримаҳо, маблағи суғуртаи ҳатмии давлатӣ, хизматрасониҳои коммуналӣ ва дигар навъҳои хизматрасонии давлатӣ дар ин замина, бартараф кардани таъсири омили инсонӣ ба раванди андозсупорӣ ва дар маҷмӯъ, ба талаботи замони муосир мутобиқ намудани тартиби пешниҳоди хизматрасониҳои давлатӣ ва роҳандозии чораҳои иловагӣ ҳавасмандгардонӣ ба рушди фаъолияти соҳибкорӣ, хусусан соҳибкории инноватсионӣ, мувофиқи мақсад шуморида мешавад.

Ба андешаи мо, ҳаллу фасли масоили ҷойдошта, агар аз як тараф, ба баланд гардидани сатҳи ҳавасмандӣ ба рушди соҳибкории инноватсионӣ мусоидат кунад, аз ҷониби дигар, ба афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти тавассути инноватсия истеҳсолгардида ва коркарди ҳарчи бештари ашёи хом то маҳсулоти ниҳии дорои арзиши баланди иловашуда ва дар маҷмӯъ, ворид ва татбиқи васеи ҳаҷҳои нави технологӣ дар истеҳсолот мусоидат хоҳад кард [9].

АДАБИЁТ

1. Маълумоти Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон.
2. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Иҷлосияи дувуми Форуми иқтисодӣ ва ҳамкорӣ арабӣ бо кишварҳои Осиёи Марказӣ ва Озарбойҷон, ш.Душанбе, 16.10.2017.
3. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 23.12.2022;
4. Маълумоти Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон.
5. Кодекси андозӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳри нав, Душанбе, 2022.С–326.

6. Маълумоти Вазорати молия Ҷумҳурии Тоҷикистон
7. Ҷадвал дар асоси маълумоти Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2021–2022 тартиб дода шудааст.
8. Ҷадвал дар асоси маълумоти конунгузориҳои андозӣ кишварҳои зикргардида тартиб дода шудааст.
9. Хулосаи ниҳоии муаллиф.

АНАЛИЗ И ОЦЕНКА СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ СИСТЕМЫ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ СТРАНЫ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

НАЖМУДИНОВ МАНУЧЕХР САФАРАЛИЕВИЧ,

ведущий специалист Управления исследований проблем предпринимательства
и развития частного сектора

ЦСИ при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, город Душанбе, пр. Рудаки 89;
тел. (+992 372) 221-32-54; kand75@mail.ru

В статье проанализировано и оценено современное состояние системы налогообложения страны в направлении развития инновационного предпринимательства. В данном контексте автор доказал, что, несмотря на то, что регулярно проводятся реформы в направлении совершенствования системы налогообложения, налоговая нагрузка на предпринимателей высока по сравнению со странами Центральной Азии и Восточной Европы, и этот вопрос до сих пор остается как нерешенная проблема.

Ключевые слова: налоговое давление, частный сектор, налоговая система, инновационный предпринимательства, налогообложение, реформы, налоговые льготы, инвестиционный климат.

ANALYSIS AND ASSESSMENT OF THE CURRENT STATE OF THE COUNTRY'S TAXATION SYSTEM FOR THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP

NAJMUDINOV MANUCHEHR SAFARALIEVICH,

leading specialist of the Department of analysis
of entrepreneurship issue and development of the private
sector of the Center for strategic

research under the President of the Republic of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave. 89;
tel. (+992 372) 221-32-54; kand75@mail.ru

The article analyzes and evaluates the current state of the country's taxation system in the direction of developing innovative entrepreneurship. In this context, the author proved that, despite the fact that reforms are regularly carried out in the direction of improving the taxation system, the tax burden on entrepreneurs is high compared to the countries of Central Asia and Eastern Europe, and this issue still remains as an unsolved problem.

Keywords: *tax burden, private sector, tax system, innovative entrepreneurship, taxation, reforms, tax breaks, investment climate.*

УДК: 332.1 +043.86 (045)/(575.3)

**НАКШИ МИНТАҚАҲОИ ОЗОДИ ИҚТИСОДӢ ДАР БАЛАНД
БАДОШТАНИ ВАЗӢИ ИҚТИСОДИӢ ИҶТИМОИИ ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН: АФЗАЛИЯТҲО ВА САМТҲОИ РУШД**

ГАДОЕВ АМИРШО ҶУРАХОНОВИЧ,

номзади илмҳои иқтисодиёт, иҷроқунандаи дотсенти кафедраи иқтисодиёти
байналмилалӣи Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон
734061, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯч. Н.Қаробоев 63/3;
тел: (+992)918-10-44-37; e-mail: amirsho.gadoev@mail.ru

Дар мақола ҳадаф ва вазифаҳои минтақаҳои озоди иқтисодӣ, муҳиммияти таъсиси минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар шароити муносибатҳои бозори иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҷрибаи хориҷӣ доир ба ташаккул ва бунёди минтақаҳои озоди иқтисодӣ, самтҳои асосии фаъолияти минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, имтиёзҳои андозӣ ва ғумрукии субъектони минтақаҳои озоди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, нақш ва мавқеи минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар таъмини ҷойҳои корӣ ва суръатбахшии саноатикунонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, авлабиятҳо ва дурнамои фаъолияти субъектони минтақаҳои озоди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ғайра дида мешавад.

Калидвожаҳо: минтақаҳои озоди иқтисодӣ, содирот, воридот, бақия (салдо), содироти такрорӣ, тиҷорат, воридотивазкунӣ, рушди иқтисодиёт, модернизатсия, диверсификатсия, вобастагии воридот, сиёсати савдои беруна, шугли пурмахсул, субъект, андоз, боҷи ғумрукӣ.

Дар шароити иқтисоди бозорӣ рушд ва такмили фаъолияти инноватсионии мамлакатро бидуни ташаккул ё худ ғустариш додани фаъолияти минтақаҳои озоди иқтисодӣ, тасаввур кардан ғайри имкон мебошад. Минтақаҳои озоди иқтисодӣ ба рушди иқтисодию иҷтимоии мамлакатҳо суръат бахшида, боиси фаъол гардонидани иштироки онҳо дар фаъолияти иқтисодии берунӣ, чараёнҳои ҷаҳонишавӣ ва минтақашавӣ мегарданд.

Тибқи назардошти таҷрибаи ҷаҳонӣ (ШМА, Британияи Кабир, Ҷопон, Чин, мамлакатҳои нави саноатӣ ва дигар кишварҳои минтақаи аврупоӣ осӣ) малум гардидааст, ки дар низомии иқтисоди бозорӣ давлат танҳо ва танҳо бо роҳи ҳавасмандгардонии субъектони иқтисодӣ, метавонад таваҷҷӯҳи соҳибкорон ва сармоягузори дохилию хориҷиро барои тақвияти

ҳамкориҳо дар самту соҳаҳои гуногуни иқтисоди миллӣ баҳри амали гардонидани ҳадафҳои стратегӣ ба худ ҷалб намояд. Таъсиси минтақаҳои озоди иқтисодӣ—омили боэътимод ва самарабахши рушди минбаъдаи иқтисодию иҷтимоии кишварҳои алоҳида ба шумор меравад.

Тавре Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни суҳанронии худ қайд намудааст: ...Минтақаҳои озоди иқтисодӣ воситаи муҳими ҷалби инвеститсияҳо ба ҳудудҳои алоҳидаи кишвар ва рушди иқтисодии онҳо мебошад” [3].

Дар шароити муосир минтақаҳои озоди иқтисодӣ тавре маълум аст заминаи устувори рушди муносибатҳои тиҷоратӣ молиявӣ, истеҳсоли хизматрасонӣ, техникаю технологии давлатҳо буда ба маклонҳои густариши муносибатҳои бозорӣ, рушди устувори фаъолияти соҳибкорӣ, хусусан соҳибкории истеҳсолӣ, такмилу мучаҳазонии технологияи нав дар истеҳсолот, хизматрасонӣ ва рушди санъати идоракунӣ мубаддал гардидааст. Дар даврони муосири инкишофёбии муносибатҳои хоҷагидорӣ ин гуна сохтори ҷаҳонӣ, махсусан дар охири асри XX ба як омили тақондихандаи рушди иқтисодӣ, хусусан рушди савдои байналмилалӣ табдил гардида, нишондодҳои бемайлоии пешрафтро соҳиб гардидаанд. Тибқи баъзан маълумот ва таҳлилҳои коршиносон дар ибтидои асри XXI 1/3 (сеяки) ҳаҷми гардиши байналмилалӣ молҳо дар хоҷагии ҷаҳон тавассути шабакаҳои гуногуни минтақаҳои озоди иқтисодӣ сурат мегирад.

Бори аввал таърифи расмӣ мушаххаси минтақаи озоди иқтисодӣ дар конвенсияи Киото аз 18-уми майи соли 1973 дода шудааст. Дар вай омадааст, ки минтақаҳо озоди иқтисодӣ қисми қаламрави (қитъаи)-и як давлатест, ки дар он молҳои воридкардашуда одатан ҳамчун молҳои берун аз қаламрави гумрукӣ ва нисбати ҳуқуқи воридот ва андозҳои мувофиқ ҳисобида мешаванд ва аз тафтиши муқаррарии назорати гумрукӣ озод мебошанд [5, 34–35]. Аз ин таъриф бармеояд, ки озодии қисми ҷудошудаи фазои давлат на ин, ки мутлақ, балки нисбӣ аст. Ин қаламрав фақат ба он маъно озод мебошад, ки молҳои ба он воридшуда аз бочҳои гумрукӣ, андозҳо ба воридот ва дигар навъҳои назорати воридотӣ озод карда мешаванд, ки мувофиқи санадҳои қонуни гумрукии ин мамлакат нисбати молҳои воридшаванда ба дигар қисми қаламрави ин мамлакат истифода мешаванд.

Таҳти мафҳуми “минтақаи озоди иқтисодӣ” мо ҳудуди махсуси аз ҷониби давлат ҷудонамудаеро меномем, ки дорои имтиёзҳои андозӣ, бочӣ, молиявӣ ва меҳнатӣ буда, баҳри ташкил ва пешбурди фаъолияти соҳибкорӣ ва сармоягузорӣ пешбинӣ шудааст.

Дар қонунгузории мамлакати мо доир ба минтаки озои иқтисодӣ оварда шудааст. "...Минтакаи озои иқтисодӣ–ин қитъаи алоҳидаи (махдуди) қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ҳудуди аниқ муқарраркардашуда, ки дар он барои фаъолияти соҳибкорӣ ва сармоягузорӣ шароити имтиёзноки иқтисодӣ ва низомии махсуси ҳуқуқӣ муҳайё карда шудааст"[1].

Таҳавуллоти фаъолияти минтақаҳои озои иқтисодӣ ба мамлакатҳои Ғарб рост меояд. Масалан, аввалин шуда ИМА ва Британия фаъолияти минтақаҳои озои иқтисодиро ба роҳ мондаанд. Ҳадафи ташкилу таъсиси минтакаи озои иқтисодӣ дар мамлакатҳои хоҷагии ҷаҳон гуногун буда, аз ҳадафу вазифаҳо ва муаммоҳои ҳуқуқи бартаридоштаи ҳар як давлат бармеояд. Агар дар ИМА тибқи қонуни соли 1934 минтақаҳои озои иқтисодӣ ба хотири мусоидаткунӣ барои рушди тижорати хориҷӣ бо роҳи озои намудани молҳои хориҷӣ аз пардохти бози гумрукӣ мавриди воридшавии онҳо ба Иёлоти Муттаҳидаи Амрико таъсис дода шуда бошанд, дар Британия бошад, ин гуна минтақаҳо ноҳияҳоеро фаро гирифта буданд, ки аз ҷиҳати тараққиёти иқтисодию иҷтимоӣ, асосан рушди истеҳсолот, қафомонда буданд [4, 156].

Дар шароити маҳдуд ва норасо будани захираҳои иқтисодӣ дар як қатор мамлакатҳо, минтақаҳои озои иқтисодӣ ҳамчун фишанги воқеӣ бо самараовар гардидани иқтисодиёти миллий ба хоҷагии ҷаҳон хизмат мекунад. Онҳо ба амалиёти иқтисодии фаъоли бурунмарзӣ, ҳассос будан ба техникаю технологияи ҳозира, таъсиси истеҳсолоти ба инфрасохтор мувофиқ, истифодаи методҳои ҳосса ва шакли молиявӣ навсозӣ (инноватсионӣ), истеҳсоли муомилотӣ, фаъолияти тижорати беруна бештар майл доранд.

Ҳамчун узви қаламрави мамлакат, минтақаҳои озои иқтисодӣ ба ҳайси фишанги мутобикатсозандагии тамоми иқтисодиёти миллий ба иқтисодиёти ҷаҳон баромад карда, рушду нумӯи ин равандро таъмин менамояд. Минтақаҳои озои иқтисодӣ аз дигар қисмҳои қаламрави мамлакат ҷудо буда, тартиботи маъмурию иқтисодӣ, гумрукӣ, андозу молиявӣ алоҳидаи ҳудуд доро мебошад. Минтақаҳои озои иқтисодӣ дар тараққиёти худ роҳи тулониро тай намуданд. Нақш, мақом ва шакли ҳудуд ба таври ҷиддӣ тағйир дода, дар бисёр мамлакатҳои ҷаҳон арзи вуҷуд ва амал доранд.

Дар адабиёти муосири иқтисодӣ, минтақаҳои озои иқтисодиро аксар вақт аз рӯи меъёрҳои зайл чунин таҳқиқ мекунанд (ниг. ба расми 1):

–Қулли ин шакл ва гуногуниҳо таҳти мафҳуми минтақаҳои озои иқтисодӣ сарҷамъ оварда мешавад. Чунин минтақаҳо, яъне минтақаҳои озои иқтисодӣ ҳамчун ҷамъи ҳадафу вазифаҳои ҳалкардашаванда сурат гирифта, ба таъмину тезонидани рушди иқтисодӣ ва бо таври мувофиқ ва самаранок

воридшавии иқтисодиёти миллӣ ба робитаҳои хочагии ҷаҳон мусоидат менамояд.

Мутахассисон беш аз 30 навъи минтақаҳои озодаи иқтисодиро ба ҳисоб гирифтаанд. Аз нигоҳи таърихӣ навъи одии минтақаҳои озодаи иқтисодӣ минтақаҳои тичоратию анборӣ мебошанд, ки онҳо ташкили шароитҳои мусоидро баҳри хариду фурӯш, борфиристонӣ, нигоҳдорӣ, коркарди борҳои тичорати беруна дар назар доранд. Дар маҷмӯъ, минтақаҳои озодаи иқтисодиро ба 4 гурӯҳи асосӣ ҷудо менамоянд, ки ҳар яке он хислатҳои бо худ хосро доранд. Ҳамаи навъҳои минтақаҳои озодаи иқтисодӣ аз рӯйи якҷанд нишонаҳо гурӯҳбандӣ мешаванд, аз ҷумла [4, 187–190].

.Расми 1. Гурӯҳбандии минтақаҳои озодаи иқтисодӣ*

**Эзоҳ: таҳияи муаллиф.*

- аз рӯйи ҳамгиригардии онҳо ба иқтисоди ҷаҳон ва иқтисоди миллӣ;
 - аз рӯйи аломатҳои соҳавӣ, яъне тааллуқдорӣ ба ин ё он соҳаи иқтисодиёт;
 - аз рӯйи шакли моликият;
 - аз рӯйи навъи фаъолият;
- аз рӯйи таъйиноти функционалӣ.

Симои асосӣ ва афзалияти минтақаҳои озодаи саноатӣ ва содиротӣ–истеҳсолиро инҳо муайян мекунанд:

- ◆ боҳаммувофиқатномой ва боҳамтаъсиррасонии ҳаракати молу ҳадамот дар байни мамлакатҳо, бо ҳаракати байналмилалӣ омилҳои истеҳсолот, ки раванди дар амал татбиқшавии вариантҳои гуногуни самаранокӣ ва ташкили робитаҳои зичу устувори иқтисодиро таъмин менамояд;
- ◆ ба ҳайси объекти муҳимми таъсиррасон ба соҳаи иҷтимоӣ ва экология хизмат намудан;
- ◆ ба сармоягузори хориҷӣ имкони баҳисобгирии имтиёзи тичорати берунӣ, тартиботи гумрукӣ, андозию молиявӣ ғоидаи иловагӣ таъмин намудан;
- ◆ ба иштирокчи хориҷӣ, ки шароиту имкониятҳои фаъолияти худро дар ҳамин мамлакат санчида, баҳо медиҳад, имконият муҳаё кардан;
- ◆ ба сармоягузор фақат ба маблағгузори лоиҳаи яклухт маҳдуд карда шудан. Дар ин маврид иншоот, бино ва коммуникатсия аз ҷониби мамлакати сармоя қабулқунанда пешниҳод карда мешавад;
- ◆ имкони ҷалбқунии қувваи кории касбии заруриро таъмин намудан;
- ◆ осон намудани ҳалли масъалаҳои маъмурӣ;
- ◆ бартарии имтиёз дар таъмини шароити сармоягузорӣ (ташкили қатъи фаъолият) нисбат ба сармоягузорӣ аз беруни минтақа.

Мамлакатҳо ба фаъолияти минтақаи озодаи иқтисодӣ аҳаммияти калон

дода, харчи бештар васеи чораҳои иқтисодию ҳуқуқӣ ва иҷтимоиро ҳамчун сиёсати ҳавасмандгардонии андозу молия, пешниҳоди кумакҳо ва имтиёзҳои гуногун истифода менамоянд. Дар бисёр мамлакатҳо пурра ё қисман озодкунӣ аз андозҳо (дар солҳои аввали фаъолият) ба муҳлати то 10 сол, (маъмулан, 5–7 сол) истифода карда мешаванд. Ҳангоми таъсиси минтақаҳои озои саноатӣ ва содиротию истеҳсоли дар мамлакатҳои рӯ ба инкишофу ба иқтисодиёти бозорӣ гузаранда истифодаи имтиёзҳои гуногуни иловагӣ пешбини карда мешаванд, ки аз ҳама муҳимтаринашон инҳоянд:

✚ озод намудан ва ё аз байн бардоштани пардохтҳои гумрукӣ, алахусус бочи гумрукӣ ва паст намудан ё озод кардан аз пардохти баъзе андозҳо аз воситаҳои комплекси воридотӣ (нисбати корхонаҳои коркард, истеҳсоли ва дигар бахшҳои воқеии иқтисодиёти миллий);

✚ аз даромади умумии ширкат берун кардани моли ба андозбанди дахлдошта, аз он ҷумла ҳаҷми хароҷоти КИТТК, воридоти техника ва технологияи муосир, ҷоринамоии раванди инноватсионӣ дар истеҳсолот, модернизатсияи корхона ва омодаасозии кадрҳои корӣ ва ғайра;

✚ хизматрасониҳои муфиди молявӣ, аз ҷумла пешниҳоди қарзҳои имтиёзнок бо фоизи нисбатан паст;

✚ ҷорӣ намудани лоиҳаҳои махсуси шарикӣ давлат бо сектори хусусӣ;

✚ ба таври комил иҷозат додан ба муомилоти асъори хориҷӣ;

✚ суръати мушаххаси фарсоиш (амортизатсия)-и воситаҳои асосӣ ва бо суръати баланд истифода намудани инноватсияҳо дар истеҳсолот;

✚ ҷудо кардани қитъаи замин, паст намудани пардохти иҷораи замин ва кирояи биноҳо барои бунёди коргоҳҳои истеҳсоли ва хизматрасонӣ;

✚ пешниҳоди хизматрасониҳои имтиёзноки нақлиётӣ ва логистикӣ он [4, 196-199].

Аксар вақт озодкуниҳо аз бочи содиротӣ, андози молу касб аз баъзе андозҳои минтақавию маҳаллӣ пурра карда мешаванд. Дар як қатор мамлакатҳо ба озодкунии коргарони корхонаҳои минтақа аз ҳисоби андози даромад ба роҳ монда мешавад. Ин тадбирҳо дар ҳамчоягӣ шароити мусоиди сармоягузориҳои соҳибкорию муҳайё менамоянд.

Бинобар ин, ҳадафҳои таъсиси минтақаҳои озои иқтисодӣ дар мамлакатҳои алоҳидаи ҷаҳон аз сатҳи инкишофёбии иқтисодию иҷтимоии онҳо вобаста буда дар ҳар як ҳолатҳои дақиқ аз ҳамдигар фарқ карда мешаванд. Бунёди минтақаҳои озои иқтисодӣ ба Барномаи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва нақша–чорабиниҳои ислоҳоти иқтисодии даврони баъди соҳибистиклолии мамлакат, яъне гузариш аз низоми иқтисоди нақшавӣ ба иқтисодиёти бозоргонӣ ворид карда шудааст, чунки иқтисоди муосирро бе

чунин минтақаҳо барои ба роҳ мондани ислохотҳои зарурӣ тасаввур кардан душвор аст.

Ташаккули минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар ҳудуди минтақаҳои алоҳидаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз нигоҳи мо ду мақсад ё ҳадафи асоси дорад:

–Мақсади иқтисодӣ.

–Мақсади иҷтимоӣ.

Мақсадҳои иқтисодӣ ва иҷтимоии бунёди минтақаҳои озоди иқтисодиро дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон дар расми 2 шарҳ медиҳем (ниг. ба расми 2).

Ташкили минтақаҳои озоди иқтисоди дар мамлакати мо ҳадафи ҷалби сармояи дохилию хориҷӣ ба хотири суръатбахшии рушди иқтисодию иҷтимоии минтаҳои алоҳида, аз он ҷумла дар заминаи бунёди корхонаҳои саноатӣ истеҳсоли ташкили ҷойҳои нави корӣ, таъмини аҳоли бо ҷойи кор, такмил ва рушди бемайлони иқтисодиёт тавассути истифодаи технологияи инноватсионӣ, самаранок истифода намудани омилҳои мавҷудаи истеҳсоли, истифодаи таҷрибаи пешқадами хориҷӣ, ҳамоҳангсозӣ ва истифодаи маҷмуии сармояи давлатӣ, тижоратӣ ва хориҷӣ, санҷиши усулҳои нави фаъолияти хоҷагидорӣ, ки ба омезиши гуногуншаклии моликият асос ёфтааст, ҷоринамоии ихтироот ва коркарди илмию техникии ватанию хориҷӣ дар иқтисодиёт, ба роҳ мондани истеҳсоли молу маҳсулоти воридотивазкунанда ва ба содирот нигаронидашуда, рушди хизматрасонӣ ва ба меъёрҳо ва талаботи замони мутобиқгардани он, афзун намудани содироти маҳсулот ва ҳалли дигар вазифаҳои иқтисодию иҷтимоиро дорад.

Ба фаъолияти минтақаҳои озоди иқтисодӣ хусусиятҳои гуногун хос аст. Дар онҳо на танҳо тижорат рушд менамояд, балки истеҳсоли мол бо васеъсозии доимии истеҳсоли номгӯи маҳсулот ва соҳаҳои гуногун рушд менамоянд. Шароитҳои иқтисодӣ дар минтақаҳои озоди иқтисодӣ вазни хосси истеҳсоли маҳсулоти илмталабро афзун менамояд. Ҷойҳои нави корӣ низ таъсис дода мешаванд, ки боиси босубот рушд намудани вазъи иҷтимоии мамлакат хоҳанд гардид.

Ҷумҳурии Тоҷикистон кишварест, ки дили Осиёи Марказӣ ҳисоб меёбад ва бахшҳои Роҳи Бузурги Абрешим аз ин сарзамин убур мекунад. Қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон тижорати бисёре аз мамлакатҳои асосии хоҷагии ҷаҳонро бо ҳам мепайвандад. Мамлакати мо кишвари аграрию саноатӣ буда, дорои захираҳои ғании гидроэнергетикӣ, канданиҳои зеризаминӣ, сангҳои қиматбаҳо ва ғайра мебошад. Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути шохроҳҳои ҳеш ҳамчун кишвари транзитӣ бозорҳои бузургтарини оламро, ба монанди Русия, Қазоқистон, Чин, Афғонистон ва Покистонро бо ҳам пайванд карда, ба тижорати худ ва онҳо шароитҳо фароҳам меоварад. Айни ҳол дар Тоҷикистон 5 минтақаи озоди иқтисодӣ мавриди амал қарор гирифтааст, ки инҳоянд:

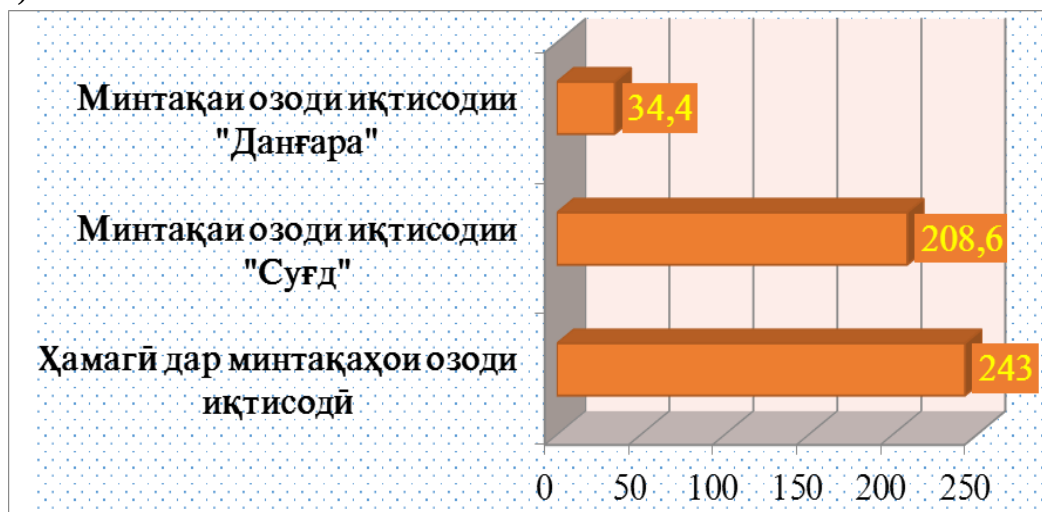
Расми 2. Ҳадафҳои асосии бунёди минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар минтақаҳои гуногуни қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон.*

**Эзоҳ: таҳияи муаллиф.*

1. Минтақаи озои иқтисодии “Суғд” (воқеъ дар вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон).
2. Минтақаи озои иқтисодии “Данғара” (воқеъ дар вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон).
3. Минтақаи озои иқтисодии “Ишкошим” (воқеъ дар Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшони Ҷумҳурии Тоҷикистон).
4. Минтақаи озои иқтисодии “Панҷ” (воқеъ дар вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон).
5. Минтақаи озои иқтисодии “Кӯлоб” (воқеъ дар вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон).

Яке аз афзалиятҳои минтақаҳои озои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ин иҷораи имтиёзноки қитъаи замин барои бунёди корхонаҳои истеҳсолӣ, хизматрасонӣ, нуктаҳои савдо ва дигар навъҳои хоҷагидорӣ ба ҳисоб меравад. Масалан, арзиши иҷораи қитъаи замин мутобиқи низомнома солоне як доллар барои як метри мураббаъ буда, дар он ҷо тичорати муваффақнокро бо кафолати баланд ба роҳ мондан мумкин аст. Маъмурони минтақаҳои озои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон натавонанд сармоягузориҳои ҷалб мекунанд, балки барои онҳо имкониятҳои навро фароҳам меоваранд”.

Дар айни замон тибқи иттилои Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳафт моҳи соли 2022 танҳо дар қаламрави ду минтақаи озои иқтисодӣ: “Суғд” ва “Данғара” аз 60 корхонаи бақайдгирифташуда 24-тои он ба истеҳсолот машғул шуда, дар ин давра ба маблағи 208 млн. сомонӣ маҳсулот истеҳсол намудаанд (ниг. ба диаграммаи 1).

Диаграммаи 1. Маҷмуи маҳсулоти саноатӣ дар ҳудуди минтақаи озои иқтисодии “Данғара” (7-моҳи соли 2022, ҳазор сомонӣ) [8].

Тавре аз ҳисоботи оморӣ маъмурияти минтақаи озои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бармеояд, дар давоми ҳафт моҳи соли 2022 танҳо ду минтақаи озои иқтисодӣ ба истехсолот машғул шудааст. Дар минтақаи озои иқтисодии “Данғара” 11 субъект ба истехсоли молу маҳсулот рӯ оварда аз ҷониби онҳо ба маблағи умумии 34,4 млн сомонӣ маҳсулот тавлид шудааст. Минтақаи озои иқтисодии аз ҳама фаъоли Ҷумҳурии Тоҷикистон – ин МОИ “Суғд” ба шумор рафта, он дорои 30 субъект мебошад. Дар давраи ҳисоботи бошад, 13 субъекти он фаъолият намуда, аз ҷониби онҳо ба маблағи зиёда аз 208,6 млн. сомонӣ маҳсулот истехсол гардидааст, ки нишондиҳандаи аз ҳама баландро миёни минтақаҳои озои иқтисодии мамлакат ташкил менамояд.

Тавре, ки аз маълумоти оморӣ Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бармеояд, дар соли 2022 дар қаламрави мамлакат зиёда аз 174 ҳазору 156 ҷойҳои нави корӣ таъсис дода шудааст, ки назар ба солҳои қаблӣ тамоюли коҳишбиро дар худ нишон медиҳад. Масалан, ин нишондиҳанда дар соли 2013 ба 205,3 ҳазор ҷойи нави корӣ баробар буд, ки дар қиёс ба соли 2022-ум 31,2 ҳазор ҷойи корӣ ё худ 15,2 дарсад назар ба соли 2022 зиёд буд [11, 211-213].

Агар аз рӯи минтақаҳои ҷумҳурӣ таҳлил намоем, дар соли 2022-ум вилояти Суғд 30,3 ҳазор ҷойи нави корӣ, вилояти Хатлон 63 ҳазор, ВМКБ 14,6 ҳазор, шаҳри Душанбе наздик ба 39 ҳазор ва НТҚ бошад, 27,3 ҳазор ҷойҳои нави корӣ доимӣ, мавсимӣ ва муваққатино ташкил намудаанд.

Ҷадвали 1

Шумораи ташкили ҷойҳои нав, иловагӣ ва барқароршудаи корӣ аз тарафи корхонаҳо ва муассисаҳои ташкилотҳо (бо адад) [11, 211-213]

	2013	2016	2018	2020	2021	2022	2022/2013 бо %
Шумораи умумии ҷойҳои нави корӣ таъсисдодашуда	205333	150938	160051	191820	189168	174156	84,8
ВМКБ	12141	12026	16039	8591	12362	14620	120,4
Вилояти Суғд	59002	36046	39050	47052	36775	30266	513,0
Вилояти Хатлон	65233	50967	47616	72613	75845	63004	96,6
Шаҳри Душанбе	34664	27405	31636	28978	35964	38966	112,4
НТҚ	34293	24494	31710	34586	28242	27300	79,6

Яке аз ҳадафҳои иҷтимоии ташкили минтақаҳои озои иқтисодӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон бунёд ва ташкили ҷойҳои нави корӣ ба шумор меравад. Гарчанде, ки аз маълумоти оморӣ ҷадвали мазкур ҳолати камшавии таъсиси ҷойҳои нави корӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои охир ба назар расад ҳам, аммо ташкили ҷойҳои нави корӣ аз ҷониби субъектҳои бақайдгирифташудаи минтақаҳои озои иқтисодии мамлакат сол то сол меафзояд. Масалан, дар соли 2022 зиёда аз 1368 ҷойи корӣ амалкунанда ба 86 ширкати ватанию хориҷӣ, ки ҳамчун субъект дар

худуди минтақаҳои озоди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шудаанд, рост меояд. Ташкили бештари ҷойҳои корӣ дар минтақаҳои озоди иқтисодии “Суғд”, “Данғара” ва “Панҷ” бинобар сабаби ҷоннок намудани ғайриқонунии қонин онҳо рост меояд.

Яке аз ҳадафи муҳимми таъсиси минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар кишвари мо ҷалби бештари сармояи дохилию хориҷӣ ба шумор меравад. Ҳоло вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон иттилоъ медиҳад, ки дар соли 2022 аз ҷониби субъектҳои минтақаҳои озоди иқтисодӣ ба маблағи 207,8 млн. сомонӣ маҳсулот истеҳсол карда шудааст. Ҳаҷми умумии сармоягузорӣ бошад, ба минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар ин давра ба 84,5 млн. сомонӣ баробар гардидааст. Дар қатори ҳамаи ин, дар нимаи аввали соли 2022 аз ҷониби субъектҳои минтақаҳои озоди иқтисодӣ ба маблағи 19,9 млн. сомонӣ ба буҷет пардохтҳои гумрукию андозӣ ворид гардидааст, ки назар ба соли 2021-ум 26% зиёд мебошад [11, 211–213].

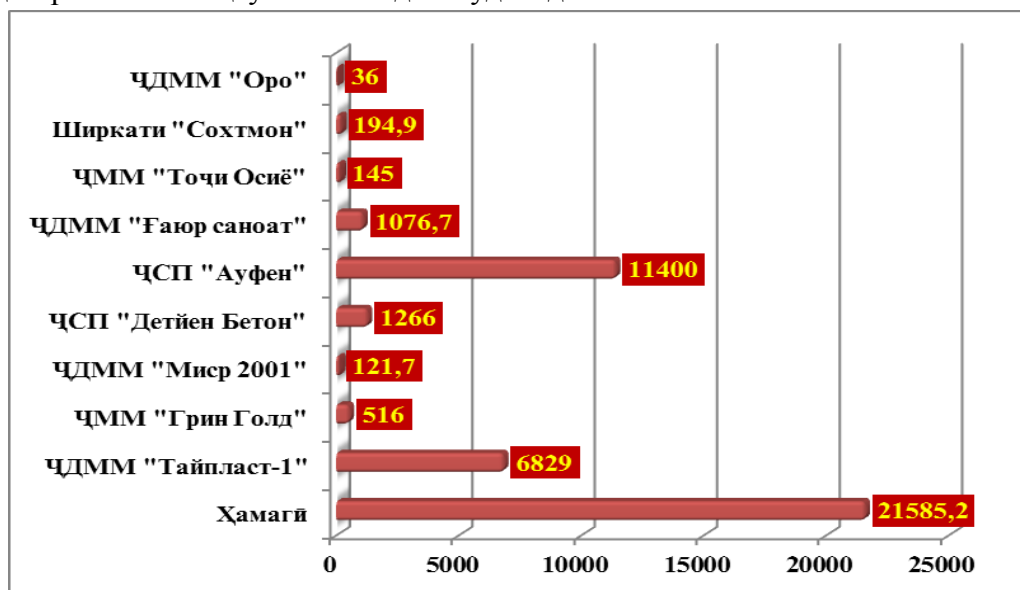
Вилояти Хатлон дорои инфрасохтори рушдёфта мебошад. Шабакаҳои рушдёфтаи роҳҳои мошингард, роҳи оҳан ва мавҷудияти фурудгоҳи байналмилалӣ боиси рушди ғайриқонунии беруниқтисодии субъектҳои минтақаҳои озоди иқтисодии “Данғара”, “Панҷ” ва “Кулоб” дар ояндаи наздик хоҳад гашт.

Соҳаҳои афзалиятдоштаи минтақаҳои озоди иқтисодии бунёдгардидаи вилояти Хатлон, ба монанди саноати сабук, саноати хӯрокворӣ, истеҳсоли масолеҳи сохтмонӣ, саноати кимиё, электроэнергетика, ва саноати коркарди оҳану бетон, комплекси агросаноатӣ ва ғайра хуб рушд ёфта истодаанд, ки онҳо дар ояндаи назди боиси баланд бардоштани иқтисодии беруниқтисодии вилоят ва ҷумҳурӣ хоҳад гардид. Дар худуди вилояти Хатлон якҷанд дарёҳои аҳамияти стратегӣ дошта, аз ҷумла Панҷ, Вахш, обанборҳои ташкилгардида барои хочагидорӣ, кишоварзӣ ва саноату энергетика қарор гирифтаанд. Дар қатори ҳамаи ин, дарёҳои номбурда дорои захираҳои бепоёни захираҳои гидроэнергетикӣ мебошанд. Иқлими минтақа барои ҳама самтҳои хочагидорӣ ғанӣ буда, нури офтоб, об ва водихои ҳосилхези он имкон фароҳам меоварад, то ин, ки дар минтақа хочагидорон дар як сол се ҳосил ба даст оваранд. Ин имкониятҳо таваҷҷуҳи соҳибкорон, сармоягузoron ва хочагидоронро боз ҳам афзунтар мегардонад.

Дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон дуҷумин минтақаи озоди иқтисодии рушдёфта *Минтақаи озоди иқтисодии “Данғара”* ба ҳисоб меравад. Масоҳати умумии он 521,03 гектарро ташкил дода, дорои инфрасохтори рушдёфта мебошад. Самтҳои ояндадор ё худ корхонаи афзалиятдоштаи минтақа дар ояндаи наздик дар қаламрави Минтақаи озоди иқтисодии “Данғара” дар бахши коркард ва истихроҷи нафт аз ҷониби ширкати Чин, ки номи “ТК-oil-и Тоҷикистону Чин” насб намудааст, бунёд

гардидааст. Иқтидори лоиҳавии корхона дар як сол 1,2 миллион тонна ашёи хоми нафтро имкони коркард намуданро дошта, сохтмони он соли 2014 шуруъ шуда буд. Корхонаро ширкати муштаракӣ “ТК-oil-и Тоҷикистону Чин” бунёд кард, ки аз ҷониби ширкатҳои ҷинии Dong Ying heli Investment and Development ва «Ҳасан ва Ко»-и Тоҷикистон таъсис дода шудааст. Ҳиссаи Чин дар лоиҳа 90 дарсад ва Тоҷикистон 10 дарсадро ташкил медиҳад [9]. Корхонаи дигари Минтақаи озои иқтисодии «Данғара» корхонаи истеҳсоли конструкцияҳои оҳанӣ бо зарфияти солонаи то як миллион тонна оҳан мебошад. Дар қатори ҳамаи ин Минтақаи озои иқтисодии “Данғара” дорои корхонаҳои истеҳсолии масолеҳи бинокорӣ, насосӣ, истеҳсоли масолеҳи пластикӣ, қубурҳои пластикӣ, корхонаи бастабандӣ ва коркарди меваҳои хушк ва ғайра мебошад (ниг. ба диаграммаи 2).

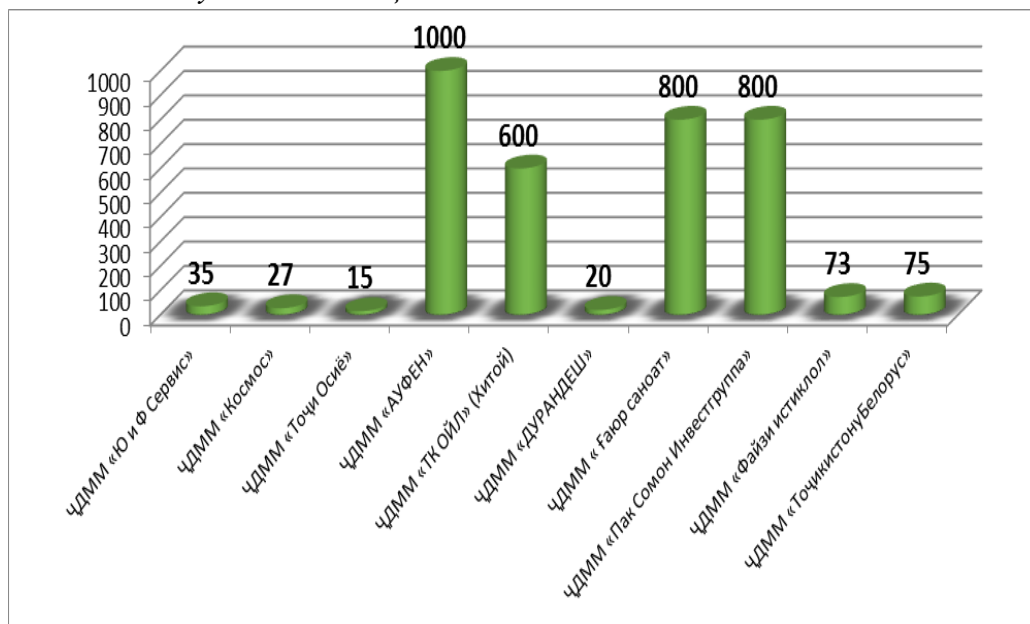
Тавре аз маълумоти омории диаграммаи мазкур бармеояд, дар нухмоҳи соли 2020 аз ҷониби субъектҳои Минтақаи озои иқтисодии “Данғара” ба маблағи 21,6 млн. сомонӣ маҳсулоти саноатӣ тавлид гардидааст. Дар ин давра 9 субъектӣ он, аз ҷумла ҚДММ “Тайпласт-1” ба маблағи 6,8 млн. сомонӣ, ҚСП “Ауфен” 11,4 млн. сомонӣ, ҚСП “Детйен Бетон” 1,3 млн. сомонӣ, ҚДММ “Ғаюр саноат” 1,1 млн. сомонӣ, Ширкати “Сохтмон” 194,9 ҳазор сомонӣ, ҚДММ “Оро” 36 ҳазор сомонӣ, ҚММ “Тоҷи Осиё” 145 ҳазор сомонӣ, ҚДММ “Грин Голд” 516 ҳазор сомонӣ ва ҚДММ “Миср 2001” 121,7 ҳазор сомонӣ маҳсулот тавлид намудаанд.

Диаграммаи 2. Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар Минтақаи озои иқтисодии “Данғара” (9-моҳи соли 2020, бо ҳисоби ҳазор сомонӣ)

Минтақаи озои иқтисодии “Данғара” ва субъектҳои он натавонанд ба рушди иқтисодии вилояти Хатлон мусоидат менамояд, балки барои

таъсиси ҷойҳои нави корӣ ва таъмини аҳоли бо ҷойҳои корӣ, инчунин, баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии мардуми вилоят сахми арзанда мегузорад. Ҳар як субъекти он на кам аз 15-20 ҷой кори доимии пурмахсул ва доимоамалкунанда пешниҳод менамояд.

Диаграммаи 3. Пешниҳоди ҷойҳои корӣ аз ҷониби баъзе субъектҳои Минтақаи озоди иқтисодии “Данғара” ҳангоми пурра ба кор даровардани зарфиятҳои истеҳсоли (бо адад) [9].

Тавре аз маълумоти таҳиягардидаи диаграммаи мазкур бар меояд, ҳангоми пурра ба кор даровардани иқтидорҳои истеҳсолии субъектҳои мазкур, имконоти иқтимоии минтақа баланд мегардад. Дида мешавад, ки аз ҷониби баъзе субъектон, хусусан корхонаи конструкцияҳои филизотӣ (Чин), ки бо ҳаҷми сармоягузори 15 млн. доллари ИМА бо номи ЧДММ “АУФЕН” дар соли 2014 сохтмонаш оғоз ёфта буд, дар оянда имкони 1000 нафар шумораи коргаронро бо кори доимӣ таъмин карданро дорад. Корхонаҳои дигари Минтақаи озоди иқтисодии “Данғара”, ба монанди ЧДММ “Ғаюр саноат”, ки ба истеҳсоли семент машғул аст ва бо ҳаҷми сармоягузории умумии 150 млн. доллари ИМА ва иқтидори солонаи истеҳсолии он 1,6 млн. тонна дар як сол ташкил менамояд ва ЧДММ «Пак Сомон Инвестгруппа»—корхонаи истеҳсоли семент ҳаҷми сармоягузории 100 млн доллари ИМА, иқтидори истеҳсолот 1 млн тонна дар як сол метавонанд то 800 ҷойҳои нави корӣ пешниҳод намоянд. Яке аз корхонаи наваъсиси Минтақаи озоди иқтисодии “Данғара”, ки ба ҳамагон маълум аст ЧДММ «ТК ОЙЛ» (Чин) мебошад. Корхонаи мазкур ҳангоми пурра фаъолият намуданаш метавонад 600 нафар қувваи кории маҳаллӣ ва хориҷиро ба ҷойи кори доимӣ таъмин намояд.

Дигар минтақаи озои иқтисодии вилояти Хатлон “Панҷ” ба ҳисоб меравад. Масоҳати умумии он 401,6 гектарро ташкил намуда, як қисми муайяни он (186 гектар) ба баҳши тичорат, воридот, содирот, молия ва инноватсия мутааллиқ буда, қисми дигари он (215,6 гектар) ба рушди соҳаи саноат вобаста карда шудааст.

...Минтақаи озои иқтисодии «Панҷ» дорои захираҳои бузурги ашёи хом, ба мисли реги қавртсӣ ва пахтаи хом, инчунин, маҳсулоти кишоварзӣ мебошад, ки метавонад аз чор ноҳияҳои дар масофаи 50 км дар атрофи минтақаи озои иқтисодӣ ҷойгирбуда таъмин карда шаванд. Дар ин минтақа инфрасохтори хуб бо назорати гумрукӣ ташкил карда шудааст ва бо об ва қувваи барқ таъмин мебошад. Дар айни замон шартномаҳо бо ширкатҳои Корея доир ба истеҳсоли ҷуткаи дандон ва бунёди фабрикаи пойафзор баста шудаанд»[10].

Нахуст шуда соли 2008 Минтақаи озои иқтисодии “Суғд” фаъолияти расмӣ худро оғоз бахшид. Масоҳати умумии Минтақаи озои иқтисодии “Суғд” дар муқоса бо дигар минтақаи озои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон на он қадар калон буда, 320 гектарро ташкил менамояд. Айни ҳол дар МОИ “Суғд” шумораи зиёди корхонаҳои саноатӣ кор ва фаъолият менамоянд, ки муҳимтарини онҳо ба истеҳсоли профилҳои алюминӣ, кабелҳои барқӣ, қубурҳои полимерӣ, маснуоти пластикӣ, масолеҳи сохтмонӣ, истеҳсоли рангҳо, васлу насби таҷҳизоти барқӣ, истеҳсоли барқ аз неруи офтоб ва насосҳои амиқ, ҳамчунин, коркарди такрории оҳан машғули кор мебошанд. Яке аз дастоварди муҳими Минтақаи озои иқтисодии “Суғд” бунёди корхонаи истеҳсоли лампаҳои каммасраф ва мебел ба ҳисоб меравад, ки дар стратегияи воридотивазкунии мамлакат саҳми арзандаи худро гузоштааст. Айни ҳол маҳсулоти тавлиднамудаи он дар бозорҳои дохил ва хориҷи кишвар ба фурӯш бароварда мешавад. Минтақаи озои иқтисодии «Суғд» барои корхонаҳое, ки дар самти содирот кор мекунанд, шароити мусоид пешниҳод мекунанд.

Яке аз субъектҳои минтақаи озои иқтисодии “Суғд” ҶДММ “Арча-мебел” ба шумор меравад, ки дар он зиёда аз 50 нафар қувваи кори маҳалӣ ба кори доимӣ таъмин гардидаанд. ҶДММ “Арча-мебел” бо сармоягузори муштараки ҶДММ “Фортуна ва компания”-и Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ширкати «Уч-Юлдиз»-и Туркия саннаи 28-уми июни соли 2018 дар МОИ «Суғд» бо иштироки Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон мавриди баҳрабардорӣ қарор гирифт.

Ҳаҷми умумии сармоягузорӣ барои бунёди ширкат 9 млн. сомони ро ташкил додааст, ки сармоягузори асосии он ҶДММ “Фортуна ва

компания"-и Ҷумҳурии Тоҷикистон, ширкати «Уч-Юлдиз»-и Туркия ва Бонки Аврупоии Таҷдид ва Рушд мебошанд.

Субъекти дигари минтақаи озои иқтисодии “Суғд” - ҶСП “Ориён пласт метал” ба шумор меравад. Ин ширкат бо сармояи 20 млн. сомонӣ бунёд гардида ба истеҳсоли бозича, дучархаи кудакона, техникаи маишӣ аз ҷумла яхдон, мошини ҷомашӯй ва ғ. машғул буда дар он 150 нафар қувваи кории маҳаллӣ шуғли доимии худро пайдо намудаанд.

Дар қисми шарқии Ҷумҳурии Тоҷикистон - Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон ҷойгир аст. Вилоят дорои манзараҳои беназиру тамошобоб буда, иқтисодии бузурги сангҳои қимматбаҳо, чашмаҳои шифобахш, ва канданиҳои нодиро соҳиб аст.

Дар ҳудуди Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон Минтақаи озои иқтисодии "Ишқошим" аз санаи якуми январӣ соли 2016 расман ғаъолият менамояд ва масоҳати он 200 гектар буда, дар шимол бо Қирғизистон, дар шарқ бо Чин ва дар ҷануб ва ғарб бо Афғонистон ҳамсарҳад мебошад. Пешбурд ва истифодаи захираҳои табиӣ ва тафреҳӣ дар бозорҳои ҷаҳонии хизматрасониҳои сайёҳӣ ҷараёни ҷалби сайёҳони хориҷиро ба Тоҷикистон таъмин хоҳад кард. Минтақаи мазкур бо мавҷудияти дарёҳои сершумори кӯҳӣ ва захираҳои ғании об барои рушди гидроэнергетика, бунёди неругоҳҳои барқӣ обии бузург ва рушди неругоҳҳои хурди обӣ мусоид мебошад.

Айни ҳол дар ҳудуди минтақаҳои озои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон шумораи зиёди субъектҳои хориҷӣ кор ва ғаъолият менамоянд. Онҳо ба сармоягузорӣ ва содироту воридоти молу хизматҳо машғуланд. Ҳоло инфраструктураи на ҳама минтақаи озои иқтисодии мамлакат, аллалхусус, аз қабилӣ хизматрасонии нақлиётӣ роҳҳои мошингард ва роҳи оҳан пурра барои интиқоли молу хизматҳо омода аст.

Айни ҳол инфраструктураи минтақаҳои озои иқтисодии “Суғд” ва “Данғара” рушдёфта мебошад, ки аз роҳи автомобилгарди заминӣ, роҳи оҳан ва ҳавоӣ иборат мебошад.

Имтиёзҳо ва сабукиҳои пешбинигардидаи андозӣ, боҷӣ, молиявии минтақаҳои озои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон бори дигар ба ширкатҳо (субъектҳо)-и ғаъолияткунанда имкон фароҳам меоваранд, ки бо мақсади беҳтар намудани шароитҳои тиҷорати мамлакат кӯшишҳои барзиёд намоянд. Субъектҳои минтақаҳои озои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 7 наъи андозе, ки дар Кодекси андозии Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар гардидааст, танҳо 2 наъи онро, аз ҷумла андоз аз даромади ашхсони воқеӣ ва андозии иҷтимоиро пардохт менамоянду ҳалос. Дар қатори ҳамаи ин даромади соҳибгардида ё музди меҳнати пардохтшудаи субъектҳои хориҷӣ (яъне ғайри резидентҳо), ки бо пулҳои хориҷӣ пардохт карда мешаванд,

метавонанд озодона ба хориҷи кишвар интиқол дода шаванд ва дар ин ҳолатҳои номбурда монеа вучуд надошта, аз пардохти андоз аз даромад озод карда мешаванд.

Дар қатори имтиёзҳои андозӣ субъектҳои минтақаҳои озои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои имтиёзҳои гумрукӣ низ мебошанд. Молҳои дар ҳудуди МОИ “Суғд” ҷойгиршуда ҳамчун моли берун аз қаламрави гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷойгиршуда ҳисобида мешаванд, ки ин имкон медиҳад воридоти мол аз хориҷи кишвар бе пардохти бочи воридотӣ ва ААИ (НДС) ба роҳ монда шавад.

Ҷадвали 2

Андозбандии субъектҳои фаъолияткунанда дар ҳудуди минтақаҳои озои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон [2, 45–48]

р/т №	Навъҳои асосии андозҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи Кодекси андози ҚТ аз 01.01. с.2023	Низомии андозбандии фаъолияти субъектҳои минтақаҳои озои иқтисодӣ
1.	Андоз аз даромад;	+
2.	Андоз аз арзиши иловашуда (НДС);	-
3.	Андози аксизӣ;	-
4.	Андозҳо барои захираҳои табиӣ;	-
5.	Андози иҷтимоӣ;	+
6.	Андоз аз фурӯш (алюминийи аввалия);	-
7.	Андоз аз молу мулк.	-

Ба қаламрави минтақаҳои озои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, чи молҳои хориҷӣ ва чи молҳои ватанӣ, ҳангоми ташкили содирот ва воридот, инчунин, фаъолият дар бозорҳои гуногун бидуни пардохти бочҳои гумрукӣ (имтиёзнok) ва андозҳо, ҳамчунин, бе истифодаи монеаҳои маъмурӣ ва маҳдудкунонии молҳои хориҷӣ дорои ҳислати иқтисодӣ, ки тибқи санадҳои меъёрии ҳукукии амалкунандаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян шудааст, сурат мегирад.

Воридоти техникаю технологияҳо, таҷҳизоти истеҳсолӣ, техникаи маишӣ, хизматрасонӣ, таҷҳизот ва масолеҳи бинокорӣ, инчунин, дигар молҳои зарурӣ барои бунёди инфрасохтори минтақаи озои иқтисодӣ аз ҷониби корхонаҳою муассисаҳо ва маъмурияти минтақаҳои озои иқтисодӣ аз пордохтҳои гумрукӣ ва андозӣ озод карда шудаанд (яъне бо меъёри сифрӣ ба роҳ монда шудаанд).

Ҳангоми аз ҳудуди минтақаҳои озои иқтисодӣ ба қисми дигари ҳудуди гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон интиқол додани мол бочҳои гумрукӣ пардохт карда намешавад, ААИ аз харидор ситонида мешаванд.

Муайян кардани мамлакати тавлиднамудаи мол дар муносибат ба молҳои дар ҳудуди гумрукии минтақаи озои иқтисодӣ истеҳсолшуда ва ба он таҳвилшаванда тибқи санадҳои меъёрии ҳукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои меъёрии ҳукукии байналмилалӣ, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон онро пазируфтааст, ба роҳ монда мешавад.

Ин гуна ҳавасмандгардониҳо нисбати ширкатҳое, ки дар ҳудуди минтақаҳои озоди иқтисодӣ фаъолият менамоянд, бори дигар гувоҳӣ медиҳад, ки то давраи ояндаи наздик ҳиссаи онҳо дар содироти умумии мамлакат то рафт беҳтару хубтар хоҳад гардид. Айни ҳол якчанд ширкати фаъолияткунандаи минтақаҳои озоди иқтисодии мамлакат ба фаъолияти беруниқтисоди машғуланд.

Ҷойгиршавии ҷуғрофӣ як аз шартҳои асосӣ дар интиҳоби макони мусоид барои оғози бизнес аст. Барои корхонаҳое, ки маҳсулоташон ба содирот равона карда мешавад, минтақаҳои озоди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон макони мусоид мебошад. Шабакаи рушдкардаи нақлиётӣ мамлакат барои содирот ва тиҷорат бо кишварҳои хориҷии дуру наздик имконияти васеъ эҷод мекунад. Шохҳои байналмилалӣ бевосита аз қаламрави ғумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон мегузарад. Айни ҳол аз ҷониби субъектҳои минтақаи озоди иқтисодӣ ба як қатор мамлакатҳои хориҷи дуру наздик, ба монанди Федератсияи Русия, Ҷумҳурии Мардумии Чин, Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҷумҳурии Қирғизистон, Ҷумҳурии Ўзбекистон, Туркменистон ва Ҷумҳурии Ислонд Афғонистон молу хизматҳо содирот мегардад. Минтақаҳои озоди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон минтақаҳои муътадили сармоягузорӣ мебошанд.

АДАБИЁТ

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ» аз 17-уми майи соли 2004, Боби 1, моддаи 1 (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.2004., №5, моддаи 335). Ва бо тағироту иловаҳо аз 25 марти соли 2011, №700 қабул гардидааст.
2. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон./Қарори Маҷлиси намоёндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 01.01.2023, №549. /340 саҳ. –С. 45-48.
3. Суханронии Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, 21.12.2021. <http://www.president.tj/node/27417>
4. Абдурахмонов Ҳакимзода., Қайюмҷон Рачабов. Минтақаҳои озоди иқтисодӣ. Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни муассисаҳои таълимии таҳсилоти олии касбии самти иқтисодӣ. Душанбе: Ирфон–2010”, С.156.
5. Баронов В.И., Костюнина Г.М. Свободные экономические и офшорные зоны. Учебное пособие. Магистр, 2018. –С.34-35.
6. Г.М. Костюнина./Свободные экономические зоны в мировой экономике/. Монография М: 2022, 168 стр.
7. Р.И. Зименков. /Свободные экономические зоны./ Для студентов, аспирантов и преподавателей высших учебных заведений, научных

работников, а также слушателей международных школ бизнеса и специалистов в сфере внешнеэкономических связей. Юнити-Дана – 2005 322 стр.

8. Ҳаҷми тавлидот дар минтақаҳои озоди иқтисодии Тоҷикистон маълум шуд. <https://sputnik.tj/20220831/tavlidot-mintaqaho-ozod-iqtisodi-tojikiston-1051061293.html>

9. Чаро корхонаи бузурги коркарди нафти Данғара ғайолият намекунад? <https://www.instagram.com/p/CFTrpY6hM-S/>

10. Минтақаҳои озоди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон. <https://mfa.tj/tg/berlin/munosibatho/mintaqahoi-ozodi-iqtisodi>

11. Социально-экономическое положение Республики Таджикистан. //АСПРТ// Статистический сборник 2013-2023 гг. с.211-213

РОЛЬ СВОБОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ЗОНЫ В ПОВЫШЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН: ПРЕИМУЩЕСТВО И НАПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЯ

ГАДОЕВ АМИРШО ДЖУРАХОНОВИЧ,

к.э.н., и.о., доцента кафедры Международной экономики

Технологического университета Таджикистана

734061, Таджикистан, город Душанбе, ул. Н.Карабоева 63/3;

тел: (+992) 918-10-44-37; e-mail: amirsho.gadoev@mail.ru

В статье рассматриваются цели и задачи свободных экономических зон, значение создания свободных экономических зон в условиях рыночных отношений экономики Республики Таджикистан, зарубежный опыт формирования и создания свободных экономических зон, основные направления деятельности свободных экономических зон в Республике Таджикистан, налоговые и таможенные льготы субъектов свободных экономических зон Республики Таджикистан, роль и место свободных экономических зон в обеспечении рабочих мест и ускорении индустриализации в Республике Таджикистан, приоритеты и перспективы субъектов свободных экономических зон Республики Таджикистан и др.

Ключевые слова: свободные экономические зоны, экспорт, импорт, сальдо, реэкспорт, торговля, импортозамещение, экономический рост, модернизация, диверсификация, импортная зависимость, внешнеторговая политика, продуктивной занятости, субъект, налог, таможенный пошлина.

THE ROLE OF FREE ECONOMIC ZONES IN IMPROVING THE SOCIO-ECONOMIC SITUATION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN: ADVANTAGE AND DIRECTION OF DEVELOPMENT

GADOEV AMIRSHO JURAKHONOVICH,

candidate of economics, Associate professor of the Department of
International Economics of the Technological University of Tajikistan
734061, Tajikistan, Dushanbe city, N.Karaboeva str. 63/3;
tel: (+992) 918-10-44-37; e-mail: amirsho.gadoev@mail.ru

The article discusses the goals and objectives of free economic zones, the importance of creating free economic zones in the conditions of market relations of the economy of the Republic of Tajikistan, foreign experience in the formation and creation of free economic zones, the main activities of free economic zones in the Republic of Tajikistan, tax and customs privileges of subjects of free economic zones of the Republic of Tajikistan, the role and place of free economic zones in providing jobs and accelerating industrialization in the Republic of Tajikistan, priorities and prospects of subjects of free economic zones of the Republic of Tajikistan and ect.

Keywords: *free economic zones, export, import, balance, re-export, trade, import substitution, economic growth, modernization, diversification, import dependence, foreign trade policy, productive employment, subject, tax, customs duties.*

УДК:(316.4) 316.4

ОИД БА МАСЪАЛАИ ТАҲЛИЛИ ТАБИАТИ САРМОЯИ ИҶТИМОӢ

НАЗАР МУЪМИН АБДУҶАЛОЛ,

доктори илмҳои фалсафа, дотсент, сарҳодими илмӣ

Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.Баҳоваддинови

Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33;

тел.: 918-99-12-71; e-mail: mumin.nazar.67@mail.ru

Мақолаи мазкур ба масъалаи таҳлили табиати сармояи иҷтимоӣ бахшида шудааст. Таъкид мешавад, ки дар адабиёти илмӣ мафҳуми маъмулишудаю якмаъноӣ «сармояи иҷтимоӣ» алҳол вуҷуд надорад ва гуногунназари муаллифон дар консепсияҳои пешбарӣшудаи онҳо ба мушоҳида мерасад. Бо дарназардошти ин мушкилот, муаллифи мақола кӯшиши намудааст, ки моҳияти сармояи иҷтимоиро бо муайян кардани манбаъҳо, ташиклдиҳандаҳои сохторӣ ва вазифаҳои он таҳлил намояд. Дар заминаи таҳлили мавзӯ дар мақола доир ба зарурати идома додани пажӯҳиши ҷанбаҳои гуногуни зухӯрӯбии табиати сармояи иҷтимоӣ қайд карда мешавад.

Калидвожаҳо: мафҳуми «сармояи иҷтимоӣ», манбаъҳои асосии сармояи иҷтимоӣ, сохтор, вазифаҳо, муносибатҳои иҷтимоӣ, шабакаҳои иҷтимоӣ, субъектҳо, эътимод, ҳамбастагӣ, арзиш, манфиат.

Эътироф шудааст, ки сармояи иҷтимоӣ ҷузъи таркибии сармояи миллии ҳар як ҷомеа мебошад. Онро ҳамчун нишондиҳандаи маҷмуии натиҷаи фаъолияти дастаҷамъонаи фардҳо ва гурӯҳҳои иҷтимоӣ мефаҳманд, ки аз таъсири мутақобилаи онҳо, яъне аз ҳамбастагӣ ҳамкориҳои ин субъектҳо, ҳосили муайяни иҷтимоӣю иқтисодӣ ба даст меояд. Он маҷмуи субъектҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоӣ, шабакаи муносибатҳо ва арзишу меъёрҳои маъмули онҳо, инчунин, навъҳои гуногуни фаъолиятро, ки субъектҳо ихтиёрӣ дар доираи шабакаи муқарраршуда анҷом медиҳанд, дар бар мегирад. Дар навбати худ, сатҳи сармояи иҷтимоӣ имкон медиҳад, ки натавонанд вазъи кунунии соҳаи иҷтимоӣ ин ё он кишвар ба қайд гирифта шавад, инчунин, пешгӯии рушди минбаъдаи он таҳия карда шавад.

«Сармояи иҷтимоӣ» яке аз мафҳумҳои мураккабтарини илми муосир ба шумор меравад. Бо вуҷуди интишор шудани китобу мақолаҳои сершумор дар ин мавзӯ, то ҳоло дар доираҳои илмӣ фаҳмиши маъмулшудаи мафҳуми

«сармояи иҷтимоӣ» ва арзёбии якмаъноӣ самараҳои имконпазири он вучуд надорад. Муҳаққиқон онро дар доираи вазифаҳои таҳқиқотӣ аз мавқеи гуногуни назарӣ шарҳу тавзеҳ додаанд. Масалан, аз назари муҳаққиқони рус Л.А. Зверева ва М.Каими, сармояи иҷтимоӣ—«*маҷмуи шабакаҳои иртиботии байни афроде, ки дар ҷомеаи муайян зиндагӣ мекунанд ва бо роҳи мубодилаи бо меъёрҳо (қоидаҳо)-и маъмулишуда ва ба боварӣ асосёфта дониш ва иттилооти худро муштарак намуда, сармояро афзун мекунанд. Он мавҷудияти ҷанбаҳои сифатии муносибатҳои инсонӣ, ҳолати руҳӣ ва рафтори ба боварӣ асосёфтаре нешбинӣ мекунад, ки онҳоро мустақиман чен кардан ғайриимкон аст*» [8.34]. Инчунин, дахҳо мисолҳои дигарро низ доир ба таърифи мафҳуми «сармояи иҷтимоӣ» овардан мумкин аст, ки мутахассисони соҳаҳои сотсиология, иқтисодшиносӣ, сиёсатшиносӣ ва психология пешниҳод кардаанд, вале дар илм маъмулӣ нашудаанд. Пас таҳқиқи ин мавзӯ беш аз пеш мубрам боқӣ мемонад.

Бояд қайд кард, ки сармояи иҷтимоӣ, пеш аз ҳама, дар шахс таҷассум меёбад. Моҳияти сармояи иҷтимоӣ аз дигар шаклҳои сармояи ҷомеа бо хусусияти ғайрипулии худ, қобилияти худафзоишёрӣ ҳангоми истифодабарӣ, бо дарназардошти сатҳи эътимод ва хусусиятҳои равобити субъектҳои фаъоли иҷтимоӣ фарқи назаррас дорад. Дар баробари ин, моҳияти сармояи иҷтимоиро қобилиятҳои афзуншавӣ, пардохтпазирӣ ва мубодилогии он назаррас мегардонанд.

Мутахассисони соҳа қайд мекунанд, ки агарчи мафҳуми «сармояи иҷтимоӣ»-ро бори нахуст Л. Ханифан [1,130-138] ҳанӯз дар ибтидои асри бисти милодӣ ба адабиёти илмӣ ворид карда буд, вале ҳуди самти муносири таҳқиқи масъалаҳои сармояи иҷтимоӣ аз солҳои 80-уми асри бист оғоз ёфта, ба асарҳои П.Бурде ва муҳаққиқони баъдина асос ёфтааст.

Бурде дар яке аз китобҳои худ қайд мекунад, ки барои баъзе фазоҳои иҷтимоии нисбатан пӯшида ва «хосса» ба ғайр аз сармояи иқтисодӣ ва фарҳангӣ, инчунин, ба сармояи иҷтимоӣ ниёз пеш меояд. Онҳо метавонанд танҳо тавассути «эффактҳои клубӣ», ки аз иттиҳоди устувори одамон ва чизҳо дар дохили ҳамон як фазо бармеоянд, худро бо сармояи иҷтимоӣ таъмин кунанд [3].

Бо ҳамин минвол, Бурде сармояи иҷтимоиро дар муқоиса ба сармояҳои фарҳангӣ, иқтисодӣ ва инсонӣ фарқ мекунад. Вай муътақид буд, ки дар ниҳояти қор тамоми шаклҳои сармоя ба сармояи иқтисодӣ табдил мегарданд [2, 60–75].

Бояд таъкид диҳем, ки тибқи консепсияи ӯ, сармояи иҷтимоӣ аз ду унсури асосӣ иборат аст: муносибатҳои иҷтимоӣ, ки ба фардҳо барои дастрасӣ доштан ба захираҳои, ки моли фардҳои дигар аст, имкон муҳайё мекунанд; инчунин, миқдор ва сифати захираҳо [2, 60–75].

Ба ақидаи Ҷ. Коулман, сармояи иҷтимоӣ захираҳои муносибатҳои иҷтимоӣ, шабакаҳои онҳо мебошад, ки тавассути ташаккули боварии мутақобила, муайян намудани уҳдадорию интизориҳои мутақобила, муайяну барқарор намудани меъёрҳо, муносибатҳо ва амалҳои иҷтимоӣ ба фардҳо таъсирнок мегардад. Қобили зикр аст, ки ин олим аҳамияти иттилоотро дар сармояи иҷтимоӣ ба назар мегирад. Вай таъкид мекунад, ки сармояи инсонӣ аз донишу малакаю маҳорат ва қобилияти одамон барои эҷоди як иттиҳоди бо ҳамдигар иборат аст [4, 92].

Андешаи Ҷ.Коулман як тавсеаи муҳимми консепсияи сармояи иҷтимоӣ аз нигоҳи манфиатҳои инфиродӣ ва дидгоҳи шабакавии Бурде нисбати натиҷаҳо барои гурӯҳҳо, созмонҳо, муассисаҳо ё иттиҳоди ҷамъаҳои одамон мебошад. Коулман инчунин, илова намуд, ки мисли дигар шаклҳои сармоя, сармояи иҷтимоӣ қобилияти дастрас кардани натиҷаҳои муайяне дорад, ки бидуни он ноил шудан амри муҳол мебуд. Ё ба омӯзиши таҷрибаҳои сармояи иҷтимоӣ ва таҳияи нишондодҳои он диққати зиёд дода, ба хусусияти самаровари сармояи иҷтимоӣ, ки метавонад камбудии дигар навъҳои он (масалан, сармояи инсонӣ ва фарҳангӣ)-ро ҷуброн кунад, инчунин, ба хусусияти муҳимми сармояи иҷтимоӣ, ба монанди поягузори ва эҷоди сармояи инсонӣ дар наслҳои минбаъда ишора кард [4, 121-139].

Дидгоҳи шабакавии баррасии сармояи иҷтимоиро муҳаққиқи амрикоӣ М.Грановеттер дар асарҳояш нисбатан мукамалтар инъикос кардааст. Тибқи назарияи ӯ, ҷомеаи муосир тавассути шабакаҳои равобити иҷтимоии байни афрод фаро гирифта шудааст. Шабакаҳои иҷтимоӣ бо қобилияти кам кардани талафоти транзаксионӣ (яъне дар иҷро нашудани аҳду паймон) ва эҳтимолияти рафтори оппортунистӣ (ба маънои рафтори пинҳониву ғаразнок) тавсиф карда мешаванд. Дар бозори меҳнат муносибатҳои шахсӣ нақши муҳим мебозанд. Умуман, гуфтан мумкин аст, ки тибқи консепсияи М.Грановеттер, амали фардҳо анғезандаи иҷтимоӣ дошта, он дар шабакаҳои муоширати байнишахсӣ реша давонда, бо сохтори муносибатҳои иҷтимоии субъектҳо таҳким дода мешавад [5, 89-94].

Ин ҷо мо ба таҳлили баҳсҳои доманадори методологӣ дар бораи сармояи иҷтимоӣ дода нашуда, фақат зикр мекунем, ки сармояи иҷтимоӣ қобилияти ҷомеа ё иттиҳодҳои одамон (масалан, оила, ҷамъа, маҳалла) барои худташаклидӣ ва амалҳои мустақилу муштарак буда метавонад. Ҳамчунин, иштибоҳ намешавад, агар гуфта шавад, ки сармояи иҷтимоӣ ба эътимод, меъёрҳо ва арзишҳои муштарак дар ҷомеа, инчунин, ба шабакаҳои иҷтимоии навъҳои гуногун асос ёфтааст [масалан, ниг.: 6].

Дар мавриде, ки сухан дар бораи муайян кардани сарчашмаҳои сармояи иҷтимоӣ меравад, мо бояд назари бартаридоштаи муҳаққиқонро доир ба ин

масъала ба назар гирем. Чунончи, онҳо чор сарчашма ва ё манбаи асосии сармояи иҷтимоиро ба қайд гирифтаанд.

Манбаи якум арзишмандшавӣ мебошад. Азбаски ҳуди он дар раванди иҷтимоишавии фардҳо барояшон як амри зарурат ва азбаршаванда мебошад, аз ин рӯ, субъектҳои ташвиқ мекунад, ки дар рафтори худ на танҳо ангезаҳои ғаразнокро ба роҳнамоӣ гиранд. Дар чунин фазо вучуд доштани ҳуди иттиҳоду ҷамоаи одамон, ки ба арзишҳои ахлоқӣ асос ёфтааст, имконпазир мешавад.

Робитаи иҷтимоии байни афроди алоҳида манбаи дуҷум ҳисобида мешавад. Дар ин сурат сармояи иҷтимоӣ ҳамчун натиҷаи ҳамкориҳои муштаракӣ байнифардӣ дар раванди мубодилаи иттилоот, хизматрасониҳо ва дигар захираҳо шакл мегирад. Дар тафовут аз манзараи арзишмандшавӣ, ин ҷо набояд интизор шуд, ки ин ё он фард ҳатман тибқи арзишҳои ахлоқӣ амал хоҳад кард, балки барои ноил шудан ба ҳадафҳои он, аз афрод риояи прагматикии қоидаҳои муайянонро интизор шудан мумкин аст [7. 69].

Манбаи сеюм ҳамфикрию ҳамдилии нисбӣ аст. Намунаи ин манбаи сармояи иҷтимоиро намоёндагони марксизм тавзеҳи хубе дода, дар бораи болоравии шуурнокӣ ва ҳамдилию ҳамфикрии синфӣ, ки на аз арзишмандшавӣ ё мубодилаи мутақобилаи байнифардӣ, балки аз воқуниши вазъияти гурӯҳи иҷтимоӣ, ки аъзоҳояш бо мушкилоти барояшон умумӣ мувоҷеҳ шудаанд, андешаҳо баён кардаанд. Чунин нави ҳамдилию ҳамфикрӣ сабаб мешавад, ки аъзоёни гурӯҳ ба риояи меъёрҳои дастгирии ҳамдигарӣ мепардозанд. Аз ин рӯ, онро ҳамчун манбаъ арзёбӣ намудан мумкин аст.

Манбаи чорум эътимоди иҷборӣ мебошад, ки он на ба эътимод ба фард, балки ба ҳамон эътимод асос меёбад, ки иттиҳоду ҷамоа ё гурӯҳи одамон қудрати ба ҷавобгарӣ кашидани нуқсонгару вайронкорро дошта метавонад. Соҳаи амали эътимоди иҷборӣ, масалан, соҳибкорӣ қавмӣ-этникӣ мебошад.

Ба мушоҳида мерасад, ки манбаъҳои иҷтимоии нави сеюм ва чорум аломатҳои барояшон умумӣ доранд, азбаски ба тақсими муайяни ҷомеа (этникӣ, синфӣ ва ғайра) асос ёфта, шартӣ мавҷудияташон ба ташкилу созмонёбӣ алоқаманд аст.

Аз суҳанони болозикр бармеояд, ки дар сатҳи хурд (микро, инфиродӣ) робитаҳои мутақобила ва иҷтимоишавии одамон ба чунин самтҳо нигаронида шудаанд:

–барои дар дохили гурӯҳи муташаккил нигоҳ доштани тавозуни манфиатҳо. Дар ин маврид иҷтимоишавӣ ба эътироф ва риоя кардани маҷмуи меъёрҳо, қоидаҳо ва арзишҳои ташкилӣ аз ҷониби фардҳо, ки муносибатҳои иқтисодиро дар дохили ин гурӯҳ сохтор медиҳанд ва инчунин, таъмини мувозинати манфиатҳои ихтилофкунандаи аъзоёнонро аз нигоҳи самаранокӣ иқтисодӣ ва иҷтимоӣ имконпазир мегардонанд, асос меёбад;

– ба мутобиқ гардонидани амалҳо ва манфиатҳои субъектҳои муносибатҳои иқтисодӣ. Дар ин маврид бошад, иҷтимоишавӣ ба низоми қоидаҳои меъёрҳои маъмул ва номаъмули мураттабгардонии муносибатҳои созмон ё ташкилот бо дигар субъектҳои иқтисодӣ дар шабакаи иҷтимоӣ ва тичоратие, ки онҳо ташкил кардаанд, асос меёбад. Ин, дар навбати худ, ба мутобиқ гардонидани тавозуни манфиатҳои иштирокдорони шабака ва ноил гардидани онҳо ба натиҷаҳои мутақобилан судманд мусоидат менамояд.

Дар асоси нуктаҳои зикршуда метавон арзёбӣ намуд, ки ташкилот, дар фаҳмиши васеи маъноӣ ин калима, ба ҳайси яке аз манбаъҳои сармояи иҷтимоӣ буда метавонад. Сармояи иҷтимоиро дар доираи ташкилот ҳамчун муносибати ғайрирасмии байни кормандон ва ҷамоаҳо арзёбӣ кардан мумкин аст, ки он доир ба таъдил додани неруи иҷтимоӣ ба неруи меҳнатии кормандон мебошад. Дар ин ҳолат сармояи инсонӣ татбиқ шуда, афзоиши арзиши иловагӣ таъмин мегардад. Бояд таъкид кард, ки ба тӯфайли афзудани неруи қарбӣ сармояи иҷтимоӣ ба самаранокии иқтисодии қору амал ғайримустақим таъсир мерасонад ва ин, дар навбати худ, аз ҳисоби ғайримандии иҷтимоӣ бартарӣ доштан дар рақобат ва афзудани даромади ташкилотро таъмин мегардонад.

Ҳамин тавр, робитаи иҷтимоии байнифардӣ, арзишҳои ахлоқӣ, ташкилот (мақомоти ҳокимият, муассисаҳо, корхонаҳо, ташкилотҳои ҷамъиятӣ)-ро ба сифати сарчашмаҳои сармояи иҷтимоӣ метавон қабул кард. Қайд кардан бамаврид аст, ки дар шаклгирии сармояи иҷтимоии иттиҳоди ҷамоаҳои маҳаллӣ якҷанд омилҳои нақшии қалбӣ мебошанд: имкони ташкил кардани робитаҳои иҷтимоӣ дар байни субъектҳои фаъоли иҷтимоӣ, мавҷуд будани эътимод ба барпо кардани робитаҳои муносибатҳои иҷтимоӣ, фароҳам овардани шароит барои мутобиқ гардонидани тавозуни манфиатҳои шахсӣ ва ҷамъиятӣ дар сатҳи инфиродӣ, гурӯҳӣ ва ҷамъӣ.

Дар таҳқиқоти илмӣ муосир давомёбии тамоюли устувори бақайдгирии манбаъҳои сершумори сармояи иҷтимоӣ, ба монанди оила, иттиҳодҳои ихтиёрӣ (ҳамсоягон, ҳамкасбон, дӯстон), корпоратсияҳо, ширкатҳо, ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ, мақомоти давлатӣ, иттиҳодҳои этникӣ ва гендерӣ, гурӯҳҳои онлайнӣ ва ғайра ба мушоҳида мерасад.

Ҳамзамон, муайян кардани сохтори сармояи иҷтимоӣ яке аз масъалаҳои муҳими таҳқиқотӣ ба шумор меравад. Дар таълиқи концепсияи П.Бурде [2.60-75], чунин унсурҳои асосии сохтори сармояи иҷтимоиро ҷудо кардан мумкин аст: ниҳодикунории муносибатҳо доир ба эътирофшавии ҷонибҳо, робита ва захираҳои иҷтимоӣ, ки ба фардҳо аз ҳисоби узви шабака буданашон дастрас аст.

Инро ба асоси гирифта, шаклҳои (ва ё ташкилдиханда-ҷузъиёти) зерини сармояи иҷтимоиро ба қайд гирифтани мумкин аст: масъулият, интизориҳо ва

этимоднокии сохтор (шабака), роҳҳои мубодилаи иттилоот, меъёрҳо ва таҳримҳои самаровар.

Гузашта аз ин, дар асоси консепсияи фаҳмиши сармояи иҷтимоӣ, ки мутахассисони Бонки Ҷаҳонӣ пешниҳод кардаанд, се ташкилдиханда-чӯзҳои асосии ин сармояро ҷудо кардан мумкин аст: васлкунанда, ба таври уфуқӣ муттаҳидкунанда ва ба таври амудӣ мутаҳидкунанда. Ин ҷо ташкилдиханда-чӯзӣ яқум маҷмуи робитаҳои қавии иҷтимоӣ ва низоми арзишию меъёрии ба он мувофиқатдошта, ки дар сохтори нисбатан сарбаста шакл мегирад ва дар ҳамин доира хусусияти робитаҳои мутақобилаи фардхоро муайян менамояд. Ташкилдиханда-чӯзӣ дуум асосан иборат аст аз маҷмуи робитаҳои уфуқӣ ва низоми арзишию меъёрии ба он мувофиқатдошта, ки ба гурӯҳҳои алоҳида мансуб мебошанд, одамонро муттаҳид месозад. Ташкилдиханда-чӯзӣ сеюм ин маҷмуи робитаҳои сусти иҷтимоӣ, ки сатҳҳои гуногуни иерархияи иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва ҳокимиятиро фаро мегирад ва аз ҷониби низоми арзишию меъёрий, ки барои субъектҳои ба ҳам алоқаманд маъмулӣ мебошад, дастгирӣ мешаванд.

Умуман, дар асоси синтези консепсияҳои гуногун доир ба сармояи иҷтимоӣ чунин сохтори сармояи иҷтимоиро шартан ба инобат гирифта ҷоиш мебуд:

- ҳамбастагии иҷтимоӣ;
- эътимод;
- ҳувияти гурӯҳии мусбӣ ва устувор;
- хайрхоҳию шавқмандии кормандон;
- имичи ташкилот ва ғайра.

Бояд таъкид кард, ки сохтори сармояи иҷтимоӣ фақат бо ҳамин маҷмуи ташкилдиханда-чӯзҳои болозикр, албатта, маҳдуд нест.

Дар доираи таҳқиқи мавзӯи сармояи иҷтимоӣ дида баромадани вазифаҳои он низ муҳим шуморида мешавад. Дар маҷмӯъ, чунин вазифаҳои бунёдии сармояи иҷтимоиро номбар кардан мумкин аст:

– вазифаи муттаҳидсозӣ, яъне ҳамгиро кардани фардҳо, гурӯҳҳо, иттиҳоди ҷамоаҳо дар асоси таҳаммулпазирӣ ва эътимод, ки дар ниҳояти қор ҳамагонро ба некуаҳволӣ мерасонанд;

– вазифаи иттилоотӣ, яъне таъмин кардани дастрасӣ ба иттилоот ва истифодабарии он бо мақсади соҳиб шудан ба имтиёзҳои иловагӣ дар тичорат, қасбу қор ва ғайра;

– вазифаи таълимӣ, ки боиси азхуд кардани донишҳои нав тавассути иртиботгирии коммуникатсионӣ мегардад, дар навбати худ, мавҷуд будани шабакаҳои васеи таъмини иттилоотӣ, табодули ғояҳои нав, рушди донишу малакаҳои шахсиро вусъат медиҳад;

–вазифаи назорати иҷтимоӣ, яне тавассути арзишу меъёрҳои маъмули иҷтимоӣ танзим кардани муносибатҳои иҷтимоӣ дар доираи гурӯҳ, ташкилот ва дигар иттиҳоду ҷамоаҳо;

– вазифаи ҳувиятсозӣ бошад, имкони интиҳоби ҳувиятро фароҳам меоварад, хусусан дар муҳити ҷавонон бо истифода аз миқёс ва гуногунҷанбагии шабака, он инчунин, сершумории ҳувиятро (касбӣ, миллий, динӣ, синнусолӣ ва ғайра) дастгирӣ менамояд;

– вазифаи дастгирии иҷтимоӣ, ки ба дастгирии ҳувиятҳои сершумор, ба осоншавии раванди табодули захираҳо дар байни аъзоёни гурӯҳ ва дигар ҷамоаҳо тавассути шабакаи алоқаҳои инфиродӣ, мусоидат менамояд;

– вазифаи эҷодӣ, ки ба амалҳо умумияту ҷомея мебахшад.

Ҳамин тавр, сармояи иҷтимоӣ ба мутааллиқ будани фард ба гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ, ҳамбастагии иҷтимоӣ ва эътимоди иҷтимоӣ асос меёбад. Сармояи иҷтимоӣ аз ташкилдиханда–ҷузъҳои асосӣ, ба монанди ҳамбастагии иҷтимоӣ, эътимод, ҳувияти мусбӣ ва устувори гурӯҳӣ, хайрхоҳию шавқмандии кормандон ва имиҷи созмон ва ё ташкилот, ки бо ҳам алоқаманданд, иборат мебошад. Вазифаҳои асосии сармояи иҷтимоӣ аз муттаҳидсозӣ, иттилоотӣ, таълимӣ, назорати иҷтимоӣ, ҳувиятсозӣ, дастгирии иҷтимоӣ ва эҷодӣ иборат мебошанд.

АДАБИЁТ

1. Hanifan L.J., The rural school community center // Annals of the American Academy of Political and Social Science. 1916. №67. Pp. 130-138.
2. Бурдые П. Формы капитала // Экономическая социология. – 2002. – №5. – С.60-75.
3. Бурдые П. Социология политики. – М.: Socio-Logos, 1993. – 336 с.
4. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий // Общественные науки и современность. – 2001. – №3. – С.121-139.
5. Герасимчук Д.Н. Функции социального капитала на региональном рынке труда // Дискуссия. – 2015. – №2 (54). – С.89-94.
6. Социальный капитал в России: измерение, анализ, оценка влияния. URL: <http://www.liberal.ru/anons/5265> (дата обращения: 17.04.2024).
7. Буркинский Б.В., Горячук В.Ф. Социальный капитал: сущность, источники и структура, оценка // «Економіка України». – 2013. – №1. – С.69.
8. Зверева Л. А., Каими М. К вопросу о сущности социального капитала // Социальный капитал современного общества. Материалы Всероссийской научной конференции. Санкт-Петербург, 25-26 октября 2012 года. – СПб.: Скифия-Принт, 2012. – С.34-35.

К ВОПРОСУ АНАЛИЗА ПРИРОДЫ СОЦИАЛЬНОГО КАПИТАЛА

НАЗАР МУЪМИН АБДУДЖАЛОЛ,

доктор философских наук, дотсент, главный научный сотрудник
Института философии, политологии и права им. А. Баховаддинова
Национальной Академии наук Таджикистана

734025, Таджикистан, город Душанбе, проспект Рудаки 33;
тел.:(+992)918-99-12-71; e-mail: mummin.nazar.67@mail.ru

Статья посвящена анализу природы социального капитала. Подчеркивается, что в научной литературе отсутствует такое общепризнанное понятие как «социальный капитал», а в предлагаемых концепциях прослеживается разнообразие взглядов по этой тематике. Рассматривая эту проблему, автор статьи попытался проанализировать природу социального капитала, его источники, структурные элементы и задачи. В контексте анализа темы отмечается необходимость продолжения глубокого исследования различных аспектов проявления природы социального капитала.

Ключевые слова: понятие «социальный капитал», основные источники социального капитала, структура, задачи, социальные отношения, социальные сети, субъекты, доверие, солидарность, ценность, интерес.

ON THE ISSUE OF ANALYSIS OF THE NATURE OF SOCIAL CAPITAL

NAZAR MU'MIN ABDUJALOL,

Doctor of philosophical sciences, Associate Professor, Chief
Researcher at the Institute of philosophy, political science and law
named after A.Bahovaddinov of the National academy of sciences of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave. 33;
tel.:(+992) 918-99-12-71; e-mail: mummin.nazar.67@mail.ru

The article is devoted to the analysis of the nature of social capital. It is emphasized that in the scientific literature there is no generally accepted concept of “social capital”, and the proposed concepts reveal a diversity of views on this topic. Considering this problem, the author of the article tried to analyze the nature of social capital, its sources, structural elements and tasks. In the context of the analysis of the topic, the need to continue research into various aspects of social capital is noted.

Keywords: concept of “social capital”, main sources of social capital, structure, tasks, social relations, social networks, subjects, trust, solidarity, value, interest.

УДК: 325

ВЫНУЖДЕННАЯ МИГРАЦИЯ ИЗ АФГАНИСТАНА В ТАДЖИКИСТАН В ХХІ ВЕКЕ: ПОЛИТИКА И ПРАКТИКА УПРАВЛЕНИЯ

ОЛИМОВ МУЗАФФАР АБДУВАККОСОВИЧ,

доктор исторических наук, руководитель Центра региональных и
сравнительных исследований при Таджикском национальном университете,
профессор кафедры регионоведения зарубежных стран факультета
международных отношений

734025, Таджикистан, город Душанбе, проспект Рудаки 17;
тел.: (+992) 93-472-72-47; e-mail: muzaffarolimov@mail.ru,

ОЛИМОВА САОДАТ КУЗИЕВНА,

кандидат философских наук, директор
Исследовательского Центра «ШАРК»/ORIENS,
734013, Таджикистан, город Душанбе, ул. Лохути 21, кв.1,
тел.: (+992-37) 227-16-98; (+992) 907-72-82-25; e-mail: s_olimova@mail.ru ,

В данной статье рассматриваются различные аспекты вынужденной миграции из Афганистана в Республику Таджикистан (РТ) после прихода талибов к власти (2021–2023 годы), реакция Таджикистана на потоки афганских беженцев, обзор государственной политики РТ, институциональной структуры управления процессами вынужденной миграции в РТ, а также деятельность международных и местных общественных организаций, направленная на помощь и защиту беженцев. Для сравнения приведены сведения об афганских беженцах в Республике Узбекистан (РУз), а также о мерах политики по отношению к вынужденной миграции из Афганистана, предпринятых в РУз. В качестве эмпирической базы работы были использованы материалы прессы РТ, законодательство РТ, данные официальной статистики, а также материалы интервью с афганскими беженцами, сотрудниками международных и неправительственных организаций, работающих с афганскими беженцами в Таджикистане.

Ключевые слова: вынужденная миграция, афганские беженцы, Таджикистан, Афганистан, Узбекистан, законодательство РТ, УВКБ ООН, безопасность.

Таджикистан и Афганистан исторически связаны множеством нитей, одной из которых является миграция населения. Кочевья и торговля, войны и нашествия, голод, паломничество и стремление к знаниям заставляли людей перемещаться по обширной территории Среднего Востока, включающего земли современных Таджикистана и Афганистана. Значительная часть миграций происходила в рамках отдельных этнокультурных и племенных зон, государственных образований, которые иногда объединяли, а иногда разъединяли территории современных Таджикистана и Афганистана. С установлением государственных границ СССР на пути массовых перемещений населения были поставлены барьеры, миграция перестала быть свободной, и приобрела межгосударственный характер. С обретением Таджикистаном независимости пограничный режим несколько смягчился, сохранив свой характер. Тем не менее, в XX веке было несколько мощных волн миграций между Таджикистаном и Афганистаном. Наиболее многочисленными были две волны таджикской миграции в Афганистан в первые десятилетия установления Советской власти [1], волна афганской учебной миграции в Таджикистан в период вторжения СССР в Афганистан, 65-тысячный поток таджикских беженцев в Афганистан в период гражданского конфликта 1992-1997 годов, миграция афганцев в Республику Таджикистан (РТ) с 1996 года, вызванная захватом Кабула талибами. С этого времени из Афганистана в Таджикистан постоянно шел небольшой, но стабильный приток афганских беженцев. Их численность в Таджикистане никогда не была столь большой, как в Иране и Пакистане. В 1996–2001 годах в Таджикистане находились 20–25 тысяч афганских беженцев, причем их состав постоянно менялся, так как они старались переехать в третьи страны. После начала операции НАТО «Несокрушимая свобода» и падения режима талибов в 2001 году численность афганских беженцев в РТ сразу же сократилась. По данным УВКБ ООН в 2012 году в Таджикистане проживало более 4 тыс. афганских беженцев, а еще 600 человек ожидали получения статуса беженца. В 2017 году численность беженцев в РТ еще более сократилась и составила около 2,7 тыс. беженцев и 400 лиц, ищущих убежища. 99,6% из них являлись гражданами Афганистана [13, 144]. Более 40% беженцев составляли дети и подростки в возрасте до 18 лет. Что касается нелегальной афганской миграции, то в РТ она всегда была малочисленной и имела временный характер.

В целом опыт прошедших десятилетий показывает, что афганцы предпочитали искать убежище от несчастий не на севере, а в Пакистане и Иране, где сложилась практика приема беженцев, хотя в последние годы миграционная политика Пакистана по отношению к афганским беженцам резко изменилась. В отличие от Ирана в Таджикистане беженцы

сталкиваются с большим количеством проблем, включая более холодный климат, не позволяющий зимой обеспечить большие контингенты беженцев удовлетворительными жилищными условиями, отсутствие работы, строгий миграционный режим, необходимость идентификации и т.д.

Ситуация резко изменилась в 2021 году после ухода США из Афганистана и вторичного прихода талибов к власти, что привело к резкому всплеску вынужденной миграции из Афганистана, направленному в том числе в Таджикистан. Изучение афганской вынужденной миграции в последние три года кардинальных изменений в Афганистане, реакция Таджикистана на эти изменения в сфере миграции, обзор государственной политики РТ и институциональной структуры управления процессами вынужденной миграции в РТ стали главными целями данного сообщения. В качестве эмпирической базы работы мы использовали материалы прессы РТ, законодательство РТ, данные официальной статистики, а также материалы интервью с афганскими беженцами, сотрудниками международных и неправительственных организаций, работающих с афганскими беженцами в Таджикистане. Полевая часть исследования была осуществлена авторами в августе-ноябре 2023 года.

В августе 2021 года, когда после вывода войск США и НАТО из Афганистана движение Талибан взяло под контроль практически всю территорию страны за исключением провинции Панджшер, потоки беженцев потекли в соседние страны–Иран, Пакистан, Таджикистан, Узбекистан. Летом, в разгар наступления «Талибана» таджикско-афганскую границу пересекли около пяти тысяч граждан Афганистана. В начале августа афганские пилоты перелетали таджикско-афганскую границу на самолетах и вертолетах, военнослужащие правительственной армии шли пешком. 15 августа Кабул покинули последние американские военнослужащие и с этого момента Таджикистан прервал контакты с Афганистаном, но принимал беженцев. Примечательно, что все страны Центральной Азии кроме Таджикистана отказались принимать афганских беженцев, мотивируя свой отказ угрозой национальной безопасности. В 2021 году число афганских беженцев в Таджикистане стремительно росло. Если в конце 2020 года по данным УВКБ ООН на территории Таджикистана было зарегистрировано 6,5 тыс. беженцев и лиц, ищущих убежище, из Афганистана, то с января по август 2021 года количество афганских беженцев выросло в два раза и достигло 14 тысяч человек [10]. С 15 августа 2021 года приток беженцев резко усилился. Власти Таджикистана обеспечивали беженцев палатками, медицинской помощью и питанием.

Однако на совещании глав МИД и Минобороны и секретарей безопасности стран–членов ОДКБ 15 сентября 2021 года в Душанбе было решено закрыть границы для приема беженцев. Основными причинами

были угроза безопасности РТ и региона в целом из-за высокой вероятности проникновения на территорию страны членов террористических группировок под видом беженцев, а также стремительно возрастающие риски расползания, брошенного в Афганистане войсками Западной коалиции оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ. Опасность представлял и рост незаконного оборота психотропных веществ и наркотических средств, которые могли попасть с потоками беженцев из Афганистана в Таджикистан, в страны Центральной Азии и далее.

И действительно, после прихода талибов к власти наблюдается увеличение контрабанды оружия, попытки проникновения вооруженных групп на территорию Таджикистана, скопление боевиков вдоль таджикско-афганской границы, информационная война. Обещания талибов о создании широкой коалиции этнических групп остались пустыми словами. В Афганистане наблюдается высокий уровень межэтнического напряжения и конфликтов между сторонниками различных направлений ислама, подпитываемый выселением афганских беженцев из Пакистана. Очень сложной продолжает оставаться ситуация с производством, потреблением и контрабандой наркотиков. Хотя посевы опиумного мака сократились до минимума, взамен значительно выросло производство и контрабанда синтетических наркотиков, прежде всего, метамфетамина. При этом международные организации сокращают в РТ финансирование программ по борьбе с незаконным наркооборотом и контрабандой наркотиков из Афганистана.

Второй важной причиной для закрытия границ было отсутствие необходимой для приема масштабных потоков афганских беженцев инфраструктуры и ресурсов. Подготовка к приему потока беженцев должна включать усиление охраны границ, оборудование больших участков границы специальной аппаратурой, развертывание пунктов приема беженцев, центров временного содержания, пограничной медицинской службы, что требовало значительных усилий в сфере общего укрепления пограничной и миграционной служб РТ. Помимо этого Таджикистан должен был усилить службы безопасности внутри страны с тем, чтобы противостоять угрозам терроризма, торговли оружием, людьми, наркотрафика и организованной преступности. Вызовом для РТ также являлся и продолжает оставаться вопрос о боевиках из различных радикальных и террористических групп.

Нельзя сказать, что Таджикистан не предпринимал мер на случай ухудшения ситуации и роста вынужденной миграции из Афганистана. С 2013 года в Таджикистане проводят мониторинг миграции из Афганистана. В 2015 году Правительство РТ приняло Национальный План действий на

случай массового прибытия в республику лиц, ищущих убежище, в котором отражены основные мероприятия, организация и координация действий властей РТ по приему, размещению и обеспечению защиты беженцев, а также определены места предположительного размещения полевых лагерей вдоль границы с Афганистаном в случае массового прибытия беженцев. Летом 2021 г. вдоль таджикско-афганской границы протяженностью в 1344,15 километров в районах Джайхун, Шахритус, Фархор, Шамсиддин Шохин и Горно-Бадахшанской автономной области было выделено 70 га земли для приема и размещения афганских беженцев. В то же время стало ясно, что Таджикистану остро не хватает ресурсов для строительства инфраструктуры приема и размещения беженцев и их содержания. Таджикская сторона рассчитывала на поддержку международных организаций, однако, по словам министра МВД Рамазона Рахимзода, за 20 лет присутствия западной коалиции в Афганистане ни одна международная организация не оказала Таджикистану практической помощи в создании инфраструктуры для приема беженцев и лиц, ищущих убежище [10]. Однако материалы интервью показали, что основными причинами, помешавшими подготовке необходимой инфраструктуры, стал недостаток понимания между международными организациями и органами государственного управления РТ, а также чрезмерная бюрократизация работы международных организаций и институциональная недостаточность, особенно в УВКБ ООН (Интервью с сотрудниками МО, Душанбе, 2023). При том, что события в Афганистане, безусловно, должны были квалифицированы как чрезвычайная ситуация, персонал международных организаций ООН, в частности УВКБ в РТ, не был увеличен и не справлялся с резко возросшим потоком беженцев и просителей убежища.

Со своей стороны, Таджикистан отказался признавать правительство талибов и иметь с ними официальные отношения. Закрывая границы, Таджикистан был вынужден всемерно укреплять системы безопасности и обороны, привлекая ресурсы России, ОДКБ и Китая. Так, несколько ранее была согласована Целевая межгосударственная программа по укреплению таджикско-афганского участка государственной границы в рамках ОДКБ. Таджикистан продолжал продвигать инициативу создания «Пояса безопасности» вдоль границы с Афганистаном [14].

Что касается афганских военнослужащих, перешедших границу летом 2021 г., то они вернулись на родину, а 9 ноября США вывезли пилотов ВВС Афганистана в Дубай с целью использовать их в российско-украинском конфликте [2]. Остальные беженцы, перешедшие границы РТ, в 2021 году оставались в РТ.

Несмотря на отсутствие дипломатических отношений, закрытые границы и не изменившуюся позицию Таджикистана по отношению к талибам, экономические связи между Таджикистаном и Афганистаном продолжают развиваться, а в 2023 году вновь заработали приграничные рынки[12].

После резкого роста притока беженцев в августе - сентябре 2021 года в Таджикистане по официальным данным находилось около 15 тыс. афганских беженцев [7]. Значительную часть из них составляли женщины и девушки, которые бежали от установленной талибами системы, названной экспертами ООН системой тотальной дискриминации и порабощения женщин и девочек [15]. Сразу же после приезда беженцы начинали искать способы перебраться в третьи страны, в которых уже находились их родственники. Однако в тот период не действовали программы, способствующие перемещению беженцев. Позже заработали программы по отправке беженцев в третьи страны. В апреле 2022 года по данным УВКБ ООН в РТ насчитывалось 7794 беженца и 2100 лиц, ищущих убежища [10]. Год спустя в июне 2023 года в Таджикистане оставалось 6,8 тыс. беженцев из Афганистана [5]. Численность беженцев сокращается и из-за того, что они перебираются в третьи страны, и из-за депортаций на родину. Только за 2023 г. около 5 тыс. беженцев перебрались из Таджикистана в Канаду. (Интервью с сотрудником МОМ-Душанбе. 2023, Душанбе). В этом же году были высланы на родину 74 афганских беженца. Основной причиной депортаций были нарушения правил пребывания в РТ [9]. Депортации афганцев из Таджикистана вызвали беспокойство УВКБ ООН и привлекли внимание СМИ.

Еще в 1993 г. Таджикистан подписал Конвенцию ООН о статусе беженцев 1951 года и Протокол о статусе беженцев от 1967 г. В последующие годы в РТ была создана нормативно-правовая база, обеспечивающая регулирование вынужденной миграции, защиту прав беженцев и лиц, ищущих убежище. Были приняты Законы РТ «О правовом положении иностранных граждан в Республике Таджикистан» (1996 г.) и Закон РТ «О беженцах» (2002), а также Постановления Правительства РТ «Об утверждении правил пребывания иностранных граждан в Республике Таджикистан и Правил транзитного проезда иностранных граждан через территорию Республики Таджикистан» (№ 218, 1999 г.), «Об утверждении Положения об удостоверении беженца» (№ 324, 2000 г.), и ряд других. В 2018 и 2020 г. эти правовые акты были пересмотрены и приняты в новой редакции. Изменения законодательства вызваны соседством с нестабильным Афганистаном и отражают перипетии событий, происходящих в этой стране, так как более 97% беженцев в РТ являются гражданами Афганистана. Действующий в настоящее время Закон РТ «О беженцах»

предусматривает механизм взаимодействия соответствующих министерств, ведомств и исполнительных органов государственной власти в отношении беженцев; порядок предоставления и отказа в предоставлении статуса беженцев, государственные гарантии беженцам, защиту их прав и свобод и др.

Большое внимание вопросам вынужденной миграции уделено в Стратегии регулирования миграционных процессов в Республике Таджикистан на период до 2040 г. (2023). В ней описаны меры по обеспечению прав беженцев и лиц, ищущих убежище, разработанные на основании международных обязательств с учетом интересов национальной безопасности [13, 196]. За их исполнение должны отвечать МВД, ГКНБ, соответствующие ведомства, а также местные исполнительные органы государственной власти в областях, городах и районах [13, 196]. Действия властей должны основываться на положениях Закона РТ «О беженцах», Конвенции ООН о статусе беженцев 1951 года и Протокола 1967 г. Стратегия предусматривает выполнение социальных обязательств РТ по приему беженцев, обеспечение их прав во время пребывания на территории РТ.

Что касается институциональной структуры управления процессами вынужденной миграции, то в РТ она выглядит следующим образом: вопросы защиты беженцев непосредственно координирует МВД Таджикистана, которое работает в сотрудничестве с Управлением Верховного Комиссара ООН по делам беженцев (УВКБ) ООН. Решение по определению статуса беженца выносит Совместная постоянно действующая комиссия по определению статуса беженца при МВД РТ. В нее входят представители администрации Президента РТ, МВД, Министерства здравоохранения, Министерства труда, миграции и занятости населения РТ, МИД РТ, органов национальной безопасности.

Интересно сопоставить политику РТ в отношении беженцев с политикой соседней Республики Узбекистан, также граничащей с Афганистаном. Узбекско-афганская граница имеет протяженность в 137 км. Узбекистан не присоединился к Конвенции ООН о статусе беженцев 1951 года и Протоколу от 1967 года, поэтому не может предоставлять статус беженца мигрантам из Афганистана. Тем не менее, в Узбекистане также наблюдалась волна афганских беженцев. Правительство Узбекистана приняло решение не депортировать беженцев, перешедших афгано-узбекскую границу, и предоставить им политическое убежище на основании Указа Президента РУз «Об утверждении Положения о порядке предоставления политического убежища в Республике Узбекистан» (от 29 мая 2017 года № УП-5060). По некоторым оценкам, в конце 2021г. в Узбекистане находились 2000 граждан Афганистана [3].

В последующем международные организации приняли участие в создании инфраструктуры приема беженцев из Афганистана. Так, УВКБ ООН в октябре 2021 года в г. Термез при активной поддержке Правительства Узбекистана создало Термезский региональный гуманитарно-логистический центр, через который в Афганистан доставляется гуманитарная помощь. Здесь же создан образовательный центр для обучения граждан Афганистана. Узбекистан принял также трудовых мигрантов из Афганистана, численность которых осенью 2022г. составляла 35 тысяч человек. В их трудоустройстве и поддержке принимают участие международные организации и Евросоюз [8].

На протяжении многих лет Таджикистан принимал на своей территории беженцев. Сложилась система приема, контроля и управления потоками беженцев, которая с одной стороны нацелена на обеспечение национальной безопасности РТ, а с другой – на поддержку людей, оказавшихся в бедственной ситуации. В отличие от большинства стран мира, в Таджикистане беженцы имеют право на трудоустройство и предпринимательскую деятельность во всех сферах экономики. Закон РТ «О беженцах» освобождает беженцев от получения разрешения на работу. Беженцы также имеют согласно закону доступ к социальным услугам наравне с гражданами РТ.

В настоящее время афганские беженцы компактно размещены в районах Рудаки, Вахдат, Гиссар, Джаббор Расулов, Кушониён и др. Большинство из них – женщины и дети. Все они имеют доступ к медицинским услугам, образованию в школах, лицеях и высших учебных заведениях Республики Таджикистан на общих основаниях. Подавляющее большинство беженцев знает язык дари-таджикский и не испытывает трудностей в общении с местными населением. Однако существуют проблемы с тем, что беженцы не владеют кириллицей, которая используется в Таджикистане. Детям трудно учиться в школе из-за различий алфавитов и школьных программ. Поэтому для детей афганских беженцев и трудовых мигрантов была открыта школа «Сомониён» с преподавателями – афганцами. Однако, к сожалению, в настоящее время она испытывает огромные трудности с финансированием и находится под угрозой закрытия [11].

Большинство афганских беженцев работают на предприятиях малого и среднего бизнеса в сфере торговли, строительства, услуг и сельского хозяйства. Как правило, они работают в качестве продавцов, автослесарей, парикмахеров, кондитеров, сварщиков, строителей, сантехников и т.д.

Большинство из них ждут изменения ситуации в Афганистане, чтобы вернуться домой. Однако значительная часть беженцев, прежде всего женщины, заинтересована в дальнейшей миграции. Как правило, они стремятся перебраться в страны, где находятся их родственники и рассматривают Таджикистан как транзитную страну [10].

В 2023 г. некоторые страны объявили о возможности для афганских граждан, которые работали или были связаны с этими странами, подавать заявления на переселение или разрешение на поездку в эти страны. Наиболее популярным направлением дальнейшей миграции является Канада. (Интервью с афганским беженцем) За последний год около 4 тыс. афганских беженцев мигрировали из Таджикистана в Канаду. (Интервью с афганскими беженцами, 2022-2023)

Ведущей международной организацией, занимающейся проблемами беженцев и лиц, ищущих убежище, является УВКБ ООН. Оно координирует деятельность ключевых агентств ООН, которые работают вместе с министерствами и ведомствами Таджикистана во главе с МВД РТ. УВКБ ООН работает и непосредственно, и через национальные и международные НПО. Так, в Таджикистане действуют более 20 гуманитарных организаций, реализующих проекты, связанные с различными аспектами и проблемами вынужденной миграции. УВКБ ООН действует в РТ в трех ключевых направлениях. Первое – защита и оказание помощи беженцам и лицам, ищущим убежище; второе – разрешение вопросов безгражданства; третье – оказание поддержки правительству в подготовке и реагировании на чрезвычайные ситуации, связанные с притоком беженцев.

УВКБ ООН в РТ со своими правовыми партнерами - общественными организациями «Инсон ва Адолат» (Человек и справедливость) и «Дети, беженцы и уязвимые граждане» занимаются оказанием правовой и социальной помощи афганским беженцам и лицам, ищущим убежище. Эти местные НПО поддерживают программы профессионального образования и обучения беженцев, программы ученичества, предоставляют услуги по трудоустройству, а также помогают беженцам получать малые гранты для создания доходоприносящей деятельности. Важной частью их деятельности является помощь женщинам и детям - беженцам, инвалидам, больным.

На территории РТ действуют и афганские неправительственные организации – это официально зарегистрированный Комитет афганских беженцев и Центр «Ориёно», который был создан в 2020 году на средства афганцев. В Центре «Ориёно» действуют курсы компьютерной грамотности, иностранных языков, а также кружок музыки, студия живописи и занятия по йоге. На этих курсах занимаются не только афганские беженцы, но и местные жители. В 2023 г. на базе Центра «Ориёно» была организована психологическая помощь для пострадавших афганских женщин и девушек [4].

При том, что законодательство РТ по отношению к беженцам в основном соответствует международным стандартам, афганские беженцы в РТ сталкиваются с множеством проблем. Перечислим некоторые из них: для того,

чтобы легально жить и работать в Таджикистане, афганцам нужно получить статус беженца. Для этого необходимо снять жилье и оплатить его на полгода или год вперед, зарегистрировать договор найма в местных органах власти, зарегистрироваться в МВД РТ, которое выдает «зелёный паспорт» – удостоверение личности, дающее право на легальное проживание в Таджикистане. Для того, чтобы устроиться на работу, необходимо пройти проверку спецслужб и получить так называемый «красный паспорт», который дает право на легальное трудоустройство. Получение документов растягивается на несколько месяцев и дольше. В этот период беженцев могут депортировать из-за нелегального пребывания на территории РТ. Они не могут устроиться на работу без документов, поэтому неформально работают на стройках за мизерную оплату (50-60 долларов в месяц) [6]. Ситуацию усложняет запрет для беженцев на проживание в столице, крупных городах и приграничных районах РТ согласно Постановлению Правительства РТ, № 325 от 2000 года. Однако в сельской местности РТ очень трудно найти оплачиваемую работу и гражданам РТ, не говоря уже об афганских беженцах. Они могут ездить на работу в города, но это подразумевает оплату транспорта, что не по силам значительной части беженцев. Отсутствие доходов препятствует афганским детям и молодежи получать образование, так как родители не могут оплатить форму, учебники, письменные принадлежности и ежедневный транспорт до школы. Несмотря на трудности, все опрошенные афганские беженцы очень высоко оценили возможность жить в безопасности, считая, что мир, порядок и безопасность являются главным завоеванием Таджикистана.

Колебания численности афганских мигрантов в Таджикистане отражают как перипетии социально- политической ситуации и положения с безопасностью в Афганистане, так и направления миграционной политики Таджикистана. Тем не менее, есть еще и гуманитарный аспект миграции из Афганистана. Население Таджикистана не рассматривает афганцев как «чужих» иностранцев, точнее, их воспринимают как «своих», но из дальних регионов и с «чужим» гражданством. Поэтому судьба беженцев, лишения, трудности, риски и угрозы в их жизни воспринимаются как опыт, который при несчастном стечении обстоятельств может стать частью жизни любого гражданина Таджикистана. Это объясняет характер влияния, которое афганская вынужденная миграция оказывает на общество и жизнь в Таджикистане. Она стимулирует миграцию из Таджикистана с одной стороны, разработку различных стратегий выживания и накопление страховых запасов – с другой стороны. Обеспокоенность ситуацией в Афганистане, страх перед возможной дестабилизацией собственной страны, вызванной соседством с Талибан, заставляет граждан Таджикистана

мигрировать за пределы родины и искать различные способы защитить себя и свою семью от угроз современного мира.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абдуллаев К. От Синьцзяня до Хорасана: Из истории среднеазиатской эмиграции XX века. Душанбе. Ирфон 2009 – 571 стр.
2. ВВС, (18.11.2021) Приграничное напряжение, беженцы, тупик. Как живет Таджикистан по соседству с талибами? <https://asiaplustj.info/ru/news/centralasia/20211118/prigranichnoe-napryazhenie-bezhentsi-tupikkakzhivet-tadzhikistanpososedstvu-s-talibami>
3. Беженка из Афганистана, которая живет в Ташкенте, рассказала свою историю. <https://kun.uz/ru/news/2021/11/05/>
4. Вечерка (06.04.2023) Афганским беженцам в Таджикистане начали оказывать психологическую помощь <https://vecherka.tj/archives/57057>
5. Виноградов, Д. (2023) Стало известно, сколько афганских беженцев в Таджикистане. Спутник-Таджикистан, (09.06.2023) <https://tj.sputniknews.ru/20230609/afganistan-bezhentsy-tadjikistan-prichiny-migratsii-usloviya-1057642068.html>
6. Давлатшоев, Ш. (2023) Афганские беженцы не чувствуют себя чужими в Таджикистане. Asia-Plus 31 октября, 2023 <https://asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/society/20231031/shirinbek-davlatshoev-afganskije-bezhentsi-ne-chuvstvuyut-sebya-chuzhimi-v-tadzhikistane>
7. Зарифи А. & Юсуфи Б. (31. 01. 2022) «Барки точик»: в Афганистан в прошлом году было экспортировано электроэнергии на сумму \$56 млн., <https://rus.ozodi.org/a/31680091.html>
8. Максакова Л.П. Развитие миграции в Республике Узбекистан: анализ тенденций и их влияния на формирование миграционных политик стран происхождения и назначения – в печати
9. Мирзобекова Р. За что афганских беженцев выдворяют из Таджикистана? Asia-Plus, 2 сентября 2022 <https://www.asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/society/20220902/za-cto-afganskij-bezhentsev-vidvoryayut-iz-tadzhikistana>
10. Мирзобекова Р. Транзитный Таджикистан. Беженцев в республике становится меньше . Asia-Plus , 20 июня, 2022 <https://www.asiaplustj.info/news/tajikistan/society/20220620/tranzitnij-tadzhikistan-bezhentsev-v-respublike-stanovitsya-menshe>
11. Мифтахова А., Дети афганских беженцев в Таджикистане могут лишиться школы. - Asia-Plus, 3.02.2024. <https://www.asiaplustj.info/ru/news-tajikistan/society/20240203/deti-afganskij-bezhentsev-v-tadzhikistane-mogut-lishitsya-shkoli>

12. На таджикско-афганской границе снова работают рынки. Sputnik, 2.09.2023 <https://tj.sputniknews.ru/20230902/tajikistan-afghanistan-granitsa-rynki-1059190270.html>

13. Стратегия регулирования миграционных процессов в Республике Таджикистан на период до 2040 года (2023), Душанбе: Министерство труда, миграции и занятости населения РТ.

14. Хакимов У. (2022) Зачем нужен пояс безопасности вокруг Афганистана? САВАР.asia (21. 01. 2022) <https://cabar.asia/ru/zachem-nuzhen-poyas-bezopasnosti-vokrug-afganistana>

Сайт МТМЗН РТ? <https://mehnat.tj/tg/news/dt/df8b2b72-9ae0-4803-8605-a3a0a0d5721f>

15. Эксперты ООН: Надежды на то, что движение «Талибан» изменилось, не оправдались. Asia-Plus, 16 августа, 2023. –

<https://asiaplustj.info/news/tajikistan/security/20230816/oon-nadezhdi-na-to-chto-dvizhenie-taliban-izmenilos-ne-opravdalis>

МУҲОЦИРАТИ ИҶБОРӢ АЗ АФҶОНИСТОН БА ТОҶИКИСТОН ДАР ҚАРНИ XXI: СИЁСАТ ВА АМАЛИЯИ ИДОРАКУНӢ

ОЛИМОВ МУЗАФФАР АБДУВАҚҚОСОВИЧ,

доктори илмҳои таърих, роҳбари Маркази таҳқиқоти минтақавӣ ва муқоисавии
назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, устои кафедраи минтақашиноии
кишварҳои хориҷаи факултаи муносибатҳои байналмилалӣ Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон

734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17;
тел.: (+992) 93-472-72-47; e-mail: muzaffarolimov@mail.ru ,

ОЛИМОВА САОДАТ ҚУЗИЕВНА,

номзади илмҳои фалсафа, директори Маркази таҳқиқотии “ШАРҚ” /ORIENS,
734013, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Лохутӣ 21, кв.1,
тел.: +992-372-27-16-98; +992-907-72-82-25; e-mail: s_olimova@mail.ru

Дар ин мақола ҷанбаҳои гуногуни муҳоҷирати иҷборӣ аз Афғонистон ба Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз ба сари қудрат омадани толибон (солҳои 2021-2023), воқуниши Тоҷикистон ба ҷараёни гурезаҳои афғон, баррасии сиёсати давлатии ҚТ, сохтори институтсионалии идоракунии равандҳои муҳоҷирати иҷборӣ ба ҚТ, инчунин, фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ ва маҳаллии ҷамъиятӣ, ки ба кумак ва ҳимояи гурезаҳо равона шудаанд, баррасӣ карда мешаванд. Барои муқоиса маълумот дар бораи гурезаҳои афғон дар Ҷумҳурии Ўзбекистон, аз ҷумла

тадбирҳои сиёсӣ нисбат ба муҳоҷирати иҷборӣ аз Афғонистон, ки дар Ўзбекистон андешида шудаанд, оварда шудаанд.

Ҳамчун заминаи таҷрибавии қор маводи матбуоти ҚТ, қонунгузори ҚТ, маълумоти омили расмӣ, инчунин, маводи мусоҳиба бо гурезаҳои афғон, қормандони созмонҳои байналмилалӣ ва ғайриҳукуматӣ, ки бо гурезаҳои афғон дар Тоҷикистон қор мекунанд, истифода шудаанд.

Калидвожаҳо: *муҳоҷирати маҷбурӣ, гурезаҳои афғон, Тоҷикистон, Афғонистон, Ўзбекистон, қонунгузори ҚТ, Идораи оли комиссариати гурезаҳои СММ, амният.*

FORCED MIGRATION FROM AFGHANISTAN TO TAJIKISTAN IN THE 21- st CENTURY: POLICY AND MANAGEMENT PRACTICE

OLIMOV MUZAFFAR ABDUVAQQOSOVICH,

Dr. h.s., Head of the Center for regional and comparative studies at
the Tajik National University, Professor of the Department of
regional studies of foreign countries, faculty of International Relations
734017, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave. 17;
tel.: (+992) 93-472-72-47; e-mail: muzaffarolimov@mail.ru ,

OLIMOVA SAODAT QUZIEVNA,

PhD (Philosophy), Director of Research Center SHARQ /ORIENS,
734013, Tajikistan, Dushanbe city, Lohuti str. 21, ap. 1,
tel.: (+992) 372-27-16-98; (+992) 907-72-82-25; e-mail: s_olimova@mail.ru

This article examines various aspects of forced migration from Afghanistan to the Republic of Tajikistan (RT) after the Taliban came to power (2021-2023), Tajikistan's response to the flow of Afghan refugees, an overview of the state policy of RT, the institutional structure of forced migration management in RT, as well as the activities of international and local public organizations aimed at assisting and protecting refugees. For comparison, information on Afghan refugees in the Republic of Uzbekistan (RUz), as well as on policy measures taken in RUz in relation to forced migration from Afghanistan are presented.

As an empirical base of the work we used materials of the RT press, RT legislation, data of official statistics, as well as materials of interviews with Afghan refugees, employees of international and non-governmental organizations working with Afghan refugees in Tajikistan.

Key words: *forced migration, Afghan refugees, Tajikistan, Afghanistan, Uzbekistan, Tajik legislation, UNHCR, security.*

УДК: 316.3

АМНИЯТИ ИҶТИМОИИ ҶАВОНОН ДАР РУШДИ ҲАЁТИ ҶОМЕА

НАЗИРОВА МАРҲАМАТ НАЗАРОВНА,

номзади илмҳои сотсиологӣ, муовини сардори Раёсати таҳлили
масъалаҳои иҷтимоии Маркази тадқиқоти стратегии
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиебони Рӯдакӣ 89;
тел.: (+992) 918-42-91-84; e-mail: nmarxamat@mail.ru

Ҷавонон гурӯҳи махсуси иҷтимоӣ демографӣ буда, аз рӯйи синну сол ва мақоми худ дар ҷомеа фарқ мекунанд, ки он давраи гузариш аз кӯдакӣ ба нарасӣ ба масъулияти иҷтимоӣ мебошад. Ҷавонон аз дигар гурӯҳҳои иҷтимоӣ бо дараҷаи баланди зудҳаракатӣ дар ҷомеа, фаъолияти зехнӣ ва солимӣ худ фарқ намуда, аз рӯйи синну солашон, фаъолият, таҷрибаи муайяни иҷтимоӣ ва муносибатҳои зиндагӣ метавонанд ба ҳар гуна тағйирот дар фазои ҷомеа ба осонӣ мутобиқ гарданд.

Дар шароити муосири зудтағйирёбанда таъмини амнияти иҷтимоӣ дар бахшҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа хеле муҳим ва актуалӣ мебошад. Зеро имрӯз дар ҷаҳон хатару таҳдидҳои нави дорои хусусиятҳои иқтисодӣ иҷтимоӣ, сиёсӣ фарҳангӣ, табиӣ экологӣ хеле зиёд мебошанд, ки ҷиҳати бартараф намудани онҳо захираҳои зехнии кишварҳо нақши муҳим доранд. Дар ин самт ҷавонон яке аз қишрҳои осебпазир ва ҳамзамон, қишри фаъоли ҳаёти ҷомеа мебошанд, ки таъмини амнияти иҷтимоии онҳо яке аз воситаҳои ҳалли масъалаҳои ҷойдошта гардад.

Калидвожаҳо: ҷавонон, амнияти иҷтимоӣ, амнияти иҷтимоии ҷавонон, сиёсати давлатии ҷавонон, насли ҷавон, нуруи зехнӣ, вазифаҳои ҷавонон, омилҳои таъсиррасон.

Мафҳуми амнияти иҷтимоии ҷавонон ин ҳифзи ҳукуку манфиатҳои ҳамаҷонибаи насли ҷавон мебошад, ки дар раванди он ҷавонон бояд барои рушди ҳамаҷонибаи худ, аз ҷумла ба таҳсил, солимӣ ва арзишҳои гуногуни фарҳангӣ сиёсӣ дастрасӣ дошта, ҳамзамон, аз таҳдиду хатарҳои гуногуни иҷтимоӣ иқтисодӣ ҳаёти ҷомеа огоҳ бошанд, чунки ҷавонон ояндаи кишвар буда, сими миллати худро таҷассум менамоянд.

Имрӯз масъалаи таъмини амнияти иҷтимоии ҷавонон дар доираҳои илмӣ бевосита объекти махсуси таҳқиқотӣ қарор нагирифтааст, аммо олимону донишмандони ватанӣ хориҷӣ илмҳои гуногун паҳлуҳои

муайяни масъалаи мазкурро ба назар гирифта, онро мавриди таҳқиқи худ қарор додаанд.

Ба ақидаи яке аз ҷомеашиносони олмонӣ Карл Мангейм, ҷавонон табиатан на пешқадам ва на консервативӣ ҳастанд, онҳо захирахое мебошанд, ки ба ҳама гуна оғози қор омодаанд. Ё қайд менамояд, ки ҷомеаҳои пешрафта ба ҷавонон тақия мекунанд, зеро маҳз онҳо ба рушду тағйирёбии ҷомеа кумак намуда, ба шароитҳои зудтағйирёбанда ва сифатан нав зуд мутобиқ мегарданд.

Ҷавонон ҳамчун як гурӯҳи мушаххаси иҷтимоӣ демографӣ на танҳо мавҷудияти ҳозираи ҷомеа, балки як навъ пули гузаранда аз ҳолати кӯдакӣ ба калонсолӣ буда, гузаштаре бо оянда, имконпазирро бо воқеият муттаҳид мекунанд. Хусусияти асосии моҳияти ҷавонон–ташаққули раванди камолоти биологӣ, раванӣ ва иҷтимоӣ, азхудкунӣ ва ба низоми мавҷудаи муносибатҳои иҷтимоӣ ва низоми ғайриқонуӣ, қабули мавқеъҳо ва нақшҳои вазиравиро, ки низоми мавҷударо бо муносибатҳои ҷомеа дар сатҳи нав ва сифати нав ё деформатсияи он такрор мекунанд [11].

Гурӯҳи синну солии ҷавонон дар кишварҳои алоҳида гуногун буда, қисми поёнии он аз 14–16 ва қисми болоӣ аз 29 сола то 35 соларо дар бар мегирад. Имрӯз тибқи маълумот дар ҷаҳон 1,2 миллиард ҷавонони аз 15 то 24-сола зиндагӣ мекунанд, ки 16 дарсади аҳолии ҷаҳонро ташкил медиҳанд. Ин шумора тибқи пешгӯйҳо то соли 2030 барои ноил гардидан ба Ҳадафҳои Рушди Устувор зиёд гардида, шумораи ҷавонон 7 дарсад афзоиш ёфта, қариб ба 1,3 миллиард нафар мерасад [6].

Кишвари мо, ки яке аз давлатҳои ҷавони пасошуравӣ буда, қисми зиёди аҳолии онро низ наврасону ҷавонон ташкил дода, синну соли миёнаи аҳоли тақрибан 26 сола мебошад. Тибқи маълумоти омории соҳаи маориф, дар кишвар то якуми январӣ соли 2022 шумораи ҷавонони синни аз 15 то 34 сола ҳамагӣ 3 355,4 (қариб 38 дарсад) нафарро ташкил медиҳанд, ки аз ин миқдор 1 655,7 нафар занону духтарон мебошанд.

Таҷрибаи даҳсолаҳои охир нишон медиҳанд, ки муваффақиятҳои сиёсӣ иқтисодӣ ва бартарии стратегиро маҳз ҳамон давлатҳое ба даст меоранд, ки ба ҷавонон таваччуӣ зиёд зоҳир мекунанд. Тибқи гузориши Созмони Милали Муттаҳид “Оид ба вазъи ҷавонон дар ҷаҳон”, ки соли 2007 дар Нью-Йорк нашр шуда буд, чунин омадааст: “Ҷавонон чоряки аҳолии қобили меҳнати ҷаҳонро ташкил медиҳанд. Ҷавонони муосир босаводтарин насли таъриханд, вале монеаҳои аслии дар роҳи ворид шудан дар ҳаёти калонсол факр ва мушкилоти дарёфти қори муносиб боқӣ мондаанд. Мо аз кишварҳо даъват менамоем, ки наслҳои ҷавон имкони амалисозии потенциали худро дошта бошанд” [1].

Доир ба ин масъала дар ҷумҳурӣ, новобаста аз мушкилоти иҷтимоӣю иқтисодӣ, бо мақсади фароҳам овардани шароити мусоид барои рушди ҳамаҷонибаи ҷавонон таваҷҷуҳ махсус зоҳир мегардад. Имрӯз ҷиҳати татбиқи сиёсати давлатӣ дар самти ҷавонон тадбирҳои муҳим андешида мешаванд, ки барои бехтар намудани шароити зиндагӣ ва инкишофи зеҳнии насли ҷавон мусоидат менамояд.

Ҷунони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд намудаанд: "... дар ибтидои асри XXI миллати тоҷик ба иқтисоду истеҳсолоти замонавӣ ҷавобгӯӣ манфиатҳои давлатдорӣ милли, татбиқи дастовардҳои тамаддуни башарӣ ва илму технологияи нав, насли дорои тафаккури созанда ва донишу ҷаҳонбинӣ муосир, ки барои рушду ободии ояндаи Тоҷикистони соҳибистиклол содиқона хизмат намоянд, эҳтиёҷ дорад" [12, 216]. Аз ин рӯ, ҳанӯз аз аввали солҳои соҳибистиклолӣ Ҳукумати кишвар, хосса Сарвари давлат доир ба масъалаи ҷавонон, мавқеъ ва рисолати онҳо ёдовар шуда, аввалин вохӯрии Президенти кишвар ҳамчун мулоқоти Раиси Шурои Олӣ бо ҷавонони мамлакат соли 1993 баргузор гардид, ки баъди он вохӯрӣ ба вазифаҳои пурмасъулият таъин намудани ҷавонони лаёқатманд оғоз гардид.

Таҷриба нишон медиҳад, ки омӯзиши масъалаҳои гуногуни иҷтимоӣ, аз ҷумла масъалаҳои, ки маҳз бо ҷавонон алоқаманд аст, дар рушди неруи зеҳнии кишвар хеле муҳим мебошад. Зеро фароҳам овардани имконоти ташаккулёбии ҷавонон ва муҳайё сохтани омилҳои, ки ба рушди неруҳои зеҳнӣю фикрӣ ва ҷисмонӣ онҳо мусоидат менамояд, барои рушди соҳаҳои гуногуни ҷомеа замина мегузорад.

Дар шароити муосир ҷавонон дар ҷомеа ба сифати неруи пуриқтидор ва пешафӯ бунёдкор шинохта шудаанд ва вазифаҳои ба худ хосро бар дӯш доранд, ки онҳоро тибқи таҳлилҳои мутахассисон чунин зинабандӣ намудан лозим аст:

–*Вазифаи камолоти иҷтимоӣ.* Муҳаққиқон, ба монанди Л.Виготский, Э.Клапаред, С.Холл, В.Штерн ва дигарон синну солро хусусияти асосии ҷавонӣ муайян намуда, исбот карданд, ки маҳз вазифаи камолоти иҷтимоӣ рафтори ҷавонон ва хусусиятҳои шуури онҳоро муайян мекунад.

–*Вазифаи иҷтимоишавӣ.* Ҳанӯз соли 1916 муҳаққиқ П.Сорокин дар асари худ «Бухрони оилаи муосир» вазифаи иҷтимоишавиро ҳамчун вазифаи асосии ҷавонон дар ҷомеа муайян кард ва маҳз ба шарофати иҷрои ин вазифа мо метавонем дар бораи ҷавонон ҳамчун гурӯҳи мустақили иҷтимоӣ сухан ронем.

–*Вазифаи муқаррар намудани мақоми иҷтимоии худ.* Дар ин самт таҳқиқотчиён И.С.Кон, Л.Розенмир, Ф.Р.Филиппов ва дигарон моҳияти иҷтимоии ҷавононро бо мақоми хосси он дар сохтори иҷтимоӣ алоқаманд

мешуморанд. Тарафдорони ин ақида ба он назаранд, ки ҷавонон дорои хусусияти мобайнии мақоми иҷтимоӣ мебошанд, ки он дар нопурра будани мақоми иҷтимоии онҳо зоҳир мешавад.

–*Вазифаи худидоракунӣ.* Дар соли 1943 аз ҷониби К.Мангейм баъди ба гардиши илмӣ ворид намудани истилоҳи «субкултураи ҷавонон» як қатор муҳаққиқон, ба монанди М.Мид, А.И.Шендрик, Г.Гризе ба субкултураи ҷавонон ҳамчун шакли махсуси ташкили ҷавонон шурӯъ намуданд. Вазифаи худидоракунӣ мустақилияти ин гурӯҳи иҷтимоиро афзун намуда, робитаҳои иҷтимоии дохилӣ ва берунии онро ба тартиб меандозад [4].

–*Вазифаҳои тақрористеҳсолӣ, инноватсионӣ ва интиқолдиҳӣ.* Ҷавонон дар натиҷаи татбиқи вазифаҳои тақрористеҳсолӣ таҷрибаи насли калонро мерос гирифта, сохтори мавҷудаи муносибатҳои иҷтимоиро дубора тавлид мекунанд. Насли ҷавон микдори муайяни қувваҳои истеҳсолкунанда, шароити таърихӣ ва муносибати одамонро нисбат ба ҳамдигар, меъёр ва стереотипҳои рафторро аз сар мегузаронанд. Онҳо аз як тараф, аз ҷониби насли нав тағйир дода мешаванд, аммо аз тарафи дигар, ба он шароити зиндагии худро мутобиқ мегардонанд.

Ба ақидаи Карл Маркс, ҳар як насл «аз як тараф, ғаёлияти меросиро дар шароити тамоман тағйирёбанда давом дода бошад, аз тарафи дигар, бо ғаёлияти тамоман тағйирёфта шароити кӯҳнаро тағйир медиҳад» [2, 45].

Дар вазифаи инноватсионӣ ҷавонон ба шарофати иқтидори инноватсионии худ таҷрибаи иҷтимоии ҷамъшудаи худро нав мекунанд ва ба ин васила масъалаҳои иҷтимоии ҷомеаро дигаргун ва такмил медиҳанд. Дар вазифаи интиқолдиҳӣ таҷрибаҳои меросӣ ва навшуда ба наслҳои оянда интиқол дода мешаванд.

Дар раванди татбиқи вазифаҳои зикргардида, рушди ҷомеа ва ҳам ҳуди ҷавонон амалӣ мегардад. Аз ин рӯ, мо метавонем бигӯем, ки ҷавонон воқеан ҳамчун як гурӯҳи «махсус»-и иҷтимоӣ демографӣ дорои хусусиятҳо ва вазифаҳои хоси худ буда, дар шароити муосир таъмини амнияти иҷтимоии онҳо хеле муҳим мебошад.

Ҳамзамон, дар шароити муосири зудтағйирёбанда таъмини амнияти иҷтимоии ҷавонон яке аз воятаҳои муассири ҳалли бомуваффақияти мушкилоти насли ҷавон мебошад, ки он дар рушди соҳаҳои калидии ҳаёти ҷомеа нақши муҳим дорад. Таъмини амнияти иҷтимоии ҷавонон, пеш аз ҳама, ба рушди ҳамаҷонибаи ҳуди насли ҷавон ва хусусиятҳои ба раванди ҷомеа мутобиқ гардидани онҳо таъсир мерасонад.

Қайд кардан бамаврид аст, ки амнияти иҷтимоии ҷавонон аз тарафи олимони ба таври гуногун, аз ҷумла ҳамчун ҳифзи манфиатҳои ҷавонон, ҷораҳои пешгирӣ кардани таҳдид ва баргараф намудани хавфҳо дар муҳити ҷавонон, дастгирии сиёсати кишварҳо дар самти ҷавонон ва ғайраҳо

баррасӣ мегардад. Вобаста ба ин, қайд кардан зарур аст, ки дар шароити муосири ҷомеа ҷавонон ба мушкилотҳои гуногуни иҷтимоӣ иқтисодӣ, иттилоотӣ маънавӣ, сиёсӣ демографӣ ва ғайраҳо дучор мегарданд, ки ҳамаи он аз омилҳои гуногун вобаста буда, баҳси таъмини амнияти иҷтимоӣ ҷавонон хеле актуалӣ мебошад.

Дар шароити муосир, тибқи таҳлилу мушоҳида омилҳое, ки ба амнияти иҷтимоӣ ҷавонон таъсир мерасонанд, чунин мебошанд:

1. Омили иқтисодӣ—ин омил дар самти амнияти иҷтимоӣ ҷавонон бо он алоқаманд аст, ки бевосита барои ба даст овардани ин ё он сатҳи таҳсилот ва бо ҷойи кор таъмин гардидани ҷавонон, инчунин, сатҳи даромаднокии онҳо таъсир мерасонад. Бо таъсири омилҳои иқтисодӣ дар табақаҳои гуногуни ҷомеа аз ҷиҳати дорой ва дастрасӣ ба таҳсилоти босифат ва хизматрасониҳои тиббӣ иҷтимоӣ ба миён меоянд, ки он дар навбати худ боз дигар мушкилоти иҷтимоиро ба вучуд меоранд.

Дар ин самт қайд кардан бамаврид аст, ки имрӯз барои ҷавонони кишвар ҷиҳати азхуд намудани донишҳои замонавӣ ва касбу ҳунарҳои гуногун имкониятҳои зиёде фароҳам оварда шудааст. Аммо, бо вучуди ин, на ҳамаи ҷавонони мо аз имкониятҳои фароҳамовардашуда истифода мебаранд, зеро онҳо дар табақаҳои гуногуни ҷомеа, яъне дар оилаҳои сатҳи иқтисодиашон гуногун зиндагӣ мекунанд. Воқеияти бозори меҳнати муосир нишон медиҳад, ки ҷавонони кишвар кӯшиш менамоянд барои кору фаъолият намудан ё дар ягон муассисаҳои таҳсилоти миёнаи олии касбӣ таҳсил намудан, ба минтақаҳои рушдёфтаи кишвар рӯ оварда, бештар шаҳрҷойҳоро интихоб кунанд.

Дар ин самт мутахассисон қайд менамоянд, ки дар шароити муосир масъалаи ба таҳсил фаро гирифтани таъмини шуғли мутахассисони ҷавон яке аз мушкилоти асосии ҷомеа буда, бо ҷойи кор таъмин гардидани онҳо масъалаи муҳим ва мубрам ба ҳисоб меравад. Пажӯҳишҳо нишон медиҳанд, ки баъди хатми муассисаҳои таҳсилоти миёнаи олии касбӣ, барои ба кор таъмин гардидани ҷавонон, пеш аз ҳама, шинос лозим аст. Тибқи назарсанҷиҳои ҷомеашиносон, ки дар байни аҳоли пурсиш гузаронида шудааст, нишон медиҳад, ки ба ақидаи 35,9 дарсади ба таҳқиқоти фарогирифташуда баъди хатми муассисаҳои таҳсилоти касбӣ барои кор ёфтан шинос доштан лозим меояд, 33,6 дарсад бар он ақидаанд, ки имрӯз корфармо коргари ботачрибаро ба кор қабул мекунад. Ба ақидаи 23,0 дарсад аксари корфармоён омодаанд мутахассисони ҷавонро бо мақсади рушди тарафайн барои гирифтани донишҳои мувофиқ ва методҳои муосири кор ҷалб намоянд. Ҳамагӣ 7,4 дарсад бар он бовар доранд, ки хатмкунандагони касбу кори гуногун метавонанд ба осонӣ ҳар коре, ки барояшон писанд аст, пайдо кунанд [5, 193-194].

Дар баробари ин, омилҳои муҳимме ҳастанд, ки барои бо ҷойи қор таъмин гардидани мутахассисони ҷавон мусоидат мекунанд. Аз ҷумла сатҳи баланди маълумотнокӣ, таҷрибаи қорӣ, доштани ихтисоси мувофиқ, восита ё шиносӣ, интизом ва заҳматдӯстӣ аз қабилӣ чунин омилҳо мебошанд [5, 193-194].

2. Дар таъмини амнияти иҷтимоии ҷавонон омили дигар ин омили иттилоотӣ коммуникатсионӣ мебошад. Раванди ҷаҳонишавӣ, ки имрӯз тамоми соҳаҳои ҳаёти моро фаро гирифтааст ва ҳамчун асри техникаю технология баромад мекунад, натавон ба иқтисодиёти кишварҳо, балки дар соҳаҳои иҷтимоӣ сиёсӣ ва динӣ фарҳангӣ низ таъсири худро мегузорад.

Имрӯз дар ҷомеаи муосирӣ кишвар яке аз сарчашмаҳои асосие, ки ба аъзоёни ҷомеа, бахусус, ба ҷавонон таъсир мерасонанд, ин рушди инноватсия ва технологияҳои замонавӣ мебошад. Дар ин раванд нақши интернет ва шабакаҳои он хеле қалон буда, аҳолии кишвар дар баробари дигар воситаҳои ахбори омма барои пайваст шудан бештар ба фазои иттилоотӣ ҷаҳонӣ ба шабакаҳои интернетӣ рӯй меоранд.

Чуноне мутахассисон қайд менамоянд, дар шароити муосир дар баробари дигар манбаъҳо, чун манбаҳои табиӣ, иқтисодӣ, моддӣ, манбаи иттилоотӣ аз ҳама арзишноктарин ба шумор меравад, вале на ҳар гуна иттилооти нав ба арзишҳои миллӣ, шахрвандӣ ва давлатӣ созор аст. Иттилооте ҳастанд, ки барои пойдоҳии арзишҳои миллӣ ва давлатӣ хатарнок буда, ба тарбияи ҷавонон таъсири манфӣ мерасонанд [3, 173].

Маълум аст, ки ҷаҳони муосирро бидуни васоити ахбори омма, бахусус, шабакаҳои гуногуни иҷтимоӣ тасаввур кардан ғайриимкон мебошад, зеро асри XXI асри рушди техникаю технология буда, аъзои ҷомеа маҳз тавассути шабакаҳои иттилоотӣ доир ба масъалаҳои ҳаёти ҷомеа оғай пайдо мекунанд. Дар робита ба ин, қайд кардан бамаврид аст, ки нақши шабакаҳои иҷтимоӣ ва дигар васоити ахбори омма муассир буда, бо расонидани иттилоотҳои гуногун ба ҳолати равонии насли ҷавон таъсир мерасонанд. Фазои иттилоотӣ, ки имрӯз аксар аз он маълумот мегиранд, аз як тараф, ба рушди илму фарҳанг ва ҷаҳонибинии истифодабарандагони он кумак расонад, аз тарафи дигар, афкори ҷомеа, пеш аз ҳама, қишри ҷавони аҳолиро доир ба ин ё он масъала тағйир медиҳад.

Тибқи маълумот соли 2023 дар ҷаҳон 5,16 млрд истифодабарандагони интернет ба қайд гирифта шудаанд. Яъне 64,4 дарсади аҳолии сайёра ба шабакаҳои интернетӣ пайваст ҳастанд [7]. Соли 2024 беш аз 66 дарсади аҳолии ҷаҳон ба шабакаҳои интернетӣ паваст буда, шумораи умумии истифодабарандагони интернет 5,35 млрд мебошанд. Дар 12 моҳи охир доираи истифодабарандагони интернет 1,8 дарсад зиёд гардидааст, яъне аз аввали соли 2023-юм 97 млн истифодабарандагони нав ба қайд гирифта шудаанд [8].

Маълум аст, ки истифодабарандагони интернет бо сабабҳои гуногун онро истифода мебаранд. Аз ҷумла дар ҷаҳон қариб 61 дарсади аҳолии синну соли қобили меҳнат шабакаҳои интернетиро барои ҷустуҷӯи иттилоот истифода мебаранд. Ҳамин тавр, 56,6 дарсад барои дар тамос будан бо дӯстон ва оила, 38,5 дарсад барои вақтгузаронӣ, 52,3 дарсад барои тамошои видео, силсилафилмҳо ва филмҳои гуногун [8], 50,9 дарсад барои бохабар будан аз ахбор ва рӯйдодҳои ҷорӣ шабакаҳои интернетиро истифода мебаранд [7].

Дар кишвари мо тибқи маълумотҳои Хадамоти алоқаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаш моҳи соли 2022 шумораи истифодабарандагони интернет дар якҷоягӣ бо истифодабарандагони интернетии мобилӣ ба 4,2 миллион нафар расид, ки ин 42%-и аҳолии Тоҷикистонро ташкил медиҳад [10].

Таҷриба нишон медиҳад, ки имрӯз дар фазои иттилоотии шабакаҳои гуногуни иҷтимоӣ бештар ҷавонон иштирок намуда, тарафҳои манфӣ ва мусбати онро ҷудо карда наметавонанд. Онҳо дарк намеkunанд, ки воситаҳои ахбори омма, пеш аз ҳама, шабакаҳои гуногуни иҷтимоӣ солҳои охир аксар вақт бо паҳн намудани маълумотҳои бардурӯғ ё намоишҳои ғайри фарҳангии тоҷикона ҳамчун таҳдидҳои иттилоотӣ ба солимии равонӣ, ахлоқӣ ва ҷисмонии ҷавонон таъсири манфии худро мерасонанд.

Бахусус, таъсири иттилоотӣ ба ҷавонон тавассути шабакаҳои гуногуни иҷтимоӣ аксар вақт манфӣ буда, дар натиҷаи истифодабарии он ҷавонон дар бораи ҳаёту зиндагӣ ва муваффақиятҳо тасаввуроти нодуруст пайдо мекунанд. Тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ ҷавонон фирефтаи ҳар гуна қаллобӣ гардида, барои ҳалли мушкилоташон ба корҳои ношоям даст мезананд.

Вобаста ба ин, қайд кардан бамаврид аст, ки истифодаи васоити ахбори омма, бахусус шабакаҳои гуногуни иҷтимоӣ яке аз дастовардҳои зеҳнии замони муосир ба ҳисоб рафта, муносибат ва истифодабарии он аз сатҳи фарҳангу хиради аҳли ҷомеа, хоса ҷавонон вобаста мебошад.

3. Омили дигар ин омилҳои фарҳангӣ ва маънавию ахлоқӣ, ки бо тағйир ёфтани низоми анъанавии тамоюлҳои арзишӣ ва дигаргун шудани хувияти миллии зоҳир мегардад. Дар ин раванд гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ ба шуури қишре аз ҷавононе таъсир мерасонанд, ки дар натиҷа сатҳи маънавиёт ва ахлоқи онҳо рӯ ба таназзул меорад ва бо роҳҳои гуногун ба сатҳи маънавиёти насли ҷавон ба зудӣ таъсири худро мегузорад. Яке аз сабабҳои сар задани амалҳои номатлуб низ дар байни ҷавонон аз ин сарчашма гирифта, пеш аз ҳама, аз сатҳи таълиму тарбияи онҳо, ки дар оила ва муассисаҳои гуногуни таълимӣ мегиранд, вобаста мебошад.

Мушоҳидаҳои нишон медиҳанд, ки солҳои охир дар байни ҷавонон тақдиркорӣ ба фарҳанги дигар кишварҳо ба истилоҳ “фарҳанги бегона” бисёр ба назар мерасанд. Ҳамаи ин аксар вақт аз тамошои силсилафилм ва

филмҳои гуногуни хориҷӣ оғоз ёфта, дар он тарғиби ҳама гуна амалҳо, аз қабилӣ рафтору гуфтор, муносибати байни одамон, тарзи либоспӯшӣ ва ғайра ба роҳ монда мешавад, ки он аслан, ба фарҳанги миллии кишвари мо хос нест. Наврасону ҷавонон, ки таҷрибаи ҳаёту зиндагӣ надоранд, бо тамошои он мафкураашон зуд тағйир меёбад. Дар ин раванд, тарзи либоспӯшии ҷавондухтарон, ки имрӯз ба мушоҳида мерасанд, мисол шуда метавонад.

4. Омилҳои сиёсӣ ҳуқуқӣ, ки имрӯз дар кишварҳои хориҷӣ бештар ба назар мерасанд, метавонанд шаҳрвандонро аз ҳуқуқу озодиҳои сиёсӣ маҳрум сохта, боиси низоъ ва заиф гардидани кишварҳо гарданд. Тибқи мушоҳидаҳои имрӯз масъалаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмурию ҷиноятӣ дар ҷавонон вучуд дорад, ки аҳли ҷомеа ба ташвиш меорад. Дар ин самт, иштироки ҷавонон бевосита ба амнияти иҷтимоии онҳо таъсири худро мегузорад.

5. Яке аз омилҳои дигар солимии насли ҷавони кишвар мебошад, ки бевосита ба ҳифзи солимии миллат таъсири худро мерасонад. Дар ин самт, ташаккули тарзи ҳаёти солим ва пешгирии ҳар гуна бемориҳои сироятӣ, ки махсусан дар байни ҷавонон, паҳн мегардад, бисёр муҳим мебошад. Имрӯз дар сиёсати пешгирифтаи Ҳукумати кишвар дар соҳаи тандурустӣ низ яке аз самтҳои афзалиятноки соҳаи тандурустӣ тарғиби тарзи ҳаёти солим, тарбияи ҷисмонӣ, пешгирии бемориҳои гуногуни сироятӣ, ба монанди ВНМО, сил ва гепатитҳои вирусӣ А, В, С ва ғайра дар байни аҳоли, бахусус ҷавонон, равона мебошад.

Тибқи маълумоти омӯрӣ гирифташавии аҳоли ба бемории сил аз шумораи умумии сироятёфтагон дар соли 2020-ум–25 дарсадро ҷавонони аз 15 то 24 сола ташкил медиҳанд. Аз шумораи умумии (1397 нафар) сироятёфтагони ВНМО бошад, 285 нафар ҷавонони синни 15–29 сола ва 537 нафар 30–39 сола мебошанд [9].

Ҳамаи ин он омилҳое мебошанд, ки дар шароити муосир ба амнияти иҷтимоии насли ҷавон бевосита таъсири худро мегузоранд. Аз ин рӯ, мушкилоти амнияти иҷтимоии ҷавононро натавонанд дар муҳити иҷтимоии ҷавонон, балки вобаста ба раванди тағйироте, ки дар ҷаҳон ба амал меоянд, ҳал намуд. Зеро имрӯз мушкилоти сатҳи ҷаҳонӣ, аз қабилӣ офатҳои табиӣ, бӯхронҳои иқтисодӣ сиёсӣ, истифодаи беназорати ҳар гуна технологияҳои муосир ва ғайра амнияти иҷтимоии мардуми сайёра ба ташвиш овардааст.

Ҳамин тавр, таъмини амнияти иҷтимоии ҷавонон аз амнияти миллии кишвар ҷудо буда наметавонад. Бинобар ин, таъмини он бидуни иштироки ниҳодҳои иҷтимоӣ, ки тавассути онҳо насли ҷавон рушду такомул меёбад, ғайриимкон аст. Дар умум, амнияти иҷтимоии ҷавонон ҳамчун маҷмуи механизмҳои ҳамкории насли ҷавон бо давлат фаҳмида мешавад, ки бояд барои

бартараф намудани ҳолатҳое, ки ба амнияти иҷтимоии ҳам давлат ва ҳам ҳуди ҷавонон таъсир мерасонад, яқчо фаъолият баранд.

Ҳамзамон, қайд кардан бамаврид аст, ки сарфи назар аз мушкилоти сатҳи гуногун ва ҷаҳони зудтағйирёбанда, ҷавонони муосир бо маҳорату кордонӣ ва зиракии худ ба ҳамагуна тағйирот худро мутобиқ месозанд. Зеро онҳо дарк менамоянд, ки рушди минбаъдаи ҳаёти ҷомеа маҳз аз онҳо вобаста буда, ояндаро на танҳо барои худ, балки барои дигар кишрҳои ҷомеа муҳайё месозанд.

АДАБИЁТ

1. Лига М.Б, Павлова Н.С., Щеткина И.А. Социальная безопасность молодежи: организационно-управленческое обеспечение. 2012 г. Научная электронная библиотека.
2. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. Т. 2.
3. Маҷмӯаи маводҳои конфронси илмию амалии “Нақши ҷавонон дар таҳкими сулҳу субот”. – Душанбе: Дониш, 2013. – 195 с.
4. Молодежь как особая социально-возрастная группа в современном обществе <https://cyberleninka.ru/article/n/molodezh-kak-osobaya-sotsialnovozrastnaya-gruppa-v-sovremennom> (санаи муриҷиат 10.10.23).
5. Назирова М.Н. Нақши маориф дар ташаккули стратегияи ҳаётии ҷавонон (таҳлили иҷтимоӣ-фалсафӣ). – Душанбе: Ирфон. 2023. –232 с.
6. Положение молодежи в мире. // [Захираҳои электронӣ]: URL: <https://www.un.org/ru/global-issues/youth> (санаи воридшавӣ 29.04.24).
7. Статистика интернета и соцсетей на 2023 год – цифры и тренды в мире и в России. <https://www.web-snapare.ru/> (санаи воридшавӣ 17.10.23).
8. Статистика интернета и соцсетей на 2024 год – цифры и тренды из отчёта Global Digital 2024 (web-snapare.ru) (санаи воридшавӣ 30.04.2024)
9. Тандурустӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. 30-соли истиқлолияти давлатӣ. 2021, –147 с.
10. Хадамоти алоқа: «Шумораи истифодабарандагони интернет дар ҷумҳурӣ ба 4,2 миллион нафар расидааст» <https://khovar.tj/2022/07/hadamoti-alo-a-shumorai> (санаи воридшавӣ 17.10.23).
11. Шоисматуллоев Ш. Таджикистан в зеркале преемственности и смены поколений. (2-е издание) – Душанбе: Ирфон, 2008. – 320 с.
12. Эмомалӣ Раҳмон. Уфӯқҳои истиқлол. – Душанбе: “Ганҷ-нашриёт”, 2018. – 436 с.

СОЦИАЛЬНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ МОЛОДЕЖИ В РАЗВИТИИ ЖИЗНИ ОБЩЕСТВА

НАЗИРОВА МАРХАМАТ НАЗАРОВНА,

кандидат социологических наук, заместитель начальника Управления
анализа социальных проблем Центра стратегических исследований
при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, город Душанбе, проспект Рудаки 89;
тел (+992) 918-42-91-84; e-mail: nmarxamat@mail.ru

Молодежь представляет собой особую социально-демографическую группу, которая различается по возрасту и статусу в обществе, что является периодом перехода от детства и подросткового возраста к социальной ответственности. Молодежь отличается от других социальных групп высокой степенью мобильности в обществе, интеллектуальной активности и здоровья, а в зависимости от возраста, активности, определенного социального опыта и жизненных отношений легко адаптируется к любым изменениям социальной среды.

В современных быстро меняющихся условиях обеспечение социальной безопасности является очень важным и актуальным в различных сферах жизни общества. Потому, что сегодня в мире существует множество новых опасностей и угроз, имеющих экономические и социальные, политико-культурные, природно-экологические особенности, в их устранении которые важную роль играют интеллектуальные ресурсы стран. В связи с этим молодежь является одним из наиболее уязвимых и одновременно активных слоев общества, а обеспечение ее социальной безопасности является одним из способов решения существующих проблем.

Ключевые слова: молодежь, социальная безопасность, социальная безопасность молодежи, молодежная государственная политика, молодое поколение, интеллектуальная сила, задачи молодежи, влияющие факторы.

SOCIAL SECURITY OF YOUTH IN THE DEVELOPMENT OF THE LIFE OF SOCIETY

NAZIROVA MARHAMAT NAZAROVNA,

Candidate of Sociological sciences, deputy head of the Department of
analysis of social problems of the Center for strategic research
under the President of the Republic of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave. 89;
tel.: (+992) 918-42-91-84; e-mail: nmarxamat@mail.ru

Youth is a special socio-demographic group, which it varies in age and status in society, which is a period of transition from childhood and adolescence to social responsibility. Young people are distinguished from other social groups by a high degree of mobility in society, intellectual activity and health, and depending on age, activity, certain social experience and life relationships easily adapt to any changes in the social environment.

In today's rapidly changing conditions, ensuring social security is very important and relevant in various spheres of society. Because today there are many new dangers and threats in the world with economic and social, political-cultural, natural-ecological peculiarities, which in their elimination the intellectual resources of countries play an important role. In this regard, youth are one of the most vulnerable and at the same time active layers of society, and ensuring their social security is one of the ways to solve existing problems.

Keywords: *youth, social security, social security of youth, youth state policy, young generation, intellectual power, youth tasks, influencing factors.*

УДК:327.7

COOPERATIONS BETWEEN TAJIKISTAN AND UZBEKISTAN: PRIORITY TO SCIENCE AND EDUCATION

ABDULLOEVA SULTONBEGIM NABIEVNA,

Chief specialist of the Department of analysis
of social problems of the Center for strategic research
under the President of the Republic of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave. 89;
tel: +992-501-88-57-03; e-mail.ru: markaz0530@mail.ru

Scientific and cultural ties are considered important factors that play an effective role in the development of multilateral and comprehensive relations between countries. In particular, establishing ties in the field of science and education and modern technologies, as well as training of highly qualified scientific and scientific-pedagogical personnel in modern conditions are considered as priority areas that all countries need such cooperation and cannot achieve to the main thing separately.

It is worth noting that the cooperation between the Republic of Tajikistan and the Republic of Uzbekistan in the field of education and modern science and technology is useful and beneficial for both countries and is the favorable and stable basis for achieving important and necessary achievements in modern times. In this article, the author tried to study and analyze the issue of cooperation between the Republic of Tajikistan and the Republic of Uzbekistan in the field of science and education, and paid special attention to the role of this important area of social life in the perspective of cooperation between these countries.

Keywords: education, science, modern technologies, cultural ties, national values, state interests, agreement.

The close relations between tajiks and uzbeks indeed have a long history, and over the centuries the cultural ties between these two nations have become stronger and more stable. As academician, B. Gafurov noted: "In Central Asia, the closest and most kinship ties have arisen between tajiks and uzbeks." [7]. That is why tajik and uzbek peoples are close to each other spiritually and culturally and have the same beliefs. Their traditions, rituals and arts were formed and developed in interrelation with each other. We are also united by common history and values, mutual respect and centuries-old good-neighborliness, which will contribute to further expansion of friendly relations between Tajikistan and Uzbekistan.

In this regard, President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev has repeatedly emphasized that the uzbek and tajik peoples are linked by special ties of brotherhood and it is impossible to imagine our peoples separately. The sincere friendship of these two peoples is reflected in the works of great scientists and thinkers such as: Abdurrahmani Jami and Alisher Navoi, Sadriddin Ayni and Abduraufi Fitrat, Mirzo Tursunzoda and Ghafur Ghulom, Loiqli Sherali and Abdullo Oripov. Today, thanks to the political will and joint efforts of the heads of the two countries, important steps are being taken to define and implement a strategy for the further development of relations.

It is worth noting that Uzbekistan is considered one of the main partners of Tajikistan in trade-economic, social, scientific-technical and other important areas of bilateral cooperation, and the positive phenomena mentioned strengthen people's hopes for mutual cooperation and expansion.[6]

As well friendly relations between the Republic of Tajikistan and the Republic of Uzbekistan during the period of the country's state independence have been newly developed. First of all, relations between these countries were established at the state level through interstate agreements on various areas of economic, social and cultural life. During this period, various agreements were signed by the leaders of both countries, which contributed to the strengthening of cooperation in various directions. In particular, the signing of the "Agreement between the Government of the Republic of Tajikistan and the Government of the Republic of Uzbekistan on cooperation in the field of science, technology and information" from March 6, 1998 № 79 and the "Agreement between the Governments of the Republic of Kazakhstan, the Republic of Kyrgyzstan, the Republic of Tajikistan and the Republic of Uzbekistan" on the procedure and conditions of attracting scientific organizations, scientists and specialists of the participating states for the implementation of national scientific works and technological programs" from December 8, 1998 № 487, were of great importance for the implementation of the national scientific and technological programs.

Also the Agreement between the Government of the Republic of Tajikistan and the Government of the Republic of Uzbekistan on cooperation in the field of education entered into force on January 10, 1997 and is considered as an expansion of cooperation in the field of education.

It should be noted that on March 9-10, 2018, during the state visit of the President of the Republic of Uzbekistan to the Republic of Tajikistan, was signed an "Agreement between the Government of the Republic of Tajikistan and the Government of the Republic of Uzbekistan on cooperation in the field of education and science".

Also during the state visit of the President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon to the Republic of Uzbekistan on August 17-18, 2018 "Agreement between the Government of the Republic of Tajikistan and the Government of the Republic of Uzbekistan on mutual recognition of documents on education" and "Agreement

between the Government of the Republic of Tajikistan and the Government of the Republic of Uzbekistan” on cooperation in the field of advanced training and retraining of education personnel” were signed.

Since the signing of these agreements, mutual interest and cooperation in the field of education and science have increased. In this context, the interest of citizens of the Republic of Uzbekistan in educational institutions of Tajikistan increases every year. Thus, over the past six years, the number of Tajik students in universities of Uzbekistan has increased almost nine times - from 16 to 149 students. In recent years, the number of scholarships of both countries has increased, and the number of citizens of the Republic of Uzbekistan studying in higher professional educational institutions of Tajikistan has increased many times. In this context, the Republic of Uzbekistan intends to annually increase the number of educational grants for Tajik citizens. For example, in the 2021-2022 academic year, 4609 uzbek students [4] studied in 25 institutions of higher professional education of the Republic of Tajikistan, and in the 2023-2024 academic year - 4089 students [3].

In order to further expand scientific and educational ties between the two countries, the number of scholarships in higher educational institutions of Tajikistan and Uzbekistan will increase every year. This will undoubtedly create favorable conditions for the development of educational potential of the two countries and will contribute to further expansion of these relations.

It should be noted that with the deepening of relations in the field of education, direct ties between higher education institutions have been facilitated through more than 60 cooperation agreements and memorandums. Currently, 30 higher educational institutions of Uzbekistan (State Medical Institutes of Bukhara and Samarkand, Institute of Irrigation and Mechanization of Agriculture of Tashkent, etc.) cooperate with more than 15 higher educational institutions, scientific and educational organizations of Tajikistan (Avicenna Tajik State Medical University and Khatlon State Medical University). In 2021, two groups of Tajik doctors (24 people) underwent advanced training in special training centers in Uzbekistan.

It is gratifying that in recent years cooperation in the field of education has been developing and in this context in the 2023-2024 academic year between the Institute of Economy and Trade of the Tajik State University of Commerce in Khujand and Khujand State University named after academician Bobojon Ghafurov, Tajik State University of Law, Business and Politics, the Fergana polytechnic institute, Tashkent Pedagogical Institute named after Nizami of the Republic of Uzbekistan, Tashkent State University of Language and Literature named after A. Navoi, Samarkand State University named after Sharof Rashidov of the Republic of Uzbekistan, Fergana State University 25 academic exchanges of teachers and 22 exchange students were carried out, which leads to further development of cooperation in the field of education.

Scientific, educational and creative cooperation between institutions of higher professional education of the Republic of Tajikistan and the Republic of Uzbekistan is well established. In particular, fruitful cooperation has been established between the S. Aini State Pedagogical University of Tajikistan and higher vocational education institutions of Uzbekistan in training teachers of technical subjects, organizing joint scientific-practical conferences and lectures.

On the direction of exchange of students and teachers of the Republic of Tajikistan in higher education institutions of Uzbekistan and teachers of the Republic of Uzbekistan in higher education institutions of the Republic of Tajikistan delivered lectures and organized joint international conferences.

Every year teachers of the Tajik State Pedagogical University named after S. Ayni participate in research and scientific-methodological works of institutions of higher professional education of the Republic of Uzbekistan on the basis of mutual agreements.

Also within the framework of the “Agreement between the Government of the Republic of Tajikistan and the Government of the Republic of Uzbekistan on cooperation in the field of higher education and science” teachers and specialists of higher professional educational institutions of the Republic of Tajikistan and the Republic of Uzbekistan participate in international regional programs (UNESCO, CAPO, gSmart, UNIWORLD, INTERASIA, gSmart - spatial ICT infrastructures for “smart places”), in conferences, symposiums and educational seminars with the participation of international organizations in the Republic of Tajikistan and the Republic of Uzbekistan.

In order to further strengthen cooperation between the Republic of Tajikistan and the Republic of Uzbekistan in the field of education and science, an initiative to open joint faculties in institutions of higher professional education of the Republic of Tajikistan and the Republic of Uzbekistan was put forward, which was supported by the Founder of Peace and National Unity - Leader of the Nation, President of the Republic of Tajikistan, Honorable Emomali Rahmon.

As part of the negotiations, the priority areas of international relations in the field of science and education were determined, which allowed the Tajik State University of Law, Business and Politics to sign a cooperation agreement with the Republic of Uzbekistan with 13 institutions of higher professional education of the republic.

In particular, the level and quality of cooperation in science and education is developing. In agreement with the Ministry of Education and Science of the Republic of Tajikistan and the Ministry of Higher and Secondary Special Education of the Republic of Uzbekistan on the basis of the Regulations on the joint faculty staff of the state higher professional educational institution "Tajik State University of Law, Business and Politics" and the educational institution "Tashkent Financial University" dated 30 December 2020 and the Agreement on joint training of specialists between the

institutions of higher professional education “Tajik State University of Law, Business and Politics” and the institution of higher education “Tashkend Financial University” on the basis of the State University of Law, Business and Politics of Tajikistan on January 8, 2021, a joint faculty was established.

It is worth noting that Tajik State Business University has established mutually beneficial cooperation with Samarkand Veterinary Institute and the branch of Tashkent Agrarian University in Andijan within the framework of the joint European Erasmus+KA2 program.

The tajik and uzbek peoples share a common art and culture. Today, more than ever, efforts are being made to strengthen cultural ties between the two peoples. For this reason, the Tajik State Institute of Culture and Art named after M. Tursunzoda has also established joint activities with higher professional educational institutions in the field of culture and art of the Republic of Uzbekistan in order to develop culture and art of the Republic of Uzbekistan.

It is important to note that currently the Tajik State Institute of Culture and Arts named after M. Tursunzoda has signed an Agreement on cooperation with 9 higher professional educational institutions of Uzbekistan in order to strengthen and develop the culture of the two friendly countries, and within the framework of cooperation agreements between higher education institutions joint events of international, including national scientific and creative festival with the participation of guests of the Republic of Uzbekistan.

On the initiative of the Government of the Republic of Tajikistan and the Government of the Republic of Uzbekistan, a general education institution was built and put into operation in Spitamen district of Sughd region. The total cost of construction is 18 million somoni, with 630 places per shift.

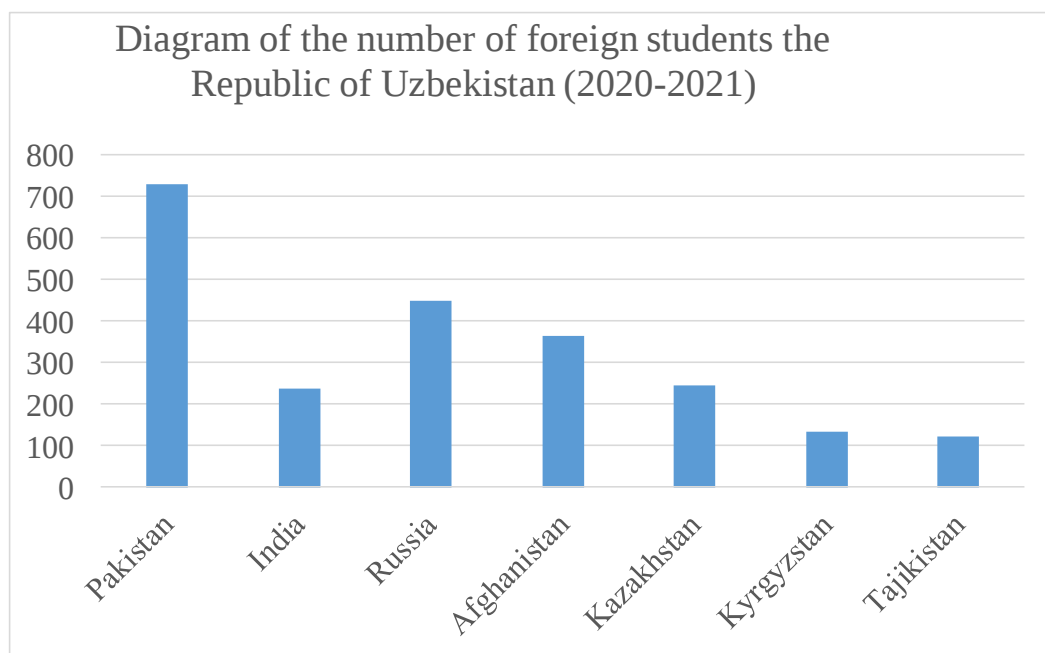
At the same time, the Republic of Tajikistan has built a kindergarten for 640 children in the Urgut district of Samarkand province and a kindergarten for 300 children in Fergana province. These facilities are a symbol of friendship between the two peoples and testify to the brotherhood and solidarity of the two civilized nations. Within the framework of cooperation in the sphere of preschool education, in 2021 in the Rishton district of Fergana province was opened a state preschool institution “Kapalak”, built with financial resources of Tajikistan.

A large number of Tajiks live in Uzbekistan and favorable conditions have been created for their education in their native language. There are 245 Tajik schools, thanks to which tajik children in Uzbekistan have the opportunity to speak their mother tongue not only at home but also at school. They study their native language and literature, Tajik literature and other subjects in their mother tongue.

According to statistics, there are currently 191 higher education institutions registered in the Republic of Uzbekistan with 4956 thousand foreign students. Only in

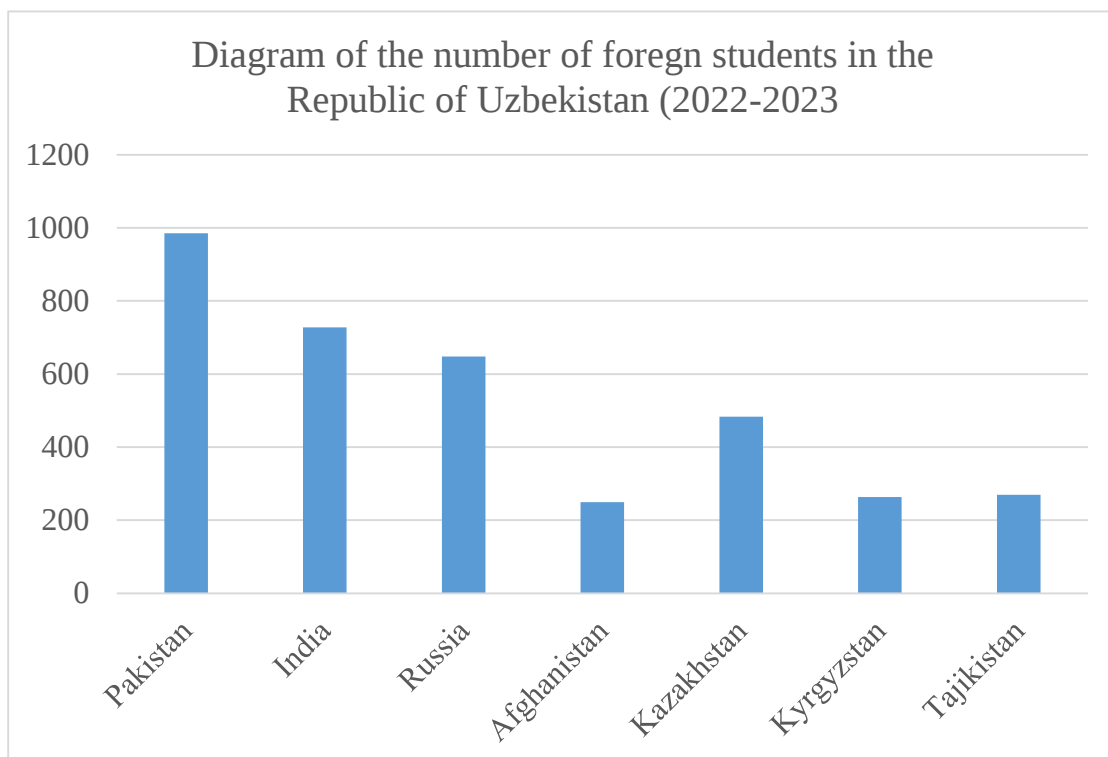
2022-2023 academic year the total number of foreign students reached 1042.1 thousand people.

Diagram 1

Source: New Uzbekistan Magazine. International cooperation in higher education. <https://www.edu.uz/ru#gsc.tab.1>

Diagram2

Source: News of Uzbekistan. Foreign students in Uzbek universities: statistics and analysis. <https://tafsilar.info/obshhestvo/inostrannye-studenty-v-uzbekskih-vuzah-statistika-i-analiz/> [4]

The graphs show that the number of Tajik students studying in the Republic of Uzbekistan in the 2020-2021 academic year is higher than in the 2022-2023 academic year. It is a reason to rejoice that the number of tajik students in higher schools of the Republic of Uzbekistan has been increasing in recent year.

In the 1980s, scientific ties between the Academy of Sciences of Uzbekistan and the National Academy of Sciences of Tajikistan were established in a new form of cooperation that created strong links between scientific institutions and higher schools.[2]

In the years of independence, after the establishment of bilateral relations in the field of science, a new level and quality has been achieved, bilateral ties have been established between scientific institutions of both countries, scientists of both countries have participated in regional and international scientific conferences and exchanged views with each other, written scientific and practical works and published them in both countries. In this context, there is extensive cooperation between scientists in the fields of exact science, mathematics and natural sciences, and they collaborate on a number of research works. At the meeting with the President of the Academy of Sciences of Uzbekistan, it was noted that the uzbek side is ready to cooperate with the National Academy of Sciences of Tajikistan in all fields of science, as well as participate in conferences and hold joint events. This optimistic outlook will allow scientific institutions of both countries to work more actively for the benefit of science and realize joint projects in the future.

It should be noted that another important area is scientific, technical and research cooperation. Today, research institutions of the Academy of Sciences of Uzbekistan and the National Academy of Sciences of Tajikistan conduct joint research in agriculture, pharmaceuticals and pharmacology, geology, energy, etc.

Thus, the Institute of Chemistry of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan cooperates with the Research Institute of Tajikistan in the field of phytochemical studies of medicinal plants to create new medicines.

In particular, in June 2021, the Institute for Strategic and Interregional Studies under the President of the Republic of Uzbekistan together with the Center for strategic research under the President of the Republic of Tajikistan held an online conference on “Uzbekistan-Tajikistan: prospects for mutually beneficial cooperation”. In addition, the conference “New development points for further expansion and strengthening of cooperation between Uzbekistan and Tajikistan” was held in Dushanbe.

At the same time, it should be noted that on April 12 of the current year in Dushanbe was held an international scientific-practical conference on “Tajikistan and Uzbekistan: new prospects for strategic partnership and alliance”, during which the conference participants made a number of concrete and practical proposals to strengthen relations between Uzbekistan and Tajikistan in political-diplomatic, trade-economic, investment and cultural-humanitarian spheres, as well as assessed new non-standard approaches to strengthening bilateral cooperation between Uzbekistan and Tajikistan.

It is worth noting that in recent years a pleasant atmosphere of mutual understanding and friendship reigns in the relations between the two neighboring countries, and some obstacles and problems that existed many years ago have been solved, which is evidence of strengthening scientific, cultural ties and reviewed economic and political relations between the Republic of Tajikistan and the Republic of Uzbekistan. In particular, the visit of President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev to the Republic of Tajikistan in April this year has strengthened the prospects of friendly relations between the two countries and laid a solid foundation for the development of cooperation in all spheres, including science and education.

During the visit of the President of the Republic of Uzbekistan to Dushanbe, 28 documents covering all spheres of multilateral cooperation between tajiks and uzbeks were signed. In particular, two documents were signed - Agreement on cooperation in the field of attestation of scientific and scientific-pedagogical personnel of higher qualification and Agreement on cooperation with the Academy of Sciences, which will undoubtedly contribute to further expansion of relations in this direction.

It should be noted that foreign experts foresee and consider important the further positive development of Uzbek-Tajik relations, which will make a significant contribution to the stable development of Central Asia.

On the initiative of the Leader of the Nation, Honorable Emomali Rahmon and the President of the Republic of Uzbekistan, Honorable Shavkat Mirziyoyev, bilateral relations between the countries, which actually play an effective role in the deployment of forces in Central Asia, have been revitalized.

Relations between two brotherly states - the Republic of Tajikistan and the Republic of Uzbekistan - have a special character. Tajik-Uzbek relations are developing at the regional and global level, strengthening of statehood and strengthening of influence of Tajikistan and Uzbekistan will contribute to strengthening of their positions at the international level.

LITERATURE

1. Бобозода Ф. Т. Историко-культурные предпосылки формирования и развития взаимоотношений между Таджикистаном и Узбекистаном. <http://www.nauteh-journal.ru> (дата обращения: апрель 2024)
2. Иностранные студенты в узбекских вузах: статистика и анализ. Новости Узбекистана. <https://tafsilar.info/obshhestvo/inostrannye-studenty-v-uzbekskih-vuzah-statistika-i-analiz> (дата обращения: апрель 2024)
3. Информация о сотрудничестве между Республикой Таджикистан и Республикой Узбекистан в области образования и науки. // Министерство образования и науки Республики Таджикистан, 2023
4. Hamrokhon Zarifi Tajikistan's foregion policy during independence.- Dushanbe: Irfon, 2011, 30p.
5. Международное сотрудничество в сфере высшего образования. Журнал Новый Узбекистан. [Электронный ресурс]/ <https://www.edu.uz/-ru#gsc.tab> (дата обращения: апрель 2024)
6. Mamadkulova R. O. From the history of socio economic relations of Tajikistan and Uzbekistan in the 20-90 XX century. <https://cyberleninka.ru/> (дата обращения: май 2024)
7. Указы, Распоряжения Президента Республики Таджикистан, Постановление Маджлиси Оли Республики Таджикистан, по поддержке науки, принятые в период с июня 1995г по апрель 2000 г. – 97 с.

ҲАМКОРИҲОИ ТОҶИКИСТОНУ ЎЗБЕКИСТОН: АВЛАҲИЯТ БА ИЛМУ МАОРИФ

АБДУЛЛОЕВА СУЛТОНБЕГИМ НАБИЕВНА,

сармутахассиси Раёсати таҳлили масъалаҳои иҷтимоии Маркази тадқиқоти
стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел: (+992) 501-88-57-03; e-mail: ru:markaz0530@mail.ru

Равобити илмию фарҳангӣ аз омилҳои муҳиме маҳсуб мешаванд, ки дар рушди муносибатҳои бисёрҷониба ва фарогири миёни кишварҳо нақши муассир дорад. Аз ҷумла, ба роҳ мондани муносибатҳо дар соҳаи илму маориф ва технологияҳои муосир, инчунин, тарбияи кадрҳои илмӣ ва илмию педагогии дорои тахассуси олӣ дар шароити муосир аз он самтҳои афзалиятнокет ба шумор меравад, ки ҳамаи кишварҳо бо ҷунин ҳамкориҳо ниёз доранд ва наметавонанд дар алоҳидагӣ ба ҳадафҳои асосӣ ноил шаванд.

Маврид ба зикр аст, ки ҳамкориҳое, ки солҳои охир миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ўзбекистон дар самти маориф ва илму

технологияҳои муосир ба роҳ монда шудаанд, барои ҳар ду кишвар муфид ва судманд буда, барои ноил шудан ба дастовардҳои муҳим ва зарурӣ дар замони муосир заминаи мусоид ва устувор фароҳам месозад. Муаллиф дар ин мақола кӯшиши намудааст, масъалаи ҳамкориҳои ҷумҳуриҳои Тоҷикистону Ёзбекистонро дар самти илму маориф мавриди омӯзиши ва таҳлил қарор дода, ба нақши ин соҳаи муҳимми ҳаёти иҷтимоӣ дар дурнамои ҳамкориҳо миёни ин кишварҳо таваҷҷуҳи махсус зоҳир намудааст.

Калидвожаҳо: маориф, илм, технологияҳои муосир, равобити фарҳангӣ, арзишҳои миллӣ, манфиатҳои давлатӣ, созишнома.

СОТРУДНИЧЕСТВО ТАДЖИКИСТАНА И УЗБЕКИСТАНА: ПРИОРИТЕТ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ

АБДУЛЛОЕВА СУЛТОНБЕГИМ НАБИЕВНА,

главный специалист отдела анализа социальных проблем Центра
стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, город Душанбе, проспект Рудаки 89;
тел: (+992) 501-88-57-03; e-mail: markaz0530@mail.ru

Научные и культурные связи считаются важными факторами, играющими эффективную роль в развитии многосторонних и всесторонних отношений между странами. В частности, налаживание связей в сфере науки и образования и современных технологий, а также подготовка высококвалифицированных научных и научно-педагогических кадров в современных условиях считаются приоритетными направлениями, и все страны нуждаются в таком сотрудничестве и не могут достичь главного по отдельности.

Следует отметить, что сотрудничество между Республикой Таджикистан и Республикой Ёзбекистан в сфере образования и современной науки и техники является полезным и выгодным для обеих стран и является основой для достижения важных и необходимых достижений в современное благоприятное и стабильное время. В данной статье автор попытался изучить и проанализировать вопрос сотрудничества между республиками Таджикистан и Ёзбекистан в области науки и образования, а также уделила особое внимание роли этой важной области общественной жизни в перспективе сотрудничества между этими странами.

Ключевые слова: образование, наука, современные технологии, культурные связи, национальные ценности, государственные интересы, соглашение.

К СВЕДЕНИЮ АВТОРОВ

В Вестнике Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан «**Международные отношения и безопасность**» печатаются статьи в области политологии, экономики и социологии, которые являются результатами научно-исследовательских работ Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан и других организаций. Редколлегия журнала обращает внимание авторов на необходимость при направлении статьи в редколлегию строго соблюдать следующие правила:

1. Статьи принимаются по рекомендации главного редактора Вестника или его заместителей.

2. Текст статьи представляется редакционной коллегии в виде файла на съемном диске и бумажном носителе и должен быть подготовлен в текстовом редакторе *MS Word*, шрифт *Times New Roman 12 nm* для статей на русском и таджикском языках. Для компьютеров с Windows XP и любой версией MS Офис необходимо использовать клавиатурный редактор *Keypman*. Интервал между строками – 1,15. Все листы рукописи должны быть пронумерованы.

3. Размер статьи не должен превышать 10 стр. компьютерного текста, включая текст, таблицы, список литературы (не более 15 источников), рисунки, число которых не должно превышать 6.

4. Рисунки, диаграммы и фотографии прилагаются отдельно в формате той программы, в которой они выполнены. Диаграммы в формате *Excel*, рисунки и фотографии в формате *JPEG*.

Оформление статьи:

1. Титульная страница статьи должна содержать: УДК, Ф.И.О. автора(ов) (полностью), ученая степень и (или) звание, должность, название учреждения(ий), в котором выполнена представленная статья, адреса(почтовый и электронный), номера телефонов, полное название специальности.

2. Сокращение слов, имен, названий не допускается, за исключением общепринятых сокращений мер, физических, химических и математических величин, терминов и т.д.

3. Ссылки на цитируемую литературу даются в тексте статьи в квадратных скобках, например: [1], [1, 3–5]. Список литературы приводится общим списком (под заголовком «Литература») в алфавитном порядке и оформляется следующим образом:

Для книг: фамилия и инициалы автора, полное название книги, том или выпуск, место издания, издательство, год издания, номер страницы или общее количество страниц. Для периодических изданий: фамилия и инициалы автора, название статьи, название издания, год и номер издания, номер страницы или первая и последняя страницы статьи.

НАПРИМЕР:

1. Махмадов А.Н., Асадуллаев И.К. *Национальный интерес Таджикистана. (Методическое руководство).* – Душанбе: Авесто, 2009.– С.8.

2. Френсис Фукуяма. *Неясность национального интереса*// *Независимая газета.* 1992, 16 октября. -С.3-5.

К статье прилагается резюме на русском, английском и таджикском языках (не менее 5 строк) и ключевые слова (3–10).

Редколлегия оставляет за собой право производить сокращения и редакционные изменения рукописей, рекомендовать статьи к депонированию.

Рукописи, не отвечающие настоящим правилам, редколлгией не принимаются.

Текст присылаемой рукописи является окончательным, должен быть тщательно подготовлен, выверен, без исправлений и подписан автором(ами). Подробную инструкцию по оформлению статей можно скачать на сайте ЦСИ (www.mts.tj) на главной странице в разделе МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ И БЕЗОПАСНОСТЬ.

Примечание: Позиции авторов и редакционной коллегии могут не совпадать. За правильное использование источников, фактов и цифр ответственность несут авторы.

Адрес редакции: 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки, 89,
тел.: (+992 37) 221-11-00; (+992 37) 221-16-36
Факс: (+992 37) 221-11-00
e-mail: info@mts.tj

Ба матбаа 11.06.2024 тахвил гардид. Чопаш 00.06.2024
ба имзо расид. Коғазӣ офсет. Андозаи 70x100 1/8.
Ҷузъи ҷопии шартӣ 29,. Адади нашр 100 нусха.
Супориши № 16/24. Нархаш шартномавӣ.

Маҷалла дар ҷопхонаи ҶДММ «Аржанг» ба таъб расидааст.
ш. Душанбе, кӯчаи С. Шерозӣ – 21